

ΤΟ ΙΔΕΟΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΦΙΔΙΟΥ

(Δεύτερη έκδοση)

Το ιδεόγραμμα του φιδιού
Γιάννης Υφαντής

Πρώτη Έκδοση: Εκδόσεις Πατάκη, 2003

Δεύτερη Έκδοση: Εκδόσεις Αριάδνη, 2021

Επιμέλεια: Αγγελική Καρχανιά

Σελιδοποίηση – Εκτύπωση: Αγγελάκης Digital

ISBN: 978-618-85559-0-7

ΑΘΗΝΑ 2021

© Γιάννης Υφαντής
www.yfantis.gr

ΓΙΑΝΝΗΣ ΥΦΑΝΤΗΣ

ΤΟ
ΙΔΕΟΓΡΑΜΜΑ
ΤΟΥ
ΦΙΔΙΟΥ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΡΙΑΔΝΗ

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΓΙΑΝΝΗ ΥΦΑΝΤΗ:

- Μανθρασπέντα* (Τραμ, 1977*)
Μυστικοί της Ανατολής (Κέδρος, 1982)
Αρχαία Έδδα (Θυμέλη, 1983)
Ο καθρέφτης του Πρωτέα (Ιανός, 1986)
Αθανάτου μνήμης σημεία (Ροές, 1987)
Ποιήματα κεντήματα στο δέρμα του διαβόλου (Ρόπτρον, 1988)
Ναός του Κόσμου (Δελφίνι, 1996)
Ο κήπος της ποίησης (Πατάκης, 2000)
Αρχέτυπα (Ζήτη, 2001)
Το ιδεόγραμμα του φιδιού (Πατάκης, 2003)
Έρωσ ανίκατε μάχαν (Μελάνι, 2004)
Κάτω απ' το εικόνισμα των άστρων (Ίκαρος, 2013)
Οι μεταμορφώσεις του Μηδενός (Bibliothèque, 2019)
Στις αμμουδιές του Ομήρου (3.000 χρόνια ελληνικής ποίησης).
Προς έκδοσιν.

- Manthraspenta* (edizioni del Paniere, 1984, Verona)
ΧΡΑΜΗΑΣΒΕΤΑ - Ναός του Κόσμου (ΑΓΑΤΟ, 2000, Σόφια)
Le Temple du Cosmos (éditions L'Attentive, 2000, France)
Archetypes / Archetypen (Ziti, 2001, Thessaloniki)
Temple du Monde (éditions L'Harmattan, 2003, Paris)
ΧΡΑΜΟΤΗΑΣΒΕΤΟΤ - Ναός του Κόσμου (Μαγίτσα, 2004, Σκοπје)
Masques du Néant - Μάσκες του Τίποτε (βιβλίο από πηλό κατασκευασμένο από τη Marie-José Armando, 2005, France)
Templo del Mundo (AUDISEA, 2014, Argentina)
The transformations of Zero (Ariadne Editions, 2021)

- Πυρ αείζων*, δοκιμαντέρ του Χρήστου Αρώνη (Θεσσαλονίκη Πολιτιστική Πρωτεύουσα 1997)
Αλέκτωρ ο Εράσμιος, ποίηση αντίκρυ σε ζωγραφιές του Γ. Σταθόπουλου (Βουρκαριανή, Κέα, 2002)
Ο Γιάννης Υφαντής διαβάξει Υφαντή, CD (Λύρα, 2009)
Ιστοσελίδα: www.yfantis.gr (ηλεκτρονικός τόπος ποιητικών προεκτάσεων σε άλλες μορφές τέχνης).

---

* Οι χρονολογίες δηλώνουν την πρώτη έκδοση κάθε βιβλίου.

Στους συγγραφείς και καλλιτέχνες: Χρήστο Αρώνη, Jean-Claude Villain, Διονύση Καρατζά, Σταύρο Ξαρχάκο, Ηλία Πετρόπουλο, Βαγγέλη Ραπτόπουλο, Μανώλη Ρασούλη, Γιώργο Σταθόπουλο, Μπάρπα-Σπύρο (Μελισσοκόμο), Κώστα Φέρρη, που τους συμβαίνουν εκπληκτικά πράγματα, όπως να είναι φίλοι μου, ν' αγαπούν την ποίησή μου και να λατρεύουν το θηλυκό γένος.

Επίσης στη Βάσω και στην Αριάδνη, για τα απροσμέτρητα ραντεβού μας και το ανεξάντλητο κέφι μας.

Το άπειρο, αγέννητο και αθάνατο, είναι η αρχή των πάντων και περιέχει μέσα του άπειρους κόσμους αποκαλούμενους θεούς. Όλα τα όντα, αφού ζήσουν, επιστρέφουν εκεί που ήσαν πριν γεννηθούν. Φθείρεται δε το κάθε ον, σαν έρθει ο καιρός, γιατί σύμφωνα με την Παγκόσμια Δικαιοσύνη, πρέπει να ξαναδώσει στα άλλα όντα, αυτά που πήρε για να γεννηθεί, να αυξηθεί και να ζήσει.

Αναξίμανδρος ο Μιλήσιος

Πρέπει να είσαι θρήσκος και ιερόσυλος. Να συνδυάζεις τον μυστικισμό ενός αυστηρού γοτθικού ναού με το θαύμα της παγανιστικής Ελλάδας. Να τα βλέπεις όλα· να τα νοιώθεις όλα.

Φεντερίκο Γκαρθία Λόρκα

Πιο εύκολα κανείς γλυτώνει απ' τη δυσμένεια τ' Ουρανού, παρά από την εύνοια των ανθρώπων.

Κομφούκιος

ΔΙΗΓΗΣΕΙΣ
ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΩΝ
ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΩΝ

ΤΟ ΙΔΕΟΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΦΙΔΙΟΥ

Ένας Κινέζος σοφός λέει πως ο κοινός νους συσχετίζει ένα πράγμα μόνο και μόνο μ' ένα άλλο πράγμα, όμως ο ποιητής συσχετίζει κάθε πράγμα με δέκα άλλα πράγματα, με δέκα χιλιάδες άλλα πράγματα. Κι αυτό είναι αλήθεια αν σκεφτούμε πως ο Ήλιος για τον κοινό νου είναι απλώς ο Ήλιος, ένα ουράνιο σώμα που δίνει φως και ζέστη, ενώ για τον ποιητή (και για το παιδί) ο Ήλιος είναι χίλια δυο πράγματα: τροχός, λουλούδι, μάτι, παράθυρο, κεφάλι με μαλλιά αχτίδες, καθρέφτης κρεμασμένος στον γαλάζιο θολωτό τοίχο του ουρανού, λάμπουσα κυκλική ασπίδα, πορτοκάλι, μπάλα, δίσκος, πετεινός, φωτοστέφανο, άκ-ανθος, ακάνθινο στεφάνι ή ακάνθινη μήτρα, νους, το παγκόσμιο πνεύμα, σφραγίδα στο Βιβλίο του Κόσμου, αρχάγγελος στην ιεραρχία του πλανητικού μας συστήματος, όχημα, αράχνη που στον ιστό της πιάνει βλέμματα και άστρα, ουράνιος αχινός, χρυσός σκαραβαίος, θεός βοσκός που το κοπάδι του είναι οι 365 μέρες του έτους.

Ο Ήλιος είναι ένα δείγμα, ένα παράδειγμα. Με τον ίδιο τρόπο θα μπορούσαμε να δείξουμε ότι για τον ποιητή, όπως ο Ήλιος δεν είναι μόνο Ήλιος, έτσι και το φίδι δεν είναι μόνο φίδι, αλλά και χιλιάδες άλλα πράγματα: φαλλός, φύλακας, εωσφόρος, θάνατος, ραβδί του Μωυσή, κοντάρι της Αθηνάς, το κυμάτισμα της ζωής, η σπειροειδής μορφή της εξέλιξης, ο ουροβόρος κύκλος του Απολύτου. Όμως γιατί μιλώ έτσι; Προτίθεμαι να κάνω δοκίμιο; Όχι. Αλλά γιατί ο αληθινός διηγητής (διηγούμαι· ηγούμαι διά· οδηγώ άλλους διά μέσου των πραγμά-

των τα οποία για όποιον έχει όραση είναι θαυμαστά), ο αληθινός διηγητής δεν χωρίζει το λόγο σε πεζό, ποιητικό, δοκιμιακό, φιλοσοφικό· δεν κινείται βάσει φιλολογικών κανόνων· όταν μιλά ή γράφει δεν έχει στο νου του τους κριτικούς· κινείται από τη χαρά που παίρνει ο ίδιος διηγούμενος· σχεδόν από ένα σημείο και μετά, δεν τον ενδιαφέρει ούτε καν η χαρά του ακροατή, δεν τη βλέπει, βλέπει μόνο αυτά που διηγείται. Τους κανόνες διήγησης τους επιβάλλουν τα ίδια τα πράγματα που κατά βάθος οδηγούν και τον ίδιο τον οδηγητή, από την ανάγκη τους να υπάρξουν μέσα στους ανθρώπους έτσι όπως πράγματι είναι, πολυσήμαντα· να υπάρξουν, έτσι όπως περιέχονται στο πραγματικό τους όνομα, που δεν είναι μονολεκτικό, αλλά πολλές λέξεις, ένα αίνιγμα, μια ολόκληρη μαγική ιστορία. Όμως δεν θέλω να ξεμακρύνω. Τα πράγματα με καλούν εκεί που με καλούν:

Η γιαγιά κοιμόταν. Η διάφανη πλαστική κοιλιά του ορού ήταν κρεμασμένη από έναν όρθιο μεταλλικό πάσσαλο που με τα δυο του κέρατα στην κορυφή έμοιαζε να είναι το κερασφόρο ραβδί, η πατερίτσα της Υγείας. Από αυτή την πλαστική κλεψύδρα τρεφόταν η γιαγιά. Το σωληνάριο δεχόταν τις σταγόνες της κλεψύδρας και τις μετέφερε στις φλέβες της γιαγιάς η οποία κοιμώταν. «Τί φίδι ήταν;» ρωτήσαμε κάποιον από αυτούς που φύλαγαν την γιαγιά, δείχνοντας συνάμα το μελανιασμένο πόδι της. «Οχιά. Μια σταχτοκάστανη οχιά κι ο πόνος στη φτέρνα ήταν σαν καρφί» ήταν η απάντηση. «Σαν καρφί;» ρώτησε κάποιος. Και συμπλήρωσε χωρίς να περιμένει απάντηση: «Αν η τρύπα είναι μία, τότε πράγματι είναι από οχιά.

Γιατί τα άλλα φίδια αφήνουν δύο ή και τέσσερις τρύπες». Και τότε άλλος έλεγε πως αν το σκότωνε το φίδι η γιαγιά, ο πόνος της θα ήταν λιγότερος. Κι άλλος έλεγε πως αν έβαζε το κομμένο και ματωμένο κεφάλι του φιδιού πάνω στην πληγή, θα της περνούσε η πάσα ενόχληση, γιατί «το φίδι γιατρεύεται με (το) φίδι».* Κι άλλος έλεγε πως υπάρχουν εξορκιστές που διώχνουν τον κίνδυνο και τον πόνο μέσα σε λίγα λεπτά και πως στις μέρες μας χάθηκε μια θαυμάσια επιστήμη, που για να την αποχτήσει ο άνθρωπος χρειάστηκε είκοσι και τριάντα χιλιάδες χρόνια. Κι άλλος έλεγε πως μερικά φίδια έχουν ανάμεσα στα μάτια μια χάντρα που τη λένε ηλιόκρινο. (Ω θεοί, τί λέξη κι αυτή. Όταν την άκουσα με μάγεψε.) Κι άλλος έλεγε πως κάποια φίδια το καλοκαίρι βγάζουν ένα κέρατο το οποίο τα τρελαίνει κι ότι αν συναντήσεις τέτοιο φίδι σε κυνηγά για να σε δαγκώσει και πρέπει να πετάξεις πίσω σου ένα πανί, ένα μαντήλι, για να πάει εκεί να ρίξει το φαρμάκι του. Άλλος έλεγε πως σ' αυτή την περίπτωση δεν σε κυνηγά για να σε δαγκώσει το φίδι, αλλά γιατί αυτό το κέρατο ή εκείνο το λιόκρινο του φέρνει φοβερή φαγούρα και σε κυνηγά για να τρίψει πάνω στο μάλλινο που φορείς το κέρατό του ή το λιόκρινο, για να το αποκολλήσει από πάνω του και να γλυτώσει απ' αυτό, γι' αυτό και πρέπει να πετάξεις πίσω σου, είτε ένα μαντήλι για να το

---

* Ίσως στη φράση αυτή κρύβεται η «μαγική» συνταγή για το ισοδύναμο με το φαρμάκι του φιδιού, φαρμάκι του έρωτα, αφού στον κόσμο των συμβόλων, πράγματι, ο φαλλός είναι φίδι και το αιδοίο είναι στόμα φιδιού. Και βέβαια, τίποτε δεν είναι τόσο αποτελεσματικό ενάντια στο φαρμακερό αιδοίο και στον φαρμακερό φαλλό, όσο η ταχεία αντικατάστασή τους μ' άλλο αιδοίο ή με άλλο φαλλό.

ξεγελάσεις, είτε, αν έχεις, ένα μάλλινο σκουτί, που θα το βοηθήσει πραγματικά.

Παράξενο. Τα γνώριζα όλα τούτα, από παιδί, τότε που ακόμα όλα τα πράγματα ήσαν κοντά, μα τα είχα ξεχάσει. Όσο για τα φίδια, είχα πολλά χρόνια να δω φίδι ζωντανό, φίδι πραγματικό, στην ύπαιθρο. Μόνο σε ζωολογικούς κήπους, σε κινηματογραφικά έργα, είτε σε όνειρα. Να τότε λ.χ. που σκότωσε τον φίλο μου το Λάμπρο τ' αυτοκίνητο, είδα σ' ένα ταψί μεγάλο, σιτάρι μέσα εκεί για διάλεγμα. Κι εκεί μες στο σιτάρι του ταψιού, να, ένα μαύρο φίδι κυμάτισε. Ο ήχος-ανατρίχιασμα του σιταριού, στο μαύρο αυτό κυμάτισμα που γραφόταν πάνω του, χωρίζοντάς το στα δυο. Και ύστερα το φίδι βγήκε απ' το ταψί, χώθηκε κάπου, εξαφανίστηκε, το έχασα, δεν πρόλαβα, το έχασα μέσα στον ξύπνο μου. Και το μεσημέρι, έφτασε το μαύρο μαντάτο... Φίδι μαύρο, σιτάρι για σπορά ή για κόλλυβα, πράγματα χθόνια, υποχθόνια· η συμβολοποιημένη πραγματικότητα του διαρκούς παρόντος, το μόνο που μπορεί ν' αντέξει η μικρή ξυπνητή μας συνείδηση, το μόνο που μπορεί να δώσει το ασυνείδητο στο συνειδητό. Α, ναι· η τελευταία φορά που είδα κάτι το φιδίσιο στην ύπαιθρο δεν ήταν φίδι ζωντανό, ούτε πουκάμισο φιδιού να φιθυρίζει στο παραμικρό αεράκι πιασμένο ανάμεσα στα ξεράγκαθα. Η τελευταία φορά που είδα κάτι το φιδίσιο στην ύπαιθρο ήταν ο σκελετός ενός φιδιού. Στάθηκα τότε κι έγραψα:

*Μυρμήγκια που διαβάζουν τα οστά του ερπετού,
-ιερογλυφικά οστά-*

τα άδεια μάτια του παράθυρα.

*Μέσα κοιτάζει ο Ήλιος ψάχνοντας τα χνάρια μυστη-
ρίων, συναπαντήματα*

του κεραυνού και της πολύφυλλης σιωπής.

Βλέπω τώρα ότι στον σκελετό αυτό είδα έναν αρχαίο ναό, ως πούμε της Μέμφιδας ή της Ηλιούπολης, όπου ιερείς ήσαν τα μυρμήγκια και αρχιερέας ο Ήλιος. Όμως τώρα θυμάμαι κι άλλη μια παράξενη συνάντηση, την οποία τώρα αρχίζω να κατανοώ, συνάντηση όχι με φίδι, αλλά θα τολμούσα να πω με το πνεύμα των φιδιών. Συνέβη περίπου πριν ένα μήνα, για την ακρίβεια συνέβη πριν ένα σεληνιακό μήνα, στο σπίτι της γιαγιάς, στο χωριό. Εκεί στην πόρτα του σπιτιού, κοντά στη λάμπα, η οποία έμενε όλη τη νύχτα αναμμένη, μαζεύονταν πολλές νυχτοπεταλούδες· η κάθε μια τους κι ένα γραμματόσημο, πάνω στο γράμμα του κόσμου, που στέλνεται από τον κόσμο προς τον κόσμο· η κάθε μια τους κι ένα βιβλίο ανοιχτό, ένα μικροσκοπικό βιβλίο. Εκεί, που με τον μεγεθυντικό φακό απολάμβανα, για να μην πω διάβαζα όπως ο Τρελός της τράπουλας του Ταρό, εκεί που απολάμβανα τις εξαισίες ζωγραφιές (γραφές πάνω σε ζωντανά όντα), τα μάτια εκείνου του κυρίου με τρόμαξαν, με γοήτευσαν, μ' ενθουσίασαν, και τί παράξενο, αν και τα έβλεπα πρώτη φορά -ειρωνεία μαζί κι αυστηρότητα- μου ήσαν γνωστά, πολύ γνωστά, όμως από πού; πότε; πώς; Στάθηκα κι έγραφα σε στίχους αυτό που συνέβαινε, αυτό που έβλεπα:

Μια νυχτοπεταλούδα πού 'φτασε εκεί τη νύχτα τρα-
βηγμένη από το φως.
(Κ' ησύχασε μονάχα την αυγή σαν είδε πως το φως
είναι παντού.)
Κι έμειν' εκεί στον τοίχο σαν οικόσημο, πλάι στην
πόρτα.
Όμως ο κύριος αυτός
που παριστάνει το οικόσημο
ποιός είναι;
Φίδια ή κέρατα τα φρύδια του.
Κ' οι δυο λευκές μορφές στα δύο άκρα της νεφέλης
να κρατούν τους δίσκους των ματιών.
Μάτια γνωστά, πολύ γνωστά, συναντημένα
πρώτη φορά σε ποιά διάσταση χαμένη;
Το γέني του, το στόμα του, η έκφραση, το ύφος.
Πρίγκιπας των φιδιών; Μάσκα ή πρόσωπο;
Αρχάγγελος ποιού άστρου και ποιού τάγματος;

«Ο άναξ ου το μαντείον έστι το εν Δελφοίς ούτε λέ-
γει ούτε κρύπτει αλλά σημαίνει». Από καιρό πίστευα πως
οι πεταλούδες είναι τα βιβλία του Απόλλωνα και πως τα
φίδια είναι οι λυγερές σαίτες του Απόλλωνα. Έχετε δει
φίδι να κυνηγά πεταλούδα; Από τη μια το πιο ανάλαφρο
ον, ίδια η χάρη, ίδια η ψυχή, κι από την άλλη, το πιο
βαρύ, το πιο χθόνιο, ίδιος ο θάνατος. Η πεταλούδα και το
φίδι. Κι αυτά τα αντίθετα όντα να αλληλοαντιπροσωπεύ-
ονται και το σημαντικότερο να ταυτίζονται κάποτε. Πάνω
σε μια πεταλούδα να βλέπεις το πρόσωπο του πρίγκιπα

των φιδιών. Και σ' ένα κουλουριασμένο φίδι, να βλέπει η γιαγιά, ένα σμήνος από πεταλούδες.

«Πώς ήταν το φίδι γιαγιά;» ρώτησα. «Τί να 'τανε; Αυτό παιδάκι μου με παραμόνευε. Μια μέρα ήταν κουλουριασμένο πάνω σ' ένα δεμάτι ξερά χορτάρια. Μου φάνηκε σμήνος από παρδαλές πεταλούδες, μαύρες πεταλούδες που έχουν πάνω τους πορτοκαλιές και άσπρες βούλες. Κοιτάζω καλύτερα, ήταν φίδι. Το σκουντώ με τη μαγκούρα μου και τινάχτηκε σαν πολύχρωμο κουρέλι. Πέταξε παιδί μου σα να 'χε φτερά, τί λέω σα να 'χε φτερά, είχε φτερά και λέω σα να 'χε γιατί δε θα με πιστέψετε. Πέταξε προς τη ρεματιά».

Και μιαν άλλη μέρα ένας άλλος ρώτησε τη γιαγιά: «Τί φίδι ήτανε γιαγιά;»

«Ίδιος ο σατανάς. Είχε ένα μεγάλο κεφάλι και πλάι σ'αυτό το μεγάλο κεφάλι είχε δυο άλλα μικρά κεφάλια. Και ήταν μαλλιαρό. Κ' είχε και πόδια».

Αλλά η αδερφή μου έλεγε για μιαν άλλη εκδοχή της γιαγιάς. Το φίδι ήταν «μαύρο με κίτρινα δαχτυλίδια πάνω του και στα μάτια ανάμεσα είχε μια χάντρα». Όταν άκουσα και την τέταρτη αυτή εκδοχή, σκέφτηκα πως το δηλητήριο του φιδιού έχει ναρκωτικές ουσίες που προκαλούν παραισθήσεις. Τη μια φορά οχιά, την άλλη ένα σμήνος από πεταλούδες, την άλλη με τρία κεφάλια, την τέταρτη μαύρο με κίτρινα δαχτυλίδια. Σίγουρα η γιαγιά είχε παραισθήσεις.

*

Μέρα τη μέρα καλυτέρευε η γιαγιά. Έτσι ξεθάρρευε ο καθένας και διηγόταν όσα το ταραγμένο από το φοβερό γεγονός ασυνείδητο έφερνε στην επιφάνεια. Δε θα καταγράψω όλα τούτα. Όμως αξίζει να αναφέρω το όνειρο που είδε η κόρη της γιαγιάς λίγο πριν από το συμβάν. Είδε λέει πως πήγε για νερό στην πηγή, κοντά στο σπίτι της γιαγιάς. Νερό δε βρήκε. Είχε στερέψει. Σκάβει τότε με τα χέρια να βρει νερό. Κι αντίς για νερό πετιέται ένα μαύρο φίδι. Αυτή τότε πήρε ένα ξύλο και το χτύπησε. Μόλις το χτύπησε, το φίδι εξαφανίστηκε· στη θέση του ένα κόκκινο ψάρι σπαρταρούσε.

Και η ερμηνεία εκείνων που ξέρουν από αυτά: Το μαύρο φίδι ήταν το κακό που θα συνέβαινε. Που μπόρεσε και χτύπησε το φίδι ήταν που θα γλύτωνε η γιαγιά. Το ψάρι σήμαινε λαχτάρα, τη λαχτάρα της θυγατέρας όταν έμαθε το νέο. Το κόκκινο χρώμα του ψαριού σήμαινε πως αυτή η λαχτάρα θα ερχόταν σύντομα.

Κάτι άλλο που πρόσεξα τις μέρες αυτές του νοσοκομείου, ήταν η συμπεριφορά όσων με βάρδιες ξενυχτούσαν κοντά στη γιαγιά. Ξενυχτούσαν, αλλά δεν παραπονιούνταν για κούραση. Αντίθετα, είχαν κέφι. Άντεχαν τώρα πράγματα που άλλοτε, αλλού και για άλλους σκοπούς δε θα άντεχαν. Κι αυτό γιατί ένοιωθαν ότι πραγματικά προσφέρουν. Τα ουσιαστικά πράγματα, η δημιουργική προσφορά, προκαλούν χημική αλλαγή στον ανθρώπινο οργανισμό. Ξενύχτι λοιπόν, αλλά, κέφι, εγρήγορση, λειτουργία των άλλοτε κοιμισμένων κέντρων, των άλλοτε κοιμισμένων δυνάμεων κι αισθημάτων. Γιατί άραγε στους πολέμους εξαφανίζονται τα ψυχολογικά προβλήματα; Γιατί ο πόλε-

μος γυμνώνει τον άνθρωπο απ' όλα τα περιττά, κ' επουσιώδη πράγματα, με τα οποία τον φόρτωσε η απληστία κι αφήνει στον άνθρωπο μόνο τα πρωταρχικά, τα ουσιαστικά, προς τα οποία η χημεία του οργανισμού αντιδρά θετικά. Η ειρήνη και η σιγουριά, εξαχρειώνουν τους ανθρώπους. Σε καιρούς πολέμου σε μια κάμαρη χωρούν δεκαπέντε άνθρωποι κ' είν' ευχαριστημένοι. Σε καιρούς ειρήνης ένας ολόκληρος πύργος και δεν αρκεί σ' έναν άνθρωπο.

*

Πήγα στο χωριό, στο σπίτι της γιαγιάς. Η Αργυρώ και ο Γιάννης, οι γείτονες, μου διηγήθηκαν που έλειπε το αυτοκίνητό τους -το είχε πάρει ο γιος τους για μια βόλτα με την αρραβωνιαστικιά του- όταν έφτασε η γιαγιά να ζητήσει βοήθεια. Τότε αυτοί προσπάθησαν ν' ανοίξουν την πληγή και να ρουφήξουν το αίμα. Η ίδια η γιαγιά είχε δέσει το πόδι της με το μαντήλι της. Εν τέλει ήρθε ο γιος τους και τρέχοντας όσο γρηγορότερα μπορούσαν, κορνάροντας συνεχώς, πήγαιναν τη γιαγιά στο νοσοκομείο. Ήταν ψύχραιμη και ήσυχη. Μέχρι τα μισά του δρόμου τούς έλεγε ιστορίες, ακόμα και καλαμπούρια. Όμως απ' τα μισά του δρόμου κ' ύστερα άρχισε να τρέμει, τους μιλούσε για μούδιασμα στο στόμα, για κρυάδα στα άκρα και για πόνο πολύ. Το πόδι της άρχισε να μελανιάζει και να πρήζεται. Τότε άρχισαν κι αυτοί να φοβούνται πως η γιαγιά θα τελειώσει προτού να φτάσουν στους γιατρούς. Όταν την έφεραν στο νοσοκομείο («να μη μιλάμε για την άθλια ανοργανωσιά στο νοσοκομείο»), σχεδόν είχε πέσει σε κώμα. Εμετοί. Καλά που έκανε εμετούς. Έβγαζε το δη-

λητήριο. «Κάποτε, επιτέλους -η γυναίκα πέθαινε κι αυτοί μας ζητούσαν τα χαρτιά της, οι αφιλότιμοι-, της έδωσαν κρεβάτι, της έκαμαν ένεση και την έβαλαν στον ορό».

Ο Γιάννης και η Αργυρώ μας πρόσφεραν καρπούζι και καφέ. Τα κομμάτια του καρπουζιού έμοιαζαν ζώα ή κεφάλια ζώων και οι μαύροι τους σπόροι έμοιαζαν μάτια. Έτσι καθώς με το πηρούνι έβγαζα τους μαύρους σπόρους από τα κομμάτια του καρπουζιού, η σκέψη μου πήγαινε σε βασανιστήρια ζώων κι ανθρώπων, σ' αιχμαλώτους που οι νικητές τούς έβγαζαν τα μάτια. Και τούτα όλα τα σκεφτόμουν αβασάνιστα, μ' ευχαρίστηση, γιατί βρισκόμασταν πολύ μακριά από αιχμαλωσίες και βασανιστές κι απολαμβάναμε το όγδοο θαύμα του κόσμου: το καρπούζι. Καρπούζι, μ' αυτή του την τόσο ταιριαχτή ονομασία του καρπού και του ζι, που τη λες κι ακούς τον ήχο του καρπού ν' ανοίγει τρίζοντας. Το καρπούζι όταν του βάζεις το μαχαίρι, δεν περιμένει· ανυπόμονο να δείξει την ομορφιά του, ανοίγει με κρα κρα και με τριξίματα. Θαρρείς πως η λαχτάρα του να φαγωθεί είναι μεγαλύτερη κι από κείνη τη λαχτάρα σου να το φας. Κι εκείνο το αίνιγμα που έφκιασε ο λαός για το καρπούζι;

*Πράσινο το μοναστήρι
κόκκινες οι κάμαρες
μαύροι οι καλόγεροι.*

Ω αυτή η μαγική, η αξεπέραστη ομορφιά που έχουν τα αινίγματα, τα λαϊκά παραμύθια, τα δημοτικά τραγούδια και τα ξόρκια. Και πού πήγαν όλοι αυτοί οι υπέροχοι

δημιουργοί τους; Οι περιστάσεις τους κράτησαν ανώνυμους ή μήπως κατάλαβαν πως η ανωνυμία είναι κι αυτή ένα είδος νηστείας, ένα είδος απαραίτητης πληρωμής, για να σου δοθεί η μεγάλη ομορφιά από τα μυστικά της ζωής;

Εκεί κοντά μέσα στο μπαξέ του Γιάννη και της Αργυρώς ήταν το κοκκοράκι της γιαγιάς, το ταψί με τους σπόρους του καλαμποκιού και την μαύρη κάλτσα της γιαγιάς την τρύπια από το δάγκωμα του φιδιού. Βλέποντας την ομορφιά του μικρού πετεινού σκέφτηκα πως το φίδι ίσως ζήλεψε που είχε η γιαγιά το κοκκοράκι συντροφιά και το αγαπούσε· που τάιζε το πετειναράκι σπόρους καλαμποκιού μέσα σ' ένα ταψί. Ίσως λοιπόν από ζήλεια δάγκωσε το φίδι τη γιαγιά. Ίσως όμως και για ασέβεια. Η γιαγιά τα τελευταία χρόνια πήγαινε συχνά στην εκκλησία, πράγμα που σημαίνει ότι ίσως παραμέλησε τις χθόνιες θεότητες. Κι ακόμα η γιαγιά έφκιαχνε κήπο. Όμως δεν έβλεπε τα άγρια ζώα σαν φίλους, σαν συγκάτοικους στο σπίτι-σύμπαν, αλλά σαν εχθρούς. Σκότωνε τις χελώνες μ' ένα σκαλιστήριο αν τις έβρισκε μέσα στον κήπο. Αλλά οι χελώνες δεν ήξεραν πως ο κήπος είχε ιδιοκτήτη. Νόμιζαν ακόμα ότι ζουν στον παράδεισο όπου όλα είναι κοινά. Το φίδι όμως δεν μπόρεσε να χωνέψει αυτή την ιδιοποίηση κοινών τόπων. Την έβαλε στο μάτι τη γιαγιά. Θέλησε ίσως να πραγματοποιήσει τις φριχτές κατάρες κάποιας χελώνας την ώρα που με συντριμμένο τον ψηφιδωτό της θόλο ψυχορραγούσε. Παραφύλαξε λοιπόν το φίδι και τιμώρησε τη γιαγιά, εκ μέρους όλης της παραδείσιας κοινωνίας την οποία πρόδωσε ο άνθρωπος. Ίσως.

Τέλειωσαν τα κομμάτια του καρπουζιού. Η μικρή

Αριάδνη έπιασε το πιάτο με τα δυο της χέρια, το έφερε στα χείλη της και ήπια τον κόκκινο γλυκό χυμό. Τέλειωσε κι ο καφές μου. Χάρηκα για λίγο την τοιχογραφία που άφησε ο καφές στα κυκλικά λευκά τοιχώματα του φλυτζανιού. Έπρεπε να φύγουμε. Η Παναγιώτα, κόρη του Γιάννη και της Αργυρώς, πήγε και έλυσε το κοκκοράκι. Το έπιασα εγώ το κοκκοράκι από τα πόδια. Άνοιξε τα φτερά του. Κοίταζε η μικρή μου Αριάδνη. Με το 'να χέρι κρατούσα το κοκκοράκι και με τ' άλλο τού έπιασα τα φτερά και του τα έκλεισα. Κρατούσα εγώ το κοκκοράκι. Η μικρή Αριάδνη πήρε το ταψί που είχε μέσα το καλαμπόκι και τη μαύρη κάλτσα τη δαγκωμένη από το φίδι. Προχωρούσαμε. Μπροστά εγώ κρατώντας το κοκκοράκι και πίσω η Αριάδνη κρατώντας το ταψάκι που είχε μέσα το καλαμπόκι και τη μαύρη δαγκωμένη κάλτσα της γιαγιάς. Κι ενώ βαδίζαμε έτσι στο μονοπάτι για το σπίτι της γιαγιάς, συνειδητοποίησα ξαφνικά ότι όλα τούτα ήσαν παράξενα. Κρατώντας στα χέρια μας αυτά τα μυστήρια, γεμάτα συμβολισμό πράγματα, κάναμε τί; Είχαμε μπει χωρίς να ξέρουμε, σε μια μαγική, άγνωστη ή απλώς λησμονημένη, πανάρχαια τελετή; Ποιά πράξη μαγική ακολουθούσαμε; Και ποιός λατρείας ή θρησκείας είμασταν την ώρα εκείνη ιερείς; Α, σκέφτηκα, το φίδι τα οργάνωσε όλα τούτα. Και είναι ο αρχιερέας αυτής της τελετουργίας. Ένοιωθα άλλωστε να μας παρακολουθεί. Αόρατο, κρυμμένο στο άδυτό του, απολάμβανε, αυτή την τελετή που είχε με κάθε λεπτομέρεια σκηνοθετήσει. Γιατί χωρίς το φίδι, ποτέ δε θα γίνονταν όσα γίνονταν ακριβώς όπως τώρα γίνονται. Θα μπορούσα να κρατώ ένα κοκκοράκι,

αλλά όχι ακριβώς αυτή την ώρα, σ' αυτό ακριβώς το μονοπάτι. Θα μπορούσα να κρατώ ένα κοκκοράκι, αυτή την ώρα, σ' αυτό το μονοπάτι, αλλά η Αριάδνη θα έλειπε ή θα ήταν δίπλα μου με άδεια χέρια κι όχι πίσω μου κρατώντας ένα ταψί. Θα μπορούσε να 'μασταν έτσι όπως τώρα είμαστε, μα θα έλειπε οπωσδήποτε η μαύρη κάλτσα της γιαγιάς. Κ' η κάλτσα της γιαγιάς μες στο ταψί ήταν η νύχτα. Κ' οι σπόροι του καλαμποκιού ήσαν τα άστρα. Κι ο πετεινός ήταν ο Ήλιος. Και δεν ήταν διόλου τυχαίο που εγώ ο άνδρας, το αρσενικό στοιχείο, πήγαινα μπροστά, κρατώντας τον ηλιακό πετεινό, κι ακολουθούσε η Αριάδνη, το θηλυκό στοιχείο, κρατώντας τη νύχτα με τ' άστρα. Τώρα καταλάβαινα.

Το φίδι αρχιερέας μες στο άδυτο παρακολουθούσε την τελετή. Τίποτε δεν ήταν τυχαίο. Και το δάγκωμα πάνω στη φτέρνα της γιαγιάς δεν ήταν τυχαίο. Δεν ήταν τυχαίο που οι γραφές λένε «αυτό θα σου κεντήσει τη φτέρνα κι εσύ θα του συντρίψεις την κεφαλή». Η φτέρνα, είτε στο κάτω καμπύλο μέρος της, είτε στο πάνω μέρος της με τις οριζόντιες ζαρωματιές, σα γραμμές σε τετράδιο, ήταν ο πιο κατάλληλος τόπος για να υπογράψει το φίδι αυτή του την απόφαση, αυτό του το σχέδιο. Όμως γιατί η γιαγιά δεν του συντρίψε την κεφαλή; Μήπως και η γιαγιά εν γνώσει της ήταν στο σχέδιο; Ή μήπως μόνο εν αγνοία της; Δεν ξέρω. Όμως το πιο πιθανό, ήταν πως το φίδι δάγκωσε τη γιαγιά από ζήλεια, από φθόνο. Το φίδι ζήλεψε την παραδείσια σχέση της γιαγιάς με τον πετεινό και θέλησε να βγάλει από τη μέση τη γιαγιά, για να καταλάβει το αρχιερατικό αξίωμα που εν αγνοία της

κάτεχε η γιαγιά. Γιατί η γιαγιά χωρίς να το ξέρει, ήταν η δέσποινα, η δημιουργός, ενός μαγικού μικρόκοσμου, όπου ο πετεινός ήταν ήλιος και οι σπόροι του καλαμποκιού ήσαν άστρα, κι όλα αυτά σ' ένα μπαξέ, σε μιαν αυλή, όπως στον πρώτο μας κόσμο, πριν χωριστούν τα πράγματα, πριν απομακρυνθούν και πέσει η λήθη ανάμεσά τους.

Το φίδι παρακολουθούσε από το άδυτο, ετούτη, τη δική του τελετή. Και παρακολουθούσε με τα ίδια εκείνα μάτια που είχα δει πάνω σ' εκείνη τη νυχτοπεταλούδα, η οποία έγινε, για ένα μόνο πρωινό, οικόσημο στο σπίτι της γιαγιάς. Το φίδι κοίταζε με τα ίδια εκείνα μάτια που πριν ένα μήνα με κοίταζαν μέσ' απ' το πρόσωπο εκείνου του κυρίου, που δικαιολογημένα αποκάλεσα πρίγκιπα των φιδιών. Και είχαν όλα από τότε σχεδιαστεί. Και το γραφτό μου αυτό; Μήπως όλα έγιναν μόνο και μόνο για να γραφτούν αυτά εδώ; Μήπως η ματαιοδοξία ή και η σοφία του φιδιού, είχε ως στόχο της, μόνο και μόνο τούτο το γραφτό; Γιατί τώρα, να τώρα, συνειδητοποιώ, πως όσα γράφω εδώ, δεν είναι παρά μόνο η προσπάθεια να ερμηνεύσω, το ιδεόγραμμα που έγραψε πάνω στη φτέρνα της γιαγιάς το φίδι, αυτός ο λυγερός πελώριος κονδυλοφόρος, κάποιου αρχάγγελου, ή και του ίδιου του Θανάτου.

Σημ. Γράφτηκε τον Αύγουστο του 1992, δημοσιεύτηκε στις ANI-ΧΝΕΥΣΕΙΣ το 1993 και στην «Οδό Πανός» το 1994.

ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΤΥΦΛΗ ΓΟΥΡΟΥΝΑ (Ο σκορπιός)

Ιούλιος του '92. Στην Τέμπλα, στη ράχη που είναι σαν ένα μακρύ μαδέρι, σα μια σανίδα, σα μια τάβλα. Στο οροπέδιο αυτό, όπου το περιβόλι μας από ελιές και κλήματα, αχλαδιές, μουριές κι όλα τα είδη των οπωροφόρων δέντρων και των ανθοφόρων φυτών.

Εγώ ποτίζω τις νήπιες ελιές. Τα τρία παιδιά, ο Σπύρος, η Δήμητρα και η Αριάδνη, παίζουν στον σωρό από άμμο που πριν καιρό άδειασ' εκεί το ανατρεπόμενο, για να κάνει ο αδερφός μου αποθήκη.

Παίζουν ενθουσιασμένα τα παιδιά. Η άμμος είναι εύκολη ύλη, ευχάριστη. Αλλά στο βάθος της κρατάει δροσιά κι εκεί καταφεύγουν σκορπιοί. «Να φωνάξω στα παιδιά να σταματήσουν το παιχνίδι εκεί» σκέφτομαι. «Αλλά παίζουν τόσο ενθουσιασμένα. Ας τ' αφήσω λίγο ακόμα». Τότε ακούω κραυγές, ένα κλάμα δυνατό. Κατάλαβα. Τρέχω. Στο αυτοκίνητο την Αριάδνη κι ολοταχώς για την πόλη. Στο «Ιπποκράτειο». Ένεση. «Δεν είναι τίποτε». Φεύγουμε, για επιστροφή. «Δεν είναι τίποτε. Κάποιο ασήμαντο έντομο».

Ο πόνος της Αριάδνης φαίνεται πως έχει καταπραυνθεί... Όμως δεν κάνουμε τρία χιλιόμετρα από την κλινική και η Αριάδνη αρχίζει φωνές και κλάματα. Πονάει πολύ ασυνήθιστα. Γυρίζουμε πίσω. Πάλι στην κλινική. «Θα 'ναι σκορπιός ή μαρμάγκκα». Η Αριάδνη ρεκάζει. Ο πόνος έρχεται περιοδικά. Κάθε πέντε λεπτά. Κρατάει ένα λεπτό. Είναι ανυπόφορος. Η Αριάδνη σκίζει τα ρούχα

της, τραβάει τα μαλλιά της, παρακαλεί να κάνουμε κάτι. Οι γιατροί αρνούνται να δώσουν άλλο παυσίπονο. «Δεν επιτρέπεται δυνατό παυσίπονο σ' ένα παιδί». Θα υποφέρει οχτώ ώρες. Το πολύ δέκα.

Είμαι διαρκώς εκεί, προσπαθώντας, κάθε φορά που κάνει τον κύκλο του ο πόνος, να τον καταπραΰνω λίγο, με χάδια, με λόγια, με κουράγιο, με το «θα περάσει όσο κι αν πονεί τώρα, θα περάσει κούκλα μου, θα περάσει αγάπη μου, όλα περνούν».

Η Αριάδνη παρακαλεί να ζητήσω βοήθεια από τους γιατρούς. Να κάμω κάτι. Να ζητήσω βοήθεια από τους θεούς. Από την Παναγία. Από την Αθηνά. Από όλους. «Πες τους μπαμπά μου πόσο πονώ, βοήθησέ με». Όντως, ζητώ βοήθεια από την Παναγία. Τίποτε. Ζητώ βοήθεια από όλους τους αγίους και τους θεούς. Τίποτε. Κι ενώ δεν καπνίζω. Κι ενώ μια ρουφηξιά μου φέρνει ναυτία, αυτό το βράδυ ο οργανισμός μου θέλει το γιατρικό του. Τελειώνω ένα πακέτο. Παίρνω άλλο. Και βρίσκω το τσιγάρο βοηθό. Καπνίζω στη βεράντα, όταν παίρνει για λίγο τη θέση μου κάποιος άλλος. Δεν είναι το τσιγάρο να το καπνίζουμε συνεχώς, κάθε μέρα, πάντα. Είναι φάρμακο. Το βλέπω απόψε. Με βοηθά. Το έχει ανάγκη ο οργανισμός μου και διόλου δεν με πειράζει. Απεναντίας, με βοηθά. Φάρμακα είναι όλα, αλλά οι άνθρωποι τα έκαμαν συνήθεια. Το τσιγάρο, το χασίς, ακόμα και την ηρωίνη. Από φάρμακα που είναι τα έκαμαν συνήθεια και καταστροφή τους. Οι άνθρωποι δεν είναι ικανοί να κρατηθούν στα όρια. Δεν συμβαδίζουν με τον ξυνό λόγο. Είναι πεπτωκότες. Τραβούν ο καθένας το δικό του δρόμο. Αυτά σκέφτομαι, αστραπιαία,

μέσα στην αγωνία μου, στον πόνο μου. Και μέμφομαι την κουφαμάρα των θεών, ή την ανυπαρξία τους. «Τώρα σας χρειάστηκα», λέω, «τώρα Παναγία, τώρα Αθηνά, τώρα Χριστέ, τώρα Απόλλωνα, τώρα. Αλλά τίποτε. Τίποτε. Έρμη άνθρωπε. Έρμη άνθρωπε». Έτσι, μέσα σε τέτοιες σκέψεις, προσπαθώντας να βοηθήσω με λόγια και χάρδια την Αριάδνη, καπνίζοντας, περνώ τις τέσσερες ώρες αφότου συνέβη το γεγονός.

Το απόβραδο, περίπου στις οχτώ, ξεκίνησε η περιπέτεια. Και είναι τώρα δώδεκα, δώδεκα περασμένες. Κ' είναι αυτή την ώρα που θυμάμαι -εξαντλημένος κι απελπισμένος, ενώ τίποτε δεν ησυχάζει την Αριάδνη, σ' ένα διάμεσο του επανερχόμενου περιοδικού πόνου- θυμάμαι (μα πώς το ξέχασα;), θυμάμαι που ο πατέρας μου ήξερε ένα ξόρκι για το σκορπιό. Ένα ξόρκι. Κι εγώ το έμαθα, όχι για να το χρησιμοποιήσω, αλλά γιατί με γοήτευε η ποιητική του ατμόσφαιρα.

Κι αφού δεν το έμαθα για χρήση, αλλά μόνο γι' απόλαυση, για τη μαγική, δαιμονική του ατμόσφαιρα, δεν ενδιαφέρθηκα για το οποιοδήποτε τελετουργικό. Πάντα έτσι. Γράπουλες του Ταρό, μαγικά αντικείμενα, ποτέ τελετουργική χρήση, μόνο αισθητική απόλαυση και αποσυμβολισμός, μόνο πνευματική χρήση. Ποτέ αποκρυφισμούς και μαγείες. Η μαγεία για μένα δεν είναι η μαγική χρήση των μαγικών αντικειμένων, αλλά η ύπαρξή τους, το νόημα τους, αυτό που μεταφέρουν. Θεωρούσα πάντα τις μαγικές εφαρμογές δρόμο τυφλό και κατώτερο, που οι άνθρωποι τον ακολουθούν όταν πια χάσουν τον άλλο δρόμο, των συμβόλων και της καταγραμμένης σοφίας.

Και δεν θυμάμαι το ξόρκι αυτό μέσα στην ταραχή μου.

Αλλ' όμως τί περίεργο, η ίδια η ταραχή που μ' εμποδίζει να το θυμηθώ, αυτή μου φέρνει αποσπάσματα από το ξόρκι, έτσι χωρίς να σκέφτομαι. Να δύο στίχοι:

*Στο δρόμο που επήγαινα
στραβή γουρούν' απήνησα.*

Αλλά αυτό δεν είναι η αρχή... «Μη σε νοιάζει. Θυμήσου ό,τι θυμάσαι, ας είναι μέση ή τέλος και θα έρθει και η αρχή, θα έρθουν και τα υπόλοιπα», λέω στον εαυτό μου σχεδόν δυνατά. Αλλά η Αριάδνη πετιέται, τινάζεται, ουρλιάζει, παρακαλεί. Περιμένω να περάσει η κρίση. Συμμετέχω στην κρίση. «Αυτός ο άγγελος, αυτός ο άγγελος, καρφωμένος από ένα σκοτεινό ζώο... Να, να, της περνάει κι αυτή η επίθεση. Να θυμηθώ το ξόρκι, να προσπαθήσω»:

*Κάτ' στον αγραπιδόκαμπο, τρία καρδάρια κρέμονταν
το 'να μέλι, τ' άλλο γάλα
τ' άλλο με το φαρμάκι του σκορπιού.
Τρώω μέλι, πίνω γάλα
και χύνω το φαρμάκι του σκορπιού.*

Λοιπόν, ξέρω το τέλος. Μα πώς αρχίζει; Πώς αρχίζει;

Πήρα βόιδι και δαμάλι και καπρί και δαμαλίτσι.
Πάω να σπείρω το κουκκί μου, το ρεβίθι μου και
τ' αγριορέβιθό μου.

Στο δρόμο που επήγαινα
στραβή γουρούν' απήνητσα.

Πετάχτηκε σκορπιός καμαράτος,
καμαροτραχηλάτος.

Στο δεξί με κέντρωσε, το ζερβί με πόνεσε.

Κάτ' στον αγραπιδόκαμπο,
τρία καρδάρια κρέμονταν.

Το 'να μέλι, τ' άλλο γάλα,
το τρίτο με φαρμάκι του σκορπιού.

Τρώω μέλι, πίνω γάλα
και χύνω το φαρμάκι του σκορπιού.

Να το λοιπόν, όλο. Δεν έχω ξεχάσει κανένα στίχο.
Αλλά τί κάνω τώρα; Δεν ξέρω πόσες φορές λένε το ξόρκι
και τί τελετουργικά κάνουν όταν το λένε. Δεν ξέρω την
εφαρμογή του. Τί να κάνω; Τί να κάνω;

«Θα σταυρώσω το κεντρωμένο σημείο τρεις φορές.
Και θα πω το ξόρκι τρεις φορές. Ίσως αυτή η εφαρμο-
γή, που τη θυμάμαι σ' άλλα ξόρκια, να έχει κι εδώ τη
θέση της». Λοιπόν, η Αριάδνη ξαναπετιέται, με πόνους
και κλάματα και φωνές και παρακάλια. Όταν ησυχάζει,
σταυρώνω με το δεξί μου χέρι το κόκκινο σημαδάκι πλάι
στον αστράγαλο και λέω το ξόρκι ολόκληρο, τρεις φορές:

Πήρα βόδι και δαμάλι .....

.....

και χύνω το φαρμάκι του σκορπιού.

Τρεις φορές. Σε λίγο η Αριάδνη πετάχτηκε ξανά, μέσ' από τον ύπνο που την πήρε για λίγο. Έκλαψε. Μα, τί ήταν αυτό; Τούτη τη φορά έκλαψε λιγότερο, πολύ λιγότερο. Και σαν ξαναήρθε ο πόνος, πάλι έκλαψε, μα λιγότερο. Τί συμβαίνει;

«Μην είσαι βλάκας», λέω στον εαυτό μου. «Μην είσαι για τίποτε σίγουρος όταν δεν είσαι για τίποτε σίγουρος. Κλείνουν πέντε ώρες. Είναι φυσικό να 'χει αρχίσει η κάμψη του πόνου. Στις οχτώ ώρες λένε πως συνέρχεσαι για τα καλά, στις δώδεκα δεν έχεις τίποτε». Αλλά η αλλαγή αυτή, που έγινε όταν εγώ είπα το ξόρκι, ήταν μεγάλη, πολύ μεγάλη. «Και γιατί όχι; Μπορεί μεγάλη να σου φάνηκε».

Κι από την άλλη, είναι αλήθεια πως η Αριάδνη, ποτέ ξανά, στις επόμενες περιοδικές κρίσεις πόνου, μέχρι τις οχτώ το πρωί, δεν φώναξε και δεν έκλαψε, με τον τρόπο που φώναζε κι έκλαιγε πριν από το ξόρκι. Αλλά εγώ δεν είμαι τόσο εύπιστος. Άλλωστε, δεν της πέρασε εντελώς. «Δε θα 'πρεπε να της περάσει εντελώς; Κι αμέσως;»

Ερχόμαστε στο χωριό. Διηγούμαι το περιστατικό στην Αργυρώ. «Αχ Γιάννη μου» λέει. «Έπρεπε να βάλεις πάνω στο κεντρωμένο μέρος λίγο ζουμί από αγραπιδιά. Να της δώσεις λίγο μέλι και λίγο γάλα να φάει. Δεν ξέρω... Το ξόρκι από μόνο του χωρίς αυτά... Δεν ξέρω... Εγώ...

...Ήταν μικρός ο Φωτάκης μου. Ρέκαζε το παιδί

απ' τον πόνο. Απελπισία. Και τότε του βάζω πάνω στο κεντρωμένο μέρος, όπως ήξερα, λίγο αγραπιδόζουμο, και λέω και το ξόρκι. Αμέσως λάρωσε το παιδί. Με το μαχαίρι. Θάμα σου λέω».

«Δεν τα 'ξερα εγώ αυτά Αργυρώ» της είπα.

ΣΧΟΛΙΟ:

Ενάφερα στο νου μου αργότερα, το ξόρκι αυτό που πάντα με γοήτευε. Η ατμόσφαιρά του μου ήταν γνωστή. Όμως πότε τη γνώρισα; Σε παραμύθια; Σε θρύλους; Στην χωρίς αρχή, απέραντη παιδική ηλικία;

Ο τόπος τουλάχιστον μου ήταν γνωστός. Ο δρόμος όπου βαδίζει ο αγρότης με τα ζώα και τους σπόρους. Ο αγραπιδόκαμπος. Στις κοιλάδες αυτές της Αιτωλίας ήταν ο αγραπιδόκαμπος. Γνωστά όλα. Όταν πρωτάκουσα το ξόρκι, αμέσως το τοπίο ήταν έτοιμο. Βέβαια, κάτι, κάτι από αυτή την ατμόσφαιρα ξαναβρήκα όταν πρωταντίκρισα τον τίτλο «Beelzebub's tales to his grandson».

Λοιπόν, τί συμβαίνει εδώ; Τί είναι το ξόρκι; Τί είναι το ορισμένο αυτό ξόρκι; Μαγικές λέξεις; Ιατρική συνταγή; Μήπως κάποτε έκαμαν ποίημα και παραμύθι τη συνταγή, ενώ το γιατρικό βρίσκεται όχι στη δύναμη των λέξεων, αλλά σ' αυτά που ονοματίζουν οι λέξεις; Μήπως το γιατρικό βρίσκεται μόνο στο αγραπιδόζουμο, στο μέλι και στο γάλα; Καλά. Το μέλι και το γάλα, από πανάρχαιους καιρούς μέχρι σήμερα, συμβολίζουν τη γλύκανση, την καταπράυνση, την ευφορία, την ευτυχία, την ίαση. Και το αγραπιδόζουμο; Μήπως αυτό το αγκαθωτό δέντρο που το αγκάθι του πονάει σα σκορπιού κεντρί, μήπως το αφύ στυφό ζουμί αυτού του δέντρου είναι φάρμακο; Μήπως με την ψάδα του και τις άλλες του ουσίες μουδιάζει το πονεμένο μέρος κι επηρεάζει τα νεύρα πάνω στα οποία ταξιδεύει κυκλικά ο πόνος; Ίσως.

Αλλά γιατί, αυτή η εισαγωγή; Γιατί η αναφορά, όχι μόνο σε βότανα και τροφές του αγραπιδόκαμπου, αλλά και σε ζώα που συνοδεύουν τον άνθρωπο και σε σπόρους που κουβαλά μαζί του ο άνθρωπος;

Γιατί τα ορισμένα αυτά ζώα; Τί είναι το βόιδι, το δαμάλι, το καπρί, το δαμαλίκι ή δαμαλίτσι; Γιατί οι ορισμένοι αυτοί σπόροι; Τί είναι το κουκί, το ρεβίθι και τ' αγριορέβιθο; Και γιατί, ενώ όλα πάνε μια χαρά, σα να πέφτει μια βουβή μαύρη αστραπή με το συναπάντημα της στραβής γουρούνας;

Μα ναι. Καλά αν προσέξεις όλα τούτα τα όντα, καλά αν ξέρεις τη γητευτική παραμυθένια τους υπόσταση, θα παρατηρήσεις ότι το καθένα τους, αποτελεί κι ενα μέλος του σκορπιού. Και πράγματι, το κουκί, αποτελεί το κύριο μέρος του σκορπιού, το κυρίως σώμα του. Τα κέρατα του βοδιού και του δαμαλιού, είναι τα κέρατα, οι δαγκάνες του σκορπιού. Και το θηγάρι των ρεβιθιών και των αγριορεβιθιών, μοιάζει με τα πόδια του σκορπιού και κυρίως με το κεντρί του σκορπιού. Ο αγρότης λοιπόν ήδη κουβαλά μαζί του τα μέλη που αποτελούν τον σκορπιό, με τη μορφή ζώων και σπόρων ανεξάρτητων μεταξύ τους. Ο άνθρωπος ήδη κουβαλά μαζί του σκορπισμένο τον σκορπιό, ακίνδυνο, αφού τα μέλη του ανήκουν σε ανεξάρτητες αυτόνομες οντότητες. Όμως θα χρειαστεί η άξαφνη παρουσία της στραβής γουρούνας, της τυφλής γουρούνας, ώστε όλη αυτή η σκορπισμένη, ακίνδυνη και αθώα κατοχή, να μεταμορφωθεί αστραπιαία σε μιαν οντότητα, που πάντα υπήρχε εκεί μαζί με τον άνθρωπο, αλλά όχι ενωμένη, όχι ενιαία.

Και γιατί η στραβή γουρούνα; Γιατί η τυφλή γουρούνα; Τί σημαίνει αυτή η συμπαθητική, οικτρή, σα να είναι η έσχατη αποτυχία, τί σημαίνει αυτή η δαιμονική παρουσία; Είναι τάχατες η κακιά ώρα; Η τυφλή τύχη; Η τυφλή τύχη και η κακιά ώρα μαζί; Η προσωποποίηση της βασκανίας, του ματιού; («Του έρριξε πάνω του τα μάτια της» λένε, μ' έναν τρόπο που δεν σημαίνει απλώς τη ματιά, αλλά τα ίδια τα μάτια που ξεκόλλησαν από το φθόνο και χτύπησαν τον αθώο, τον έλκοντα, διά της γοητείας του. Μια γοητεία, την οποία βεβαίως, η αθωότητα, την επαυξάνει).

Η γουρούνα λοιπόν μπορεί να μην ήταν τυφλή εξ αρχής, αλλά τυφλώθηκε, ρίχνοντας τα ίδια τα μάτια της, βγαλμένα από τον ακατανίκητο φθόνο, πάνω στην ευτυχισμένη συντροφιά. Ή μήπως ήταν το καπρί της συντροφιάς που από το φθόνο του μεταμορφώθηκε σε τυφλή γουρούνα; Δεν είναι απίθανο. Δεν ξέρω το ρόλο που παίζει το καπρί. Μπορεί

να είναι το αντίδοτο που έχει ήδη ο άνθρωπος μαζί του, απέναντι στην τυφλωμένη κακία. Μπορεί επίσης η δυστυχία της τυφλής γουρούνας να κατάντησε ακατανίκητος φθόνος όταν αντίκρουσε στο πρόσωπο του κάπρου έναν εραστή που σφοδρά πόθησε και που αυτός μες στην καλοπέρασή του, σ' ένα νοικοκύρη κοντά, ούτε που την πρόσεξε.

Ας συνοψίσω: Το κακό το έχουμε πάντα μαζί μας σκορπισμένο σε διάφορες μορφές, συγκεκριμένες, οικείες, ελεγχόμενες, λειτουργικές μαζί μας και ακίνδυνες. Μέχρι που μια υπεροπτική σκέψη, τυφλή, που υπερβαίνει τα ελέγξιμα όριά μας, ανατρέπει την τάξη του κόσμου. Τότε επεμβαίνει το πρωταρχικό χάος, όπου όλα είναι δυνατά. Τα σκορπισμένα στοιχεία στοιχειώνουν και γίνονται η δύναμη που μας επιτίθεται. Και τί είναι ο σκορπιός αυτός; Σκορπιός «καμαράτος, καμαροτραχηλάτος». Που θα πει με καμπύλες δυνατές (δαγκάνες, πόδια, ουρά, τράχηλο), αλλά έχοντας επίσης, πιθανόν, το δικό σου υπερβολικό καμάρι, που προκάλεσε την ηλεκτρική ενέργεια του φθόνου.

Και βέβαια παρ' όλο που ο σκορπιός κεντρίζει το δεξί δυνατό μέρος, πονάς στο αριστερό μέρος, δηλαδή στην καρδιά. Έτσι, όπου και να σε χτυπήσει το κεντρί, όντας κεντρί, θα βρει το κέντρο σου.

Και να ο αγραπιδόκαμπος. Τόπος όπου τρέφονται οι μέλισσες, από το πλήθος των λευκών, πανέμορφων κι ευωδιαστών λουλουδιών της αγραπιδιάς. Τόπος όπου τρέφονται τα βόδια και οι κάπροι, τρώγοντας τα νόστιμα φύλλα, τα αψιά αγκαθωτά κλαδιά, τους στυφόγλυκους καρπούς της αγραπιδιάς.

Εκεί λοιπόν τρία καρδάρια κρέμονται. Το 'να μέλι, τ' άλλο γάλα, το τρίτο με φαρμάκι του σκορπιού. Τρωσ το μέλι, πίνεις το γάλα, και χύνεις το φαρμάκι του σκορπιού. Τα δύο αγαθά της ζωής νίκησαν το τρίτο, το φαρμάκι της κακιάς ώρας, της τυφλωμένης από το φθόνο ύπαρξης.

Πάντα εκεί στον αγραπιδόκαμπο, τον άγριο τόπο των αγρών και των βοτάνων, με τον δριμύ χυμό της άγριας απιδιάς, με το πλήθος από τις άγριες απιδιές, που υπήρξαν ίσως κάποτε, προικιο της τυφλής γουρούνας, όταν ακόμα δεν ήταν τυφλή, μόνη και δυστυχισμένη.

Πάντα εκεί βαδίζοντας, συνοδευόμενος από τα υπαρχτά, μα σκορπισμένα εδώ κι εκεί όντα, που συναρμολογούνται, και γίνονται

φαρμακερός σκορπιός, όταν ο οδοιπόρος, ο αγρότης του άγριου και οικείου σύμπαντος, συναντά την τυφλή γουρούνα της καταστροφής. Κι όμως αυτό δεν σταματά τον οδοιπόρο, γιατί λίγο πιο κει, περιμένει πάντα, παρηγορητική, η πολυόμματη νύχτα.

Υ.Γ. Η τυφλή γουρούνα, η κακιά ώρα, συγκεντρώνει τα σκορπισμένα μέλη του κακού και μορφοποιείται το κακό, όπως η έμπνευση και η καλή ώρα συγκεντρώνουν τις λέξεις και δημιουργούν το περίεργο αυτό ον που λέγεται ποίημα.

Ο ΞΕΝΟΣ, ΟΙ ΨΥΛΛΟΙ ΚΑΙ ΤΟ ΜΑΧΑΙΡΙ

Μετά το σούρουπο, αφού ταχτοποιήθηκαν όλες οι εξωτερικές εργασίες, μαζευτήκαμε γύρω από τη φωτιά. Και τότε κάποιος χτύπησε την πόρτα.

«Εμπρός! Ποιός είναι;» φώναξε ο πατέρας μου. Η πόρτα άνοιξε. Ένας ξένος στάθηκε: «Μήπως μπορώ να περάσω τη νύχτα εδώ στο σπίτι σας μωρέ νοικοκυραίοι;», ρώτησε. «Πώς δεν μπορείς. Κόπιασε μέσα. Θα βολευτούμε», είπε ο πατέρας μου.

Μπήκε λοιπόν ο άνθρωπος. Καλησπέρασε. Του κάναμε μέρος να καθίσει δίπλα στο παραγώνι. Από πού είσαι, κ.τ.λ. Ήταν από την Τατάρνα και πήγαινε σε μια κόρη του, παντρεμένη στα μέρη του Θέρμου.

Φάγαμε τι φάγαμε, ήπιαμε τι ήπιαμε κι ετοιμαζόμασταν να κοιμηθούμε.

«Έχετε μωρέ ψύλλους;» ρώτησε τότες ο ξένος.

«Έχουμε λέει», είπε ο πατέρας μου, «μας έχουν σακατέψει, μας πέθαναν. Δε θυμάσαι το μύθο; Την ιστορία; Όταν έβαλαν το φίδι στη φωτιά να το κάψουν, το φίδι είπε: «Έννοια σας και δε θα γλυτώσετε από μένα. Θα σας εκδικηθώ». Το 'καψαν το φίδι, αλλά, από τη στάχτη του φιδιού έγιναν οι ψύλλοι. Κι έτσι το φίδι εκδικήθηκε τους ανθρώπους. Με τους ψύλλους, που 'ναι η στάχτη του φιδιού».

«Την ξέρω την ιστορία» είπε ο ξένος, «όμως απόψε θα κοιμηθείτε ήσυχα».

Βγάζει λοιπόν ένα μαυρομάνικο μαχαίρι και το μπήγει ανάμεσα στη γωνιά και στο γωνόλιθο. Κουνώντας

το δεξί του χέρι πάνω απ' το μαχαίρι, γράφοντας στον αέρα σχήματα, κάτι μουρμούρισε, κάτι ψιθύρισε, κ' ύστερα: «Άειστε, κοιμηθείτε ήσυχα» είπε, «απόψε δε θα 'χετε φύλλους».

Και κοιμηθήκαμε. Και πράγματι, όλη τη νύχτα δεν μας άγγιξε φύλλος. Το πρωί, σηκωνόμαστε, τί να ιδούμε. Το μαχαίρι δεν φαινόταν. Μια τουλούπα μαύρη από φύλλους τύλιγε το μαχαίρι. Λέει τότε ο πατέρας μου και ξάμωσε ν' αρπάξει το μαχαίρι: «Τώρα μωρέ τους άτιμους, τώρα που 'ναι μαζεμένοι, ρίξε τους στη φωτιά». «Όχι, μη» έκαμε ο ξένος απότομα, σχεδόν τρομαγμένος. «Άμα τους κάμω απιστιά, δεν με ξαναεμπιστεύονται, δεν τους ξαναμαζεύω. Όχι». Και κουνώντας το δεξί του χέρι πάνω απ' το μαχαίρι, κάτι μουρμούρισε, κάτι ψιθύρισε. Και κάνοντας το χέρι του γροθιά άνοιξε την παλάμη του απότομα και τίναξε τα δάχτυλά του αχτινωτά λέγοντας: «Άειστε στο καλό!» Κι άρχισε τότε να λειώνει η τουλούπα και το μαχαίρι να πετάει μακριά σα μαύρες σπίθες τους φύλλους, επειδής άλλοι κατέβαιναν κι άλλοι πηδούσαν. Μαύρισε ο τόπος γύρω, αναδευόταν. Σκόρπισαν γρήγορα οι φύλλοι, φάνηκε πάλι το μαχαίρι. Τότε, έπιασε ο ξένος το μαχαίρι απ' τη λαβή, το ξέμπηξε, το έβαλε στο θηκάρι και μετά το 'ριξε μέσα στο σακκούλι του.

ΣΧΟΛΙΑ:

Καθώς διηγούμαι τώρα το γεγονός, σκέφτομαι και συνδέω πράγματα που παλιότερα δεν συνέδεα, αναρωτιέμαι κι επιχειρώ να δώσω απαντήσεις:

1. Γιατί μαυρομάνικο μαχαίρι;
2. Γιατί μπηγμένο ανάμεσα σε δυο πέτρες;
3. Ποιό πράγμα, τόσο σημαντικό για τους φύλλους, έδωσε σαν αντάλλαγμα ο ξένος, ώστε αυτοί να δεχτούν, να μαζευτούν πάνω στο μαχαίρι και να μείνουν για μια ολόκληρη βραδιά νηστικοί;

Κι ακόμα, τί μπορεί να σημαίνει η σφοδρή επιθυμία του πατέρα μου να κάψει τους φύλλους;

4. Γιατί ο ξένος λέει πως αν φερθεί με απιστία στους φύλλους αυτοί δεν θα τον ξαναεμπιστευτούν για να μαζευτούν; Πώς θα ξέρουν οι άλλοι φύλλοι, οι αυριανοί φύλλοι, προς τους οποίους αυτός θα απευθυνθεί, σ' ένα άλλο σπίτι, χιλιόμετρα μακριά, ότι φέρθηκε μ' απιστία, στους σημερινούς φύλλους;

1. Πάντα το μαυρομάνικο μαχαίρι το χρησιμοποιούν σε μαγικές τελετές. Κι επίσης το θεωρούν φυλαχτό. Κι ακόμα το θεωρούν αποτελεσματικό, μα και διψασμένο για αίμα, γι' αυτό λένε πως το μαυρομάνικο μαχαίρι σπρώχνει τον κάτοχό του προς το φόνο.

Το μαυρομάνικο μαχαίρι λοιπόν λαχταρά τη σάρκα και το θάνατο; Τη σάρκα, ναι· μα όχι και το θάνατο. Ο θάνατος είναι απλώς αποτέλεσμα της λαχτάρας του για τη σάρκα. Και πού άραγε οφείλεται αυτή η λαχτάρα του για τη σάρκα; Ίσως στη γύμνια του. Τίποτε πιο γυμνό από τη λαμπερή λάμα ενός μαχαιριού. Η λαχτάρα λοιπόν για σάρκα, οφείλεται στο ότι δεν έχει σάρκα. Και μόνο χωμένο στη σάρκα γίνεται ν' αποκτήσει σάρκα. Έστω προσωρινά. Διψά για σάρκα, ακριβώς για να εν-σαρκωθεί. Αλλά δεν υπάρχει κάτι μέσα στο σύμπαν που ενσαρκώνεται χωρίς να σκοτώσει άλλα όντα. Κάθε ζωή σημαίνει απαραίτητως το θάνατο κάποιων άλλων όντων. Το μαυρομάνικο μαχαίρι λοιπόν δεν σπρώχνει προς το θάνατο κάποιων άλλων όντων. Το μαυρομανικο μαχαίρι δεν σπρώχνει προς το φόνο, αλλά προς την, έως θανάτου ικανοποίηση, που φέρνει η ενσάρκωση.

Θα πει κανείς, γιατί το μαυρομάνικο μαχαίρι κι όχι όλα τα μαχαίρια; Σίγουρα όλα τα μαχαίρια. Σίγουρα όλες οι λάμες, ανεξάρτητα από το χρώμα της λαβής, διψούν για σάρκα. Όμως του μαυρομάνικου μαχαιριού η δίψα για σάρκα είναι μεγαλύτερη, ακριβώς γιατί το αδια-

πέραστο σκοτάδι της μαύρης λαβής, απομονώνει τη λάμα, κάνει τη λάμα χωρίς ελπίδα διάχυσης, διασκόρπισης και εκτόνωσης. Δε γίνεται να μοιραστεί η λάμα τίποτε με το μαύρο μανίκι. Αντίθετα, πλάι στο μαύρο η γύμνια της γίνεται περισσότερο γύμνια, και η λάμψη της περισσότερο δυνατή, γι' αυτό και περισσότερο διψασμένη και πεινασμένη για σάρκα.

Ύστερα, η βουβή τυφλότητα του μαύρου μανικιού, είναι το αντίθετο του καθρέφτη της λάμας. Το κερατένιο σκοτάδι από τη μια κι από την άλλη το απύθμενο μαγικό βάθος του καθρέφτη, δημιουργούν μια σφοδρότητα στον κάτοχο καθώς το ένα θυμίζει έντονα το άλλο, μια τάση διεξόδου προς την πλήρη φανέρωση ή τον πλήρη χαμό. Και καθώς δεν υπάρχει ευθεία γραμμή μέσα στο σύμπαν, η τάση παίρνει τη μορφή του κύκλου. Το μαχαίρι γίνεται ουροβόρος ή πιο συγκεκριμένα, ο κάτοχος γίνεται αυτοκτόνος, σβήνοντας τη λάμψη της λάμας, απογυμνώνοντας τη λάμα ακόμα κι από τη λάμψη της, καλύπτοντας τον καθρέφτη της λάμας με τη σάρκα του.

2. Το μαχαίρι μπήγεται ανάμεσα στις πέτρες, ίσως γιατί προετοιμάζεται να παίξει το ρόλο του φιδιού, και τα φιδιά, έχουν ως καταφύγιο, το κενό που αφήνουν οι πέτρες ανάμεσά τους.

3. Στη συμφωνία του ξένου με τους φύλλους, ο ξένος ζήτησε από τους φύλλους μια βραδιά νηστείας. Με το αντάλλαγμα να τους προσφέρει για μια βραδιά το μαχαίρι. Δηλαδή τα κόκκαλα του φιδιού. Ώστε ν' αποτελέσουν ξανά τη σάρκα του φιδιού και να απολαύσουν την αρχέγονη ενότητα μέσα στο πλήρες ον που κάποτε ήσαν. Γιατί οι φύλλοι, όπως μας λέει ο μύθος, είναι η στάχτη του καμμένου φιδιού, η σάρκα του. Και το γυμνό μαχαίρι, είναι η ραχοκοκκαλιά του καμένου φιδιού.

Ο μύθος της ρίψης του φιδιού στη φωτιά, αναφέρεται απλά και τυχαία από τον πατέρα μου· όμως τίποτε δεν αναφέρεται απλά και τυχαία μέσα στην τελετή του μυστηρίου της ζωής στο οποίο όλοι συμμετέχουμε. Ο πατέρας μου -κι αυτό είναι το πλέον εκπληκτικό- όχι μόνο αναφέρει το μύθο του φιδιού που έκαψαν κάποτε, αλλά, χωρίς να συνειδητοποιεί τι βαθύτερα πράττει, την άλλη μέρα το πρωί, θέλει να ρίξει τους φύλλους στη φωτιά, κι επειδή μέσα στην καρδιά και στο νου του

έχει διαπράξει αυτό που τελικά δεν διεπράχθη, ο πατέρας μου, χωρίς πλήρη συνείδηση του τι βαθύτερα συμβαίνει, επαναλαμβάνει την αρχετυπική πράξη της ρίψης του φιδιού στη φωτιά. Εν τέλει, δεν πρόκειται για επανάληψη. Δεν πρόκειται για επανάληψη, αν αντιληφθούμε πως κατά βάθος ζούμε μυθικά και πως, ό,τι γίνεται, γίνεται για πρώτη φορά.

Αυτό λοιπόν είναι το αντάλλαγμα που δίνει ο ξένος στους φύλλους, ένα πρώτιστα ζωτικό γι' αυτούς αντάλλαγμα. Θα γίνουν για μια βραδιά, το αρχέγονο πλήρες ον που ήσαν, θα χαρούν την ενότητα με τα κόκκαλα του φιδιού, αποτελώντας το φίδι που ήσαν.

Ο μάγος δεν θέλει να σώσει την ανθρωπότητα. Μια φορά θέλησε να το κάμει κι αναγκάστηκε ν' αναγνωρίσει το άφθαρτο της ύλης μέσα στις μεταμορφώσεις της. Ο μάγος απλώς θέλει να βοηθηθεί για μια βραδιά την ανθρωπότητα που τον φιλοξένησε. Κι ακόμα, να βοηθηθεί τους φύλλους και το μαχαίρι, για μια βραδιά, να ζήσουν στον πρωταρχικό τους εαυτό.

Ο ξένος τέλος (κι αν δεν το πούμ' εμείς, ίσως κανένας να μην το πει) διακατέχεται από αισθήματα ευσπλαχνίας, όπως την πρώτη κιόλας φορά, όταν καιγόταν το φίδι. Κατανοούσε τους ανθρώπους συντρόφους του, μα κατανοούσε και τον άλλο του σύντροφο, το φίδι. Κ' είναι άλλωστε αυτό που τον κατέστησε ξένο, η ευσπλαχνία του για τα πάντα, που έχει τη ρίζα της στη βαθειά γνώση των πάντων.

4. Αλλά ο ξένος μιλάει για τους φύλλους, που θα μπορούσε να τους είχε κάψει ο πατέρας μου, σα να είναι οι ίδιοι φύλλοι που θα συναντήσει αύριο αλλού. «Αν τους παίξω απιστιά, δεν με ξαναπιστεύουν».

Σίγουρα, το ένα είναι πολλά και τα πολλά είναι ένα. Και είναι γοητευτική βεβαίως η ερμηνεία που πρώτη φτάνει στο νου: Πως υπάρχει το ενιαίο πνεύμα των φύλλων, που γνωστοποιεί σε όλους τους φύλλους, αυτό που συμβαίνει σε μιαν ομάδα φύλλων. Όμως δεν θα σταθώ σ' αυτή την ερμηνεία-υποκατάστατο· θα την παραχωρήσω σε όλους εκείνους που καταφεύγουν σε μεταφυσικές, «μαγικές» ερμηνείες, επειδή αδυνατούν να προσεγγίσουν τη μαγεία που περικλείεται σ' αυτή την ίδια την απλή πραγματικότητα. Το ενιαίο πνεύμα που (ανοήτως) αναζητείται στους φύλλους, θα πρέπει να αναζητηθεί στον ίδιο τον μάγο. Οι άλλοι φύλλοι

θα ξέρουν, ακριβώς γιατί ο μάγος θα ξέρει. Ο μάγος δεν φοβάται αυτό που θα γνωρίζουν οι φύλλοι στο επόμενο σπίτι, γιατί απλούστατα δεν θα το γνωρίζουν. Ο μάγος φοβάται αυτό που θα γνωρίζει ο ίδιος. Έτσι ο ξένος, γνωρίζει πως δεν μπορείς να περάσεις στη διάσταση της μαγείας (όπου μαγεύεις τους πάντες και τα πάντα) αν δεν έχεις μαγέψει πρώτα τον ίδιο σου τον εαυτό. Και βέβαια ζούμε μέσα σε μια ψευδαίσθηση. Της οποίας όμως η υποβολή πρέπει να είναι πλήρης, απόλυτη, για ν' αποτελέσει μια λυτρωτική πραγματικότητα.

Περιοδικό ΑΚΤΗ, Άνοιξη 2002

Η ΑΠΑΓΓΕΛΙΑ

Να δεις τι έγινε: Με το φορτηγό, κάναμε τη διαδρομή Αργίριο-Θεσσαλονίκη. Ο φίλος μου είχε εγκαταλείψει την ιατρική για να σπουδάσει σκηνοθεσία, αλλά εν τέλει κατέληξε να δουλεύει το φορτηγό του πατέρα του. Αρκετές φορές τον συνόδευα κι εγώ, ιδιαίτερα στη διαδρομή Θεσσαλονίκη - Αργίριο - Θεσσαλονίκη.

Μια φορά από τις πολλές, ερχόμασταν φορτωμένοι καπνά από Αργίριο. Σε δυο μέρες επρόκειτο ν' απαγγείλω ποιήματά μου, στο αμφιθέατρο της φιλοσοφικής του Αριστοτελείου, προσκαλεσμένος από τους φοιτητές. Και συζητούσα με τον φίλο μου ποια ποιήματα θα μπορούσα να τους απαγγείλω, ώστε να γίνει η βραδιά λειτουργική. «Ναι», είπα, «αν τους διάβαζα εκείνα τα ποιήματά μου που ονομάζω «επιθετικά» ή «ποιήματα κεντήματα στο δέρμα του διαβόλου», τα παιδιά θα ενθουσιαζόντουσαν. Όμως, αυτά τα ποιήματα αντιπροσωπεύουν ένα ελάχιστο από μένα, μιαν από τις δέκα μου όψεις, ένα από τα δέκα μου πρόσωπα. Τί γίνεται με την άλλη ποίηση; Αυτή της μαγείας και της σοφίας; Ποιός θα την ακούσει αυτή; Αυτή την κατ' εξοχήν ποίηση ποιός θα την ακούσει; Μόνο οι ερωτευμένοι, οι ευρισκόμενοι στο ενθουσιαστικό επίπεδο, εκεί όπου κανείς είναι πολυόμματος, γεμάτος μάτια, εν εγρηγόρσει, μάτια ξεκούραστα, από τον ύπνο μιας ολόκληρης αιωνιότητας. Μόνο οι ερωτευμένοι και οι πενθούντες βαριά».

Καθώς έλεγα αυτά στον φίλο που οδηγούσε, μου έκανε μια χειρονομία να σταματήσω, λέγοντάς μου: «Είπες «πενθούντες βαριά». Άκου, άκου αυτό το περιστα-

τικό: Καθώς μου λες αυτά, μου θυμίζεις τους γείτονές μου. Είχε καεί το παιδί τους (πέθανε, δηλαδή το φέραν κάρβουνο) σε μια εκδρομή στο εξωτερικό. Γυρίζαμε λοιπόν από την κηδεία. Φτάσαμε κοντά στη γειτονιά μας. Από τη ρεμματιά ακουγόντουσαν τ' αηδόνια που κελαηδούσαν. Γλυκύτατα. Ακούω λοιπόν τον άντρα να λέει στη γυναίκα: «Άκου τι όμορφα κελαηδούν τ' αηδόνια, άκου, άκου, κι εμείς να είμαστε τόσο λυπημένοι». «Αχ» έκαμε η γυναίκα. «Έπρεπε να χάσουμε το παιδί μας για να προσέξουμε πως υπάρχουν κι αηδόνια σ' αυτό τον κόσμο;» Ναι. Αυτό που άκουσες. Γιατί τ' αηδόνια ήσαν από μέρες εκεί, μα δεν τα πρόσεχαν, ή δεν τα πρόσεχε τουλάχιστον ο άντρας, ένας άνθρωπος που θεωρούσε την ομορφιά γελοίο ρομαντισμό κ' είχε στο νου του όλη την ώρα πολύ σοβαρά πράγματα, τις επιχειρήσεις του. Εργολάβος... Τ' αηδόνια ήσαν εκεί, μα οι άνθρωποι άκουγαν τις «δουλειές» τους, την «προκοπή» τους, το «συμφέρον» τους, το «μέλλον» τους, κι όχι τ' αηδόνια».

«Καταπληκτικό», λέω στον Κώστα, και συνεχίζω: «Έφτασα στο σημείο να σκέφτομαι πως οι φοιτητές μαθαύριο, χρειάζονται ένα σοκ, έναν συνειδησιακό σεισμό πολλών ρίχτερ, για να προσέξουν την ποίηση τόσο βαθιά όσο πρέπει. Η μεμβράνη της μόρφωσης, σκεπάζει όλες τις αισθήσεις τους. Έχουν εξοικειωθεί με τη γλώσσα, την χρησιμοποιούν μηχανικά, δεν ακούνε πια τι λέει αυτή η γλώσσα, ακούνε μόνο λέξεις που τις κατανοούν, κι επειδή τις κατανοούν ικανοποιούνται, κι αυτή η ικανοποίηση είναι η κρούστα που δεν αφήνει τίποτε να πάει βαθύτερα. Ένα σοκ χρειάζονται να σπάσει αυτή η μεμβράνη και να

δουν σα για πρώτη φορά και ν' ακούσουν σα για πρώτη φορά. Σκέφτηκα πράγματα που θα σου φανούν τρελά».

«Όπως ας πούμε;»

«Μα ναι, να πάω λ.χ. τη μέρα της απαγγελίας μ' ένα καλάθι, σαν το Βούδα. Μέσα να έχω ένα τριαντάφυλλο. Ν' ανέβω στην έδρα, να βγάλω το τριαντάφυλλο από το καλάθι, να το κρατήσω για ένα λεπτό εκεί μπροστά τους, κ' ύστερα, χωρίς να τους πω λέξη, να βάλω πάλι το τριαντάφυλλο μες στο καλάθι, να πάρω το καλάθι και να φύγω. Αργά και τελετουργικά. Αυτό θα ήταν ένα σοκ. Μικρό μεν, αλλά ικανό για ν' ανατρέψει μέσα τους το σύνθητες. Κι ακόμα, να μην απαγγείλω ούτε την δεύτερη φορά που θα διοργανωθεί η απαγγελία. Τότε να πάω μ' έναν κουβά νερό και μια πετσέτα. Να πάω και να τους πω, δεν είστε έτοιμοι για ποίηση. Έτσι το μόνο που έχω να κάνω είναι μια πράξη. Να περάσει από εδώ όλη η πρώτη σειρά των κοριτσιών και των αγοριών, να κάθε-ται ένας ένας, μία μία, σ' αυτή την καρέκλα και να τους πλένω τα πόδια».

«Θαυμάσιο», είπε ο Κώστας. «Να πλένεις τα πόδια τους. Να πλένεις τα πόδια μιας γυναίκας. Μέχρι πού αλήθεια; Πόσο ψηλά; Το βρίσκω άπειρα ερωτικό.

*Να γίνει για ρυάκια και καθρέφτες
από τ' άσπρα πόδια της πιστό...*

Όπως λέει κι ο Λόρκα. Συνάμα δε, θα είναι πράγματι ένα σοκ. Συλλογίζομαι πως δίχως να το θέλεις, δίχως να το θέλουμε, πηγαίνουμε σε πρόσωπα αρχετυπικά.

Ανάφερές προηγουμένως τον Βούδα. Και τώρα η πράξη αυτή με το πλύσιμο των ποδιών μου θυμίζει το Χριστό...»

«Νομίζω ότι ο Χριστός, από μιαν άποψη, κατέφυγε στην πράξη αυτή, ακριβώς για να τους σοκάρει, για να παιχτεί μπροστά τους μια πράξη, απρόσμενη, ταπεινή, λειτουργική, ιερή, άκρως ερωτική και ποιητική».

«Πώς θα το αντιμετωπίσουν αυτό άραγε;»

«Θα φύγουν ίσως οι περισσότεροι», είπα. «Ίσως οι πιο ομαδοποιημένοι, οι «πολιτικοποιημένοι». Πάντως κι αυτοί που θα φύγουν κι αυτοί που θα μείνουν θα πάθουν μέσα τους αναποδογυρίσματα. Την τρίτη φορά θα είναι έτοιμοι ν' ακούσουν το ΕΔΕΜΙΚΟ».

«Έτσι λέω κι εγώ».

«Ο Ηράκλειτος ποτέ δεν τους διάβασε το βιβλίο του. Τους έκανε όμως διάφορα τέτοια. Αυτοί του ζητούσαν βοήθεια για σημαντικά πράγματα κι αυτός συνέχιζε να παίζει με τα παιδιά ή να τους δείχνει τη φωτιά χωρίς να τους μιλάει. Στην αγορά, όταν του ζήτησαν να τους πει τη γνώμη του για το πώς θα γλυτώσουν από τον επερχόμενο λιμό, αυτός σηκώθηκε κι έτρωγε από μια κούπα κριθαράλευρο χωρίς να τους λέει τίποτε».

«Καταλαβαίνω», μου λέει ο φίλος μου, «νοιώθεις την ποίηση ως πράξη κι ως τέτοια θέλεις να την πάρουν κι όχι ως εύκολη φαντασίωση».

«Ακριβώς. Η ποίηση δεν μιλάει για πράγματα φανταστικά αλλά πραγματικά, μ' έναν τρόπο όμως που αυτά φανερώνουν όλη τους την κρυμμένη και ξεχασμένη ομορφιά ή τραγικότητα, όλο το φως και το σκοτάδι τους. Όταν ο Μπασό λέει

*Εύπνησε πεταλούδα, είν' αργά
κι έχουμε μίλια για να κάνουμε οι δυο μας,*

μας μιλά για κάτι που έγινε, μας λέει κάτι που πράγματι είπε στην πεταλούδα. Το είπε πράγματι αυτό στην πεταλούδα. Πώς το ξέρω; Από μένα. Εγώ μιλώ με τις πεταλούδες. Μιλώ με νεκρούς, με ζωντανούς, με όντα, με πράγματα, και μετά καταγράφω την συνομιλία μας...»

Κι ενώ λέγαμε αυτά, πάνω που είχε σουρουπώσει καλά, φτάσαμε σ' ένα παραποτάμιο καφενείο, ανάμεσα Γιάννενα και Κατάρρα. Μόλις περάσαμε τη γέφυρα και είδα το φωτισμένο καφενείο γεμάτο κόσμο, είπα στον φίλο μου: «Πόσο θα ήθελα να τους διαβάσω δυο ποιήματά μου». «Και γιατί να μην το κάνεις;» λέει ο φίλος μου. «Μα αυτοί τώρα παίζουν χαρτιά ή βλέπουν τηλεόραση, εμένα θα παρακολουθήσουν;» «Ετοιμάσου εσύ», μου λέει, «και θα δεις αν θα σε παρακολουθήσουν ή όχι». Πήρα εγώ το βιβλίο και διάλεξα δυο ποιήματα. Είδα το φίλο μου να σταματά το αυτοκίνητο, να παίρνει ένα πιστόλι, να το βάζει στην τσέπη του και να κατεβαίνει. Κατέβηκα κι εγώ. Προχωρήσαμε προς την πόρτα του καφενείου. Εγώ κατάλαβα τι επρόκειτο να γίνει. Είδα τον φίλο μου να βγάζει το περίστροφο (περίστροφο ήταν) και να το προτείνει στους ανθρώπους του καφενείου λέγοντας: «Μην κουνηθεί κανείς. Εσύ εκεί κλείσε την τηλεόραση. Γρήγορα. Λοιπόν, ο φίλος μου από δω, επιθυμεί να σας διαβάσει δυο ποιήματα». Και γυρίζοντας προς εμένα: «Διάβασε Γιάννη». Εγώ άρχισα να διαβάζω μέσα σε μια ησυχία

που δεν είχα ξανασυναντήσει ως τότε ποτέ στη ζωή μου, σε κανένα ακροατήριο. Διάβασα το ένα ποίημα.* Ύστερα το άλλο. Όταν τελείωσα, ο φίλος μου είπε: «Κύριοι, σας ευχαριστούμε που είχατε την καλοσύνη να μας ακούσετε. Καληνύχτα σας».

Πάνω που ανοίγαμε τις πόρτες από το φορτηγό, ένας γέρος βγήκε στην πόρτα του καφενείου και μας φώναξε: «Ρε παιδιά, χρειαζόμασταν απειλή όπλου για να μας διαβάσετε αυτά τα ωραία πράγματα;» Τότε ο φίλος μου γύρισε και του φώναξε: «Άσ' τα αυτά γέρο, καλά σας ξέρω τι είστε όλοι σας. Αυτά τα πράγματα ήσαν ωραία ακριβώς επειδή τ' ακούσατε με την απειλή όπλου».

Εφημερίδα ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, 1987

---

* *ΟΝΤΑ ΜΙΚΡΑ*

Όντα μικρά που κάποτε μπερδεύεστε στα δάση του κορμιού μου
ή που διαβαίνετε
τρέχοντας μέσα στο ανοιχτό βιβλίο μου ή που χάνεστε
στην έρημο του τραπεζιού μου ή στις λειχήνες-χώρες ενός βράχου
ή που σας βρίσκω
πάνω σ' ένα λουλούδι να μαζεύετε σοφία και ηλιόσκονη· αχ όντα
υδρόβια, μες στο χώμα ή φτερωτά, όντα της νύχτας
παιχνίδια των σεληνιακών αγγέλων με τη βούλα πάνω σας του
Σκότους,
ψήγματα της δημιουργίας και που εν τούτοις και μ' αντένες των
υπόηχων και ραντάρ του πράσινου ή του γκριζού· όντα

άλλοτε μ' ένα σάκκο καφετί στον ώμο μπαλωμένο κι άλλοτε
φορώντας
ένα κοχύλι κατ' ομοίωση του χρόνου ή μι' ασπίδα του Μεσαίωνα ή
μια κερασφόρα προσωπίδα ηλιακού πολεμιστή, όντα μικρά
που τα φτερά σας έχουν τ' άστρα πάνω τους της Μνήμης κι ερυθρούς
κύκλους μικρούς ενιαυτούς και αριθμούς του Μηδενός μεταμορ-
φώσεις ή
στιγμές-καρφιά πάνω στην πύλη της Ιστάρ· όντα της μέρας
παιχνίδια των ηλιακών αγγέλων με τη βούλα του Φωτός,
μεγάλα όντα
που ερωτεύεστε και ζείτε και πεθαίνετε μη ξέροντας
μη καταδέχοντας να ξέρετε ποιος είμαι και πού πάω και τι θέλω
αραδιάζοντας εδώ
τα μαύρα ετούτα κόκκαλα της σκέψης μου.

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ

Χυμένη πίσσα· είναι το αίμα
κάποιας τελετουργίας σκοτεινής,
βαρέλια έσφαξαν τη νύχτα οι εργολάβοι
στα θέμελα της μαύρης εποχής.

Η θάλασσα ουκ έστιν έτι·
πάνω στο πτώμα της φυτρώνουν νάυλον σπυριά.
Με θλίψη αναλογίζομαι που έλειψαν για πάντα
οι άγιοι κ' οι ληστές απ' τα βουνά.

Το σιδερένιο γένος είναι τώρα στην ακμή του.
Οι δολοφόνοι είν' απ' όλους σεβαστοί.
Κερνά ο διάβολος τη δίψα κι απ' τ' ασπί του
πίνουνε προλετάριοι κι αστοί.

ΤΟ ΟΝΕΙΡΟ ΤΟΥ ΤΣΩΝΗ

«Λίγο πριν ξεψυχήσει ο κουμπάρος μας ο Τσώνης», είπε ο πατέρας μου, που γύρισε μόλις από την κηδεία, «μου εξομολογήθηκε πως είδε για τρία συνεχή βράδια στον ύπνο του, έναν θησαυρό. Μου περιέγραψε το μέρος. Είναι στη Φραγκόσκαλα, λίγο πριν τη γέφυρα».

«Και γιατί να μην πάμε να σκάψουμε, αύριο κιόλας πατέρα;» είπε ο μεγάλος μου αδερφός. «Σώπα βρε Φώτη, σιγά μη βρούμε θησαυρό. Ο κουμπάρος τις τελευταίες του μέρες το 'χε χάσει. Όλο τέτοια έλεγε. Έτσι βρίσκονται οι θησαυροί;»

Πέρασαν δέκα χρόνια. Προχωρημένο φθινόπωρο. Βράδυ, γύρω από το τζάκι. Ο μεγάλος μου αδερφός επρόκειτο την άλλη μέρα το πρωί να πάει γέννημα στο μύλο, με το άλογο, τον έξοχο Μπάλιο μας. Κάποια στιγμή τού λέει ο πατέρας μου: «Αύριο που θα περάσεις για το μύλο βρε Φώτη, κοίταξ' εκεί στη Φραγκόσκαλα, υπάρχουν εκείνα τα σημάδια που μας έδωσε κάποτε ο κουμπάρος μας ο Τσώνης για χωμένο θησαυρό; Λίγο πριν από τη γέφυρα, στα δεξιά. Δέκα μέτρα έξω από το δρόμο, έλεγε, υπάρχει μια αγριελιά. Δίπλα της θέμελα από αρχαίο χτίσμα. Ανάμεσα στην αγριελιά και στα θεμέλια, εκεί έλεγε ο κουμπάρος πως είναι χωμένος θησαυρός. Για κοίταξε. Αν είναι σωστή η περιγραφή, να πάμε αύριο βράδυ να σκάψουμε».

«Υστερα από δέκα χρόνια σ' έπιασε το ενδιαφέρον πατέρα; Πώς έτσι;» είπε ο αδερφός μου.

«Τί έχουμε να χάσουμε;» είπε ο πατέρας μου. «Κάλιο αργά παρά ποτέ. Αν είναι τα σημάδια όπως μου το είπε ο κουμπάρος, πάμε αύριο βράδυ και σκάβουμε».

«Εντάξει, θα κοιτάξω», είπε ο Φώτης γελώντας ειρωνικά, με το άξαφνο, όψιμο ενδιαφέρον του πατέρα μου για κάτι που είχε περιγελάσει κι απορρίψει πριν από χρόνια.

Την άλλη μέρα το πρωί, ο αδερφός μου πράγματι, φτάνοντας πριν από τη γέφυρα της Φραγκόσκαλας, έδесе το άλογο και λοξοδρόμησε να κοιτάξει για τα σημάδια. Η αγριελιά ήταν εκεί. Οι αρχαίες πέτρες ήσαν εκεί. Μόνο ο θησαυρός δεν ήταν εκεί. Τον είχαν πάρει εκείνο το βράδυ που ο πατέρας μου αποφάσισε να κοιτάξουμε για τα σημάδια. Φρέσκο σκάμμα. Η θέση του δοχείου. Φρέσκες πατημασιές.

Όλα αυτά, μόλις γύρισε από το μύλο ο αδερφός μου, τα ανάφερε στον πατέρα μου. Κι ακούγαμε βέβαια όλοι.

«Έτσι ε;» είπε ο πατέρας μου. «Να που έπρεπε να μου συμβεί κι αυτό... Αλλά δεν θα κάναμε τίποτε όποτε κι αν αποφασίζαμε να πάμε», συνέχισε. «Δεν ήταν δικά μας. Γι' αυτό κι αμέλησα από την αρχή. Δεν ήταν δικά μας· γι' αυτό και τα πήραν την ώρα που εμείς αποφασίσαμε να ενεργήσουμε. «Άμα δεν σου τρέχει, μην τρέχεις», έλεγαν οι παλιοί».

ΣΧΟΛΙΟ:

Δεν ήταν δικά μας... Κι ούτε τα χρειαζόμασταν... Αν μπορούσαμε ν' αντιληφθούμε τους θησαυρούς που ήδη είχαμε και δεν τους βλέπαμε, δεν τα χρειαζόμασταν. Θησαυρούς που δεν μπορεί ν' αποχτήσει ένας πλούσιος, ποτέ, όπως δεν μπορεί να περάσει το παλαμάρι του καραβιού από την τρύπα μιας σακκοράφας.

Γιατί σαν είσαι πλούσιος ποτέ δεν σκύβεις φορτωμένος ένα βαρύ δέμα τριφυλλιού (πατικωμένος και δεμένος κύβος από ξερό τριφύλλι).

Ποτέ δεν βλέπεις τον κόσμο από το ύψος εκείνο που σου επιβάλλει το βάρος από ένα δέμα τριφυλλιού, όπου το κεφάλι σου, όταν στρίβει για να κοιτάξει, δεν έχει τα μάτια οριζόντια, αλλά, κατακόρυφα, όπως σ' εκείνη τη ζωγραφιά του Κάφκα. Ποτέ δεν μπορεί ένας πλούσιος ν' απολαύσει την ομορφιά ενός παλαιού τοίχου (με λειχήνες και βρύα, τρύπες και κουρτινάκια της αράχνης, λουλούδια ψιλοβελονιές και σπείρες μικρών σαλιγκαριών) από το ύψος εκείνο που μόνο ένα βαρύ δέμα τριφυλλιού μπορεί να σου προσφέρει.

Αυτά κι άλλα θα πρέπει να είχε στο νου του ο Γκουρτζιέφ όταν, τον πρίγκιπα που θέλησε να γίνει μαθητής του, τον υποχρέωσε να περάσει πρώτα μέσ' από το κέντρο της αγοράς φορτωμένος ένα σακκί αλεύρι.

Αυτά κι άλλα θα πρέπει να είχε αντιληφθεί ο Σωκράτης και προσευχόταν στο θεό Πάνα να τον κρατάει πάντα φτωχό.

Σημ. Όταν υπενθύμισα στην αδερφή μου Ελευθερία, που ζει στην Αυστραλία, «το όνειρο του Τσώνη», μου διηγήθηκε το παρακάτω περιστατικό, που επειδή με συγκίνησε το κρατώ εδώ:

«Θυμούμαι εγώ τον Τσώνη πριν ακόμα εσύ γεννηθείς. Θυμούμαι που ήρθε το τζιπ 1948 (ή '49), Αλωνάρης. Που σταμάτησε κάτω από τη Μεγάλη Αριά, κοντά στο αλώνι. Που είχαν ήδη πιάσει το νουνό μου τον Θύμιο Σερέτη και τις αδερφές του Αλεξάνδρα και Καλλιόπη, τη μάνα τους (ο πατέρας τους βρισκόταν στο βουνό, δεν είχε διαφύγει ακόμα προς τις ανατολικές χώρες).

»Και που κατέβηκαν οι στρατιώτες και πρότειναν τα όπλα στο βοσκό, λέγοντάς του «Ψηλά τα χέρια». Και ξαφνικά βλέπω τον Κώστα Τσώνη, να σηκώνει τα χέρια ψηλά, σηκώνοντας μαζί και τη γκλίτσα που κρατούσε στο δεξί του χέρι. Θυμάμαι που του πέρασαν χειροπέδες και τον έβαλαν στο τζιπ μαζί με τους άλλους. Κι εκείνος φώναξε στον πατέρα, «κουμπάρε Μήτσιο, ειδοποίησε τα παιδιά να συμμαζέψουν τα πρόβατα». Τους πήγαιναν εξορία στα Γιούρα».

ΠΩΣ ΤΟ ΑΓΡΙΝΙΟ ΗΘΕΛΕ ΝΑ ΜΠΕΙ ΣΤΗΝ ΠΟΙΗΣΗ ΜΟΥ

Δεν γεννήθηκα ούτε σε πόλη ούτε σε χωριό. Γεννήθηκα στην Αιτωλία, στην αγροικία μιας κοιλάδας που λέγεται Ραΐνα. Εκεί πέρασα τα πρώτα δώδεκα χρόνια. Ύστερα πήγα στο Αγρίνιο, σε νοικιασμένα δωμάτια, όπου έζησα τα έξι σχολικά χρόνια, του γυμνασίου και του λυκείου.

Το Αγρίνιο της εφηβείας μου είναι συνδεδεμένο με τη μιζέρια. Απλυσιά, τρύπια παπούτσια, τρύπια ή μπαλωμένα ρούχα, να βρέχει και να ρίχνω την τελευταία ματιά στο μάθημα, στα διαλείμματα, στο υπόστεγο, όπου οι βρώμικες τουαλέτες. Και να περιμένει στην αίθουσα ο Κασσάρας (θεολόγος ο οποίος μας έκανε όλα τα φιλολογικά μαθήματα), που όταν έφτανε σε μένα και σ' άλλα χωριατόπαιδα, ρωτούσε βιαστικά και πριν ακόμη ανοίξεις το στόμα σου σ' έφτυνε λέγοντας, «φτου σου χωριάτη». Αλλά κι από το δρόμο του σχολείου για το σπίτι συνεχιζόταν το «χωριάτη» και το φτύσιμο από τα παιδιά στις γειτονιές. Κουλούρια με σουσάμι, μυρουδιά από σκόνη και τουαλέτες, ο φόβος και ο τρόμος των καθηγητών, και το βράδυ σ' ένα κρύο δωμάτιο, να βράσεις μακαρόνια ή ρύζι, πάνω σε μια γκαζιέρα. Τον πρώτο χρόνο, μεγάλη η μιζέρια στο Αγρίνιο, και μεγάλη η νοσταλγία για το χωριό, το σπίτι με την πάστρα, τις λαχανόπιτες και τις παρέες να συζητούν γύρω από το τζάκι.

Τη δεύτερη χρονιά μπήκα σε σπίτι (οικότροφος, μα στην πραγματικότητα υπηρέτης). Κοιμόμουνα στην απο-

θηκούλα τους μαζί με το αλεύρι, τον τραχανά, τις χυλοπίτες, τις πλεξούδες από σκόρδα και κρεμμύδια, πάνω σε δυο σανίδες, με μια μικρούτσικη λάμπα πετρελαίου δίπλα μου. Το αφεντικό είχε κρεοπωλείο. Μ' έστελνε να πάρω τις πατσές από τα σφαγεία. Μεγάλος ο έρωτάς μου για το ποδήλατο. Είχε το αφεντικό ποδήλατο, μα δεν μου το έδινε για να μην το χαλάσω. Δεν ήξερα τι θα πει αστικό. Τηλέφωνο δεν ήξερα να παίρνω κι όταν πρωτοπήρα έτρεμε το χέρι μου. Κι έφερνα τις πατσές κρεμασμένες, σχεδόν σβαρνώντας τες, από τα σφαγεία στα Κλεπαίτικα, κάπου δυο χιλιόμετρα δρόμο. Οι μύγες και οι σφήκες να με ακολουθούν. Και να νοιώθω ξεφτιλισμένος καθώς περνούσα έξω από παράθυρα χοριτσιών που μου άρεσαν. Κοιμόμουν στην αποθήκη, ενώ το σαλόνι έμενε πάντα άδειο. Ένα βράδυ μάλωσαν άγρια αυτοί, φοβήθηκα εγώ και πήδηξα από το παραθυράκι της αποθήκης, φορώντας μόνο το μαύρο μου σώβρακο, και πήγα και πέρασα την υπόλοιπη νύχτα σε κάτι συμμαθητές μου.

Στη δευτέρα λυκείου είχα πια συμπαθήσει το Αγρίνιο, γιατί ήμουν ερωτευμένος. Ήμουν ήδη ποιητής, κι έτσι, άρκεσε μόνο ένα ποίημα, για να συγκινήσω την κοπέλα που αγαπούσα. Βλεπόμασταν τα βράδια στο παράθυρό της. Μερικές φορές μπήκα και μέσα στο δωμάτιό της, κάτω απ' τα σκεπάσματά της. Κι άλλες φορές βγήκε αυτή έξω, αφού ήταν μια άνοιξη θαύμα. Τρεις μήνες τα είχαμε. Βλεπόμασταν πια και τη μέρα, έξω. Μα ένας διαολεμένος κουρέας μια μέρα με κούρεψε τόσο άσχημα, που στο ραντεβού η κοπέλα -το είδα στα μάτια της- με κοίταζε με οίκτο και περιφρόνηση. Κατάλαβα πως δεν θα

Ξαναρθεί, όσο κι αν έλεγε το αντίθετο. Δεν ξαναήρθε. Κ' είναι από τότε που δεν ξανάβαλα κουρέα στα μαλλιά μου. Από αυτή την εγκατάλειψη εξασθένησαν τα πνευμόνια μου. Από τους στεναγμούς. Έπεσα άρρωστος για μέρες στο στρώμα. Μου έμεινε το άσθμα.

Την επόμενη χρονιά μπήκα (με δική μου επιλογή) στη Νομική Θεσσαλονίκης. Είχα μπει στη Χρυσή Εποχή της ζωής μου. Το άσθμα όμως με ακολούθησε κι εκεί. Και κατάντησε να γίνει το ανεκτίμητο δώρο που μου έκαμε το Αγρίνιο. Διότι μέσα από αλλεπάλληλες κρίσεις ασφυξίας, έμαθα πως το παν είναι ν' αναπνέεις. «Κι όσο αναπνέεις», έλεγα στον εαυτό μου, «κάμε αυτό που εσένα σου αρέσει. Μην αναβάλλεις τίποτε. Και μην ακούς κανέναν». Αύριο μπορεί να μη ζεις. Μέλλον, σταδιοδρομία, γνώμες του κόσμου, όλα τούτα άφησέ τα για τους έξυπνους». Δόθηκα λοιπόν πλήρως στην ποίηση, που θα πει στην τέχνη του ζην.

Ο Κασσάρας κάποτε έγινε σκόνη. Τα παιδιά του Αγρινίου, περισσότερο χωριατόπαιδα πια από μένα, όχι μόνο δεν μ' έφτυναν, αλλά με χαιρετούσαν με σεβασμό. Το Αγρίνιο σιγά σιγά έπαψε να είναι η πόλη της μιζέριας. Ξαναμπήκα μέσα του γοητευμένος από τον εξάισιο περίγυρό του. Το όρος Παναιτωλικό, αυτό το έξοχο μπαλκόνι της Σελήνης. Κάπου επτά οχτώ θαυμάσιες λίμνες. Μια θάλασσα εξάισια, από τη Ναύπακτο και το Κρουονέρι μέχρι τη Λευκάδα και την Αμφιλοχία, μ' εκατό πανέμορφα νησιά και νησάκια. Λόφοι κατάφυτοι. Αρχαία θέατρα κι ερείπια αρχαίων ναών. Ο εύφορος κάμπος με τα λιοστάσια και τα μπιστόνια του, τα καπνά του. Και προπάντων τα περιβόλια των Εσπερίδων, με φύλακά τους τον δράκο-

να ποταμό Αχελώο. Στις εκβολές του έγραφα το 1971
ένα μεγάλο ποίημα που άρχιζε έτσι:

Πάνω στα άγρια κρίνα η άχνη του αφρού
πάνω στο μαύρο χρώμα η πάχνη του αλατιού.
Πού είν' το σπίτι σου;

Του δέντρου ο σκελετός
στου ήλιου τα ρηχά εδώ
και η φωνή σου αλκυόνα μες στο φως...

Αργότερα το Αγρίνιο, παραμένοντας μακριά από τη
φθορά της πολυχρησίας, με τη φρεσκάδα του εξωτικού
τόπου, ήθελε σώνει και καλά να συμμετέχει στην άγρια
ομορφιά των ποιημάτων μου:

Κ' η τσέργα κρεμασμένη σάμπως ζώου αστρικού η
δορά,
ή κάπα ενός αγγέλου που τη μέρα γίνεται φωτιές
στα σιδεράδικα
του Αγρινίου και τις νύχτες στα λαγκάδια του
Αρχτούρου
μ' ένα ηλεκτρικό ραβδί ποιμαίνει
τα πνεύματα του βουνού.

Έμεινα στη Θεσσαλονίκη τριάντα δύο χρόνια. Της
ανήκω και μου ανήκει. Όμως επέστρεψα στα μέρη αυτά.
Γιατί άραγε; Ίσως για να παραμείνω άγριος. Ίσως για
να ποτίζω τ' άστρα. Μα ναι. Κάποιες νύχτες στο πέτρινο

πατρικό μου σπίτι, στη Ραΐνα, την ώρα που ποτίζω τα δέντρα και τα λουλούδια μου, έχω την εντύπωση πως τα άστρα πάνω μου, γίνονται πιο δροσερά, πως αποχτούν ζωηρότερη λάμψη.

Με ρώτησαν από πού έρχεσαι.

Τί να τους έλεγα;

Δεν θα με καταλάβαιναν και τότε

θα μ' οδηγούσανε δεμένο στον ψυχίατρο.

«Έρχομαι» είπα, έτσι απλά, «απ' το Αγρίνιο».

Κρύβοντας μες στη λέξη αυτή όσο μπορούσα

το «άγριος», το «νι» και προπαντός

το «ο», που 'ναι πηγάδι και παγίδα,

σπίτι μου και καθρέφτης και λαβύρινθος (μα ναι

ο πιο πολύπλοκος λαβύρινθος κι ας φαίνεται

τόσο απλό, ένα μικρό δαχτυλιδάκι).

ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, 2 Φεβρουαρίου 2001

ΤΟ ΔΙΑΒΑΤΗΡΙΟ

Άνοιξη του 1973: Αναθέτουν την διακυβέρνηση στον Μαρκεζίνη. Ανοίγει ένα ξέφωτο. Ο Μαρκεζίνης μέχρι και «μαρξιστής» αυτοαποκαλείται.

Τότε λοιπόν, πολλοί που ως εκείνη τη στιγμή δεν μπορούσαν να πάρουν διαβατήριο, πήραν. Πηγαίνω κι εγώ να βγάλω διαβατήριο. «Είναι θέμα Ασφαλείας», μου λένε. Πάω στην Ασφάλεια. Ο διευθυντής μου ανακοινώνει πως δεν μπορεί να μου δώσει διαβατήριο, επειδή δεν κάθομαι φρόνιμα, όπως μου έχουν τόσες φορές συστήσει. Ιδού ο διάλογος:

«Δεν πας τον ίδιο δρόμο· όποιος πάει τον ίδιο δρόμο, κανείς δεν τον πειράζει».

«Εκτιμάτε βεβαίως την προσωπικότητα του Ελευθερίου Βενιζέλου».

«Αλλίμονο!»

«Αυτός πήγαινε τον ίδιο δρόμο ή τον στραβό;»

«Και το ρωτάτε; Ο Βενιζέλος; Ο εθνάρχης; Και βέβαια τον ίδιο δρόμο πήγαινε».

«Τότε, αφού κανείς δεν πειράζει αυτούς που πάνε τον ίδιο δρόμο, τότε γιατί τον Βενιζέλο δύο φορές θέλησαν να τον σκοτώσουν, τόσο στο Παρίσι όσο και στην Κηφισιά;»

«Τί να σας πω κύριε Υφαντή, εγώ εντολές εκτελώ, και διαβατήριο μου απαγορεύεται να σας δώσω».

«Κι εκείνοι που πυροβολούσαν τον Βενιζέλο, κι εκείνοι εντολές εκτελούσαν» του απαντώ και σηκώνομαι να φύγω.

Το «όργανο» που περιμένει στην πόρτα, με οδηγεί

ως την μεγάλη έξοδο. Χαμηλόφωνα, με φανερή την ικανοποίηση, μου λέει:

«Πολύ μου άρεσαν αυτά που είπατε. Πολύ». Τότε του λέω:

«Καλά, δεν καταλαβαίνω, έχω φίλους κομμουνιστές. Κι όμως έβγαλαν διαβατήριο κι έφυγαν. Εγώ;»

«Ποιός τους λογαριάζει τους κομμουνιστές κύριε Υφαντή. Πάει έξω ο κομμουνιστής. Ε, και; Τί θα πει; Τί θα κάνει; Το πρόβλημα είναι αυτοί που έχουν λόγο. Αυτοί που έχουν να πουν και ξέρουν πώς να το πουν».

ΣΧΟΛΙΟ:

Ο Οιδίπους πήγε στο Μαντείο των Δελφών για να πάρει χρησμό που θα του έλεγε ποιος είναι. Εγώ δεν πήγα πουθενά, γιατί το σύγχρονο ιερατείο των Ελληνικών (και ξένων) Μυστικών Υπηρεσιών είχε την καλή θέληση να αναλάβει δωρεάν να μου κάνει φάκελλο, όπου περιέκλειε την απάντηση που δεν μπορεί να μου δώσει το κατεστραμμένο πια Μαντείο των Δελφών.

Δεν είναι λίγο, να έχει καταγραφεί από έμπειρους και ικανούς ερευνητές, που διαθέτουν όλα τα μέσα και τους πιο κατάλληλους ανθρώπους, το ποιος είμαι πολιτικά, θρησκευτικά, ερωτικά, οικονομικά, μορφωτικά, φυλετικά, γενεαλογικά. Ποια είναι η πραγματική μου πατρίδα. Ποιοι είναι οι πραγματικοί μου γονείς.

Δεν είναι λίγο να σου έχουν κάνει την πιο έγκυρη βιογραφία, να σου έχουν κάνει ψυχογραφία, βαθμολογία των πνευματικών σου ικανοτήτων. Να έχουν καταγράψει το για ποιους είσαι ωφέλιμος, για ποιους βλαβερός και για ποιο λόγο, χάρη σε ποια ικανότητά σου ή αδυναμία σου. Δεν είναι λίγο αυτό, είναι πολύ.

Ο φάκελλος περιείχε όλα εκείνα τα στοιχεία που θα βοηθούσαν σ' αυτό που ο θεός Απόλλων υπεδείκνυε ως το πιο σημαντικό για τον άνθρωπο, δηλαδή το ΓΝΩΘΙ ΣΑΥΤΟΝ. Κι ακόμα ο φάκελλος εκείνος

ίσως περιείχε την πιο καλή κριτική για την ποιητική μου αξία, την πιο ειλικρινή ίσως που μου έχουν κάνει στη ζωή μου.

Κι όμως, για το καλό μου, ο φάκελλος αυτός καταστράφηκε. Για το καλό μου. Δηλαδή; Τί το κακό θα μου συνέβαινε αν δεν καταστρεφόταν; Από τί θέλησαν να με προστατέψουν; Λένε πως καταστράφηκε. Όμως αληθεύει; Δεν έχει και τόση σημασία. Σημασία έχει ο ουσιαστικός φάκελλος, δηλαδή το έργο μου. Το οποίο βεβαίως δεν μπορούν να καταστρέψουν. Γιατί αυτό είναι καταγεγραμμένο στο ποτέ και στο πάντα, στο παντού και στο πουθενά, που αυτοί δεν μπορούν να προσεγγίσουν. Κατέστρεψαν το έργο του Ηράκλειτου, το έργο του Αναξίμανδρου, τη Βιβλιοθήκη της Αλεξάνδρειας. Κι όμως εγώ διάβασα και τον Ηράκλειτο και τον Αναξίμανδρο κι όλα τα βιβλία της Αλεξανδρινής Βιβλιοθήκης, αφού όλα τούτα είναι καταγεγραμμένα στο Βιβλίο του Κόσμου.

Μα ναι, δεν έχει σημασία τι απέγινε ο φάκελλος, αφού το πιο ουσιαστικό του στοιχείο, το περιέχει ο σύντομος διάλογος που είχα στην Ασφάλεια. Όχι τόσο ο διάλογος με τον διευθυντή της Ασφάλειας, αλλά ο διάλογος εκείνος ο ελάχιστος με τον αστυνομικό που με οδήγησε ως την έξοδο της Ασφάλειας. Ο διάλογος εκείνος, τα τελευταία λόγια του αστυνομικού εκείνου, δεν έχουν να κάμουν μόνο με τη Χούντα της Εφταετίας, αλλά μ' όλες τις χούντες και μ' όλες τις εξουσίες, κυρίως δε μ' εκείνες τις προκατασκευασμένες, δήθεν δημοκρατικές κυβερνήσεις, που τις αποτελούν οι χαζοχαρούμενοι υπάλληλοι των αποικιοκρατών.

ΤΑΞΙΔΙ ΣΤΟ ΒΟΡΡΑ, ΙΟΥΝΙΟΣ 1997

Στο αεροπλάνο «Πρωτεύς» για Μόναχο. 10. 6. 1997, ώρα 8 και 25' το πρωί. Είκοσι έξι λεπτά μετά την απογείωση. Είδα το ένα κέρας της Θεσσαλονίκης, το ανατολικό αρχικά κι αμέσως μετά το δυτικό κέρας. Καθισμένος στ' αριστερά, δεν είδα όλη τη Θεσσαλονίκη. Σε λίγο τα χωράφια, η γη, μοιάζει ζωγραφιά, όπου κάθε χωράφι είναι και μια πινελιά. Οι πόλεις σιδερένια κουτάκια πλάι σ' ευθείες χαρακιές που 'ναι οι δρόμοι. Οι λίμνες γούρνες με νερό, καθρεφτάκια. Και τα ποτάμια, οι φλέβες της γης.

Τώρα μια ώρα και 15 λεπτά. Πάνω από μιαν απέραντη πεδινή περιοχή. Μια λίμνη. Μια πόλη. Μοιάζει το αεροπλάνο, με φόντο τη γη, να πηγαίνει πολύ αργά. Όμως υπολογίζω ότι η φτερούγα και το βυζί της τορμπίνας καλύπτουν ένα χωράφι ή μια πόλη σε πέντε δευτερόλεπτα. Για τη μεγάλη έκταση που βλέπω πάμε αργά, αλλά κοντά στη γη μια τέτοια ταχύτητα είναι κάπου 10 χιλιόμετρα το λεπτό.

Τώρα κάποια σύννεφα κάτω. Μοιάζουν μαλλιά ή μπαμπάκια απλωμένα πάνω σ' ένα τζάμι απέραντο. Μέσ' από το τζάμι αυτό βλέπω τη γη. Τα σύννεφα πληθαίνουν. Βουνά από σύννεφα, πολύ κάτω όμως από μας, κάστρα και γίγαντες στη χώρα του χιονιού. Μα να ένα μεγάλο θολό ποτάμι. Είναι ο Δούναβης, ο Σηκουάνας, ο Ρήνος. Δεν ξέρω, μάλλον είναι ο Δούναβης. Είδα ως τώρα πολλές φλέβες της γης. Όμως αυτό το ποτάμι είναι κεντρική αρτηρία. Ύστερα αραιώνουν τα σύννεφα. Η ζωγραφιά γίνεται διαφορετική. Πράσινο πολύ, λίμνες και συστή-

ματα κεραμοσκεπάστων κουτιών που συνδέονται με καλώδια δρόμους. Είναι Αυστρία, Γερμανία; Αναγγέλλουν πως φτάνουμε στο Μόναχο. Το πολύ πεδινό. Φαντάζομαι τους κατοίκους αυτής της απέραντης πεδιάδας, δίχως ένα λόφο, και μελαγχολώ, πνίγομαι.

Αλλά εδώ και ώρα έχω ανακαλύψει πίσω μου τον Κώστα Φέρρη και τη γυναίκα του τη Θέσια από την Κύπρο. Ο Κώστας (μαζί με τη Θέσια) πάει κι αυτός στο Ελσίνκι και μετά θα συνεχίσει, δύο ώρες ακόμη αεροπορικά, για να πάρει μέρος σ' ένα φεστιβάλ κινηματογράφου στη βόρεια Φινλανδία. Συζητάμε έξοχα πράγματα· όπως πάντα όταν συναντιούμαστε, οι άλλοι σβήνουν γύρω μας και μιλούμε άπληστα για ποίηση και μυστικισμό. Του λέω τι τραβάω με την τσαπατσουλιά των εκδοτών και μου διηγείται, πράγμα που με παρηγορεί, καταστρεπτικές ενέργειες πάνω στις ταινίες του από άσχετους. Εκεί που όλα τα έχει έτοιμα και δεν μπορεί να φανταστεί ότι μπορεί να υπάρξει η οποιαδήποτε ηλίθια επέμβαση, να που επεμβαίνουν και κάνουν ζημιά. Μου λένε ότι χρησιμοποιούν πολύ τα ποιήματά μου στις ραδιοφωνικές εκπομπές τους και κυρίως τους «Μυστικούς της Ανατολής». Η Θέσια μού ζητά να της κάνω στίχους για τραγούδια. Ο Κώστας μού διηγείται τη συνομιλία του Αμερικανού Προέδρου με τον πρώτο άνθρωπο που πάτησε στο φεγγάρι:

«Πρόεδρος: «Γεια σου, τί κάνεις εκεί πάνω, πώς τα πας;» Αστροναύτης: «Εδώ πάνω; Εκεί κάτω; Εκεί πάνω; Εδώ κάτω; Κύριε Πρόεδρε, εδώ δεν υπάρχει πάνω και κάτω». Κι ένα δισεκατομμύριο θεατές ακούνε την ιδέα του Ηράκλειτου για την ανυπαρξία τού πάνω και του κάτω». Ύστερα συνεχίζει ο Κώστας: «Ποτέ ένα διση-

κατομύριο άνθρωποι δεν στάθηκαν μπροστά στην οθόνη τους για τόσες πολλές ώρες, βλέποντας μόνο και μόνο μια στραβοβαλμένη εικόνα, όπου αναδεύεται πότε και πότε κάτι θαμπό, ένας άνθρωπος».

Η Θέσια ακούγοντάς μας, να πηγαίνουμε από το ένα στο άλλο, με κέντρο πάντα τους «άθεους» Προσωκρατικούς, τους «Σούφι» και τους «Ζεν», παίρνει θέση εσχολογική, θεολογική: «Δεν μπορεί, αυτός ο κόσμος, είτε θα έγινε για κάποιον σκοπό, είτε για να τον καμαρώνει ο Θεός». «Ούτε για το ένα ούτε για το άλλο» λέω εγώ, κι ο Κώστας συμφωνεί ενθουσιαστικά. «Τότε;» ρωτά η Θέσια. Κι απαντώ: «Μέσα στην άπειρη αδυναμία της άπειρης δύναμής του ο κόσμος, αδημιούργητος και ατελεύτητος, κάνει αυτό που κάνει χωρίς βούληση, χωρίς σκοπό, σύμφωνα με τους νόμους που τον διέπουν και που οι αρχαίοι τους είπαν *Ανάγκη*». Ο Φέρρης συμφωνεί και πάλι, ενθουσιωδώς. Του λέω, «αν ήταν μόνο η Θέσια, δεν θα μπορούσα να διατυπώσω αυτά τα λόγια. Μπόρεσα και τα διατύπωσα επειδή τα άκουγες εσύ». Η Θέσια μού ξαναθυμίζει πως πρέπει να της γράψω στίχους και βγάζει και μου δίνει τηλέφωνο και διεύθυνση. Ο Κώστας συνεχίζει, είμαστε πια στο αεροδρόμιο του Μονάχου. Νόμιζε, λέει, πως ήταν Κύπριος. Και τι αποδείχτηκε, ότι αυτός ο φανατικός Έλληνας, όταν πήγε στην Κύπρο κι έφαξε τα χαρτιά του, βρήκε πως από παππούδες και γιαγιάδες είναι Λιβανέζος.

FINAIR: Το αεροπλάνο μεγάλο αλλά πιο στενό από κείνο της Ολυμπιακής. Εμείς οι τρεις είμαστε εκεί μέσα οι πιο μαύροι. Παράξενο να είναι όλοι τους με ξανθόλευκα μαλλιά. Οι αεροσυνοδοί μού θυμίζουν μανεκέν.

Οι Φέρρηδες κοιμούνται πια κι εγώ μόνος σ' ένα άδειο τριθέσιο, διαβάζω Καλεβάλα, το εξαιρετικό αυτό έπος των Φινλανδών, μεταφρασμένο από την Μαρία Μαρτζούκου σε έξοχο δεκαπεντασύλλαβο.

Κάτω ο Φινλανδικός Κόλπος, η Βαλτική με τους «βάλτους» της. Η Φινλανδία με τις χιλιάδες λίμνες της. Ελσίνκι.

Η Φρέγια με χαιρετά πίσω από το χώρισμα. Περιμένω τη βαλίτσα. Την παίρνω. Αγκαλιάσματα, ασπασμοί. Η Φρέγια που περιμένει εμένα. Ένας Φινλανδός σκηνοθέτης που περιμένει τη Θέσια και τον Κώστα. Συστάσεις. Οι Φέρρηδες αν τα καταφέρουν θα είναι στις 15 του μηνός στο Λάχι, να παρακολουθήσουν την εκδήλωση με τα «Αρχέτυπά» μου, με την οποία θ' αρχίσουν οι εκδηλώσεις της «Συνάντησης συγγραφέων απ' όλο τον κόσμο». Το ταξί των διοργανωτών μάς περιμένει. Μας φέρνει στο διαμερισμάκι της Φρέγια που είναι τόσο χαρούμενη. Μ' έχει δει πολλές φορές στον ύπνο της. Μια φορά ξύπνησε και το άγγιγμά μου στα μαλλιά της ήταν ακόμα εκεί. Άλλη φορά ήμασταν λέει στην Αθήνα, στο σπίτι του Ελύτη. Ο Ελύτης και η Ιουλίτα έφυγαν για να μας αφήσουν μόνους. Με είδε πολλές φορές να κάνουμε έρωτα. Μια φορά λέει τινάχτηκε το σπέρμα μου ψηλά και κατάβρεξε τον τοίχο πλάι στο κρεβάτι της.

Διαμέρισμα μικρό, αλλά καθαρότατο, όπως όλα εδώ. Κουρασμένος όπως είμαι το πρώτο βράδυ, δεν βγαίνουμε έξω. Πάει μία η ώρα μεσάνυχτα κι εγώ νομίζω πως είναι ακόμα οχτώ, εννιά το βράδυ. Το πιο βαθύ σκοτάδι εδώ αυτό τον καιρό, από δώδεκα ως τέσσερις, είναι το σούρουπο.

*Τα καλοκαίρια χανόμασταν μέσα στην αγωνία της
μέρας που δεν μπορούσε να ξεφυχήσει,*

λέει ο Σεφέρης για τους ταξιδιώτες στον Βορρά. Να,
που το έζησα κι αυτό.

11 Ιουνίου, Τετάρτη. Η Φρέγια με ξεναγεί. Πόλη
με χτίρια που έχουν χρώματα μουντά, όμως η ατμόσφαι-
ρα είναι καθαρή και καλοκαιρινή. Το χειμώνα, λέει η
Φρέγια, με τη διαρκή νύχτα πολλοί καταθλίβονται και
αυτοκτονούν. Αλλά οι εφημερίδες δεν αναφέρουν ποτέ
τις αυτοκτονίες, ούτε τα δυστυχήματα. Εικόνες φρίκης
δεν δείχνουν ποτέ στην τηλεόραση και στις εφημερίδες.
Οι άνεργοι έχουν όλοι σπίτι και μισθό. Οι μαύροι εδώ
ανάμεσα στους κατάξανθους είναι πανέμορφοι. Έπειτα, οι
Λάπωνες, άλλη φυλή.

Η έκθεση των σκυθικών αντικειμένων, θαυμάσια.
Το Πανεπιστήμιο. Η Βιβλιοθήκη, σα ναός. Η λουθηριανή
εκκλησία. Η ρώσικη με τα ελληνικά ΑΓΙΑ ΤΡΙΑΣ.

Στο κυρίως λιμάνι η λαϊκή αγορά. Ψάρια ψητά
στη σχάρα υπαιθρίως. Φρούτα. Πελώρια κεράσια από
την Ισπανία. Κατάγλυκα. Φράουλες μικρές, ευωδιαστές,
αλλά σχεδόν άνοστες. Πόλη καθαρότατη. Πασχαλιές πολ-
λές. Ρόδα ολιγόφυλλα που όμως μοσχοβολούν. Ψάχνουμε
για εστιατόριο. Μπαίνουμε σ' ένα μεξικάνικο. Βγαίνουμε.
Εν τέλει καταλήγουμε σε κάποιο που θα έχει ψάρι και
μανιτάρια. Το φαγητό είναι υπέροχο. Φεύγουμε κρατημέ-
νοι από τα χέρια. Σταματούμε κι αγκαλιαζόμαστε, στα-
ματούμε και φιλιούμαστε. Ψιθυρίζω στο αυτί της Φρέγι-
ας: «Φρέγια σ' αγαπώ». Κι αυτή μου δείχνει τα μπράτσα
της και τους βραχιόνες της που έχουν ανατριχιάσει. Μου

λέει πως δεν συναντηθήκαμε τυχαία στην Αθήνα. Πως παρακάλεσε τους θεούς να με φέρουν εδώ και οι θεοί την άκουσαν. «Κάθε γνωριμία», της λέω, «κάθε αντάμωμα, είναι ένα ραντεβού δοσμένο από πάντα». Συζητούμε γι' αυτό: Που δεν υπάρχει τίποτε ωραιότερο στον κόσμο, από το θαύμα του άντρα και της γυναίκας που αγαπιούνται, που βρίσκονται στην αρχή της αγάπης τους. Κι αυτή η αίσθηση ότι έχουν εκεί, στα σώματά τους, μαζί τους, όλα τα σύνεργα της ευτυχίας. Ρωτά η Φρέγια πού θέλω να πάμε, μου κάνει διάφορες προτάσεις. Δε με νοιάζει, της λέω, εσύ είσαι ο τόπος μου. Όπου κι αν πάμε, είναι το ίδιο. Μπαίνουμε σ' ένα σουπερμάρκετ. Έχει απ' όλα, ακόμα και βιβλία απ' όλες τις χώρες κι απ' όλες τις γλώσσες. Χαίρομαι να βλέπω τον «Αιγύπτιο» του Βάλταρι στις διάφορες γλώσσες με ωραιότατα κάποτε εξώφυλλα.

Θέλουμε ελληνικό καφέ. Ψάχνουμε. Τίποτε. Καταλήγουμε σ' ένα αραβικό χαρμάνι. Είναι περισσότερο καμμένος από τον δικό μας κι έτσι πιο μαύρος και πιο βαρύς. Μα είναι κάτι.

Επιτέλους (στο σπίτι πια), κεράσια και αραβικός καφές. Αγάπη. Κυκλοφορούμε διαρκώς γυμνοί. Ομορφιά. Ομορφιά. «Τί όμορφο πλάσμα που είναι η γυναίκα» συλλογίζομαι, σα να βλέπω γυναίκα πρώτη φορά. Οι ελιές της Φρέγιας σαν μαύρα άστρα πάνω στο σώμα της. Κι εκεί, στ' αριστερά της κοιλιάς, τατουάζ ένα μισοφέγγαρο, με σχέδια κεντημένα πάνω του. «Το έφκιασα εκεί που ξεκινάει το αίμα κι αδειάζει το ωάριο κάθε μήνα» μου λέει. Το ότι είναι φεγγαροθεά το ξέρω από καιρό, αφ' ότου μου έστειλε, στο πρώτο κιόλας γράμμα της, το ένα σκουλαρίκι της, που κι εκείνο ήταν ένα πράσινο μισοφέγγαρο.

Ναι, να βάλουμε στο βίντεο παλιές μου και νεότερες συνεντεύξεις. Γελάει, την εκπλήσσει, δεν ήξερε ότι έχω διαβάσει ποιήματα υπό την απειλήν περιστρόφου. Το βρίσκει θαυμάσιο και με μαλώνει που δεν της το είπα στη συνέντευξή μου στην Αθήνα. Ύστερα, δοκιμαντέρ για τον Ρίτσο. Αγαπιέται πολύ ο Ρίτσος στη χώρα της, αλλά το βίντεο αυτό είναι γερμανικό. Χαίρομαι, συγκινούμαι, που βλέπω τον αγαπημένο μου ποιητή, τον αγαπημένο φίλο, ζωντανό, εδώ στους Υπερβόρειους, να μιλά ελληνικά:

Ο ΗΡΑΚΛΗΣ ΚΙ ΕΜΕΙΣ

Μεγάλος και τρανός σου λένε, τέκνο Θεού, κ' ένα
σωρό δασκάλου από πάνω:-
ο γέρο-Λίνος, γιος του Απόλλωνα, ναν του μαθαίνει
γράμματα, ο Εύρυτος
την τέχνη του τοξότη, ο Εύμολπος, γιος του
Φιλάμμωνα,
τραγούδι και λύρα, και, το πιο σπουδαίο απ' όλα, ο
γιος του Ερμή, ο Αρπάλυκος
που τα παχειά του φρύδια πιάναν το μισό του
κούτελο,
του 'μαθε για καλά την τέχνη των Αργείων: -την
τρικλοποδιά -
με τούτην κερδίζονται τα πιο πολλά, στην πυγμα-
χία, στην πάλη και στα Γράμματα ακόμα.
Όμως εμείς τέκνα θνητών, δίχως δασκάλους, με δι-
κιά μας μόνο θέληση
μ' επιμονή κ' επιλογή και βάσανα, γίναμε αυτό που
γίναμε. Καθόλου

δεν νοιώθουμε πιο κάτω, μήτε χαμηλώνουμε τα
μάτια. Μόνες
περγαμηνές μας τρεις λέξεις: Μακρόνησος, Γυάρος
και Λέρος. Κι αν αδέξιοι
μια μέρα σας φανούν οι στίχοι μας, θυμηθείτε μονάχα
πως γραφήκαν
κάτω απ' τη μύτη των φρουρών, και με τη λόγχη
πάντα στο πλευρό μας...

Εδώ τελειώνει το δοκιμαντέρ του Ρίτσου. Και ξαφνικά, στις ειδήσεις του Γιούρονιουζ: Greece. Συλλαλητήριο
ρασφόρων και σταυροφόρων, θρησκευτικών οργανώσεων.
Έτσι όπως είδα την σκηνή απότομα κι απομονωμένη πολ-
λαπλώς, μου έδωσε την εντύπωση πως έχω να κάμω με
χώρα του Ισλάμ.

Η Φρέγια δηλώνει Ελληνίδα. Άλλωστε έχει γράψει
κι ένα ποίημα γι' αυτό. Οι υπόλοιποι Φινλανδοί, λέει,
κρατά ο ένας τον άλλο σε απόσταση. Όχι χειρονομίες και
διαχύσεις. Όχι περιθώρια για φιλίες. Φτάνει ξανά η μία
το βράδυ κ' είναι σούρουπο: Το ασανσέρ στα φινλανδικά
λέγεται «χύσει». Τα αυγά «μούνια». Το σ' αγαπώ «ρα-
καστάν σίνουα». Από το μπάνιο μού φωνάζει: «Γιάννη,
είναι θαύμα που βρίσκεσαι εδώ. Σ' αγαπώ, σ' αγαπώ.
Είμαι το άστρο του Βορρά και είσαι ο Σταυρός του Νότου,
έτσι δεν είναι;»

Περιοδικό ΟΔΟΣ ΠΑΝΟΣ, Ιανουάριος-Φεβρουάριος 1998

ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ, 1997

Στην Αλεξάνδρεια, στα «Καβάφεια», όταν πήρε το λόγο ο φίλος μου Κώστας Ζουράρις, είπε κάποια στιγμή: «Όπως λέει κι ο Σεφέρης, οι δυτικοί πάσχουν από πνευματικό νεοπλουτισμό».

Στο διάλειμμα, εκεί που τα λέγαμε, τον ρωτώ: «Βρε Κώστα, πού το λέει ο Σεφέρης εκείνο για τον πνευματικό νεοπλουτισμό των δυτικών; Μ' ενδιαφέρει πολύ να διαβάσω τα πίσω και τα μπροστά του κειμένου, θα είναι πολύ ενδιαφέρον κείμενο».

Με κοιτάζει, κοκκινίζει (αν και πάντα είναι κόκκινος), χαμογελάει και μου λέει: «Δικό σου είναι διάβολε Υφαντή; Δικό σου. Τώρα θυμάμαι. Σ' εκείνο το άρθρο* στην «Ελευθεροτυπία». Το ξέχασα, αλήθεια το ξέχασα,

---

* Πρόκειται για το άρθρο *ΟΙ ΦΙΛΟΙ ΜΑΣ ΟΙ ΑΜΕΡΙΚΑΝΟΙ*, («Ελευθεροτυπία», Σάββατο 5 Μαρτίου 1994). Δίνω εδώ μερικές σειρές από την αρχή και μερικές από το τέλος:

«Τελευταία, ρίχνοντας που και που το βλέμμα μου προς την Κόλαση, βλέπω εκεί συχνά κι ακούω τον Αμερικανό υπουργό Εξωτερικών να λέει και να ξαναλέει με χαιρεκακία «Μακεδόνες» τους Σκοπιανούς. «Είναι η μόνη ευχαρίστηση που του έμεινε του καυμένου», σκέφτομαι με συμπόνια, ενώ στο νου μου έρχονται επίμονα δυο περιστατικά:

.....Και οι εταίροι μας; Χρόνια τώρα τα ίδια και τα ίδια. Με κάποια μικρή αλλαγή των ονομάτων μόνο: «Αραπιάς άτι, Γάλλου νους, βόλι Τουρκιάς, τόπ' Αγγλου».

»Αλλά γιατί τους έχουμε εταίρους; Για να μπορούν, οι κουτοπόνηροι, άλλα να σκέφτονται κι άλλα να μας λένε πως σκέφτονται. Μέχρι να σκοντάψει η αλαζονεία τους (προϊόν του πνευματικού τους νεοπλουτισμού) πάνω στη Δίκη του Αναξίμανδρου».

ίσως επειδή σ' εκείνο το άρθρο σου αναφέρεσαι πολύ στον Σεφέρη».

«Εντάξει Κώστα, δεν έγινε τίποτε. Αλλά για τελευταία φορά. Γιατί έχει γίνει της μόδας όλοι σας να ξεχνάτε».

«Βρε άντε παράτα με» μου λέει. «Πάμε να σε κεράσω παγωτό σ' ένα μέρος που πολύ θα σου αρέσει;»

Πήγαμε. Μεσάνυχτα. Το σκηνικό από τις «Χίλιες και μία νύχτες». Ανακαλύπτω ότι ο κόσμος στην Αίγυπτο ψωνίζει τη νύχτα. Γιατί με τη ζέστα της μέρας κοιμούνται, κρύβονται, ησυχάζουν. Παραγγέλνουμε παγωτά αλλά και καφέδες. Απέναντί μας, στο άλλο πεζοδρόμιο, τρία πελώρια τραπέζια. Στο ένα πουλούν πιτσούνια, στο άλλο κουνέλια και στο τρίτο γαλοπούλες. Οι πωλητές τα σφάζουν εκείνη τη στιγμή και τα δίνουν στον πελάτη. Ο πωλητής με τις γαλοπούλες (τις οποίες οι Εγγλέζοι αποκαλούν τουρκοπούλες) σφάζει συνεχώς και πουλάει. Ένας γάλος όμως, αντιλαμβανόμενος ότι από στιγμή σε στιγμή μπορεί να αποκεφαλιστεί, θέλει να προλάβει να χαρεί τη ζωή. Και «τα ρίχνει» σε μια γαλοπούλα. Η γαλοπούλα μέσα στον τρόμο που την κατέχει δεν έχει όρεξη για συνουσία. Ο γάλος όμως, παραβιάζοντας τους κανόνες του Κορανίου και όλους τους ισλαμικούς νόμους, προσπαθεί να βιάσει τη γαλοπούλα, μπροστά στα μάτια μας, ο αναίσχυντος, στη μέση της αγοράς, ενώ κινούνται μητέρες κρατώντας μωρά από το χέρι, αναστατώνοντας όλα τα γαλόπουλα. Είναι απαράδεκτο. Εγώ κι ο Κώστας σταματάμε τους περαστικούς, τους δείχνουμε την απα-

ράδεκτη αυτή κατάσταση, τους ζητούμε να επέμβουν. Σε λίγο ένα γέλιο μεταδίδεται κι απλώνεται σ' όλο το δρόμο. Γελάνε οι πάντες. Αυτοί που κοιμούνται στα μπαλκόνια των πολυκατοικιών σηκώνονται και κοιτάζουν με απορία. Ανοίγουν παράθυρα, κυρίες με τα νυχτικά τους σκύβουν και ρωτούν τι συμβαίνει. Γυρίζει ο Κώστας σε κάποια στιγμή, συγκρατώντας το γέλιο του, και μου λέει: «Για όλα φταίει ο πνευματικός νεοπλουτισμός των δυτικών». «Ναι», του λέω, «κοίταξε τι θα χάναμε αν δεν μ' έφερνες εδώ να με καλοπιιάσεις για τις πουστιές που μου κάνεις και που μου έχεις κάνει. Που είχες δυο χρόνια εκπομπή στην ΕΤ3 και δεν με κάλεσες ούτε μια φορά, ενώ κάλεσες όλους τους δήθεν. Και ξέρεις γιατί δεν με κάλεσες; Από φόβο μη σε κολλήσω στον τοίχο».

Το γέλιο των ανθρώπων άξαφνα κόπηκε. «Κοίτα, κοίτα», μου λέει ο Κώστας. Το γέλιο, που κατά βάθος ήταν νευρικό, αφού η ερωτική ασέλγεια του γάλου ελάμβανε χώραν τρία μέτρα μακριά από το σφαγείο, πράγματι κόπηκε. Γιατί ο πωλητής των γάλων μ' ένα δίχτυ άρπαξε τον επαναστάτη, όχι γιατί παρέβη το Κοράνιο κι όλους τους άγραφους ισλαμικούς νόμους, αλλά γιατί προκάλεσε αναταραχή στις γαλοπούλες, τόση που υπήρχε κίνδυνος να του σκορπίσουν εδώ κι εκεί. Άρπαξε λοιπόν το γάλο, τον έβγαλε από το δίχτυ και κρατώντας τον πάνω στη λαιμητόμο τού έκοψε το κεφάλι. Αμέσως τον έχωσε μέσα στη σακκούλα και τον παρέδωσε στον πρώτο πελάτη που περίμενε στην ουρά, ενώ ακόμα το πουλί τινάζόταν και ο λαιμός του αιμορραγούσε με σπασμούς.

Ο πωλητής ήταν τόσο απασχολημένος με το κόψιμο

λαιμών, που δεν είχε αντιληφθεί ούτε την ασέλγεια του γάλου ούτε το νευρικό (ή όχι) γέλιο που είχε προκαλέσει αυτή στους διερχόμενους, στους ιστάμενους ή καθημένους, μόνιμους ή παροδικούς γείτονές του. Με τη φτέρνα του ματιού του έπιασε την ταραχή και τον κίνδυνο να σκορπίσουν οι γαλοπούλες. Αμέσως εντόπισε το ζώο που ήταν αιτία της ταραχής, άπλωσε το δίχτυ και το άρπαξε, να το σφάξει και να το δώσει, ώστε να συνεχίσει ξένοιαστος τη δουλειά του.

Το γεγονός μάς συγκλόνισε. Πληρώσαμε και φύγαμε σιωπηλοί και θλιμμένοι. Τα χιλιάδες μάτια, μαύρα, γλυκά, πανέμορφα μάτια, που είχα αντικρύσει αυτές τις μέρες στο Κάιρο και στην Αλεξάνδρεια, με τριγύριζαν όλη τη νύχτα θλιμμένα και μαραμμένα από την ερωτική δίψα, καθώς ήσαν καθρέφτες των διψασμένων ψυχών, των διψασμένων σωμάτων, που μένουν ανικανοποίητα, όσο κι αν σπαρταρούν αιμορραγούντες οι λαιμοί των πουλιών στη λαιμητόμο, όσο κι αν σπαρταρούν, χωρισμένα απ' τα κεφάλια τους, τα κορμιά των μοιχών,* κοντά στο βαμμένο με αίμα, σπαθί των δημίων, που αχνίζει.

---

* Και ποιοί είναι μοιχοί; «Ους ο Θεός (Έρωσ) συνέζευξεν (κι όχι οι παπάδες) άνθρωπος μη χωριζέτω». Νόμιμοι είν' εκείνοι που τους ενώνει ο Έρωτας, παρ' όλο που δεν τους ευλόγησε παπάς. Μοιχοί (παράνομοι) είν' εκείνοι που κάνουν έρωτα μόνο και μόνο γιατί τους συνέζευξε ο παπάς.

ΥΠΕΡ ΑΝΑΠΑΥΣΕΩΣ ΚΑΙ ΥΠΕΡ ΥΓΕΙΑΣ

Φόρεσα σαντάλια. Κ' ήμουν ο μόνος που φόρεσε σαντάλια σήμερα στη Θεσσαλονίκη. Έκανε ζέστη, ήταν για σαντάλια, μα οι άλλοι είπαν: «Χτες ακόμα χιόνιζε, πώς μπορούμε να φορούμε σήμερα σαντάλια, άλλωστε δεν είναι καλοκαίρι».

Και τη νύχτα της Λαμπρής, μόνο εγώ φορούσα παλτό μεταξύ των συνχωριανών μου. Αυτοί τουρτούριζαν γιατί έλεγαν: «Τελειώνει ο Απρίλης, είναι ντροπή να πάμε στην εκκλησία με παλτό». Κι έτσι τουρτούριζαν (περήφανοι όμως), με το κεφάλι ψηλά. Μόνο εγώ δεν τουρτούριζα. Και γι' αυτό μ' άφησαν έξω κάποια στιγμή. Μπήκαν όλοι μέσα στην εκκλησιά κι έφελναν το «Χριστός ανέστη».

Έμεινα μόνος μου εκεί, έξω από την εκκλησιά κι έξω από το κοιμητήριο. Εκεί ανάμεσα στους όρθιους σκελετούς που έφελναν κρατώντας λαμπάδες και στους ξαπλωμένους σκελετούς που σιωπούσαν βαθιά μέσα στο χώμα, κάτω από τους κακόγουστα φκιαγμένους τάφους τους, τους στολισμένους με πλαστικά λουλούδια. Όταν βρίσκω μπροστά μου αυτά τα λουλούδια, τα μαζεύω και τα ρίχνω στα σκουπίδια.

Περπάτησα λοιπόν προς τον τάφο του πατέρα μου. Δεν πείραξα τα πλαστικά λουλούδια των άλλων τάφων. Ήσαν τόσο πολλά. Και βέβαια στον τάφο του πατέρα μου δεν μπήκαν ποτέ πλαστικά λουλούδια. Υπήρχε όμως φυτεμένη εκεί μια δάφνη. Που -ω τους αχρείους- την ξε-

ρίζωσαν, τραβώντας τη, για να τη βάλουν νεκρή πάνω στους τάφους των δικών τους νεκρών. Κοντά στον πατέρα μου, μοναχικός, χορταριασμένος, μ' ένα σταυρό μονάχα, ο τάφος του ξένου. Ο πιο όμορφος τάφος. «Ζανό Ν. Μιστλέρ, 1943». Και περασμένο σ' αυτό τον ωραίο σταυρό ένα στεφάνι από βρώμικα πλαστικά λουλούδια. Το ξανάχω βρει αυτό το στεφάνι εκεί. Πάντα το βγάζω και το πετώ, μα κάθε Πάσχα, κάποια πουτάνα το ξαναβάζει. Πρόπερσι αγόρασε καινούργιο για τον δικό της νεκρό, λυπήθηκε να πετάξει το παλιό, το 'χε δα πληρωμένο, κ' είπε να το βάλει στον ξένο.

Και την παραμονή της Μεγάλης Παρασκευής, η κόρη μου, δέκα χρόνων, αβάπτιστη, άθρησκη, δεν κοιμήθηκε όλη νύχτα, περιμένοντας να ξημερώσει για να πάει με το κάνιστρο γεμάτο λουλούδια να στολίζει τον επιτάφιο. Κι ενώ η Αριάδνη, μ' άλλα κοριτσάκια μέσα στο ναό στόλιζαν τον επιτάφιο, με άγρια και ήμερα λουλούδια, η μάνα μου με στρίμωξε να κάνω έναν κατάλογο με τους νεκρούς που έπρεπε να τον δώσει στον παπά, για να τους μνημονεύσει και να ζητήσει συχώρηση των αμαρτιών τους. Μου 'δωσε μολύβι και χαρτί ή μάλλον έβγαλα εγώ δικό μου μολύβι και είχε αυτή έτοιμο το χαρτί.

—Γράψε, μου λέει.

—Τί να γράψω;

—Τους γονείς μου και παππούδες σου: Γεώργιος, Μαρία. Τους γονείς του πατέρα σου: Ιωάννης, Αικατερίνη. Τον αδερφό μου τον Ντίνο: Κωνσταντίνος. Τ' αδέρφια του πατέρα σου: Γεώργιος, Αθηνά, Χρύσω, Βασιλική.

- Μα δεν θα βάλουμε τον μπάρπα Φώτη;
 —Αυτόν θα τον βάλουν τα παιδιά του.
 —Και δεν θα βάλουμε την αδερφή του πατέρα μου που πέθανε 11 χρονώ;
 —Α, ναι, την ξέχασα.
 —Μα πώς ξεχνάτε τους μικρούς; Κωνσταντίνα λοιπόν. Και η αδερφή σου που πέθανε μικρή;
 —Αγγελική.
 —Κι ο Νίκος ο αδερφός μου; Δεν θα βάλεις το Νίκο, πέντε χρονώ παιδί; Πάντα ξεχνάς τον Νίκο, μα τί μάνα είσαι εσύ;
 —Ναι μωρέ τον ξεχνάω τον καϋμένο το Νίκο*, είδες; Τελειώσαμε.
 —Δεν τελειώσαμε, της λέω. Έχω κι εγώ τους φίλους μου.
 —Τι; Θα βάλεις και τους φίλους σου;
 —Αμέ; Λάμπρος, Βαγγέλης, ο Πέτρος που σκοτώθηκε πριν ένα μήνα, ο Γουέη...
 —Ο Κινέζος; Είχε βαφτιστεί χριστιανός;
 —Είχε βαφτιστεί χριστιανός με το όνομα Δημήτριος, αλλά κι αν δεν είχε βαφτιστεί δεν θα τον έβαζα; Γουέη-Δημήτριος λοιπόν, ας βάλουμε και το χριστιανικό του όνομα, μήπως και δεν ξέρει κινέζικα ο Άγιος Πέτρος.
 —Τελειώσαμε.
 —Μα πώς τελειώσαμε; Τον ξένο ποιός θα τον αναφέρει;

---

* Εγώ ήξερα το πρόβλημά της. Δεν ήταν πως ξεχνούσε τον Νίκο. Δεν άντεχε να μιλούμε γι' αυτόν. Αλλά εκείνη τη στιγμή τόλμησα να της μιλήσω για τον Νίκο.

—Τον Ζανό; Τον Γάλλο;

—Ναι, τον Ζανό. Και να πεις σ' αυτές τις καρ-
κάξες να μην του βάζουν πλαστικό στεφάνι, γιατί θα τις
πνίξω μ' αυτό.

—Και τώρα, λέει η μάνα μου: Τους ζωντανούς.

—Τι; Να φτιάσω κατάλογο και με τους ζωντανούς;

—Ε βέβαια. Υπέρ υγείας...

—Και πώς θα τους ξεχωρίζει ο παπάς από τους
πεθαμένους;

—Στους νεκρούς θα βάλεις σταυρό.

—Α, μάλιστα. Λέγε λοιπόν.

—Να, τι να πω; Άρχισε από μένα: Βασιλική. Ο
παπάς μετά, που 'ναι μεγαλύτερος...

—Πολύ ωραία. Παρακάτω;

—Παρακάτω; Την παπαδιά.

—Α, ναι, την παπαδιά. Μόνο και μόνο για τις
ωραίες πίτες που φτιάχνει αξίζει να την καταγράψουμε.

—Βάλε και τα παιδιά τους.

—Και τα παιδιά τους... και τα παιδιά τους... Μάνα,
να σου εξηγήσω κάτι για να μη νοιώθεις δύσκολα. Όταν
λέει ο λαός την παροιμία «Παπά παιδί διαόλου εγγόνι»,
να μην θεωρείς ότι εσύ που έχεις εγγόνια παπαδοπούλα,
είσαι...

—Σώπα μωρέ τώρα. Ο κόσμος είναι κακός και κα-
τηγορεί τους παπάδες και τα παπαδοπούλα... Είμ' εγώ
διάολος;

—Όχι, αν και μερικές φορές... πρέπει να σου εξη-
γήσω.

—Τί είπες;

—Τίποτε. Να σου εξηγήσω λέω.

—Άντε, εξήγα μου.

—Ο λαός δεν εννοεί τους σαρκικούς παππούδες. Ο λαός κατάλαβε ότι οι παπάδες... Όχι βέβαια όλοι. Ο λαός, λέω, κατάλαβε ότι οι παπάδες έχουν πνευματικό πατέρα τους τον διάβολο. Κι αφού οι παπάδες έχουν πνευματικό πατέρα τους τον διάβολο, είν' επόμενο, του παπά το παιδί να είναι του διαβόλου εγγόνι. Κατάλαβες μάνα;

—Κατάλαβα, κατάλαβα. Όλο σοφίες είσαι. Συνέχισε τώρα. Πάμε στη Λευτεριά.

—Συμφωνώ: Νίκος, Ελευθερία, Ασπασία, Ευστράτιος.

—Και τον Φώτη.

—Φώτιος, Λουίζα, Νικόλαος, Σπυρίδων, Δημήτριος, Άγγελος. Μάλιστα.

—Γράψε τη Μαρία τώρα.

—Μάλιστα: Στυλιανός, Μαρία, Σπυρίδων, Δήμητρα... Τελειώσαμε.

—Τι; Δε θα βάλεις τον εαυτό σου;

—Θα βάλω και τον εαυτό μου;

—Εμ, ναι.

—Τότε θα βάλω και την κόρη μου: Ιωάννης, Αριάδνη.

—Όχι την Αριάδνη, είναι αβάφτιστη.

—Τι; Δεν θα βάλω την Αριάδνη, που απόψε ξαγρύπνησε από τη λαχτάρα της να ξημερώσει, νά 'ρθει να στολίσει τον επιτάφιο; Νομίζεις ότι ο Θεός μάς χωρίζει σε βαφτισμένους κι αβάφτιστους;

- Ε βάλε και την Αριάδνη και τελειώσαμε.
—Τι; Τελειώσαμε; Δε θα βάλω τις φιλενάδες μου;
—Εμ, είσαι παλαβός.
—Παλαβός είμαι που θέλω να μνημονευτούν κι όλες οι γυναίκες που αγάπησα και μ' αγάπησαν, που μου 'δωσαν χαρά, που με φρόντισαν κι εξ αιτίας τους εξακολουθώ να ζω; Θα μπουν εδώ τόσοι άλλοι και δεν θα μπουν οι αγαπημένες μου;
—Δεν ξέρω, κάμε ό,τι θέλεις.
—Αρχίζουμε λοιπόν: Λίλη.
—Α, η Λίλη η καϋμένη, καλή ήταν.
—Γιατί, μωρή σκρόφα, οι άλλες τί ήτανε; Ποιά μάνα έκαμε τόσες έξοχες νύφες μόνο και μόνο από τον ένα της γιο; Θ' αφήσω έξω την Ειρήνη, την Αγγελική, την Πηνελόπη, τη Βάσω, την Αναστασία; Την Ελένη, τη Δέσποινα, την Ασπασία, τη...
—Εμ, σταμάτα ντε, φτάνουν αυτές.
—Τι, να σταματήσω; Όλες θα τις βάλω, όλες.
—Όλες να τις βάλεις, όλες. Είπα, κάμε ό,τι θέλεις.

Άγιος Χαράλαμπος Ραΐνας, Θεσσαλονίκη, 1997

A Γ Ι Ο Ν Ο Ρ Ο Σ

ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ

Αγαπώ ιδιαίτερα το Άγιον Όρος γιατί βρίσκω εκεί τη λιγότερο κατεστραμμένη ελληνική φύση, τη λιγότερο κατεστραμμένη ελληνική παράδοση. Και μιλώντας για παράδοση βέβαια εννοώ κατ' αρχήν την αρχιτεκτονική παράδοση. Όταν πρωτοπλησίασα μοναστήρι, κοντά στο δειλινό, με τη μυρουδιά του κομμένου ξύλου, του μούστου, των κεριών, έχοντας μπροστά μου ένα παλάτι αρχαϊκό, ήμουν κιόλας στον οδυσσεικό κόσμο.

Βέβαια ξέρω την καταστροφή, τον αφανισμό που έχει υποστεί εκεί, η κλασική και η αρχαϊκή ελληνική παράδοση. Και ξέρω πως οι καλόγεροι με δυσαρέσκεια θ' άκουγαν το τι μου αρέσει στο Άγιον Όρος και γιατί. Όμως δουλειά τους δεν είναι να συνειδητοποιούν και ν' αγαπούν αυτό που σ' εμένα αρέσει. Δουλειά τους είναι, μ' αυτή τους την προσήλωση στην Ορθοδοξία, και μ' αυτό τους το φανατισμό ακόμα, να διατηρούν εκείνο που έχει για μένα μεγίστη αξία. Ο σκύλος φυλάγει με φανατισμό το κοπάδι, αλλά δεν σκέφτεται τα ίδια πράγματα με το βοσκό του κοπαδιού.

Οι καλόγεροι, φυλάγοντας φανατικά, ρυθμούς, τύπους και τελετουργίες της Ορθοδοξίας, με συμπεριφορά δουλική κάποτε προς τον Θεό κι αλαζονική προς τους ανθρώπους, φυλάγουν ζωντανή μια παράδοση που γίνεται παρουσία, «αν μεν η σκέψις σου υψηλή, αν εκλεκτή συγκίνησις το πνεύμα και το σώμα σου αγγίζει».

Οι καλόγεροι λοιπόν (υπάρχουν βεβαίως ανάμεσα τους κι εκείνοι για τους οποίους δεν μπορώ να μιλήσω κι

ούτε δικαιούμαι την εικόνα τους να περιορίσω) υπηρετούν συνειδητά, πράγματα που δεν τα έχει ανάγκη η δική μου συνείδηση και υπηρετούν ασυνείδητα, πράγματα που τα έχει ανάγκη η δική μου συνείδηση.

Οι πύργοι, από την Ουρανούπολη ξεκινώντας, οι αρσανάδες, τα οικήματα της παραλίας, έχουν όλη την ατμόσφαιρα των νεοελληνικών παραμυθιών με τους δράκους και τα σεράγια τους. Τα ρώσικα κτίρια, κι όχι μόνο αυτά, δείχνουν τη δύναμη της Πολύχρυσης Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Τα άλλα μοναστήρια με πηγαίνουν σε ρυθμούς αρχαϊκούς, προελληνικούς, πελασγικούς, της γεωμετρικής περιόδου.

Κ' ύστερα, η κλειστή οικονομία, η οικονομική αυτάρχεια, η τάξη, η ιεραρχία, ο καταμερισμός εργασιών και ρόλων, η φιλοξενία, με πηγαίνουν στα μυκηναϊκά παλάτια.

Και στα εικαστικά, η ίδια πάντα πολύμορφη ελληνική φύση, τα ίδια υλικά, το ίδιο πάντα ορισμένο φως, υπαγορεύουν σε διαφορετικές θρησκείες, σε διαφορετικές γενιές, σε διαφορετικούς ανθρώπους, τους ίδιους πάντα ρυθμούς, τα ίδια χρώματα, την ίδια λιτότητα και χάρη, τον ίδιο ερωτισμό, το ίδιο ύφος, κρατώντας μian αδιάσπαστη γραμμή, από τους ζωγράφους της Θήρας και της Κνωσού ως τον Πολύγνωτο και τον Πανσέληνο.

Στη Μονή της Μεγίστης Λαύρας λ.χ. ο Πανσέληνος -όπως με ποινή θανάτου επιτασσόταν- μας δείχνει την Άρτεμη να φεύγει και την Παναγία να ενθρονίζεται. Το σχήμα της Άρτεμης δίνει τη σκυτάλη στο σχήμα της Παναγίας. Όμως η σκυτάλη είναι το φως. Η Άρτεμις που φεύγει δεν παίρνει μαζί της το φως. Η Παναγία που έρχε-

ται δεν φέρνει μαζί της το φως. Το φως είναι πάντα εκεί. Υπήρχε πριν από την Άρτεμη και θα υπάρχει μετά την Παναγία. Πίσω απο τα πρόσκαιρα σχήματα και ονόματα, πίσω από τις πρόσκαιρες θρησκείες και ιδεολογίες, το φως της ελληνικής φύσης είναι διαρκώς παρόν, και υπαγορεύει ρυθμούς και χρώματα και ύφος.

Κι ενώ βρίσκω πως είναι φασιστικό, αντί-Χριστο και ηλίθιο, το να μην βάζουν στην τάδε μονή «μαλλιάδες» μες στο μοναστήρι «τους», από την άλλη βρίσκω πως για την ώρα, μόνο αυτοί οι φανατικοί, κρατούν το Άγιον Όρος μακριά από την καταστροφική «εξέλιξη». Το Άγιον Όρος, πρέπει να κρατήσει τις παραδόσεις του και να μην μετατραπεί σε τουριστικό κέντρο. Και για να πάψει να έχει φασιστικές συμπεριφορές, πρέπει να συνειδητοποιήσει τις παραδόσεις του κι όχι να τις υπηρετεί τυφλά. Ο αγγελιοφόρος πρέπει να γίνει και γνώστης του μηνύματος που μεταφέρει, γιατί το μήνυμα μπορεί να έχει σχέση με την θανάτωσή του ή με την ενθρόνισή του στο πρωταρχικό, στο παντού και στο πουθενά, στο ποτέ και στο πάντα. Το Περιβόλι της Παναγίας πρέπει ν' ανοίξει τις πόρτες του, όχι στο «πνεύμα της εποχής», αλλά στο Αιώνιο Πνεύμα. Τότε μόνο, τότε, δεν θα φοβάται ούτε τους μαλλιάδες ούτε τα θηλυκά ζώα.

Πολύ λυπήθηκα που εγκαταλείφτηκαν τα έξοχα, τα παραδείσιας ομορφιάς αρχαία μονοπάτια· λιθόστρωτα, κάτω από δένδρινες στοές, με πέτρινα ή ξύλινα γεφύρια, ποταμάκια, πηγές, αγρίμια, σαλούς γέρους που μαζεύουν βότανα, κελαηδισμούς κι αρχαίες ευωδιές.

Έστω, να υπάρχουν οι απαραίτητοι αυτοκινητόδρομοι, χωρίς όμως να εγκαταλειφθούν τ' αρχαία μονοπάτια της χερσονήσου και οι θαλάσσιοι δρόμοι της.

Μα βέβαια, ανάμεσα στη στενομυαλιά και στην καταστροφή, υπάρχει κι ο τρίτος δρόμος και τρόπος. Ο δρόμος κι ο τρόπος του πνεύματος, που όπου θέλει πνει, και δεν περιορίζεται στους χρισμένους από ανθρώπινα χέρια.

Ο ΚΑΥΛΙΑΡΗΣ ΚΙ Ο ΣΟΦΟΣ

1969, Νοέμβριος, Πρωτάτο. Ένας μοναχός με παίρνει να μου δείξει τις αγιογραφίες. Τη στιγμή που με το δεξί του χέρι μού δείχνει τον Παντοκράτορα, με το αριστερό του ψαχουλεύει και μου πιάνει (πάνω από το παντελόνι), τον πούτσο.

Αποτραβήχτηκα ευγενικά σα να μην συνέβη τίποτε και του ζήτησα να μου συστήσει έναν γέροντα, που κατά τη γνώμη του, είναι σοφός. «Έλα εδώ» μου είπε. Κ' ύστερα, αφού έψαξε για λίγο με τα μάτια τριγύρω, δείχνοντάς μου ένα γέροντα, μου λέει: «αυτός είναι νομίζω εκείνος που ζητάς».

Δεκαεννιά χρονώ παιδί, ακόμα δεν είχα χορτάσει τη ζωή· το άσθμα μ' έφερνε πολλές φορές στην αγχόνη· ήταν φυσικό να μ' ενδιαφέρει η ζωή μετά θάνατον. Πλησίασα λοιπόν τον «σοφό γέροντα», κι αφού είπαμε τα προκαταρκτικά, του λέω: «Σε παρακαλώ, μια υπεύθυνη απάντηση μπορείς να μου δώσεις για τη ζωή μετά θάνατον; Πιστεύεις πως υπάρχει; Μίλησέ μου».

Αφού σκέφτηκε για λίγο ο γέροντας, σα να σκεφτόταν το θέμα πρώτη φορά, μου είπε, σχεδόν θλιμμένα:

«Στο θέμα αυτό δεν έχω δώσει απάντηση. Αν θα έχω δώσει απάντηση εγώ ο ίδιος στον εαυτό μου, σε δέκα, σε είκοσι χρόνια, και τύχει να περάσεις από δω, έχοντας ακόμα την ίδια απορία, ευχαρίστως θα σου πω τι βρήκα και τι δεν βρήκα».

ΣΧΟΛΙΟ:

1. Ο πρώτος καλόγερος, που με το ένα του χέρι μου έδειχνε τον Παντοκράτορα και με το άλλο μού έπιανε τον Πούτσο, ίσως ήθελε να υπαινιχθεί ότι οι παντοκράτορες είναι δύο. Μόνο που η αλήθεια για τον δεύτερο παντοκράτορα, τον κρυμμένο στο παντελόνι, έχει αυστηρά αποκρυφτεί και συκοφαντηθεί. Οι αρχαίοι λαοί είχαν εικόνες, αγάλματα και ιερά του θεού Φαλλού. Τίποτε το κακό με τον καλόγερο αυτόν. Πιστεύω πως, αποκομμένος από την καθολική θρησκεία των αρχαίων, ήταν αναγκασμένος να φέρνεται σαν ένας κλέφτης, να παίζει τον αμαρτωλό. Ήξερε άραγε τη φράση του Καμύ: «Νοιώθω σαν ένας Έλληνας ανάμεσα σε χριστιανούς»; Μάλλον όχι. Σακατεμένος, εξόριστος από τη φύση του, εξόριστος από τις θρησκείες που σεβόντουσαν τη Φύση και τους νόμους της, δεν ένιωθε πια ούτε Έλληνας ούτε χριστιανός. Όσο για μένα, θυμούμαι το περιστατικό με συμπάθεια και βαθειά κατανόηση. Ακόμα κι όταν το διηγούμαι σε φίλους για να γελάσουμε.

2. Μπορεί να ισχυρίζονται οι Αγιορίτες ότι το Αγιονόρος είναι το Περιβόλι της Παναγίας κι ότι αυτοί είναι άγαμοι διότι ενυμφεύθησαν πνευματικά την Παναγία, αλλά η λατρεία του φαλλού στο Άγιον Όρος, αν και δεν γίνεται επίσημα, υπάρχει και εκδηλώνεται με διάφορους τρόπους. Όσοι είχαν μάτια λ.χ., ανάμεσα στα εκθέματα αγιορείτικων κειμηλίων και αντικειμένων που ήρθαν στο Βυζαντινό Μουσείο Θεσσαλονίκης το 1997, θα είδαν και τις στάμνες, τους μπότες, όπως τους λένε αλλού (από το πότης, ποτιστήρι). Οι μπότες λοιπόν αυτοί είναι ολοφάνερο πως έχουνμποτσινάρια (ποτιστινάρια, σωλήνες έκχυσης του ύδατος, του οίνου ή του ελαίου), σε σχήματα μπουτών, δηλαδή φαλλών. Φαλλοί διαφόρων μεγεθών και σχημάτων είναι τα μποτσινάρια αυτά. Είναι συνειδητά (κι όχι κατά λάθος όμοια) αγάλματα φαλλών, κολλημένα στα σταμνιά-σώματα. «Και το σταμνί που δεν ήθελε να στερέψει στο τέλος της μέρας», όπως λέει κι ο θαυμαστος Σεφέρης.

Τίποτε το κακό ή αισχρό δεν είδα στο δάσος αυτό των ορθωμένων πήλινων φαλλών που μας ήρθαν από το Περιβόλι της Παναγίας.

Το μόνο κακό είναι, να ισχυριστούν κάποιιοι ότι δεν τους είδαν ή ότι αυτοί ήσαν απλώς μπουτσίναρια κι όχι συνειδητά καμωμένοι μπουτσίνοι.*

3. Οι δήθεν γνώστες, ας προσέξουν τα λόγια του σοφού γέροντα. Ας τα προσέξουν τα φαστφουντάδικα της «σοφίας». Αυτοί που λένε «πιστεύω», αγνοώντας ότι η λέξη σημαίνει γνωρίζω ε-πιστη-μονικώς.

Θα έπρεπε να λένε «δισαιθάνομαι», «φοβούμαι να πω δεν πιστεύω μη και θυμώσει η αστυνομία και με δείρει, μη και θυμώσει ο δάσκαλος κι αφήσει το παιδί μου στην ίδια τάξη, μη και θυμώσει ο Θεός (αν υπάρχει) και μου φέρει μεγάλο κακό».

Θα έπρεπε να λένε, «πώς μπορώ να λέω ότι γνωρίζω πράγματα που δεν γνωρίζω;» Θα έπρεπε να λένε, «ίσως ναι, ίσως όχι, αλλά, αφού ακόμα δεν πέθανα πώς μπορώ να ξέρω;»

Ας το προσέξουν αυτό, οι άσοφοι κι εύκολοι στις βλακώδεις απαντήσεις. Οι φανατικοί στην αυλή του «Θεού», που φέρονται σα ζαβιά σκυλιά που γαυγίζουν για να γίνουν αρεστά στο αφεντικό που τα ταΐζει.

---

* Και με την ευκαιρία να πω ότι δεν φταίω εγώ που κάποιοι, αφότου εξεδήλωσα μεγάλο ενδιαφέρον για τη γλώσσα μας και την ετυμολογία -πράγμα φυσικό για κάθε ποιητή-, κάνουν αγώνες για το ποιος θα πει την μεγαλύτερη ετυμολογική μπαρούφα.

Εγώ, αγνοώντας τις υπερβολές και τις γελοιότητες, συνεχίζω να παίζω και να διερευνώ ερωτικά (κι όχι ιδεολογικά) τη γλώσσα μας. Με το γλωσσικό ένστιχτο που διαθέτω και τη χαρά να ικανοποιώ αυτό το ένστιχτο. Έτσι, έχω να πω ότι βρίσκω πως το π (που κάποτε γίνεται μπ) δεν έχει τυχαία σχέση με το νερό, τα υγρά και την ικανοποίηση πολλών ειδών δίψας: Ποσειδών, ποτάμι, πουτί (το μουνί), πουτάνα (η χρησιμοποιούσα το πουτί για λόγους επιβίωσης ή πλουτισμού), πούστης, μπούτι, μπούτσος ή πούτσος, ποτό, ποτήρι, ποτίστρα, ποτιστήρι, πότης (πότης που πίνει και πότης-μπότης που ποτίζει), πόντος, πούντος, πούντα, (και ίσως) πόνος (άλγος, νταλκάς, νταλάκι, κύμα, οίδημα, οίδημα, πρήξιμο του πόντου). Κι όλα τούτα κοντά στον «πόδα» (πους-ποδός).

Δεν βρίσκω αν η λέξη «πέος», παρ' όλο που αρχίζει από π, έχει κάποια σχέση μ' όλα που ανάφερα και που συσχετίσα με το στοιχείο του νερού.

Ο Σωκράτης, φεύγοντας από το δικαστήριο και πηγαίνοντας στο θάνατο, μίλησε με το «αν» και το «ίσως» του αγνωστικιστή. «Αν υπάρχει ζωή μετά θάνατον» είπε «τότε θα έχω τη χαρά να βρίσκομαι μακριά από εσάς τα καθάρματα και παρέα με τους μεγάλους νεκρούς. Αν όμως δεν υπάρχει ζωή μετά θάνατον, τότε και πάλι θα είναι καλά για μένα. Αφού θα βρίσκομαι μακριά από εσάς (τα καθάρματα) και συντροφιά με το τίποτε». Ο αγνωστικισμός, όταν κανείς δεν γνωρίζει κάτι, είναι η κορυφαία σοφία. Κι αυτή τη σοφία ο Σωκράτης την είχε.

Την ερώτηση όμως που υπέβαλα στον γέροντα του Πρωτάτου στο Άγιον Όρος, την υπέβαλα κάποτε και στον πατέρα μου.

«Φοβούμαι πως δεν υπάρχει ζωή μετά θάνατον», μου είπε. «Θέλω να υπάρχει, αλλά φοβούμαι πως δεν υπάρχει. Θέλω να υπάρχει γιατί πριν απ' όλα θα συναντήσω εκεί αγαπημένα πρόσωπα που χάθηκαν εδώ και δεκάδες χρόνια. Για πολλούς λόγους θέλω να υπάρχει, αλλά φοβούμαι ότι δεν υπάρχει».

Κι όταν τον ρώτησα «γιατί φοβάσαι πως δεν υπάρχει;», μου απάντησε: «Γιατί βλέπω με πόση μανία, αγωνία, πάθος, όλα τα όντα, ζώα και φυτά, μικρά, μεσαία και μεγάλα, θέλουν πάση θυσία, να διαιωνιστούν. Αυτή η έως θανάτου ακατανίκητη επιθυμία τους να διαιωνιστούν, αυτή η ανάγκη να υπάρχει οπωσδήποτε αυτό το υφάδι της ζωής, μου λέει πως πίσω απ' αυτό το υφάδι, δεν υπάρχει τίποτε».

Κι εγώ; Πήγα πολλές φορές στο Άγιον Όρος μετά την συνάντησή μου εκείνη με τον σοφό γέροντα, αλλά δεν πέρασα να τον ρωτήσω, επειδή στο μεταξύ την απάντηση την πήρα: Ναι, υπάρχει ζωή μετά θάνατον. Εγώ πέθανα και γι' αυτό μπορώ να μιλώ γι' αυτήν. Υπάρχει ζωή μετά θάνατον. Είναι μια άλλη ζωή, που όμως βρίσκεται μέσα σ' αυτήν εδώ την παρούσα ζωή. Αυτή η παρούσα ζωή, κοιταγμένη αλλιώς, με τα μάτια αυτοunu που έχασε την ψυχή του και γι' αυτό την βρήκε (αν δεν την χάσεις, δεν τη βρίσκεις), αυτή η ζωή είναι η μετά θάνατον αιώνια ζωή. Αυτή η ζωή που το τέρμα της δεν μπορεί κανείς να το βρει, όποιο κι αν πάρει δρόμο, «ούτω βαθύν λόγον έχει».

Ο ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ ΠΟΥ ΨΑΧΝΕΙ ΓΙΑ ΤΣΟΝΤΕΣ

Κι ο άλλος γέροντας εκεί, ψάχνει μέσα στους επισκέπτες να βρει ανθρώπους για να εξομολογήσει. Προπαγανδίζει την εξομολόγηση, καλοπιάνει. Μου λέει ο Τάσος:

«Γιάννη, κοίταξε με πόση μανία ψάχνει να βρει ανθρώπους να εξομολογήσει. Έχει πάθει διαστροφή. Ηδονίζεται ν' ακούει αμαρτίες και ιδίως ερωτικές. Η εξομολόγηση αποτελεί γι' αυτόν ένα απολαυστικό είδος τσόντας. Τον δοκίμασα πέρυσι. Ρωτούσε, ρωτούσε ερωτικές λεπτομέρειες. Κ' ήταν φανερό πως τις απολάμβανε».

Κι ακούμε λοιπόν από το στόμα αυτού του καλόγερου, κάποια στιγμή, στίχο μου, του ποιήματός μου «Η ΤΗΛΕΟΡΑΣΗ». Που όμως τον αποδίδει στον Κοσμά τον Αιτωλό. Εμείς γνωρίζουμε την ιστορία. Αυτό που λέει ο καλόγερος, το διάβασε σ' ένα βιβλίο φανατικού ιερωμένου (του Δημητριάδος Χριστόδουλου). Ο συγγραφέας, ήθελε να χρησιμοποιήσει το στίχο μου, αλλά δεν ήθελε να με «δοξάσει», διότι ήξερε πως δεν είμαι από τους δικούς του. Έτσι, απέδωσε τον απλό κι εύστοχο στίχο (που μοιάζει με τις προφητείες του Αγίου Κοσμά στην απλότητα και στην ευστοχία), συνειδητά τον απέδωσε στον Άγιο Κοσμά. Από τότε, πολλούς νεορθόδοξους (καλλιτέχνες, δημοσιογράφους κι άλλους ημιμαθείς) έχω ακούσει να αποδίδουν τα λόγια αυτά στον Άγιο Κοσμά τον Αιτωλό.

Λέει λοιπόν κάποια στιγμή ο καλόγερος:

«Η τηλεόραση είναι ο διάβολος, το σατανικό ζώο που κάθεται στο σαλόνι μας κι έχει τα σιδερένια κέρατά του στην ταράτσα των σπιτιών μας, όπως λέει κι ο Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός».

Τότε ο φίλος μου πλησιάζει τον καλόγερο και του λέει:

«Γέροντα, άκουσα που ανάφερεις μια ωραία φράση από τις προφητείες του Αγίου Κοσμά· θα 'θελα να μου τη δείξεις αυτή την προφητεία, για να την αντιγράψω ακριβώς όπως είναι».

«Ευχαρίστως παιδί μου», λέει ο καλόγερος. Πάει λοιπόν και φέρνει τον Άγιο Κοσμά. Τον ανοίγει στις προφητείες. Ψάχνει, ψάχνει. «Πού το είδα μωρέ» μουρμούριζε. Δεν το 'βρισκε. Έπιασε τις προφητείες μία μία από την αρχή. «Δεν το λέει, δεν το 'χει εδώ στις προφητείες. Ίσως σε άλλο βιβλίο που έχει περισσότερες προφητείες. Αλλά εγώ, για να 'μαι ειλικρινής, δεν το βρήκα εδώ. Στο βιβλίο ενός δεσπότη το διάβασα και νόμιζα πως βρίσκεται μέσα εδώ».

«Έέρεις πού είναι γέροντα αυτή η προφητεία;» λέει ο Τάσος. «Να σου δείξω. Σ' αυτό εδώ το βιβλίο». Και βγάζει από το σάκκο του το βιβλίο μου Ο ΚΑΘΡΕΦΤΗΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΕΑ και το ανοίγει στο ποίημα «Η ΤΗΛΕΟΡΑΣΗ».

«Να, εδώ το λέει».

«Α ναι μωρέ, εδώ το λέει. Του Αγίου Κοσμά είναι το βιβλίο; Ποιός άγιος είναι αυτός;» ρωτά ο καλόγερος γυρίζοντας και κοιτάζοντας το βιβλίο μέσα έξω.

«Δεν τον ξέρω γέροντα. Γράφει το όνομά του εδώ, αλλά ίσως να είναι και ψευδώνυμο, ξέρεις οι άγιοι καμιά φορά κρύβουν το πραγματικό τους όνομα».

«Γιά-ννης Υ-φαν-τής...» συλλαβίζει ο καλόγερος. «Ναι, δεν τον ξέρω αυτόν τον άγιο, ίσως όμως να είναι το ψευδώνυμο κάποιου γνωστού αγίου... Ωραία λοιπόν. Είδατε παιδιά μου, είδατε, όλα τα λένε οι άγιοι και οι προφήτες μας, ακόμα και για την τηλεόραση έχουν πει».

ΣΧΟΛΙΟ:

Το να χρησιμοποιούν λόγια μου αποδίδοντάς τα στον εαυτό τους, το να χρησιμοποιούν λόγια μου, χωρίς να με αναφέρουν, το να χρησιμοποιούν λόγια μου αποδίδοντάς τα σε άλλους γνωστότερους από μένα, είναι θέμα που αξίζει ειδική μελέτη. Από ψυχολόγους, γιατρούς, κοινωνιολόγους.

Ο ΑΝΥΠΟΨΙΑΣΤΟΣ ΚΑΛΟΓΕΡΟΣ

Θλίψη κι αγανάχτηση με πιάνει στη Μονή της Μεγίστης Λαύρας όταν κοιτάζω το αισθητικό κακούργημα που έχει γίνει. Κάποιος κακότεχνος, «αποκατέστησε» την φθαρμένη κεφαλή του αρχαγγέλου που έφκιασε ο Πανσέληνος. Και πώς την αποκατέστησε; Βάζοντας για κεφαλή του αρχαγγέλου, ο αχρείος και άσχετος, ένα πρόσωπο κατ' εικόνα και ομοίωση της ίδιας της άσχημης ψυχής του.

Και βέβαια, ενώ υποσχέθηκα να τηρώ σιγή για να απολαύσω όσα πράγματα λατρεύω στο Άγιον Όρος, μερικές φορές δεν γίνεται, μου ξεφεύγουν λόγια, όπως μέσα στα όνειρα, όπου οι αποφάσεις του ξύπνου μας δεν ισχύουν.

Έτσι, στη λειτουργία μες στην εκκλησιά, ενώ οι επισκέπτες και οι καλόγεροι γονατίζουν κάθε τόσο, εγώ στέκομαι όρθιος στο στασίδι μου. Αφαιρούμαι κοιτάζοντας ένα εξάισιο εικόνισμα απέναντι μου. Και βέβαια έχω έρθει εδώ για να χαρώ ό,τι μου προσφέρεται για να το χαρώ κι όχι για να επιδείξω ευσέβεια και υποταγή. Γέρων τις όμως φθονερός, χειρονομώντας απότομα και μορφάζοντας άγρια, μούγκριξε πνιχτά: «Γονάτισε κι εσύ». Κατέβηκα από το στασίδι και βγήκα έξω στο προαύλιο της εκκλησιάς. Σε λίγο σχολά η λειτουργία. Βγαίνει ο κόσμος. Πλησιάζω λοιπόν τον καλόγερο και του λέω:

«Άκουσε καλά τι θα σου πω: Δεν ξέρεις τι σου γίνεται. Εγώ έχω χίλια χρόνια εδώ κι εσύ έχεις μόνο δέκα. Ο επισκέπτης είσαι συ κι όχι εγώ. Μη μου κάνεις λοιπόν το αφεντικό μέσα στο σπίτι μου».

Σάστισε, γούρλωσε τα μάτια, δεν είπε τίποτε.
Έστριψε κι έφυγε.

ΠΑΪΣΙΟΣ

Μάιος του 1983.* Στο Άγιον Όρος. Αλλά εγώ πήγα εκεί για να γιατρευτώ. Από την ομορφιά του τοπίου, τη σιωπή και τους ιαματικούς φυσικούς του ήχους.

Όμως οι καλόγεροι δεν καταλάβαιναν από τέτοια. Μου 'λεγαν πως εξ αιτίας των αμαρτιών μου αρρώστησα και πως χρειάζομαι εξομολογήσεις, εξορκισμούς, προσευχή, νηστεία, λειτουργίες. Έτσι, πάνω που μ' έπαιρνε ο ύπνος, ο οποίος ήταν για μένα εκείνη την περίοδο το κατ' εξοχήν γιατρικό, έρχονταν και μου χτυπούσαν την πόρτα να σηκωθώ να παρακολουθήσω τις αγρυπνίες τους. Και σ' όλα τούτα βέβαια εγώ δεν έβλεπα καλοσύνη και αγιότητα, έβλεπα βλακεία, φθόνο κι εκδικητικότητα.

Δε λέω, κάποιοι μου έδειξαν κατανόηση. Αλλά ούτε κι αυτοί μπορούσαν να καταλάβουν πλήρως.

Και πήρα το μονοπάτι για το σπιτοκάλυβο του Παΐσιου. Βρίσκω το γέροντα που ανέβαινε το λόφο για την κατοικία του.

«Το γέροντα Παΐσιο γυρεύω. Μήπως αυτός είσ' εσύ;» «Α, τον Παΐσιο γυρεύεις;» μου λέει. «Δεν είν' εδώ αυτός, απουσιάζει».

«Καλά» του λέω, γνωρίζοντας από την εμπειρία μου κι από τα βιβλία, τα γεροντικά κόλπα, «δεν πειράζει που λείπει ο Παΐσιος, μου φτάνει που βρήκα εσένα».

---

* Δες και ποιήμά μου: «Απόγνωση 1983», στο βιβλίο μου *Ο ΚΑΘΡΕΦΤΗΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΕΑ*.

Χαμογέλασε τότε, και με ρώτησε από πού έρχομαι, πώς με λένε, γιατί πήγα ως εκεί. Καθίσαμε στην αυλή. Μου 'φερε γλυκό και πιτό. Δε μου άρεσε το γλυκό. Ήταν αγοραστό και πολύ γλυκό. «Της βιομηχανίας». Μα ήμouνα κοντά σ' έναν καλό γέρο, μέσα στην παραδείσια φύση, μ' αηδόνια γύρω και κοτσύφια να κελαηδούν. Ν' άφηνα το γλυκό που δεν μου άρεσε; Όχι.

Έφαγα λοιπόν το πολύ γλυκό γλυκό μου, ήπια και το πιτό μου. Αυτός πήρε κάτι να πελεκάει και κάθισε αντικρύ μου.

«Λοιπόν, Γιάννη, είσαι άρρωστος, είπες· δηλαδή τί έχεις;»

«Με πειράζουν οι θόρυβοι, οι θόρυβοι οι μηχανικοί, των αυτοκινήτων, των πόλεων».

«Και γιατί δεν πας στο χωριό σου;»

«Αχ, και στο χωριό μου πήγε η κατάρρα. Πριν από τρεις μήνες άρχισε να λειτουργεί εκεί ένα εργοστάσιο της ΔΕΗ, μ' ένα διαρκή θόρυβο που δεν σταματάει ποτέ. Ποτέ».

«Αλλά ο θόρυβος, Γιάννη, είναι περισσότερο μέσα μας. Φοβούμαι ότι κι εδώ αν έμενες θα σ' ενοχλούσαν τα τσακάλια τη νύχτα, τα τζιτζίκια τη μέρα».

«Για μένα οι θόρυβοι αυτοί που ανάφερές είν' ευλογημένοι», του είπα. «Ίσως επειδή έχουν να κάνουν με τη βιολογία του ανθρώπου, ίσως γιατί γεννήθηκαν μαζί με τον άνθρωπο ή πριν από τον άνθρωπο, βοηθούν τον οργανισμό μας αντίς να τον ενοχλούν. Αυτούς τους θορύβους τους αγαπώ, αλλά δεν αντέχω τους μηχανικούς θορύβους».

«Γιάννη, με τί ασχολείσαι;»

«Άλλοι πιστεύουν πως είμαι φοιτητής της Νομικής, άλλοι λένε πως είμαι ποιητής, όμως για τον Θεό και για το Σύμπαν, κανείς δεν ξέρει τι είμαι».

«Για να σε λένε οι άλλοι ποιητή θα πει πως γράφεις ποιήματα».

«Ε, ναι, γράφω ποιήματα».

«Θα 'θελες να μου πεις ένα ποίημά σου;».

«Άκου:

ΤΟ ΘΑΥΜΑ

Τι τέλεια κατσίκια τα κατσίκια.

Χτες γεννηθήκαν και πώς ξέρουν κιόλας

με τόση ακρίβεια

όλα τα κατσικίσια πράγματα.

*Θαρρείς και σπούδαζαν κατσικοσύνη μια ολόκληρη
αιωνιότητα».*

«Εσύ τί είσαι Γιάννη; Κατσίκι ή αρνί;»

«Δε μ' ενδιαφέρει αυτό, άλλο θέλω να πω εγώ, πως τόσο το κατσίκι, όσο και το αρνί, είναι ένα θαύμα. Χωρίς κανέναν να τα διδάξει να είναι κατσίκια και αρνιά, από την πρώτη ώρα της γέννησής τους, είναι κατσίκια και αρνιά. Όπως θαύμα είναι και τα δέντρα. Κανέναν δεν τα δίδαξε να είναι αυτό που είναι, να κάνουν αυτό που κάνουν, και το κάνουν, αλάθευτα, σίγουρα, πάντα».

«Ναι, έτσι είναι. Αλλά τότε τί φταίει με σένα και δεν είσαι καλά; Γιάννη, έχεις πάει στο στρατό;»

«Όχι».

«Γιατί μωρέ παιδί μου; Βλέπεις, αυτό που πήγες να γλυτώσεις από κει το πληρώνεις εδώ... Είδες; Δεν υπηρέτησες εκεί, υπηρετείς τώρα αλλιώς. Δεν πήγες εκεί για να μην ταλαιπωρηθείς, για να μην αρρωστήσεις, αρρώστησες όμως».

«Εκεί δεν πήγα για να μη σκοτώσω κανέναν ή και πολλούς. Κ' ύστερα αυτοί με σακατέψουν στα νοσοκομεία τους ή με σκοτώσουν. Γι' αυτό δεν πήγα. Εξάλλου, από μικρό παιδί, φυλάγοντας πρόβατα μέσα στις παγωνιές, δουλεύοντας στα καπνά, με οξείς ρευματισμούς στα οχτώ μου χρόνια, με άσθμα στα δεκαεφτά μου, δεν υπηρέτησα τη χώρα αυτή; Κι αν είμαι ένας αληθινός ποιητής καθώς λένε, δεν είναι αυτό υπηρεσία πολύ μεγάλη; Δεν υπηρετείται η πατρίδα μ' αυτό που μπορείς να προσφέρεις; Μόνο με το όπλο και την αγγαρεία, την εκδικητικότητα και την εξόντωση υπηρετείται η πατρίδα; Κι ο Οδυσσέας αρνήθηκε να καταταχτεί στις στρατιές του Αγαμέμνονα, έκανε τον τρελό. Εν τέλει όμως, χάρη στο μυαλό του Οδυσσέα καταχτήθηκε η Τροία.

»Δεν πήγα, γιατί όπως είχα διαμορφωθεί, θα καταστρεφόμουν και θα κατέστρεφα, επειδή είχα φτάσει εκεί που ο άνθρωπος, υπακούει μόνο στους εσωτερικούς του νόμους, κι ακούει από τους έξω νόμους, μόνο εκείνους που ταιριάζουν με τους μέσα του νόμους. Για μένα ήταν σοφό που δεν πήγα. Εξάλλου, οι ίδιοι αυτοί δεν με πήραν. Όταν τους είπα πώς πραγματικά σκέφτομαι, μου έδωσαν αναβολή κ' ύστερα απολυτήριο. Δεν είπα κανένα ψέμμα. Τους είπα την αλήθεια κι αυτοί μ' έδιωξαν από το στρατό, κι έκαναν πολύ καλά που μ' έδιωξαν. Αν έλεγα ψέμματα,

αν υποκρινόμουν πως ζω διαφορετικά απ' ό,τι ζω, θα με κρατούσαν και τότε θα ερχόταν η καταστροφή».

«Γιάννη, ίσως έχεις δίκιο, αλλά με την αρρώστια σου τώρα τί θα κάνουμε;»

«Η αρρώστια μου είναι το έγκλημα των ανθρώπων εναντίον της Φύσεως, οι θόρυβοι. Από κει προέρχονται οι αϋπνίες, από κει οι «έκτακτες» και οι αρρυθμίες, από κει όλο αυτό που κατάντησε κόλαση».

«Αλλά εσύ είπες ότι πριν ήσουν ευτυχής. Πώς δεν σ' ενοχλούσαν πριν οι θόρυβοι; Πώς δεν σ' ενοχλούσαν πριν τα δυστυχήματα;»

«Ναι, είναι αλήθεια πως συγκέντρωσα πολύ ενέργεια πάνω στο εγώ μου. Από παντού, απ' όλο το σύμπαν έφτανε σε μένα ευτυχία, που όμως, εν τέλει, όπως φαίνεται, το ανθρώπινο σώμα δεν μπορεί να την αντέξει. Αλλά, αυτό δεν μου συνέβη πρώτη φορά. Παλιότερα, όταν μου συνέβαινε κάτι τέτοιο, πήγαινα στη φύση κι εκεί σκόρπιζε αυτή η ενέργεια. Ξαναζούσα απλά σαν όλα τα ταπεινά όντα και γιαιτρευόμουνα. Όμως τώρα, άσχετοι γιατροί, με φόβισαν, η φύση όπου κατέφευγα καταστράφηκε, οι καλόγεροι εδώ δεν κατανοούν το πρόβλημά μου. Έτσι μου συμβαίνουν τώρα όλα τούτα, τα οποία δεν ξέρω πού θέλουν να με βγάλουν. Για την ώρα μ' έφεραν εδώ, σε σένα».

«Γιάννη άκουσέ με· ας πάμε στο θόρυβο. Να σου πω εγώ τι κάνω, γιατί κι εγώ μη νομίζεις πως δεν υποφέρω. Υποφέρω. Μπαίνω σε αυτοκίνητα και αηδιάζω από τα τραγούδια τους, από τις σαχλαμάρες τους.

Όμως τότε έρχεται ο καλός λογισμός και μου λέει:

»Δε νοιώθεις καλά, ε; Αν αυτό το λεωφορείο ήταν γεμάτο αρρώστους, νεκρούς και τραυματίες, θα ένοιωθες καλά; Δεν είσαι ευχαριστημένος λοιπόν που αυτό το αυτοκίνητο δεν έχει νεκρούς, αρρώστους, τραυματίες, αλλά έχει ανθρώπους που γελούν και κουβεντιάζουν;

»Και μ' αυτό το λογισμό, Γιάννη, ησυχάζω. Ίσως με τέτοιο λογισμό να ξεπερνούσες κι εσύ το θόρυβο στη Θεσσαλονίκη και στο χωριό σου κι οπουδήποτε αλλού. Κατάστρεψαν το χωριό σου μ' ένα εργοστάσιο της ΔΕΗ. Όμως σκέψου να το βομβάρδιζαν αεροπλάνα, να κομματιάζονται άνθρωποι, να 'χει γεμίσει νεκρούς και τραυματίες. Σκέψου ότι αυτό δεν συμβαίνει κι αυτό θα σε βοηθήσει. Έτσι τουλάχιστον σκέφτομαι εγώ και βοηθιέμαι».

«Μου είπες πράγματα απλά και πρακτικά και σ' ευχαριστώ γι' αυτό θερμά».

«Γιάννη μου, αυτό είναι η Ορθοδοξία, απλά και πρακτικά πράγματα».

Κι όταν με κατευόδωνε ο γέρος, συνοδεύοντάς με ως την πόρτα της περιφραξης, σχεδόν κλαίγοντας τού είπα:

«Μήπως θα μπορούσες να μου κάνεις μια χάρη;»

«Σαν τι μωρέ Γιάννη;»

«Να προσευχηθείς για μένα».

«Θα το κάνω Γιάννη μου, θα το κάνω. Αλλά πρόσεξε: Τα φάρμακα που σου δίνουν οι γιατροί, και δεν τα παίρνεις όπως μου είπες, ν' αρχίσεις να τα παίρνεις».

ΣΧΟΛΙΟ:

Έφυγα χαρούμενος. Δεν είχα συναντήσει τον άγιο που θα ήξερε τ' όνομα μου, που θα ήξερε από τι πάσχω και θα μ' έκανε αμέσως καλά. Όχι. Είχα συναντήσει τον σοφό γέρο. Με το «γεροντικό» του αστείο όταν είπε ότι «δεν είναι εδώ ο Παΐσιος». Με το πείραγμά του όταν με ρώτησε αν είμαι κατσίκι ή αρνί. Με τη γνώση της ανταπόδοσης όταν μου είπε ότι γλύτωσα το στρατό, αλλά τον υπηρετώ τώρα με την απελπισία μου. Με την πρακτική του καλού λογισμού. «Μνήμη θανάτου» τον λένε μερικοί. «Σκέψη του χειρότερου» τον ονομάζουν άλλοι. Μα είτε έτσι τον ονομάζουν είτε αλλιώς, «ο καλός λογισμός» είναι μεγάλο γιατρικό.

Αλλά ο γέροντας είδε και τούτο το σημαντικό: Ότι εγώ δεν γίνεται να γιατρευτώ με υποβολές. Έτσι, κι όταν ακόμα του ζήτησα να προσευχηθεί για μένα, το αποδέχτηκε μεν, αλλά, δεν το άφησε το ζήτημα εκεί. Είδε πως είμαι διανοούμενος και δεν μου αρκούσε η υποβολή. Είδε αυτό που δεν μπορούσαν να δουν άλλοι ιερωμένοι και μοναχοί, οι οποίοι μου έλεγαν πως θα πρέπει να μετανοήσω για τις αμαρτίες μου ή πως είμαι μαγεμένος και θα πρέπει να κάνω εξορκισμούς. Έκαμα εξορκισμούς και διαβάσεις, αλλά τίποτε. Ενώ τα πρακτικά πράγματα, του καλού σωστού λογισμού και η λήψη φαρμάκων που μου πρότεινε (διότι το πράγμα από ψυχολογικό είχε καταντήσει πια βιολογικό), όντως με βοήθησαν:

Πήγα λοιπόν αμέσως στον γιατρό. Του είπα όλο το ιστορικό. Μου έδωσε συνταγή. Την τήρησα. Κι από κει άρχισα να ανακτώ ξανά την υγεία μου.

Αυτός ήταν ο Παΐσιος που εγώ γνώρισα. Τον πλησίασα χωρίς δουλικότητα και χωρίς αλαζονεία. Σαν ασθενής, που όμως χωρίς φόβο και χωρίς τυφλή εμπιστοσύνη, επιμένει να εξηγήσει στο γιατρό, τι ακριβώς συμβαίνει, ώστε να μπορέσει ο γιατρός να δώσει το σωστό φάρμακο.

Έτσι ο Παΐσιος (Πρωτέας) μου αποκάλυψε και μιαν άλλη ερμηνεία του λόγου για τον οποίο μεταμορφώνεται ο θεός Πρωτέας:

Ο Πρωτέας δεν μεταμορφώνεται σε τρομερές μορφές για να σε δοκιμάσει (τεστ), αν είσαι ικανός να πάρεις την τρομερή γνώση που πρέπει να σου δώσει. Αυτό, ως προφήτης, θα έπρεπε να το γνωρίζει πριν ακόμα φτάσεις εκεί.

Κι ούτε μεταμορφώνεται για να σε δοκιμάσει (ασκήσει), ώστε να γίνεις ικανός να πάρεις την τρομερή γνώση, να φτάσεις στην τρομερή γνώση.

Μεταμορφώνεται για να διερευνήσει μέσ' από τις αντιδράσεις σου, το ποιος είσαι, σε ποιο επίπεδο κινείσαι, έτσι που να σου δώσει τις κατάλληλες απαντήσεις.

Μ' αυτή την τρίτη ερμηνεία, πάει περίπατο η προφητική ικανότητα του θεού και του αγίου, όμως κερδίζει η ανθρώπινη σοφία, το επιστημονικό και το πραγματικό. Κερδίζει εν τέλει το σωστό αποτέλεσμα. Και το οποίο άλλωστε είναι αυτό που μας ενδιαφέρει.

Ο Ν Ε Ι Ρ Α

(και η ερμηνεία τους)

ΤΟ ΔΟΝΤΙ

Λένε πως αν δεις στον ύπνο σου να σου κουνιέται δόντι ή να σου βγάζουν δόντι σημαίνει θάνατο συγγενικού ή φιλικού προσώπου.

Αρκετές φορές είδα στον ύπνο μου να έχω πρόβλημα με τα δόντια, όμως καμμιά φορά δεν συνδέθηκε το όνειρο με κάποιο περιστατικό, εκτός από μία:

Μεσημέρι, στη Σουρμένων 5, 40 Εκκλησιές. Με παίρνει ο ύπνος για δυο λεπτά. Ονειρεύομαι και βλέπω ότι ένα δόντι, στο πίσω αριστερό, πάνω μέρος, κουνιόταν. Το πιάνω, ναι, κουνιόταν. Η Β. με βοήθησε να το βγάλω. Πόνεσα λίγο. Η γλώσσα να ψάχνει στο στόμα μου το κενό και το δόντι στην παλάμη μου μεγάλο σαν ένα παγάκι. Εύπνησα. Η Β. μπήκε με την εφημερίδα. «Έχει» μου λέει «ο θεός σου ο Αντρέας κανένα γιο στα καράβια;» «Ναι, τον Σωτήρη, γιατί;» ρώτησα με αγωνία. «Κρίμα, πω πω, είναι ανάμεσα στους νεκρούς. Στη Σιγκαπούρη κάηκε ελληνικό πλοίο. Ανάμεσα στα θύματα κι ο ξάδερφός σου. Το γράφει εδώ, να».

ΣΧΟΛΙΟ:

Γιατί αυτό ειδικά το όνειρο βγήκε αληθινό με ταχύτητα αστραπής; Η Β., καθώς διάβαζε το νέο, μου το μετέδωσε; Δεν ξέρω. (Κάποτε συνέβη να κοιμούμαστε μαζί και να δούμε το ίδιο όνειρο).

Γιατί μεγάλο σαν παγάκι το δόντι αυτό; Δεν ξέρω.

Με βοήθησε η Β. να το βγάλω. Δηλαδή αυτή που μου έφερε το νέο.

Όμως γιατί συνδέεται η απώλεια δοντιού με απώλεια αγαπημένου προσώπου;

Ας σημειώσουμε ότι τα δόντια, είναι τα μόνα ορατά οστά του ανθρώπινου σώματος. Έτσι, το δόντι που βγαίνει εντελώς από τη σάρκα, συνειρμικά μας πηγαίνει σε σώμα που σύντομα θα γυμνωθεί και θα γίνει κόκκαλα, όπως το δόντι.

Ίσως πάλι το δόντι που πέφτει μπορεί να σημαίνει πόρτα. Μια σκοτεινή πόρτα ανοίγει όταν αφαιρείται ένα δόντι από το φράχτη, από το τείχος των δοντιών. Μια σκοτεινή πόρτα απ' όπου μπαινοβγαίνει το χάος, απ' όπου μπορεί να φύγει η ψυχή.

Κι ακόμα, τα δόντια είναι σταλακτίτες και σταλαγμίτες στη σπηλιά του στόματος όπου κατοικεί η γλώσσα, που είναι ιέρεια και φλόγα, φλόγα λαλαίουσα. Κι ακόμα, το πάνω μέρος αυτής της σπηλιάς λέγεται ουρανίσκος. Η αφαίρεση λοιπόν ενός δοντιού, ίσως σημαίνει άνοιγμα του σπηλαιού που σχηματίζουν ο ουρανός και η γη, άνοιγμα προς το πέραν και το υπερπέραν.

Αλλά τα δόντια παραπέμπουν επίσης στην τροφή, στη ζωή. Πτώση ενός δοντιού σημαίνει επομένως ότι θα χάσουμε κάποιον πολύ δικό μας άνθρωπο, που μας τρέφει ή που με την ύπαρξή του γλυκαίνει τη ζωή μας.

Αλλά το δόντι μοιάζει επίσης με σπόρο. Κι ο σπόρος σχετίζεται με το χάσιμο, με την ταφή. Και βέβαια, μοιάζουν τόσο πολύ οι σπόροι του ροδιού λ.χ. (οι οποίοι έχουν λευκό πυρήνα περιβαλλόμενο από σάκχο κόκκινου νέκταρος) με το ματωμένο δόντι. Σπόρους ροδιού έδωσε ο Πλούτων στην Περσεφόνη για να θεωρεί πια πατρίδα της τον Άδη.

Αλλά και το χαμόγελο τί είναι; Το άνοιγμα του λουλουδιού που λέγεται στόμα, όπου πέταλα είναι τα χείλη και σπόροι τα δόντια. Η αφαίρεση ενός δοντιού, είναι μαύρισμα, τραυματισμός του χαμόγελου.

Και βέβαια, τα δόντια ενός στόματος, φυτρώνουν απ' το ίδιο σαγόνη. Ζουν μαζί, εργάζονται μαζί, υπάρχουν στη σειρά, το ένα πλάι στ' άλλο, μια δύναμη, ένας μικρός στρατός, ένα συγγένειο, μια αδερφότητα. Η πτώση του δοντιού παραπέμπει στο σπάσιμο αυτής της γραμμής, αυτής της συνέχειας, αυτής της αδελφότητας.

Τη θέση του αδερφού δοντιού που πέφτει, την παίρνει το κενό, η απουσία. Μπορεί λοιπόν να μην σημαίνει θάνατο η πτώση του;

Η ΛΕΥΚΗ ΠΕΤΡΑ

*παρ δ' ἴσαν ωκεανού τε ροάς και λευκάδα πέτρην...
Ὅμηρος, Οδύσσεια*

Στην περίπτωση που θα διηγηθώ δεν έχουμε να κά-
νουμε με όνειρο, αλλά με την ξύπνια πραγματικότητα.

Με το αυτοκίνητο, παρέα φίλων, γυναικών και
ανδρών, παιδιών, στη Λευκάδα, στη θάλασσα, εκεί που
πελώριοι λευκοί βράχοι, στέκονται στην αμμουδιά, στη
σειρά, σαν αραιά δόντια. Χτυπά το κύμα πάνω τους σαν
κανονιά, τινάζεται ψηλά, χύνεται ολόγυρα και η αφρισμέ-
νη γλώσσα ανάμεσα στα βράχια, στρώνοντας τις κροκά-
λες, τα χαλίγια, την παχειά άμμο, απλώνεται, κ' ύστερα
πάλι αποτραβιέται.

Εκεί, ξεκόβοντας από τους άλλους, σκαρφάλωσα
πάνω σ' ένα βράχο και κάθισα στην κορυφή του να ρεμ-
βάσω. Το κύμα καθώς ερχόταν και τον χτυπούσε, τον
τράνταζε, κουνιόταν ο βράχος σαν ένα δόντι που ετοιμά-
ζεται να βγει. Φοβήθηκα πως η δύναμη της φουσκωμένης
θάλασσας, το σημερινό κύμα, μπορούσε να ξεριζώσει το
βράχο, να τον ανατρέψει. Κι έτσι κατέβηκα από κει.

Κολυμπήσαμε, φάγαμε, ξαπλώσαμε, παίξαμε, ξα-
νακολυμπήσαμε.

Στο δρόμο της επιστροφής, άρχισα να νοιώθω την
ακατανίκητη όρεξη να λέω και να σκέφτομαι το παρακά-
τω κομμάτι του Εκκλησιαστή:

*Και μνήσθητι του κτίσαντός σε εν ημέραις νεότητός
σου, έως ότου μη έλθωσιν ημέραι της καχίας και φθάσω-
σιν έτη εν οίς ερείς ουκ έστι μοι εν αυτοίς θέλημα, έως ου*

μη σκοτισθή ο ήλιος και το φως και η σελήνη και οι αστέρες, και επιστρέψωσι τα νέφη οπίσω του νετού, εν ημέρα η εάν διασαλευθώσι φύλακες της οικίας και διαστραφώσιν άνδρες της δυνάμεως και ήργησαν αι αλήθουσαι ότι ωλιγώθησαν, και σκοτάσουσιν αι βλέπουσαι εν ταις οπαίς, και κλείσουσι θύρας εν αγορά, εν ασθeneία φωνής της αληθούσης, και αναστήσεται εις φωνήν του στρουθίου και ταπεινωθήσονται πάσαι αι θυγατέρες του άσματος, και από ύψους όφονται, και θάμβοι εν τη οδώ, και ανθήση το αμύγδαλον και παχυνθή η ακρίς και διασκεδασθή η κάππαρις, ότι επορεύθη ο άνθρωπος εις οίκον αιώνος αυτού, και εκύκλωσαν εν αγορά οι κοπτόμενοι, έως ότου μη ανατραπή το σχοινίον του αργυρίου και συντριβή το ανθέμιον του χρυσίου και συντριβή υδρία επί τη πηγγή και συντροχάση ο τροχός επί τον λάκκον και επιστρέφη ο χους επί την γην ως ην, και το πνεύμα επιστρέφη προς τον Θεόν, ος έδωκεν αυτό, ματαιότης ματαιοτήτων, είπεν ο Εκκλησιαστής, τα πάντα ματαιότης...

Έλεγα και ξανάλεγα στίχους από το αγαπημένο αυτό κομμάτι του Εκκλησιαστή. Σιγανά τους έλεγα, μουρμουριστά. Κ' ύστερα πιο φωναχτά, να το απολαύσουν και οι άλλοι, να το μοιράζομαι και με τους άλλους, ολόκληρο το κομμάτι αυτό. Με είχε διαποτίσει μια επίμονη νοσταλγική θλίψη, μια θλιμμένη ευφροσύνη μ' έφερνε από την αρχή του κειμένου αυτού προς το τέλος του κι από κει πάλι στην αρχή του. Κ' ίσως σε τούτη την ατμόσφαιρα (όπου, αιώνιος όντας, θλίβεσαι ανακουφιστικά, για μια σου όψη που αποχωρεί, που επιστρέφει) μ' έφερε ο συνειδητός σχεδόν συνειρμός, της σημασίας του δοντιού μέσα στα όνειρα και του βράχου που χτυπημένος από

τη γλώσσα-θάλασσα, την αιωνιότητα-θάλασσα, κουνιόταν σαν ένα δόντι.

Το σούρουπο φτάσαμε στο σπίτι, σταμάτησα το αυτοκίνητο και πριν σβήσω τη μηχανή, από τα ανοιχτά παράθυρα, μου φάνηκε πως άκουσα κάτι ασυνήθιστο. Έκλεισα γρήγορα τη μηχανή. Και πράγματι, μέσα στο ήσυχο σούρουπο άκουγα πια καθαρά, κάτι ασυνήθιστο: Γόους και μοιρολόγια. Άκουγα τη θεια Φώταινα (τη θεια Παναγία) και την ξαδέρφη μου τη Χρύσω να μοιρολογούν: «Παιδί μου... Αδερφούλη μου... Αχ, Παναγία μου, τι ήτανε αυτό... Πώς μπόρεσες αδερφούλη μου να το κάνεις αυτό...»

Είχε πεθάνει ο ξάδερφός μου ο Αλέξανδρος.

ΣΧΟΛΙΟ:

1. Το προηγούμενο βράδυ, είχαμε συγκεντρωθεί στου Αλέξανδρου το σπίτι μια παρέα, για να το χαρούμε, για να τον χαρούμε. Χρόνια στην ξενιτειά, και γύρισε, και με πολύ μεράκι έχτισε το πέτρινο σπίτι, φύτεψε τα δέντρα γύρω και τα λουλούδια. Το σούρουπο, εκεί, ήταν πανέμορφα. Υπήρχε μια χαρούμενη ατμόσφαιρα. Εγώ σιωπηλός απολάμβανα το νέο φεγγάρι (μέχρι τεσσάρων ημερών), που είχε πλησιάσει (ολόχρυσο δρεπάνι ή μαχαίρι λαμπερό) πάνω από την μαύρη ράχη, απέναντι. Τότε μέσα στο νου μου (επιθυμώντας συνειδητά ν' αποφύγω, την χρησιμοποιημένη πάρα πολύ, ομοιότητα του φεγγαριού με δρεπάνι ή μαχαίρι) σημείωσα τούτο:

Είδα το μισοφέγγαρο στη ράχη σα να ήταν το χρυσό παπούτσι ενός άορατου νεκρού ή σα να ήταν το χρυσό μου αλέτρι που το πέταξα στη ρίζα τ' ουρανού σε μια γωνιά του παραδείσου.

Ο Αλέξανδρος, βλέποντας εκείνη την ευθυμία κ' ίσως επηρεασμένος συνάμα από τον δικό μου ρεμβασμό, είπε κάποια στιγμή: «Σε καλό να μας βγει αυτό το κέφι, ας μην γελάμε πολύ, γιατί ο εχθρός μάς ακούει και φθονεί, ακόμα κι αν μας χωρίζουν απ' αυτόν εκατό τοίχοι». Σκέφτηκα τότε, μα δεν είπα τίποτε, «πόσο έξυπνη κουβέντα, μπράβο Αλέξανδρε, μας χάρισες αυτή τη βραδιά, ακόμα κι αυτό το πανέμορφο βασίλειμα του φεγγαριού, που πια έχει χαθεί και τ' άστρα καθαρά, λάμπουνε τώρα από πάνω μας».

2. Πώς συνέβη εν ξύπνω να συνδεθεί το δόντι με το θάνατο;

Όλοι οι άνθρωποι είναι ποιητές, όταν ακόμα είναι παιδιά, όταν είναι ερωτευμένοι ή όταν κοιμούνται και κατεβαίνουν στον αρχέγονο συλλογικό εαυτό, εκεί που δεν επεμβαίνει η διαμορφωμένη ατομική συνείδηση του ξύπνου. Όμως οι ποιητές, λειτουργούν πάντα σαν παιδιά και σαν ερωτευμένοι, κατεβαίνουν δε πολύ εύκολα στον συλλογικό εαυτό, χωρίς να χρειάζεται να βρίσκονται εν ύπνω. Για τον ποιητή, συλλογικός εαυτός και ατομικός, ύπνος και ξύπνος, όνειρο και πραγματικότητα, συνυπάρχουν σ' ένα επίπεδο, που μπορούμε να ονομάσουμε ποιητική διάσταση. Σ' αυτή ζει διαρκώς ο ποιητής. Έτσι δεν χρειάζεται να ονειρευτεί αυτό που θα γίνει. Ξύπνιος παίρνει τα σημάδια. Και κατασκευάζει μ' αυτά το ποίημά του, όπως ο ονειρευόμενος τ' όνειρό του.

ΣΕΡΠΙΘ

1970. Στο σπίτι του φίλου μου Κώστα Στάθη (Συ-
νετόπουλος ονομάστηκε αργότερα), στην οδό Κασσάνδρου,
στη Θεσσαλονίκη, κρατώ σημειώσεις, γράφω στίχους, που
σε λίγο καιρό γίνονται το ποίημα «ΟΙ ΕΞΟΡΙΣΤΟΙ»:

Ω ξειν

Ίνα και πότ' εών εν πατρίδι γαίη
μνήση εμεί.

Δούλεψα στο κάτεργο ενός κύκνου και

Σε μιας νυχτερίδας τους έλικες

τώρα κυβερνώ

Το νεκρικό καράβι του Φαραώ Σέσωστρι. Παρα-
πλέοντας

Την προκαμβιανή περίοδο

Ο μαγνήτης του ..... κ' οι πύρινες

σφαίρες

του χάους,

Ο σκοπευτής της σβούρας κι ένας πράσινος

χερσαίος

κρατώντας μια κοκκάλινη φλογέρα απ' το φτερό
ενός αγγέλου καθώς έλεγαν...

Δεν γράφω εδώ ολόκληρο το ποίημα που βρίσκεται
στο βιβλίο μου «Μανθρασπέντα». Θέλω μόνο να πω για το
στίχο:

Ο μαγνήτης του ..... κ' οι πύρινες...

όπου μετά το «του» χρειαζόμουνα μια λέξη δισύλλαβη, και δεν την εύρισκα. Η λέξη που ήθελα είχε βρεθεί («εξ αρχής»): Ήταν η λέξη «Σείριος», και τη χρειαζόμουνα στη γενική της «του Σείριου», μα δεν μου ταίριαζε, γιατί ήταν τρισύλλαβη.

Ο μαγνήτης του Σείριου κ' οι πύρινες...

Αποκλείεται. Μου χρειάζεται δισύλλαβη λέξη, για να μην τελματώνει ο ρυθμός, για να μην προσβάλλεται η αναπνοή μου και γενικότερα, για να μην ταλαιπωρείται και τραυματίζεται ολόκληρη η βιολογική μου υπόσταση.

(Νομίζουν πως ο ρυθμός είναι μόνο θέμα αισθητικής, δεν ξέρουν τι τους γίνεται. Αισθητική και βιολογία για τον ποιητή είναι ένα. Το τραγούδι που μας καλεί να το χορέψουμε, δεν επικοινωνεί με την αισθητική μας αντίληψη, αλλά με κάτι πιο αρχέγονο και συγγενικό προς αυτό, το ίδιο το βιολογικό μας σώμα.)

Πώς μπορεί να γίνει η λέξη Σείριος δισύλλαβη;

Κ' οι φίλοι να με πιέζουν να δώσω το ποίημα για δημοσίευση. Να βρω μιαν άλλη λέξη και να δώσω το ποίημα.

Ο μαγνήτης της γάμπας κ' οι πύρινες... λ.χ.

Μα εγώ δεν θέλω μιαν άσχετη λέξη, που όμως θα μου πηγαίνει στο ρυθμό. Θέλω τη σωστή λέξη και τον σωστό ρυθμό.

Αλλά ενώ συνέβαιναν αυτά, βλέπω στον ύπνο μου ένα βράδυ του 1973 το εξής:

Κατέβαινα λέει απ' τα βουνά. Κατέβαινα προς το σπίτι μου, εκεί, στην κοιλάδα της Ραΐνας.

Ανάλαφρος κατέβαινα, χωρίς να πατώ σχεδόν στη

γη, μέσα σε μιαν ανέκφραστη μακαριότητα, ανάμεσα στην ανθισμένη γη και στον ανθισμένο ουρανό: Άσπρα λουλούδια παντού πάνω στη γη κι ο ουρανός είχε κρεμάσει από πάνω μου χαμηλά, πύρινα λευκά τα τσαμπιά των άστρων του, σαν ανθισμένη αμυγδαλιά.

Κ' ήμουν κινούμενος σαν αεράκι ανάμεσα στην ανθισμένη γη και στον ανθισμένο ουρανό. Άγγιζα και δεν άγγιζα τη γη. Σα να είχα φτερά, μα δεν είχα φτερά.

Κι ένοιωσα την ανάγκη να μοιραστώ με τους οικείους μου αυτή την ομορφιά, αυτή την ευτυχία, αυτή την ανέκφραστη μακαριότητα. Και πήγα στο σπίτι και κοίταξα απ' το κλειστό παράθυρο που είχε τζάμια. Κοίταξα μέσα και χτύπησα το παράθυρο και τους καλούσα να βγουν έξω. Κι αυτοί ήσανε λέει παράλυτοι. Προσπαθούσαν να κινηθούν, μα δεν μπορούσαν.

Κι απογοητευμένος τότε φεύγω προς την κοντινή πόλη. Βρέθηκα στη Μητρόπολη της πόλης αυτής σ' ένα πρασινωπό σούρουπο. Εκεί στην ανατολική αυλή της Μητρόπολης (που στην πραγματικότητα δεν υπάρχει σήμερα) ήσανε άνθρωποι πολλοί συγκεντρωμένοι και κουβέντιαζαν κατά παρέες. Περπατούσα ανάμεσά τους αλλά δεν μ' έβλεπαν. Τους άκουγα, μιλούσαν για μένα: «Μάθατε», έλεγαν, «απόψε κατέβηκε ένα ον, από τον Σέριθ του Φωτός, άστρο που έχει θερμοκρασία 10.000 βαθμούς Κελσίου». «Από τον Σέριθ του Φωτός ή του Ωτός;» ρώτησε κάποιος. Κι εκεί εγώ ξύπνησα. Κι αμέσως σκέφτηκα: Η λέξη «Σέριθ». Αυτό είναι. Κι αμέσως σηκώθηκα και πήγα στο ποίημα κι έβαλα του Σέριθ εκεί που έβαζα του Σείριου και βάλτωνε.

Ο μαγνήτης του Σέριθ κ' οι πύρινες
σφαίρες
του Χάους...

«Του Σέριθ», αυτό ήταν. Τώρα ο στίχος είχε σφρίγγος, είχε ρυθμό. Κι όπως μου είπαν αργότερα, η λέξη Σέριθ είναι η αρχαία αιγυπτιακή ονομασία του Σείριου.

ΣΧΟΛΙΟ:

Φαίνεται πως το Παγκόσμιο Πνεύμα της Ποίησης, βλέποντας τη δυσκολία μου, άπλωσε μέσα στο ασυνείδητό μου, στην αποθήκη του σύμπαντος, όπου υπάρχουν όλες οι λέξεις, για να μου δώσει την κατάλληλη λέξη.

Εντύπωση όμως μου έκανε που οι δικοί μου ήσαν παράλυτοι και δεν μπορούσαν να κινηθούν, να βγουν έξω και να συμμετάσχουν στην ομορφιά που ζούσα. Κι αλλίμονο, αυτό που συνέβη τότε στο όνειρο, συνέβη πολλές φορές αργότερα, μέσα στην ξύπνια πραγματικότητα. Πόσες φορές δεν γύρεψα να μοιραστώ την ομορφιά με συγγενείς άλλου είδους, «ομότεχνους» ως πούμε, και δεν καταλάβαιναν τίποτε; Δεν άκουγαν, δεν έβλεπαν, δεν μπορούσαν να κουνηθούν, ήσαν πνευματικά παράλυτοι.

Μα να σταθώ πρέπει και σ' ένα άλλο σημείο: Στον περίβολο του ναού, εγώ τους έβλεπα και τους άκουγα, όμως αυτοί, αν και μιλούσαν για μένα μ' έξαρση, τους ήμουν αόρατος. Μπροστά τους ήμουν, αλλά δεν μ' έβλεπαν. Κι αυτό συμβαίνει και ξανασυμβαίνει, στην ξύπνια πραγματικότητα: οι άνθρωποι, μιλούν συχνά για μένα, μπροστά μου κάποτε. Όμως τους είμαι αόρατος, αφού, δεν αναγνωρίζουν σε μένα, αυτόν για τον οποίο μιλούν.

Αλλά, γιατί εκείνη η ερώτηση, η οποία και μ' έκανε να ξυπνήσω; «Από τον Σέριθ του Φωτός ή του Ωτός;» Υπάρχει εδώ ένας υπαινιγμός για την ηχητική όψη της λέξης που με απασχολούσε; Υπάρχει κάποια σχέση αυτού και του «εν αρχή ην ο Λόγος»; Μπορεί.

Και θα τελειώσω με τον τίτλο του ποιήματος «Οι Εξόριστοι». Το όνειρο, τόσο με το μέρος του εκείνο που με παρουσιάζει να έρχομαι από άλλο ηλιακό σύστημα, όσο και με το μέρος εκείνο όπου δεν γίνεται να μοιραστώ την ομορφιά που ζω με κανέναν και κυκλοφορώ ανάμεσα στους ανθρώπους άορατος, φανερώνει αυτό που πράγματι αποτελεί το μεγαλύτερο πρόβλημά μου σ' αυτή τη ζωή: Πως ανάμεσα στους ανθρώπους κατά βάθος είμαι (και νοιώθω) εξόριστος. Αλλά να εξηγηθώ: Ανάμεσα σε όλα τ' άλλα όντα, που δεν έχουν χάσει την πρωταρχική τους φύση, το πρωταρχικό τους επίπεδο, νοιώθω να βρίσκομαι ανάμεσα σε πανάρχαιους φίλους και συντρόφους, νοιώθω να βρίσκομαι στην πατρίδα μου. Εξόριστος νοιώθω μόνο ανάμεσα στους ανθρώπους.

ΤΟ ΟΡΓΩΜΑ ΜΕ ΤΙΣ ΑΡΚΤΟΥΣ

διαιρείται δε κατά τας άρκτους, αθανάτου μνήμης σημείω
Ηράκλειτος

1990. Φτιάχνω το εξώφυλλο για τη δεύτερη έκδοση του βιβλίου μου «Αθανάτου Μνήμης Σημεία». Πριν από οχτώ, δέκα χρόνια, η Μικρή Άρκτος, η Μεγάλη Άρκτος κι ο Αστερισμός του Δράκοντα που εκτείνεται ανάμεσά τους («κυκλώνοντας» σχεδόν τη Μικρή Άρκτο και τον Πολικό) καθρεφτίστηκαν πάνω στο χαρτί με τη μορφή λέξεων. Εφτά κεφάλαια, συν Ένα που αριθμείται με το μηδέν (0), συν Επτά.

Τώρα ήρθε η ώρα οι ίδιοι αυτοί αστερισμοί να αποτυπωθούν ζωγραφικά στο εξώφυλλο. Και βέβαια κανείς δεν μπορεί να αντιγράψει κάτι ζωντανό και η ζωγραφιά του να είναι ίση με αυτό το ζωντανό ή ανώτερη από αυτό. Η αντιγραφή είναι πάντα κατώτερη από το πρωτότυπο και γι' αυτό είναι ελάχιστης, μηδενικής ή ακόμα και αρνητικής αξίας. Όμως όταν κανείς με την ενόραση συλλάβει το αρχέτυπο του θέματός του, ζωγραφίζει, όχι το μονοσήμαντο που απλά δείχνει να είναι το ζωγραφούμενο πράγμα, αλλά, το πολυσήμαντο της υπέρξεώς του. Τότε το αντίγραφο είναι απαραίτητο στη ζωή, όσο απαραίτητο είναι και το ζωντανό αντικείμενο. Αφού κι αυτό το ζωντανό αντικείμενο, πλουτίζεται από τις αρχετυπικές του σημασίες, χάρις στο ενορατικά αποτυπούμενο αντίγραφό του.

Παίρνω λοιπόν λευκό χαρτί, ένα μακραδόρο μαύρο, έναν κίτρινο κι έναν πορτοκαλί. Και μ' αυτά τα σύνεργα

προσπαθώ να φκιάξω πάνω στο μαύρο, τις δύο Άρκτους και τον Δράκοντα:

Η μία Άρκτος, η Μικρή (που θα έχει το περίγραμμα μιας άρκτου), θα είναι κλεισμένη σ' αυτό που στον ουρανό αντιπροσωπεύεται από τον αστερισμό του Δράκοντα και που στο χαρτί μου θα γίνει, χρυσό δαχτυλίδι, χρυσό μαντρί και συνάμα ουροβόρος όφης. Η άλλη Άρκτος, η Μεγάλη (που κι αυτή θα έχει το περίγραμμα μιας άρκτου), θα είναι έξω, ελεύθερη, μέσα στ' άστρα.

Κι ενώ για μέρες και νύχτες σχεδιάζα και ξανα-σχεδιάζα, παρατηρώντας κάθε βράδυ να πιάσω προσεχτικά τα σχήματα και τις θέσεις των τριών αστερισμών, τις λεπτομέρειες εκείνες που τους κάνουν να είναι έξοχα όμορφοι, είδα στον ύπνο μου το εξής όνειρο:

Όργωνα λέει. Κ' είχα για αλέτρι έναν πελώριο μαρκαδόρο ή στυλό. Και το αλέτρι αυτό το τραβούσαν οι δύο Άρκτοι. Δεν ήξερα αν οργώνω στη γη ή στον ουρανό, αλλά κοιτάζοντας, είδα πως από το όργωμα αυτό φύτρωναν κρίνα.

Το όνειρο αποδόθηκε με στίχους έτσι:

*Οι δύο άρκτοι που τραβούσανε γι' αλέτρι
έναν πελώριο μαρκαδόρο ή στυλό.*

Κρατούσα εγώ το αλέτρι κι όργωνα.

Δεν ξέρω αν συνέβαινε στη γη ή στον ουρανό.

Κρίνα φυτρώναν είδα απ' το όργωμα αυτό.

ΣΧΟΛΙΟ:

Ο μαρκαδόρος που σαν φαλλός χύνει σπέρμα (μαύρο, κίτρινο ή πορτοκαλί, ανάλογα). Τα άστρα που μοιάζουν σπόροι. Ο μαρκαδόρος, είναι συνάμα, αλέτρι, φαλλός, δράκοντας, (ακόντιο, βουκέντρα), καράβι (η θάλασσα χωράφι με τον αφρό λουλούδια, ο λευκός δρόμος που αφήνουν τα καράβια και μοιάζει με κείνον του Γαλαξία).

Οι Άρκτοι. Οι αρχικές, της αρχής, της σποράς, αρχίδια λέμε τους όρχεις στα νεοελληνικά, κάμνοντας τους ορχούμενους όρχεις, αρχή των πάντων. Αρχή, ξεκίνημα αλλά και εξουσία, εξουσία του έρωτα, του αγέννητου και πρωταρχικού, πάνω στα πάντα.

*Σε τον αυτοφυά, τον εν αιθερίω ρύμβω
φύσιν πάντων εμπλέξανθ'
ον πέρι μεν φως, πέρι δ' ορφναία, νυξ αιολόχρως
άκριτός τ' άστρων
όχλος ενδελεχώς αμφιχορεύει.*

Έτσι μας λείει το απόσπασμα αυτό, χαμένης αρχαίας τραγωδίας, για τον έρωτα.

Οι Άρκτοι λοιπόν, είναι τα σημεία της αθάνατης μνήμης, η οποία λέγεται Μνημοσύνη, όταν σμίγει με τον Ζήνα (Ζευς, Ζωή), για να μας δώσει τις Εννέα Μούσες.

Και τα κρίνα; Είναι τα άστρα, μα και το αποτέλεσμα της σποράς. Το αποτέλεσμα του οργώματος και του οργίου. Τα Κρίνα της Θάλασσας; Ή τα Κρίνα της Παναγίας; Το ίδιο κάνει. Τα χάρηκα (τα λάτρεψα) στον Γλαρόκαβο, στην Καλάνδρα, στη Χίο, στην Εύβοια, στη Λευκάδα:

*Όμως αυτά τα κρίνα εδώ στην άμμο πότε τα 'σπειρα;
Και ποιά τα ζώα που 'σερναν του φεγγαριού το αλέτρι;
Πάνθηρες, δράκοι, δυο γιγάντιες πεταλούδες;*

*Είχα ακόμα τότε τις φτερούγες μου;
Είχα ακόμα τότε στο παχνί τον Ήλιο;*

΄Οργωνα, έσπερνα. Φύτρωναν κρίνα, δηλαδή άστρα, δηλαδή ήλιοι. Και βέβαια τα κρίνα της αμμουδιάς έχουν την όψη του Ήλιου. Εκείνη την όψη του καλοκαιρινού ΄Ηλιου, μεσούρανα, που μόλις προλαβαίνεις να δεις, γιατί δεν αντέχεις τη λευκή κυκλική λάμψη, απ΄ όπου κρέμονται λάμπεις πέταλα καταπάνω σου, όπως τα κρίνα της αμμουδιάς. Αυτό κά-νει η γη. Καθρεφτίζει τα ουράνια πράγματα (όχι μόνο όπως φαίνονται, μα και όπως είναι), αποδίδοντας την προσιτή σε μας όψη τους, αλλά και την κρυμμένη, την ερμητική, κι ακόμα, την ερμηνευτική.

Το κρίνο είναι φαλλικό. ΄Οχι μόνο γιατί ο Γκαμπριέλ, δηλαδή ο Γαμβρός, το πρόσφερε στην Παρθένο κι αυτή εν-γαστρώθη-κε, αλλά και γιατί, είναι ήλιος κι ακόμα, έχει τη μυρουδιά (αυτό ιδιαίτερος το Κρίνο της Θάλασσας), έχει τη μυρουδιά του αντρικού σπέρματος. Τα κρίνα της αμμουδιάς, παιδιά του Ουρανού και της Γης, του ήλιου-φαλλού και της θάλασσας-μήτρας. Της θάλασσας που έχει τη γεύση γλυφή, όπως ο γυναικείος κόλπος.

Το δόσιμο του κρίνου από τον Αρχάγγελο (Ουρανό) στην Πα-ναγία (Γη), το καλό άγγελμα, συμβαίνει όταν ξυπνήσει μέσα μας η εν ύπνω ευρισκομένη συν-είδηση (θάλασσα-ήλιος), όταν ξυπνήσει μέσα μας ο Κοσμικός Εαυτός, αυτός που μπορεί να προσλάβει όλη την ομορφιά, όλους τους συμβολισμούς κι όλα τα νοήματα του Κόσμου. ΄Οταν φτάσου-με στην καθαρή πνευματικότητα, μπορεί να ξαναγεννηθεί μέσα μας ο Χριστός Κόσμος. Μπορούμε τότε να κατανοήσουμε πλήρως τι είναι το κρίνο της αμμουδιάς και τι το κάθε τι. Τότε το απόλυτο-κόσμος μπορεί να γεννηθεί μέσα στο σχετικό-άνθρωπος, το αχώρητο μπορεί να χωρέσει στο πεπερασμένο, όπως ο κύκλος (που δεν έχει αρχή ούτε τέλος) κι όμως χωράει σ΄ ένα κομμάτι χαρτί.

Δεν ξέρω, ίσως δουλειά του ποιητή (κρατώντας το αλέτρι-μολύβι και με το ζευγάρι δυο αστερισμών να τραβούν) είναι η παραγωγή κρί-νων, ήτοι το δόσιμο στην ανθρωπότητα, και εκ μέρους όλων των όντων προς όλα τα όντα, του καλού αγγέλματος, πράγμα που καθιστά τον ποιητή αγγελιοφόρο και Γαμβρό ή αυτό που ονομάζουν οι υμνογράφοι Νυμφίο της Εκκλησίας.

Να το ξαναπώ αλλιώς; Να το ξαναπώ: Αλλά οι Άρκτοι ως αρ-κτικές σημαίνουν ότι μόνον οι αρχαίοι, οι αρχικοί, αυτοί που βλέπουν

τον Κόσμο με την πρώτη καθαρή ματιά, μπορούν πραγματικά να δουν τον Κόσμο και να γίνουν ο Λόγος του Κόσμου, το Καλό Άγγελμα.

Οι ποιητές (αντίθετα με τους ευσεβιστές και θεολογίζοντες που βλέπουν τον Κόσμο μέσ' από πατέρες, διαστρεβλωτικές ερμηνείες και δόγματα), όντας οι αρχικοί, είναι οι αρχαίοι, γι' αυτό και στο όργιό τους, όργωμα, έργο επί της γης, οδηγούνται από τις αρχές της Ζωής, που μυθολογικά (πνευματικά) συμβολίζονται από τις Άρκτους, τα Σημεία της Αθάνατης Μνήμης.

ΠΟΙΟΣ ΓΡΑΦΕΙ ΕΝ ΤΕΛΕΙ ΤΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ;

9 Απριλίου, 1993, πρωί. Όνειρο: Βρίσκομαι σε χώρο ελληνικό. Μπροστά μου μια πλάκα όρθια, στημένη πάνω στον τάφο Περσών στρατιωτών, εξ εκείνων που συμμετείχαν στις εναντίον των Ελλήνων εκστρατείες. Στρατιώτες του Δαρείου ή, όπως μου δίνεται περισσότερο η εντύπωση, στρατιώτες του Ξέρξη και του Μαρδόνιου.

Η πλάκα έχει ανάγλυφα πάνω της, ένα δόρυ, ένα κεφάλι Πέρση στρατιώτη, κι επίσης, μέλη αλόγων κι ανθρώπων σκορπισμένα. Κάτω από αυτά τ' ανάγλυφα, διαβάζω στα ελληνικά τούτο το επιτάφιο επίγραμμα:

*Κοντάρι βρες το δυνατό σου χέρι
κεφάλι βρες το όμορφό σου σώμα
κι οδήγησέ μας πάλι (ή ξανά)
στα ένδοξα τα Σούσα.*

Θα είναι από κάποιο έργο του Αισχύλου σκέφτομαι με συγκίνηση. Όταν ξυπνώ, δε θυμάμαι να έχω δει πουθενά αυτό το ποίημα. Ρωτώ διαβασμένους ανθρώπους, ψάχνω ο ίδιος στα βιβλία. Τίποτε. Πουθενά. Και μου γεννιέται η ερώτηση: Αφού σε κανένα βιβλίο δεν υπάρχει το επιτύμβιο αυτό, κι αφού εγώ δεν το έγραφα, τότε ποιός το έγραψε;

Μα, ο Κανέννας. Αυτός που το άλλο του όνομα είναι Αιώνιο Ποιητικό Πνεύμα. Και οι ποιητές; Οι ποιητές αποτελούν τις πρόσκαιρες ενσαρκώσεις του ή, σωστότε-

ρα, το μέσον διά του οποίου (Αυτός, το Αιώνιο Ποιητικό Πνεύμα) μιλά στην ανθρώπινη γλώσσα.

Τώρα επιβεβαιώνεται απόλυτα, μια παλιότερη υποψία μου, ότι: Κατά βάθος οι ποιητές δεν είναι πολλοί, αλλά Ένας (ο Κανέννας), που όμως έχει πολλά πρόσωπα και πολλά ονόματα, σκορπισμένα στο χώρο και στο χρόνο.

Κι αφού τα ποιήματα άλλο δεν είναι παρά το αποτέλεσμα της επιθυμίας των ιδεών για ενσάρκωση, ιδού πως αποδίδεται η παραπάνω ιδέα σε στίχους:

*Οι ποιητές άλλο δεν είναι παρά κύματα
του Ωκεανού που τ' όνομά του είναι Πνεύμα.*

ΕΙΚΟΝΙΣΜΑ ΤΟΥ ΠΑΝΑ

Βρέθηκα στη Μονή Ιβήρων. Αλλά όχι. Στη Μονή της Μεγίστης Λαύρας εν τέλει, μα, ο χώρος και τα οικήματα δεν ήσαν όπως τα ξέρουμε σήμερα εμείς. Μια αίσθηση αιώνιας άνοιξης, αν και δεν υπήρχε προσδιορισμένη εποχή. Αίσθηση γαλήνιας ελευθερίας και άνεσης, δεν υπήρχε κανένα είδος φασισμού, κανένας κυρίαρχος θεός, κανένας θεϊκός ρατσισμός. Αυτό υπήρχε στην αίσθηση, στην ατμόσφαιρα κι όχι σε συγκεκριμένη σκέψη. Χτύπησα την πόρτα και μου άνοιξε ένας καλόγερος: «Α, είσαι ο βοσκός που περιμένουμε», μου είπε πρόσχαρος. «Έλα να σου δείξω το κοπάδι». Κι άνοιξε την πίσω πόρτα, προς ένα λιβάδι (αίσθηση πως αυτό ήταν βόρεια ή βορειοανατολικά), όπου ένα κοπάδι άσπρα πρόβατα έβοσκαν. Κάτι μεγάλα πανέμορφα κριάρια, κάπως επιμήκη, με κυματιστά μακριά λευκά μαλλιά περνούσαν από μπρος μου. Αίσθημα γαλήνης. Αίσθημα ότι επιστρέφω σε μια υπηρεσία πληρότητας, μια υπηρεσία που θα την έλεγα τερματική, δηλαδή, εκεί που έπρεπε, στον κόσμο μου. «Τι γαλήνια ομορφιά» σκέφτηκα. «Κι αυτός είναι ο βοηθός σου», μου είπε ο καλόγερος και μου έδειξε εκεί κοντά, στ' αριστερά μας, ένα υπαίθριο μαρμάρινο άγαλμα παιδιού. Αλλά, στο δεύτερο βλεφάρισμα, δεν ήταν αγαλμάτινο το παιδί, ήταν ένα παιδί ζωντανό. «Είναι ο μικρός Ερμής» σκέφτηκα «ή ακόμη, ο μικρός Ιησούς ή ο μικρός Απόλλων» ξανασκέφτηκα.

«Και τώρα να σου δείξω την εικόνα του Πάνα», μου είπε ο καλόγερος. Και μπήκαμε στο ναό και προς τ' ανατολικά, λίγο ψηλότερα από τα κεφάλια μας, ήταν η

εικόνα του Πάνα. «Μου θυμίζει τον Ρεμπώ», σκέφτηκα. Κι αμέσως μετά: «Μου θυμίζει εμένα, όπως ακουμπώ στα προσκέφαλα, στο στρώμα μου, στη Θεσσαλονίκη, αντίκρυ από τον μεγάλο καθρέφτη».

Εδώ ξύπνησα. Μ' ένα αίσθημα πληρότητας και γαλήνης. Ερχόμουν από έναν κόσμο πολύ πριν από τον χριστιανισμό (αλλά ο χριστιανισμός υπήρχε), ή πολύ μετά τον χριστιανισμό (αλλά ο χριστιανισμός υπήρχε). Δεν είχε καταργηθεί ο χριστιανισμός. Απλούστατα δεν είχε γίνει μονοκρατορία ακόμα ή είχε περάσει προ πολλού αυτή του τη μονοκρατορική μανία. Ήταν όλα συμφιλιωμένα. Η αιώνια φύση, οι αρχαίες και οι νέες θεότητες. Κι εγώ βοσκός. Κι ο Παν, Άγιο Εικόνισμα. Ο Παν, που ήταν ίδιος με τον Ρεμπώ. Ο Ρεμπώ, που είχε τη στάση που παίρνω εγώ, στο στρώμα όπου αναπαύομαι, διαβάζω ή βλέπω τηλεόραση, κάτω από την κόκκινη κουβέρτα, που έχει κέντημά της εκείνο το είδος του μαιάνδρου που λέγεται «Της Πόλης το Κλειδί».

ΣΧΟΛΙΟ:

Δεν ξέρω. Μπορεί και να μ' επηρέασαν τα παγανιστικά υπολείμματα που έχει η Μονή της Μεγίστης Λαύρας στο ευρύτερο περιβάλλον της. Μπορεί να μ' επηρέασε η νοσταλγία του Ρεμπώ για την Αρχαία Νιότη, τότε που όλα τα όντα αγαπούσαν θεϊκά:

*Ω Αφροδίτη, ω θεά,
νοσταλγώ τον καιρό της αρχαίας νιότης...*

Και σίγουρα ήμουν επηρεασμένος από τις επισκέψεις μου στη Μονή Ιβήρων και στην Μεγίστη Λαύρα. Σίγουρα ήμουν επηρεασμένος από την αγάπη μου για τον τόπο αυτό και την κάποια μου απόσταση που πάντα έπαιρνα από την προσκόλληση των καλογέρων στην επικρατούσα σημερινή θρησκεία. Την κάποια θλίψη μου όταν μιλούσαν άσχημα, συκοφαντικά, για τους αρχαίους θεούς, για την Άρτεμη (που ιερό της υπήρχε παλαιότερα εκεί). Την κάποια θλίψη μου· σα να μιλούσαν εναντίον του ίδιου του Χριστού, που υποτίθεται υπεράσπιζαν, όταν μιλούσαν εναντίον των θεοτήτων αυτών. Κατηγορούσαν, συκοφαντούσαν τις αρχαίες θεότητες, για να προσφέρουν στο Χριστό, το μίσος τους προς αυτές, μιας και δεν μπορούσαν να του προσφέρουν την αγάπη εκείνη που δεν αφήνει τόπο για το μίσος. «Αν είχαν αγάπη για τον Χριστό» σκεπτόμουν, «αν πράγματι αγαπούσαν τον Χριστό και την Παναγία, δεν θα προσπαθούσαν να τους κολακέψουν με κατηγορίες εναντίον των αρχαίων θεοτήτων. Αντίθετα, η αγάπη, που όταν υπάρχει, ούτε διαιρεί ούτε διαιρείται, η αγάπη για την Παναγία και τον Χριστό, θα περιλάμβανε και τις αρχαίες θεότητες».

Αλλά τί σήμαιναν τα λευκά πρόβατα, τα πανέμορφα κριάρια που καθαρότερα θυμάμαι πως είδα; Τί σήμαινε που με περίμεναν εκεί για βοσκό; Τί σήμαινε που θα είχα βοηθή τον μικρό Ερμή; Τί σήμαινε που ο καλόγερος μου έδειξε το εικόνισμα του Πάνα;

Δεν θέλω (ή δεν μπορώ) ν' απαντήσω στα ερωτήματα αυτά. Μου φτάνει η αίσθηση γαλήνιας χαράς και πληρότητας που νοιώθω σα φέρνω στο νου μου το όνειρο αυτό, την ατμόσφαιρά του, μια γαλήνια χαρά και πληρότητα που μου την πρόσφερε πάντα το φυσικό περιβάλλον του Αγίου Όρους, αλλά ποτέ σχεδόν, οι φανατικοί και λιγόμεναλοι στην πλειοψηφία τους άνθρωποι, που σήμερα το κατοικούν.

ΟΝΕΙΡΑ ΜΕ ΑΡΝΙΑ ΚΑΙ ΜΕ ΠΑΙΔΙΑ

α) 1985: Στο μαντρί που κλείναμε παλαιά τα πρόβατα, τις ανοιξιάτικες και φθινοπωρινές νύχτες, στο μαντρί που αποτελούσε το προαύλιο της καλύβας στην οποία έμπαιναν τα πρόβατα τον χειμώνα, βλέπω σφαγμένα πρόβατα. Κι ο πατέρας κ' η μάνα μου ερχόντουσαν από κει κρατώντας ο ένας από το ένα χέρι κι ο άλλος από το άλλο χέρι, ένα μικρό παιδί, ένα αγόρι, κάπου πέντε χρόνων. Ο πατέρας μου στο δεξί του χέρι κρατούσε ένα μαχαίρι. Σκέφτηκα:

«Τώρα θα σφάξουν το παιδί, όπως κάνουν κάθε χρόνο. Και πώς να τους πείσω ότι αυτό, έστω κι αν γίνεται αιώνες τώρα, χιλιάδες χρόνια, είναι αποτρόπαιο, μέγιστο κακό; Τί μπορώ να κάμω; Όλοι σφάζουν παιδιά. Θα θεωρούσαν τρέλα κι ανοησία την όποια μου αντίρρηση». Αυτοί προχωρούσαν κι ένοιωθα τόση θλίψη, ένοιωθα τόση θλίψη μες στην αδυναμία μου. «Αυτοί δεν ξέρουν, όμως εγώ ξέρω. Εγώ ξέρω πως είναι κακό. Αλλά τί μπορώ να κάμω;» Έτσι σκεφτόμουν.

Κι έφτασαν εκεί κοντά στο μεγάλο πουρνάρι από κάτω και στάθηκαν, έβαλαν κάτω το παιδί, το ξάπλωσαν. «Μα δεν είναι δυνατόν να ξέρω και να το επιτρέψω», σκέφτηκα. «Δεν είναι δυνατόν, αρκεί που εγώ ξέρω, τι κι αν δεν ξέρουν αυτοί; Δεν θα τους αφήσω» σκεφτόμουν, «δεν θα τους αφήσω, δεν γίνεται να γνωρίζω το μέγεθος αυτού του κακού και να το προσπεράσω σα να μην είναι κακό, επειδή έχει επικρατήσει εδώ και χιλιάδες χρόνια και θεωρείται πια νόμιμο και απλό, φυσικότητα».

Γύρισα κι έτρεξα προς το μέρος τους φωνάζοντας δυνατά, έξω φρενών: «Μήηηηηηη». Κι εκεί ξύπνησα, πάνω στο «μη», πάνω που το μαχαίρι άγγιζε το λαιμό του παιδιού.

β) 1979. Ήταν ένα λιβάδι· βοσκούσαν εκεί ένα άλογο, μια προβατίνα κι ένα αρνάκι. Πλησίασα. Πήγα και χάιδεψα το αρνάκι. Κι εκείνο μόλις το άγγιξα έγινε παιδί.

Ήταν το ίδιο παιδί που βλέπω στα όνειρά μου πάντα, που είναι αρνί και γίνεται παιδί, είτε είναι παιδί και γίνεται αρνί. Για τους άλλους όμως, ενώ είναι παιδί μοιάζει να 'ναι αρνί, του συμπεριφέρονται σα να 'ναι αρνί, θέλουν να το σφάξουν, όχι από κακία, αλλά γιατί έτσι γίνεται, έτσι είναι η παράδοση.

γ) 1987. Ενώ είμαι εγώ, ο Γ.Υ., ένα παιδί, κάποιιοι που με θεωρούν αρνί, με οδηγούν στον χασάπη. Περνούμε ανάμεσα σε κόσμο. Μοιάζει να είναι Μεγάλη Παρασκευή. Θέλω να πω ότι είμαι άνθρωπος κι όχι αρνί, αλλά κανένας δε φαίνεται πως θα μπορούσε να με ακούσει. Να όμως, εκεί, μέσα στο πλήθος, περνάω δίπλα του, ο Διονύσης Σαββόπουλος*. Μ' ένα βαθύτατο παράπονο, καθώς με σέρνουν, γυρίζω και του λέω: «Εσύ ξέρεις ότι είμαι άνθρωπος κι όχι αρνί, κι όμως δεν μιλάς, δεν επεμβαίνεις». Αυτός έκαμε πως δεν άκουσε ή πραγματικά δεν άκουσε. Εκεί ξύπνησα.

ΣΧΟΛΙΟ:

Τί μπορεί να σημαίνουν τα όνειρα με το παιδί-αρνί; Η σκέψη μου, το αίσθημά μου πως είναι φοβερό να σφάζουν ένα ζώο. Πως δεν είναι λιγότερο φοβερό το να σφάζεις ένα αρνί από το να σφάζεις ένα παιδί. Και η αδυναμία μου να μεταδώσω αυτή μου την αίσθηση και γνώση. Η αδυναμία μου γιατί είναι θεσμοθετημένο κι επομένως απλό γι' αυτούς το σφάξιμο ενός αρνιού. Δεν σφάζουν παιδιά, γιατί είναι θεσμοθετημένο να μη σφάζουν παιδιά, αλλιώς κι αυτό θα το έκαναν πολύ απλά αν ήταν θεσμοθετημένο. Γι' αυτό, στους πολέμους οι άνθρωποι, έχοντας το άλλο-θι μιας ανώτερης διαταγής κι ενός ιερού σκοπού, πολύ απλά σκοτώνουν ανθρώπους, γιατί αυτό είναι θεσμοθετημένο κι αποδεκτό από τις ανθρωπίνες κοινωνίες. Όμως δεν έχουν την εμπειρία ενός αρνιού, κι ούτε ποτέ διαμαρτυρήθηκε ή μίλησε κάποιο αρνί. Κι ούτε κανείς απαγόρευσε ποτέ το σφάξιμο των αρνιών.

Τα όνειρα που ανέφερα εδώ μπορεί να σημαίνουν και τούτο: Που εγώ ένοιωθα αθώς σαν αρνί, αλλά και θύμα, σαν αρνί, ανάμεσα στους συνανθρώπους μου. Που τους ένοιωθα έτοιμους να με θυσιάσουν αν ήταν για να γεμίσουν το στομάχι τους ή την καρδιά τους ικανοποίηση. Που τους ένοιωθα να το έχουν κάνει ήδη, στο επίπεδο που μπορούσαν να το κάνουν. Αν δεν το έκαναν πλήρως, ήταν που τους διέφευγε το επίπεδο στο οποίο ουσιαστικά υπάρχω. Στο επίπεδο-αρνί με είχαν ήδη σκοτώσει. Στη σκέψη τους μέσα με είχαν ήδη θυσιάσει. Δεν το έκαναν φανερά, επειδή είμαι άνθρωπος και θα είχαν συνέπειες· όμως το έκαμαν κρυφά, εκεί που δεν γινότουσαν αντιληπτοί, εκεί που δεν τους έπιανε ο νόμος, στο επίπεδο που μπορούσαν, στο επίπεδο που ήμουν ανυπεράσπιστο αρνί.

Και τέλος, όλα τούτα μπορεί να σημαίνουν πως η μοίρα του ποιητή, είναι «να σηκώνει στους ώμους του, ολόκληρη την ανθρωπότητα, ακόμα και τα ζώα», όπως λέει ο Ρεμπώ. Να σηκώνει τη γνώση, τη συνείδηση της αθωότητας από τη μια, μα και της ανθρωπίνης ενοχής από την άλλη. «Ίδού ο Αμνός ο αίρων τας αμαρτίας του κόσμου».

---

* Άλλο με το τι συνέβη στον ύπνο μου. Στον ξύπνο μου είμαι φανατικός σαββοπουλικός.

Μα να προσθέσω εδώ, δεκαετίες μετά το γράψιμο όλων των παραπάνω, καθώς ξανακοιτάζω τα κείμενα για να τα ανεβάσω στον ιντερνέτ. Τώρα, Μάρτης του 2014, με όσα συμβαίνουν στη χώρα (και σε μένα, «της πατρίδας μου ομοιώθηκα» που λέει κι ο Ελύτης), προστίθεται μέσα μου ακόμη μια ερμηνεία αυτής μου της συνάντησης με τον Διονύση. Όχι μόνο εγώ, αλλά και πολλοί καλοπροαίρετοι άνθρωποι, το λένε. «Πού είναι ο Σαββόπουλος; Οδηγούν τη χώρα στο σφαγείο σαν αρνί και δεν ακούει, δεν βλέπει, δεν μιλά. Αυτός που κάποτε ήταν η φωνή της χώρας, των αδικημένων, όλων ημών. Α, να είχε ο Μίκης την ηλικία του, δεν θα τολμούσαν να τα κάνουν αυτά». Κι εγώ να τον δικαιολογώ, κατηγορώντας τον: Ο Διονύσης, αφότου τον χτύπησαν φιλικά στον ώμο (οι δεξιοί, οι βολεμένοι, οι πλούσιοι) και του είπαν «Διονύση, τί έχεις μαζί μας και μας βρίζεις; Εμείς σ' αγαπούμε, τα παιδιά μας τα μεγαλώνουμε με τα τραγούδια σου...», ο Διονύσης αφοπλίστηκε, έχασε τη φωνή του. Άλλωστε μπορεί στα σοβαρά να συλλογίστηκε: «Όντως αυτοί, μ' αγαπούν και με καταλαβαίνουν περισσότερο από τους άλλους. Αυτοί είναι ο κόσμος μου». Μα όλο τούτο, κατ' εμέ, λαγαρίζει στα λόγια του Κομφούκιου: «Πιο εύκολα κανείς γλυτώνει απ' τη δυσμένεια τ' Ουρανού / παρά από την εύνοια των ανθρώπων». Ναι, αυτό συνέβη με τον Διονύση, ίσως αυτό.

Ο ΚΑΦΚΙΚΟΣ ΕΦΙΑΛΤΗΣ

2001: Βρίσκονται μες στο σπίτι μου. Δεν έχω καιρό να με απασχολήσει το πώς μπήκαν. Δεν είναι κάποιος από τα γνωστά σπίτια όπου έχω μείνει ή μένω. Στο όνειρό μου όμως είναι κάτι σα σπίτι μου. «Πάμε» μου λένε. «Γιατί να πάμε; Για πού να πάμε;» λέω. «Τί συμβαίνει;» «Αυτό δεν σε αφορά» μου λένε, και με παίρνουν. Αντιλαμβάνομαι ότι με πάνε για εκτέλεση. Τους λέω: «Αυτό μου θυμίζει Κάφκα». «Τι κάφκα και καύκαλα, δεν ξέρουμε εμείς από αυτά». «Μα πού με πάτε;» «Θα το μάθεις σύντομα». «Τί έκαμα;» «Αυτό ενδιαφέρει μόνο εμάς». Είναι τρεις ή τέσσερις άντρες. Δεν είναι ντυμένοι αστυνομικοί. Είναι κάτι σα... χαλαρά ντυμένοι στρατιώτες. Δεν με βάζουν σε αυτοκίνητο αμέσως, έτσι που περνώντας μέσ' από κόσμο αρχίζω να φωνάζω, ενώ αυτοί χωρίς να μου έχουν βάλει χειροπέδες, διακριτικά, μα πολύ στενά, με συνοδεύουν, προσπαθώντας να δίνουν την εντύπωση στον κόσμο ότι δεν συμβαίνει κάτι σπουδαίο. «Είμαι ο Γ.Υ.», λέω, «με πάνε για εκτέλεση χωρίς λόγο, χωρίς να 'χω κάνει τίποτε· πάνε να μ' εκτελέσουν χωρίς να έχω περάσει από δίκη· πείτε σε κάποιον δικηγόρο γι' αυτό που συμβαίνει».

Οι άνθρωποι καθώς περνούν γυρίζουν και κοιτάζουν, κάποιον κοντοστέκονται, αλλά εν τέλει δεν δίνουν σημασία. Επαναλαμβάνω τα παραπάνω, προσπαθώ να κάμω κάποιον πρόσωπο απ' όσα με κοιτάζουν να σταματήσει, να ενδιαφερθεί. Τονίζω το όνομά μου για να ξέρει ο δικηγόρος ποιον ν' αναζητήσει, τονίζω το «δικηγόρος», γιατί μόνο αν γίνει δίκη και δημοσιοποίηση υπάρχει ελπίδα να

γλυτώσω». Κι ενώ βαδίζουμε και λέω και φωνάζω και ξαναφωνάζω στους περαστικούς, σκέφτομαι με απόγνωση: «Είναι μάταιο, κανένας δεν πιστεύει, είναι μάταιο, με θεωρούν τρελό. Γίνονται όλα τόσο φυσικά, που κανέναν δεν ξαφνιάζουν. Αφού με θεωρούν τρελό, θεωρούν φυσικό να με πηγαίνουν σε κάποιον άσυλο, φυσικό και ωφέλιμο. Τί μπορώ να πω; «Δεν είμαι τρελός!» Μα αυτό είναι μια παραπάνω απόδειξη για τους ανθρώπους ότι είμαι τρελός».

Ευπνώ. Και με ύψιστη ανακούφιση αντιλαμβάνομαι ότι βρίσκομαι στο σπίτι μου, ελεύθερος, χωρίς κανένας να με συνοδεύει για εκτέλεση.

ΣΧΟΛΙΟ:

Αναρωτιέμαι γιατί να δω αυτό το όνειρο. Μήπως αποτελεί αναβίωση εφιαλτική, των συλλήψεων που μου έκαμαν επί χούντας; Όχι. Δεν είναι αυτό. Δεν έχει σχέση με τη χούντα όλο αυτό.

Η χούντα έλεγε για ποιο λόγο σε πιάνει. Η χούντα ήταν φορές που σεβόταν τον ποιητή, ακόμα κι όταν ήταν αναγκασμένη να τον εξορίσει. Θυμούμαι κατά την πρώτη σύλληψή μου: Ο Μήτσου (υιός), όταν τελείωσε η «συζήτηση» που είχα, πρώτα με τον Καραμήτσου και ύστερα με δεκαπέντε ασφαλίτες απέναντί μου, με πήρε στο γραφείο του, κατέβασε ένα βιβλίο του Καζαντζάκη, το άνοιξε και μου είπε:

«Να εδώ αφιέρωση με υπογραφή του ίδιου του Καζαντζάκη*. Για να μη νομίζεις ότι δεν κατανοούμε τους ανθρώπους του πνεύματος ή πως δεν τους αγαπούμε. Εξάλλου να σου αποκαλύψω κάτι που θέλω να μείνει μεταξύ μας: Ούτε εγώ συμπαθώ τον Παπαδόπουλο. Εγώ αυτή τη στιγμή δουλεύω για να έρθει και να κυβερνήσει ξανά ο Καραμανλής».

Το όνειρο λοιπόν που είδα μέσα στο 2001, δεν έχει σχέση με τη χούντα, είναι σενάριο θρεμμένο από περιστατικά και καταστάσεις των

τελευταίων ετών, όπου κανείς δεν σου λέει για ποιο πράγμα κατηγορείσαι και για ποιο λόγο οδηγείσαι στην εκτέλεση.

Το όνειρο αυτό είναι σενάριο θρεμμένο από περιστατικά και καταστάσεις των τελευταίων ετών, όπου, έχει γίνει ολόκληρη επιστήμη η απόκρυψη της πραγματικότητας. Έγινε ολόκληρη επιστήμη πια, το να δίνονται στους ανθρώπους επίμονα και μακρόχρονα, τα υποκατάστατα της πραγματικότητας, μέχρι που αυτά να συνηθιστούν* και να γίνουν αποδεκτά. Τότε, αν κάνει κι εμφανιστεί η λησμονημένη πραγματικότητα, μοιάζει ξένη, αιρετική, υπερβολική· ύβρις μοιάζει η πραγματικότητα, όταν οι άνθρωποι έχουν συνηθίσει και αποδεχτεί τα υποκατάστατα της πραγματικότητας.

Το όνειρο αυτό είναι σενάριο θρεμμένο από περιστατικά και καταστάσεις των τελευταίων ετών, όπου, έχει γίνει επιστήμη η αποσιώπηση: Η πρώτη αποσιώπηση ξαφνιάζει. Όμως αυτοί που την πραγματοποιούν ξέρουν καλά τι κάνουν. Η πρώτη αποσιώπηση όταν «περάσει», έστω σαν ατύχημα, έστω σαν τυχαίο γεγονός, σαν ένα λάθος, αποτελεί ντοκουμέντο και «ιστορικό», για την δεύτερη και τρίτη αποσιώπηση. Ύστερα τα πράγματα κυλούν μόνα τους. Ο αντιδρών, κάποτε, ύστερα από μια σειρά αποσιωπήσεων (καθώς τον έχουν εντάξει στους σχεδόν αγνώστους), μοιάζει υπερβολικός, μικροπρεπής, ματαιόδοξος, μεγαλομανής ή πάσχων από μανία καταδιώξεως.

Ρωτάει κάποιος: «Γιατί γίνεται αυτό βρε Γιάννη, τί συμβαίνει;» Προσπαθείς να του εξηγήσεις με παροιμίες:

Τ' άσπρο σκυλί κάνει ζημιά, στου βαμβακιού την αγορά.

ή

Κι απ' τα εφτά χωριά τον διώχνουνε, αυτόν που λέει την αλήθεια.

Άλλος πάλι θέλει να του το πεις ποιητικά. Του το λες ποιητικά:

ΜΥΣΤΙΚΟ

Το ότι ζω δεν πάει να πει πως δεν με σκότωσαν.

*Μα ούτε καν υποψιάζονται πως έχω
δύο και τρία επίπεδα ζωής,
πως ο πυρήνας μου
βρίσκεται σ' ένα επίπεδο που είναι
αδύνατον σ' εκείνους να το φτάσουν.*

*Μα στο επίπεδο εκείνο που κινούνται
σ' εκείνο που τους ήταν δυνατό να με σκοτώσουν
σ' εκείνο το επίπεδο με σκότωσαν.*

Όχι δεν είναι εφιάλτης αναστημένος από χουντικές αναμνήσεις το όνειρο που βλέπεις. Δεν είναι υπαρξιακή αγωνία. Παρίστασαι στο συνηθισμένο μέσα στους αιώνες, πλην πολύ σπάνιο γεγονός, του ποιητή που τον πάνε για εκτέλεση. Κι ο λόγος της εκτέλεσης; Κανένας ή μάλλον ένας: Που υπάρχει. Και γιατί να μην υπάρχει; Διότι μες στην πολλή του αθωότητα, μέσα στην πολλή του ειλικρίνεια, μέσα στην άδολη χαρά του, μες στην ουράνια θλίψη του, αποχτά την ομορφιά και την επικινδυνότητα της αστραπής. Κι ακόμα επειδή περνά τον καιρό του ακούγοντας τ' αηδόνια και κοιτάζοντας τις παπαρούνες, αντίς να σακατεύεται κυνηγώντας το κέρδος στα χρηματιστήρια, του συμβαίνει τούτο το θαυμαστό: Να του σηκώνεται χωρίς βιάγγρα.

Ο ένας λοιπόν φοβάται πως αν η γχόμενά του ανακαλύψει τι εστί πραγματικός ποιητής, θα τον εγκαταλείψει.

Ο άλλος (ψευδοαστέρας όντας κι ο ίδιος) φοβάται πως αν μιλά δημόσια ένας πραγματικός ποιητής, θα σβήσουν οι ψευδοαστέρες της πολιτικής, της δημοσιογραφίας, της «τέχνης», της «επιστήμης».

Ο τρίτος φοβάται ότι, ζώντας ενός αληθινού ποιητή σε μια χώρα, δεν είναι τόσο εύκολα τα πράγματα, όπως είναι με τους εξαγοραζόμενους πολιτικούς και όλους τους άλλους δήθεν. Η αποικιοκρατία, η παγκοσμιοποίηση (πες αμερικανοποίηση), τα πολιτικοοικονομικά συμ-

φέροντα, κινδυνεύουν να μην περάσουν εύκολα σε χώρες όπου ζουν και μιλούν αληθινοί ποιητές.

Ναι, είναι ο ποιητής αυτός που οδηγείται στην εκτέλεση. Απευθύνεται στους περαστικούς, μα γρήγορα αντιλαμβάνεται πως η μηχανή της εξαπάτησης λειτουργεί τόσο τέλεια, που κανένας πια δεν βλέπει, κανένας πια δεν γνωρίζει, κανένας πια δεν πιστεύει, αυτό που πραγματικά συμβαίνει.

---

* Χρόνια πολλά μετά πληροφορήθηκα και κατάλαβα πλήρως τη χειρονομία του Μήτσου και την εκτίμησή του προς τον Καζαντζάκη. Ο Καζαντζάκης έφτανε στα εβδομήντα του και στην Ελλάδα τα έργα του ήταν αδύνατο να εκδοθούν. Κράτος, παρακράτος, θρησκευτικές οργανώσεις, τρομοκρατούσαν όποιον εκδότη ξεκινούσε να τον εκδόσει. Εντέλει, η φίλη του Καζαντζάκη, η πριγκίπισσα Μαρία Βοναπάρτη έκανε λόγο γι' αυτόν στην Φρειδερίκη. Της είπε, «Τί κακό είναι αυτό; Η Ελλάδα έχει μέγιστο συγγραφέα που είναι αδύνατο να εκδοθεί στην χώρα του...». «Κανόνισε μια συνάντηση μαζί του» είπε η Φρειδερίκη. Έτσι, ο Καζαντζάκης και η Φρειδερίκη συναντήθηκαν, νομίζω στην Αντίμπ. Η Φρειδερίκη θαμπώθηκε από τη σοφία του Κρητικού. Αμέσως δίνει εντολή να αρθούν όλα τα εμπόδια για την έκδοση των έργων του Καζαντζάκη στην Ελλάδα.

Πέραν τούτου, στο να κάνει ο Μήτσου την χειρονομία τούτη, ίσως συνέτεινε και το ότι γνώριζε, πιθανότατα, («οι φίλοι σου μας τα λένε» μου είπε κάποιος ασφαλίτης κάποια στιγμή) μες από τους πληροφοριοδότες του, την μεγάλη αγάπη που είχα εγώ προς τον Καζαντζάκη.

Θ Ρ Υ Λ Ο Ι

(και ο αποσυμβολισμός τους)

Ο ΘΗΣΑΥΡΟΣ ΤΟΥ ΓΙΔΟΒΟΣΚΟΥ

Στην ακροποταμιά της Φραγκόσκαλας, ανάμεσα στα πλατάνια και στις ιτιές, υπάρχει βράχος, σκαλισμένος, με βαθούλωμα σε σχήμα μεγάλης χύτρας ή καζανιού.

Κοντά σ' αυτόν το βράχο καθώς λένε, παλιά, πριν από διακόσια, τρακόσια χρόνια, έφερνε και στάλιζε τα γίδια του ένας γιδοβοσκός.

Τα στάλιζε, δηλαδή για να ξέρουμε τι λέμε, τα σταύλιζε, ή ακόμα τα αύλιζε, στην αυλή του ποταμού, στην αυλή των σπηλαίων, στη σκιά των πλατάνων. Όμως ένα τραγί του, το γκεσέμι του, ένα γαλάζιο τραγί, με τριπλό κύπρο (κυπρί μέσα σε κυπρί τρεις φορές), χώριζε από το υπόλοιπο κοπάδι (κοπάδι γιατί του κόβουμε το μαλλί) και πήγαινε και ξάπλωνε πάνω στο βράχο που αναφέραμε. Πάντα, όλα τα μεσημέρια εκεί ξάπλωνε κι αναχάραζε την τροφή του ή κοιμόταν. Και βεβαίως ο βράχος τότε δεν είχε το βαθούλωμα που βλέπουμε σήμερα. Ήταν ένα μικρό πέτρινο οροπέδιο.

Ησύχαζαν τα γίδια στη σκιά, ησύχαζε ο τράγος, κι ο βοσκός έπαιρνε τον μεσημεριάτικο ύπνο του.

Μα να που ένα μεσημέρι βλέπει όνειρο σημαδιακό. Βλέπει γυναίκα ντυμένη μαύρα να τον πλησιάζει, ίσως η ίδια η τύχη του· βλέπει γυναίκα να τον πλησιάζει και να του λέει: «Άκουσε και κάμε αυτό που θα σου πω:

»Πήγαινε γρήγορα στο χωριό, σφάξε το βόδι σου, πάρε το δέρμα και σύρε στην Πόλη να το πουλήσεις και θα καζαντίσεις φλουριά». («Θα καζαντίσεις», δηλαδή, καζάνι ολόκληρο γεμάτο φλουριά θ' αποκτήσεις).

Ο βοσκός δεν έδωσε σημασία στο όνειρο.

Αλλά ξαναβλέπει ακριβώς το ίδιο όνειρο το επόμενο μεσημέρι. Έτσι άρχισε να το σκέφτεται. Μα όταν είδε το όνειρο ξανά το τρίτο μεσημέρι, δεν στάθηκε καθόλου να σκεφτεί. Πήγε αμέσως στο χωριό, όπου εκτέλεσε την εντολή της μαυροντυμένης γυναίκας πιστά. Έσφαξε το βόδι, το έγδαρε, πήρε το δέρμα, καβάλλησε το άλογό του κι έφυγε για την Πόλη. Δηλαδή ένας μήνας ταξίδι.

Έφτασε κάποτε στην Κωνσταντινούπολη. Πήγε σε χάνι, ταχτοποίησε τ' άλογό του, ξεκουράστηκε. Την άλλη μέρα, με το δέρμα στο σακκούλι του, πήγε στο παζάρι της Πόλης. Πρόσφερε το δέρμα εδώ, το πρόσφερε αλλού, πιο κει, παραπέρα. Τίποτε. Πώς να καζαντίσει κανείς πουλώντας ένα δέρμα βοδιού; Δεν ήταν δα και το χρυσόμαλλο δέρας. Ένα σκέτο δέρμα βοδιού ήταν.

Εξαντλημένος λοιπόν, κάθισεν εκεί δα, σε μια γωνιά, να ξεκουραστεί. Κι εκεί που καθόταν, ένας γέρος τον πλησιάζει και του λέει:

«Ξενομερίτης φαίνεσαι, κουρασμένος και συλλογισμένος. Δεν πάμε στο σπίτι μου να ξεκουραστείς, να φας και να πλυθείς; Κι αν θες μου λες και τον καϋμό σου».

«Τί να σου λέω;» είπε ο γιδοβοσκός, «είμαι πράγματι από μέρος μακρινό και ήρθα εδώ από χαζεμάρα μου, γιατί πίστεψα σ' ένα όνειρο. Τρεις φορές μια γυναίκα ήρθε στ' όνειρό μου και μου είπε να σφάξω το βόδι μου, να πάρω το δέρμα του, να το φέρω στην Πόλη, να το πουλήσω για να καζαντίσω. Το έκαμα. Και να τώρα, που πρέπει να γυρίσω μ' άδεια χέρια».

Ο άλλος στο μεταξύ κάθισε κοντά του. Ακούγοντάς τον κούνησε το κεφάλι του και είπε:

«Εχ, μην πιστεύεις στα όνειρα, είτε τα δεις τρεις φορές είτε τα δεις δεκατρείς. Κι εγώ είδα ένα όνειρο. Μια ποταμιά, λέει, ένα κοπάδι γίδια που σταλίζει κάτω από τα πλατάνια, και πιο κει ένας βράχος. Πάνω στο βράχο, μέγας, γαλαζόχρωμος τράγος, με τριπλό κυπρί, γκεσέμι του κοπαδιού. «Εδώ», μου είπε μια φωνή, φωνή γυναίκας, «εδώ μέσα στο βράχο αυτό, έχει αγγειό γεμάτο θησαυρό· ο τράγος είναι ο φύλακας· ο τράγος είναι το στοιχείο που τον φυλάγει». Όμως, πού είναι αυτή η ποταμιά, αυτός ο βράχος, αυτός ο τράγος; Χαζεμάρες. Πάμε σου λέω στο σπίτι να σε φιλέψω κ' ύστερα πας καλιά σου».

Ο άλλος, ο γιδοβοσκός, μόλις άκουσε τ' όνειρο του Πολίτη, κατάλαβε πολύ καλά.

«Πάρε το δέρμα, για την καλή σου καρδιά», είπε, «πάρε το να μην το κουβαλώ μαζί μου».

Αποχαιρέτησε το γέροντα, πήρε το άλογό του και μια και δυο (σε τριάντα, σαράντα μέρες) έφτασε στην ποταμιά της Φραγκόσκαλας, εκεί που τα μεσημέρια σταύλιζε τα γίδια του. Νύχτα πήγε, όταν έλειπε το τραγί κι όταν κανένας δεν περνούσε από κει. Χτύπησε το βράχο, έσπασε το καπάκι της τρύπας, βρήκε το θησαυρό.

Λένε ότι την άλλη μέρα ο τράγος πήγε στο βράχο και δεν ξάπλωσε. Περιπατούσε ανήσυχος πάνω στο βράχο, βέλαζε, στριφογύριζε γύρω από την τρύπα, μύριζ' εδώ, μύριζ' εκεί, μύριζε τον αέρα. Εν τέλει, πήγε και ξάπλωσε κοντά στα γίδια του κοπαδιού. Και δεν ανέβηκε ποτέ ξανά στο βράχο να ξαπλώσει.

ΣΧΟΛΙΟ:

Ο θρύλος αυτός, που δημοσιεύτηκε πρώτη φορά το 1970, σ' εφημερίδα της Θεσσαλονίκης, αποτελεί την καταγραφή μιας πραγματικής ιστορίας, η οποία όμως συναντιέται με διάφορες παραλλαγές, σε διάφορους τόπους. Κι αυτό συμβαίνει γιατί, το αρχέτυπο του θρύλου αυτού, είναι το ίδιο το αρχέτυπο της αναζήτησης του θησαυρού που λέγεται Γνώση.

Ο άνθρωπος ταξιδεύει πολύ μακριά, κάνει ένα μεγάλο περιπετειώδες ταξίδι, για να πληροφορηθεί ότι αυτό που ζητά μακριά, βρίσκεται εκεί που ξεκίνησε, στον μικρό, ταπεινό τόπο που άφησε (κι εν τέλει κοντά του, μέσα του).

Όμως η περιπλάνηση μακριά δεν είναι μάταια. Το περιπετειώδες ταξίδι είναι μυητικό. Χωρίς το ταξίδι μακριά, τα μάτια δεν θα άνοιγαν για να δουν αυτό που βρισκόταν πάντα μπροστά τους και δεν το έβλεπαν.

Η προτροπή να σφάξεις το βόδι ίσως σημαίνει τη θυσία του παλαιού και γεμάτου πλάνες εαυτού σου.

Το δέρμα ίσως σημαίνει την μεμβράνη που σκέπαζε την εσωτερική σου όραση και σε κρατούσε τυφλό· σημαίνει ακόμη αυτό που γδύνεσαι κατά την δεύτερη γέννησή σου. Τέλος, όταν ανακαλύπτεις τον πραγματικό θησαυρό, δίνεις δωρεάν αυτό που ως τότε θεωρούσες ανεκτίμητο (και ήταν ανεκτίμητο εφ' όσον υπήρξε η αφορμή για να βρεις το ανεκτίμητο).

Ο δρόμος της επιστροφής είναι ο δρόμος της επιστροφής στο κέντρο. Κι όλο σου το ταξίδι άλλο δεν είναι παρά το ταξίδι της καρδιάς στην καρδιά της καρδιάς.

Ο ΘΗΣΑΥΡΟΣ ΣΤΟ ΠΑΛΙΟΚΑΣΤΡΟ

Η σκάλα που συνέδεε υπογείως την πελασγική ακρόπολη με τον Ζέρβα, τον αριστερότερο και κοντινότερο προς τη θάλασσα παραπόταμο του Αχελώου, ονομάζεται Φραγκόσκαλα. Και τούτο γιατί οι αγράμματοι βοσκοί την απέδωσαν στους δυνατούς της εποχής τους και στους τελευταίους δυνατούς της περιοχής, στους Φράγκους. (Έτσι όπως γίνεται με τα έργα, σκάλες, πηγάδια, τείχη, ναούς, το ίδιο συμβαίνει και με τις δημιουργίες ποιημάτων και λέξεων. Οι αγράμματοι λεξικογράφοι μας, λόγου χάριν, αποδίδουν τις μισές λέξεις της ελληνικής γλώσσας σε ιταλική ή τουρκική προέλευση, έτσι, τόσο εύκολα, τόσο αβασάνιστα).

Η Φραγκόσκαλα λοιπόν, όντας πανάρχαιος οικισμός, το αρχαίο Αγρίνιο ίσως, με ακρόπολη στο σημερινό Παλιόκαστρο και ίχνη παραποτάμιου ναού (που δεν αποκλείεται να είναι ο ναός του Ποσειδώνα που έχτισε ο Οδυσσέας σύμφωνα με την προτροπή του Τειρεσία), η Φραγκόσκαλα, είναι ένας τόπος με στοιχειά που φυλάγουν θησαυρούς, που άλλοι έχουν βρεθεί κι άλλοι είναι ακόμα κρυμμένοι.

Γιδοβοσκός που έχασε μια γίδα του, φάχνοντας έφτασε στο Παλιόκαστρο. Εκεί που είναι βράχος και μόνο βράχος, αυτός είδε την είσοδο μιας σπηλιάς. Προχώρησε προς την είσοδο της σπηλιάς, κοίταξε μέσα και τι να δει. Ένας αράπης λύχνιζε σωρό από φλουριά. Στεκόταν ο βοσκός εκστατικός. Τότε το πνεύμα γύρισε προς το μέρος

του βοσκού και του ένευσε με το χέρι σα να του έλεγε: «Τί κοιτάς; Έλα και πάρε όσα θέλεις».

«Μα», είπε ο βοσκός, «πόσα να πάρω έτσι δίχως το σακούλι μου; Πάω να φέρω τ' άλογό μου με το δισάκκι». Το πνεύμα κούνησε τα χέρια και το κεφάλι σα να του έλεγε: «Καλά, όπως νομίζεις».

Και πήγε ο γιδοβοσκός μακριά που είχε το άλογό του· το σαμάρωσε, έβαλε πάνω το δισάκκι του κι έφτασε μες από το δύσβατο μονοπάτι ξανά στον τόπο. Όμως δε βρήκε ούτε σπηλιά ούτε είσοδο. Μόνο ο βράχος μέγας και κατακόρυφος ήταν εκεί, τίποτε άλλο.

ΥΓ. : Στον τόπο αυτό, λένε, πως κάποια μέρα του χρόνου, ο Ήλιος ανατέλλοντας ρίχνει την πρώτη του αχτίνα, πάνω στην αδιόρατη ραφή του βράχου, που είναι η πέτρινη πόρτα η καλά αρμοσμένη εκεί.

Αλλά ο ξάδερφός μου ο Γιάννης, όπως μου 'λεγε, επιδίωξε να βρει το θησαυρό, μαζί με άλλους, πηγαίνοντας εκεί με ειδικό διερευνητικό μηχανήμα. Και πήγαν βεβαίως νύχτα. Κι ενώ ήταν μια ήσυχη βραδιά, μόλις πλησίασαν τον τόπο, ένας αιφνίδιος άνεμος σηκώθηκε σπρώχνοντάς τους πίσω, με δύναμη, ρίχνοντας πάνω τους σκόνη και πέτρες.

Αν δεν υποχωρούσαν θα τους σκότωνε. «Χεστήκαμε» λέει ο Γιάννης «από το φόβο μας. Κι ούτε ξανατολήσαμε να πλησιάσουμε εκεί».

ΣΧΟΛΙΟ:

Ασχολούμενος με τον θρύλο αυτό, σκέφτομαι κατ' αρχήν ότι ο άνθρωπος είναι το παιχνίδι της Μοίρας, της Τύχης, του Πνεύματος, των θεών, ή του Μεγάλου μέσα του Εαυτού.

Όταν χάνεις την κατσίκα σου, στην πραγματικότητα δεν ξέρεις, ούτε τι έχασες, ούτε για ποιο πράγμα ψάχνεις.

Αλλά δεν συμβαίνει πάντα έτσι:

Γέρων τις -ονόματι Βλάσης Κοτούλας-, φίλος του πατέρα μου γκαρδιακός, έφτασε μια μέρα στο σπίτι μας. «Ηθελα από χρόνια, Μήτσο, να περάσω να σε δω. Μα δε στάθηκε ποτέ βολετό. Πέρασαν πάνω από τριάντα χρόνια που δεν ανταμωθήκαμε. Το είχα μεγάλο καύμό. Και χτες έχασα ένα πρόβατο. Και γυρεύοντάς το έφτασα ως το σπίτι σου. Αλλά τώρα που έφτασα εδώ στο σπίτι σου, τώρα που πήρα αυτή τη μεγάλη χαρά να σε ανταμώσω, τώρα κατάλαβα γιατί έχασα το πρόβατο. Το έχασα μόνο και μόνο για να ξαναδώ τον αγαπημένο μου φίλο».

Ο σοφός γέρος που έχασε το πρόβατο, κατάλαβε. Και μιλούσε μ' έναν τέτοιο τρόπο για το πρόβατο, σα να γνώριζε τόσο το νόημα της θυσίας, όσο και το ηρακλείτειο εκείνο: «Ψυχής πείρατα ουκ αν εξεύροιο, πάσαν επιπορευόμενος οδόν, ούτω βαθύν λόγον έχει».

Ο Βλάσης Κοτούλας κατάλαβε γιατί έχασε το πρόβάτό του. Ο γιδοβοσκός όμως του θρύλου, κατάλαβε γιατί έχασε την κατσίκα του; Εγώ κατάλαβα;

Αν είχαμε να κάνουμε μ' έναν ποιητή, το πρόβλημα δεν θα είχε δυσκολία. Ο ποιητής έχασε την κατσίκα του για να βρεθεί μπροστά στον εικαστικό θησαυρό, μιας βαθειάς σπηλιάς, όπου ένας αράπης λυχνίζει με το τρικράνι του φλουριά. Ο ποιητής έχασε την κατσίκα του για να βρει τον θησαυρό μιας μαγικής, παραμυθένιας κατάστασης, σπάνιας, που οι πολλοί μόνο στη φαντασία και στα όνειρα νομίζουν πως υπάρχει.

Ο σοφός γέρος κατάλαβε γιατί έχασε το πρόβάτό του. Ο ποιητής κατάλαβε γιατί έχασε την κατσίκα του. Όμως το μαύρο πνεύμα, όταν ένευσε στον γιδοβοσκό να μπει και να πάρει όσα φλουριά θέλει, γνώριζε πως δεν είχε να κάνει ούτε με τον σοφό γέρο, ούτε με το επίπεδο του

ποιητή, που χαρά του είναι το παραμυθένιο βίωμα και η θέαση μιας σπάνιας ομορφιάς. Το πνεύμα ήξερε πως έπρεπε να απευθυνθεί στο επίπεδο του γιδοβοσκού, στο επίπεδο της επιθυμίας πλουτισμού.

Αλλά παραμένει το ερώτημα, γιατί εν τέλει ο γιδοβοσκός έχασε την κατσίκα του; Τί σκέφτηκε άραγε όταν εκεί που πριν υπήρχε πύλη, τώρα ήταν βράχος;

Δε νομίζω πως ο γιδοβοσκός βγήκε από αυτήν την περιπέτεια μ' άδεια χέρια. Νομίζω πως έχασε την κατσίκα του: α) Για να μάθει (θυμηθεί) ότι οι παροιμίες είναι όντως σοφά λόγια και η παροιμία «όποιος θέλει τα πολλά χάνει και τα λίγα», έχει πλήρη εφαρμογή στην περίπτωση του. β) Για να μάθει ότι τα ουσιαστικά πράγματα δεν αναβάλλονται. γ) Για να βρεθεί μπροστά στο θαυμαστό και να κρατήσει την εικόνα του στον καθρέφτη της ψυχής του, για τον ίδιο, και για όποιους άλλους μπορούν να τη χαρούν. δ) Ο γιδοβοσκός έχασε την κατσίκα του ίσως, για να υποφιαστεί, μέσω της απληστίας του, ότι σαν είσαι καθαρός και πλησιάζεις τα πράγματα ως ιερά, όπως πράγματι είναι, δεν γυρεύεις το παραπέρα και το περισσότερο, ανακαλύπτεις ότι το ελάχιστο είναι πολύ κι ότι το Τίποτε είναι το Πάν.

Ο ΤΑΜΕΝΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟ

Έφτασε ο κυνηγός στη βρύση του δάσους. Γονάτισε, έσκυψε να πει. Όμως στα δεξιά του εκεί, έλαμπε δαχτυλίδι ολόχρυσο. Ξαφνιασμένος, χωρίς να πει νερό, κοιτάζει το δαχτυλίδι. Απλώνει και το πιάνει. Το κοιτάζει. Το περνάει στον παράμεσο του αριστερού του χεριού. Αμέσως τότε σα να φωτίστηκε ο τόπος γύρω του κι ένοιωσε δίπλα του την παρουσία μιας γυναίκας. Γυρίζει και βλέπει μια πανέμορφη κυρά, τέτοια που ποτέ του δεν ξανάχε δει.

«Γεια σου κυνηγέ. Εγώ άφησα το δαχτυλίδι εδώ. Για να το φορέσεις και να συνεργαστούμε».

«Λέγε κυρά μου, τι θέλεις από μένα», είπε ο σαστισμένος κυνηγός. «Άκουσέ με προσεχτικά», είπε η γυναίκα. «Το χωριό σου κινδυνεύει. Κινδυνεύει από το διπλανό χωριό, που όλο προκόβει εις βάρος του χωριού σου. Κι εγώ είμαι το στοιχείο του δικού σου χωριού· η κρυφή του δύναμη. Όμως, δεν μπορώ πια να κάνω τίποτε μόνη μου. Το στοιχείο του γειτονικού χωριού είναι δυνατότερο και θα με νικήσει. Δυο νύχτες παλέψαμε και με νίκησε. Γιατί αυτό είναι ταύρος κι εγώ αγελάδα. Μου έμεινε η τρίτη βραδιά. Αν με νικήσει κι απόψε, το χωριό σου θα ξεπατωθεί, θα βουλιάξει, θα γκρεμιστεί, θα καταστραφεί, θα ερημώσει, οι κάτοικοί του όλοι θα χαθούν. Όμως υπάρχουν ελπίδες. Αν εσύ με βοηθήσεις».

«Πες μου τι να κάνω κυρά· πες μου και θα το κάμω, ό,τι κι αν μου ζητήσεις».

«Άκου λοιπόν τι θα κάνεις. Πέρα εκεί στο διάσελο, που συνορεύουν τα δυο χωριά, εκεί στο ξέφωτο, που ήταν

κάποτε πετράλωνο, ανάμεσα στο δάσος, εκεί παλέβουμε. Θα πας να κρυφτείς από νωρίς, απ' τη μεριά του χωριού μας. Θα περιμένεις με γεμάτο το τουφέκι σου. Και μόλις φτάσουν μεσάνυχτα, θ' ακούσεις φοβερά μουκανητά, θόρυβο από δέντρα που αναμερίζουν, βήματα, ξεφυσήματα. Αλλά μη φοβηθείς. Εγώ θα σταθώ μπροστά σου δεξιά. Το άλλο στοιχειό, ο ταύρος, θα σταθεί απέναντί μου κι απέναντί σου. Είναι κατάμαυρος. Μα έχει ένα μπάλωμα άσπρο στο αριστερό του γόνατο. Σημάδεψέ τον εκεί, πάνω σ' αυτό το άσπρο μπάλωμα. Και ρίξε του. Αυτός τότε θα πει: «Ποιός είσαι; Ξαναρίξε». Με τις ερωτήσεις του αυτές θα θελήσει να σε εντοπίσει και να σε εξοντώσει. Εσύ δεν θα μιλήσεις κι ούτε θα ξαναρίξεις. Τότε τραυματισμένος όπως θα 'ναι, θα του επιτεθώ εγώ και θα τον νικήσω».

«Θα το κάμω κυρά. Θα το κάμω. Να σου δώσω το δαχτυλίδι σου όμως». «Όχι, το δαχτυλίδι κράτησέ το. Είναι η κοινή μας δύναμη. Φεύγω, και όπως είπαμε».

Και σβήστηκε από μπρος του η γυναίκα. Κι έμοιαζε πια ο τόπος σα να σκοτείνιασε.

Τότε ο κυνηγός, γύρισε στο χωριό του, στο σπίτι του. Έφαγε, ξεκουράστηκε, και προς το δειλινό, κρυφά, προσεχτικά, να μην τον δει κανένας, πήρε το όπλο του και προχώρησε. Γνώριζε το ξέφωτο εκεί στα σύνορα των χωριών. Πήγε και βρήκε την κατάλληλη θέση, έκαμε φυλάχτρα όπως λένε οι κυνηγοί, και κρύφτηκε όπως τον συμβούλεψε το στοιχειό. Περίμενε. Γύρω στα μεσάνυχτα, ακούστηκαν φοβερά μουκανητά. Κλαδιά τσακίζονταν, χαλασμός γινόταν μέσα στο δάσος καθώς προχωρούσαν τα δυο στοιχειά το ένα εναντίον του άλλου.

Έφτασε η γελάδα και στάθηκε μπροστά στον κυνηγό, δεξιά του. Έφτασε απέναντι ο ταύρος. Καθώς ζυγιάζονταν τα δυο στοιχεία για να δώσουν το πρώτο χτύπημα, ο κυνηγός σημάδεψε στο άσπρο μπάλωμα που είχε στο αριστερό του γόνατο ο ταύρος. Τραβά τη σκανδάλη και του ρίχνει. «Ωχ!» έκαμε ο ταύρος. «Ποιός είσαι; Ξαναρίξε». Αλλά ο κυνηγός δε μίλησε. Κι ούτε ξαναρίξε. Τότε η αγελάδα όρμησε πάνω στον τραυματισμένο ταύρο. Με τα πρώτα χτυπήματα ο ακατανίκητος ταύρος άρχισε να υποχωρεί. Ύστερα γύρισε και το 'βαλε στα πόδια. Έτσι σώθηκε το χωριό του κυνηγού. Ο κυνηγός δεν νυμφεύτηκε ποτέ. Κανείς δεν μπορούσε να εξηγήσει το γιατί. Μόνο αυτός ήξερε, ή έτσι ένοιωθε τουλάχιστον, πως είναι αρραβωνιασμένος με την κρυφή δύναμη του χωριού του, με το στοιχείο, που κάποτε παρουσιάστηκε μπροστά του με μορφή γυναίκας.

ΣΧΟΛΙΟ:

Είναι περίεργο που στα σπίτια αποδίδεται στοιχείο, φίδι-φύλακας. Το ίδιο στους ναούς. Ακόμα και σε κράτη. Κάποτε λ.χ. σκέφτηκα ότι για πολλούς λόγους, η ελληνική σημαία πρέπει να είναι χρώμα θαλασσί και πάνω σ' αυτό το φόντο ζωγραφισμένος ο Ήλιος. Γαλάζιο και κίτρινο, τα δυο χρώματα που σαν σμίγουν μας δίνουν το πράσινο της αιώνιας φύσης. Άλλωστε θεωρώ ότι η Ελλάδα, είναι γέννημα του Ήλιου και της Θάλασσας. Κι ακόμα νομίζω ότι μ' αυτό το έμβλημα, η χώρα θα ήταν δυνατότερη, μ' όλες τις καλές σημασίες της έννοιας δύναμη.

Αλλά να που ακόμα και χωριά ή πόλεις της ίδιας χώρας ανταγωνίζονται και η δύναμή τους εκφράζεται με μιαν εικόνα-ψυχή ή έναν φύλακα στοιχείο. Στην Ανατολή πιστεύουν πως αν μια πόλη έχει το

σχήμα φαριού και η κοντινή της έχει το σχήμα διχτυού, θα είναι σε μειονεκτική θέση απέναντι στη δεύτερη. Αλλά δεν θα προχωρήσω περισσότερο σ' αυτό... Θα επιστρέψω στον κυνηγό.

Κι αλήθεια, γιατί δεν νυμφεύτηκε ο κυνηγός; Η αδυναμία του χωριού του οφειλόταν στην σωματική αδυναμία του θηλυκού στοιχείου, που είχε ν' αντιπαλέψει με το υπέρτερο σε σωματική δύναμη αρσενικό. Νομίζω πως ο κυνηγός, μη νυμφευόμενος (θυσιάζοντας το γάμο του), εντάχτηκε στην μυστική δύναμη που ήταν ο φύλακας του χωριού του. Η βοήθεια έτσι που έδωσε στο στοιχείο του χωριού του δεν ήταν στιγμιαία, αλλά διαρκής. Το χωριό πια δεν το υπεράσπιζε μια θηλυκή δύναμη, αλλά η δύναμη του αρσενικού και του θηλυκού. Και τούτο με πάει πολύ μακριά. Στην ελληνική κλασική αρχαιότητα, κατά την οποία η γυναίκα είχε χάσει τον αρχαϊκό ρόλο της. Στη Μινωική και στην Μυκηναϊκή περίοδο η γυναίκα λειτουργεί ως ισάξια με τον άνδρα. Σταδιακά όμως, με το πέρασμα των αιώνων, επικρατεί η ανδροκρατία. Αλλά οι ποιητές τής κλασικής περιόδου, όντας συνειδητά τέκνα του Κόσμου και της Αρμονίας, προσπαθούν να επαναφέρουν τη ζυγαριά στην οριζόντια θέση της. Δεν είναι τυχαίο που τα περισσότερα αρχαία δράματα έχουν ως πρωταγωνιστές τους γυναίκες. Δεν είναι τυχαίο που οι ποιητές, υπερασπιζόμενοι τους αιώνιους και άγραφους νόμους, υπερασπίζονται τα παραμερισμένα στην κλασική εποχή δικαιώματα των γυναικών. Όπως υπήρχε ανδροκρατία στην κλασική περίοδο. Όμως η ανδροκρατία αυτή (όντας παράβαση των φυσικών νόμων) πολεμήθηκε από τους ποιητές, δηλαδή από το είδος εκείνο των ανδρών που είναι φύλακες της ισορροπίας του κόσμου, επίκουροι της Δίκης και της Αρμονίας.

ΤΟ ΑΜΙΑΗΤΟ ΝΕΡΟ

15 Αυγούστου. Και πήγαινα στην Παναγία την Προυσιώτισσα ν' ανάψω ένα κερί που το 'χα τάξει σ' ώρα δύσκολη, στη θάλασσα, νύχτα, με σφοδρή τρικυμία, ταξι-δεύοντας μ' έναν σκυλοπνίχτη από Ηράκλειο για Σαντορίνη. Είμαι άθεος σύμφωνα με τα χριστιανικά δόγματα. Μα έχω μια δυσκολοεξηγήγητη σχέση με τους αρχαίους θεούς και τους νέους, με τους αγίους και τους ήρωες. Μια δυσκολοεξηγήγητη οικειότητα. Σε δύσκολες στιγμές ζητώ τη βοήθειά τους. (Μόνον όσοι αγαπούν τη ζωή με το δικό μου πάθος μπορούν να το καταλάβουν αυτό). Προσεύχομαι στην Αφροδίτη, στην Αθηνά, στον Απόλλωνα, στον Δία, στον Πάνα, στην Άρτεμη, στην Παναγία, στους ήρωες, στους σοφούς. Κάποτε ναι, προσευχήθηκα στον Άγγελο Σικελιανό. Δεν ξέρω αν είναι προσευχή όλα ετούτα ή συνομιλία. Αν είναι συνομιλία ή μονόλογος. Αν είναι μονόλογος ή ποιήματα. Δεν ξέρω. Μα καθώς η ποίηση κ' η ζωή είναι σε μένα ένα, πάντα τηρώ τις υποσχέσεις μου.

Στάθηκα κοντά στον Καρπενησιώτη. Έτσι καθώς τον έβλεπα να κατεβαίνει από ψηλά, κάνοντας καμπύλη προς τα κάτω, σα να 'ναι μέσα σε μιαν αιώρα μου φάνηκε το σώμα του, τα βουίζοντα πλούσια νερά του. Μα έχοντας σήμερα στο νου μου την κοίμηση της Θεοτόκου, φέρετρο μοιάζει εδώ η κοίτη του ποταμού, μακρουλό και καμπύλο, όπως στις βυζαντινές ζωγραφιές. Και μέσα στο φέρετρο της κοίτης, το σώμα του νερού μού φάνηκε να είναι η κοιμισμένη Παναγία, βουερή, λάμπουσα, ολοζώντανη, με τον μοναχογιό της Ήλιο από πάνω. Έτσι πάντα εγώ, να βλέπω

τις θεότητες εμπρός μου, συναρμολογημένες από φυσικά πράγματα. Έτσι πάντα, ζώντας μες στο πανταχού θαύμα.

Γιορτή της κοιμωμένης Νύμφης λοιπόν, της Παναγίας. Και πάω προς τον Προυσό. Α, τι τόπος κι αυτός. Όταν πηγαίνω εκεί, δεν θέλω να φύγω. Ποταμοί βαθιά, που σμίγουν βουίζοντας, άλλοτες άφαντοι κι άλλοτε λάμποντας. Κι ανάμεσά τους οι πλαγιές που ανεβαίνουν, οι πλαγιές με τα σκαλοπάτια που ονομάζουν πεζούλια. Σκάλες μέχρι τον ουρανό. Τον ουρανό. Το άλλο γαλήνιο νερό. Που χάνεται πίσω από την κορυφογραμμή. Και πηγάζει εδώ χαμηλά. Που ζει τη γαλήνη εκεί ψηλά και τη σφοδρότητα εδώ στα βαθιά.

Δε θέλω να φύγω από αυτό τον τόπο. Κι έτσι κατανούω και την επιθυμία της Παναγίας. Την ακατανίκητη επιθυμία της να μένει σ' αυτό τον τόπο. Γιατί έφτασ' εδώ, πριν από αιώνες, σαν μετεωρίτης, λάμποντας πάνω από βουνά και θάλασσες έφτασε, ερχόμενη από την Προύσα, όταν αυτή κατελήφθη από τους Σελτζούκους. Τρύπησ' εκεί ψηλά το βράχο για να διαβεί καθώς προσγειωνόταν. Κι άφησε το τετράγωνο σχήμα της στον τρύπιο βράχο. Πήγε και καρφώθηκε στο βάθος αυτής της σπηλιάς. (Εκεί ψηλά στο κενό τετράγωνο του βράχου μπορείς να βάλεις όποια θεότητα θέλεις, ακόμα και τον εαυτό σου, σα σε καθρέφτη, όμως σ' αυτή την πέτρινη σπηλιά χωράει μόνο η Παναγία η Προυσιώτισσα.)

Οι βοσκοί τη φρόντισαν. Έγιναν ιερείς της. Η κλεφτουργιά την προσκύνησε. Κι ο Γιος της Καλογοριάς τής αφιέρωσε τ' άρματά του. Απόπειρες να την πάρουν απέτυχαν. Την πήγαν σε τόπους καμπίσιους, πιο προσιτούς από

τον Προυσό, τον κρυμμένο εκεί μες στα βουνά. Μα πάντα η εικόνα της δραπέτευε.

Πήγα. Κι εκεί στη αυλή της, όπου οι κυκλικοί χοροί των φλογών στα μανουάλια και το πλήθος των ανθρώπων, εκεί μπροστά στο άγιο νερό της, θυμήθηκα που διηγόταν ο πατέρας μου:

Που 'βαλε στοίχημα ο καλόγερος του μοναστηριού, ότι μπορεί να πετάξει το σταμνί γεμάτο κρασί στο γκρεμό κι αυτό να μην σπάσει. Και πέταξε το σταμνί στο γκρεμό. Και σε λίγο το 'φερε η Παναγία. Μα πριν το απιθώσει στα χέρια του, του 'δωσε μια σφαλιάρα δυνατή. Γιατί έβαλε το στοίχημα χωρίς να την ειδοποιήσει. Κι αυτή βρισκόταν μακριά. Είχε τρέξει να βοηθήσει ένα καράβι που πάλευε με τα κύματα. Και μόλις με την άκρη του ματιού της πρόλαβε την πτώση του σταμνιού. Που θα έспаγε. Και θα έχανε ο καλόγερος το στοίχημα, κι αυτή τη δόξα της δυνάμεώς της.

Κι ακόμα διηγόταν ο πατέρας μου:

«Αρρώστησε η θεια Χαρλαμίνη κι ο μπαρπα Χαράλαμπος είπε να πάει ο μπάρπα Πέτρος να φέρει το νερό, το αμίλητο νερό, από την Προυσιώτισσα, για να γίνουν τα λούσματα της θεια Χαρλαμίνης. Και πήγε ο μπάρπα Πέτρος, αμίλητος στο πήγαινε, αμίλητος στο έλα, κι έφερε το νερό της Παναγίας. Και όταν άρχισαν τα λούσματα, όταν άρχισαν να λούζουν μέσα στο σπίτι τη θεια Χαρλαμίνη, με το αμίλητο νερό της Παναγίας, ένας κρότος ακούστηκε, σαν κανονιά, ψηλά, πάνω απ' το ταβάνι, στη σκεπή». «Έσκασε ο διάολος», είπαν. «Κ' η θεια Χαρλαμίνη έγινε αμέσως καλά».

ΣΧΟΛΙΟ:

Αχ, το αμίλητο νερό. Αυτή η νηστεία λόγων και σκέψεων, αυτή η σιωπή που γίνεται βροντή. Θυμούμαι όταν πρωτοδημοσίευσα βιβλίο, και με καλούσαν εδώ κι εκεί σε σαλόνια και σε τραπέζια. Γνωστοί μεταξύ τους όλοι τους κι απέραντα φλύαροι. Κι εγώ (ερχόμενος απ' αλλού και πηγαίνοντας γι' αλλού) να σκέφτομαι:

Έτσι φλυαρώντας, είναι δυνατόν, μέσα σ' αυτή την υπερκατανάλωση δυνάμεων από εξυπναδούλες, κουτσομπολιά και αστειάκια, μακριά απ' οτιδήποτε το ποιητικό, είναι δυνατόν να βγει ο Λόγος; Μα βέβαια, πρέπει να πάρεις το άγριο, το μακρινό βουνίσιο μονοπάτι, αμίλητος στο πήγαινε, αμίλητος στο έλα, κουβαλώντας το νερό της Παναγιάς. Αλλιώς δεν γίνεται το θαύμα.

ΤΟ ΕΛΑΦΙ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΤΗΣ ΛΥΚΟΒΡΥΣΙΩΤΙΣΣΑΣ

Στο Μοναστήρι της Παναγίας της Λυκοβρυσιώτισσας, στις 31 του Αυγούστου, κάθε χρόνο, μαζεύονται από τα γύρω χωριά, τις πόλεις και τις κωμοπόλεις και κάνουν πανηγύρι. Έρχονται οι προσκυνητές της Παναγίας, με τα κεριά, τις λαμπάδες και τ' άλλα τάματα, με τους αρρώστους, με τα ζώα που είναι να πουληθούν και με τα σφαχτά που είναι να ψήσουν. Παρακολουθούν όλοι τη λειτουργία κ' ύστερα βγαίνουν έξω. Αρχίζουν τα όργανα, οι χοροί, το φαγοπότι, τα παζαρέματα, το νυφοδιάλεγμα, οι αγάπες, κάποτε τσακωμοί και μαχαιρώματα...

Όμως πολύ παλιά το πανηγύρι δεν γινόταν όπως γίνεται σήμερα. Εδώ και διακόσια, τρακόσια χρόνια, λένε, πως τα πράγματα γίνονταν λίγο διαφορετικά:

Λοιπόν, οι άνθρωποι έφταναν νηστεμένοι και λειτουργούνταν και μεταλάβαιναν. Κ' ύστερα έβγαιναν έξω. Κι ένα ελάφι έφτανε μες από το δάσος. Γονάτιζε μπροστά στον παπά. Ξάπλωνε, του έδινε το λαιμό του. Ο παπάς το έσφαζε. Το έγδερναν, το έψηναν και το μοίραζαν σαν αντίδωρο σ' όλους τους προσκυνητές. Αυτό γινόταν για εκατοντάδες χρόνια, κάθε χρόνο, την ίδια μέρα, την ίδια ώρα. Πρώτα γινόταν αυτό κ' ύστερα όλα τ' άλλα.

Αλλ' όμως μια χρονιά, σχόλασε η λειτουργία και βγήκαν όλοι έξω να περιμένουν το ελάφι. Το ελάφι αργούσε. Αναρωτιούνταν όλοι τι να συνέβη. Ήθελαν να εξηγήσουν αυτή την αλλαγή, αυτή την αργοπορία. Πέρασε μισή ώρα, πέρασε μια ώρα. Πάνω που έκλεινε μιáμιση

ώρα, ακούστηκε ένας δυνατός θόρυβος από δέντρα που αναμέριζαν. Ήταν το ελάφι που έτρεχε μέσα στο δάσος. Έφτασε, τρέχοντας, αγκομαχώντας από την κούραση, καταϊδρωμένο, στάθηκε κι ανάσαινε. Αμέσως ο παπάς το άδραξε, το 'ριξε κάτω και το 'σφαξε. Το έγδαραν. Το έψησαν. Το μοίρασαν και πάλι σαν αντίδωρο, σ' όλους τους προσκυνητές και πανηγυριώτες.

Την άλλη χρονιά και πάλι το ελάφι άργησε. Περιμέναν, περίμεναν. Δεν ήρθε ούτε στην ώρα, ούτε στις δυο ώρες, δεν ήρθε ποτέ. Ποτέ ξανά. Γιατί, λένε, γιατί, όταν είχε αργήσει την περσινή φορά και ήρθε τρέχοντας, καταϊδρωμένο, δεν το σπλαχνίστηκαν, δεν το σεβάστηκαν, το 'ριξαν αμέσως κάτω και το 'σφαξαν. Έπρεπε να το αφήσουν να ξεκουραστεί λίγο. Να γονατίσει μόνο του. Να προσφερθεί μόνο του στο μαχαίρι, αφού έτσι κι αλλιώς, μόνο του ερχόταν, για να θυσιαστεί.

ΣΧΟΛΙΟ:

Το θρύλο αυτόν, όταν πήγα να τον διηγηθώ σε Πελοποννήσιους ή Μακεδόνες, μου είπαν ότι ήταν και δικός τους θρύλος. Που θα πει ότι είναι πανελλήνιο και παγκόσμιο το αρχέτυπο της απώλειας του ανωτέρου επιπέδου της θυσίας, πως είναι πανελλήνιο και παγκόσμιο το αρχέτυπο της αντικατάστασης της εθελούσιας, συνειδητής αυτοθυσίας, από την γενόμενη δια της βίας ετεροθυσία. Ο θρύλος λοιπόν μας λέει, πως την ερωτική, συνειδητή αυτοθυσία (που χρειάζεται για την δημιουργία ζωής) με τον καιρό, όταν οι άνθρωποι χάσουν τη βιωμένη γνώση, τη διαδέχεται πάντα ένα κατώτερο επίπεδο θυσίας, η διά της βίας ετεροθυσία.

Πρόκειται για την απώλεια μιας ολόκληρης διάστασης. Πρόκει-

ται για την απώλεια ενός ανώτερου συνειδησιακού επιπέδου και την πτώση σ' ένα κατώτερο συνειδησιακό επίπεδο.

Το ελάφι δεν ξαναήρθε, γιατί χάθηκε το επίπεδο εκείνο συνείδησης, στο οποίο, το εθελουσίως θυσιαζόμενο ελάφι υπάρχει. Χάθηκε το ερωτικό εκείνο, όπου συνειδητά, η ζωή προσφέρεται στη ζωή.

Το ελάφι δεν ξαναήρθε, γιατί δεν υπάρχει τέτοιο ελάφι, σ' αυτό το επίπεδο συνείδησης που το περιμένουν.

Το ελάφι πάντα έρχεται, αλλά σ' ένα άλλο επίπεδο, εκεί όπου ακόμα γνωρίζουν τι εστί αυτοθυσία, εκεί όπου ακόμα γνωρίζουν τι εστί ζωή, εθελούσια προσφερόμενη στη ζωή.

Η Γ Λ Ω Σ Σ Α

...αυτός που φροντίζει για τα ατυχήματα της ακουστικής, την αλλοίωση των σημάτων και τις μεγάλες διαβρώσεις της γλώσσας... όλοι ετούτοι είναι πρίγκιπες της εξορίας και δεν έχουν να κάνουν παρά με το τραγούδι μου.

Σαιν Τζων Περς

...Αφότου αναλάβαμε το ρόλο, να εξαγνίσουμε τη γλώσσα της φυλής...

Τ. Σ. Έλιοτ

Εγκαταλείψανε τους τόνους, την παράγραφο κι ακόμη τα διαλυτικά

(αυτούς τους τέλειους διδύμους της γραφής μας).

Έτσι στις ψησταριές και στις ταβέρνες τους δεν

θα 'βρεις παιδάκια,

όλοι τους πια σερβίρουνε παιδάκια.

Γ. Υ.

Ο ΑΝΙΑΤΟΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟΣ ΕΠΙΡΧΙΩΤΙΣΜΟΣ

Δεν μου είναι δύσκολο να καταλάβω ότι αυτά τα πράγματα
για μερικούς λογαριάζουν πολύ λίγο.

Σεφέρης

Παράξενος κόσμος που λέει πως βρίσκεται στην Αττική
και δεν βρίσκεται πουθενά.

Σεφέρης

Τη γλώσσα μού έδωσαν ελληνική, στις αμμουδιές του
Ομήρου
Μονάχη έγνωια η γλώσσα μου στις αμμουδιές του
Ομήρου.

Ελύτης

Μήγαρις έχω άλλο στο νου μου πάρεξ ελευθερία και
γλώσσα;

Σολωμός

Δε με φοβίζει ο θάνατος, αφού η γλώσσα που μιλούν στον
παράδεισο είναι τα ελληνικά.

Εγγονόπουλος

Κι εδώ πώς σταματά ευθύς πώς συγκινείται ο Γραικός
ελληνικά διαβάζοντας.

Καβάφης

Όταν ο Θεός αποφάσισε να δημιουργήσει τον κόσμο,
κάθισε πρώτα κι έμαθε ελληνικά.

Νίτσε

Όποιος γνωρίζει καλά ελληνικά, βρίσκεται ήδη στην
ανώτατη βαθμίδα μύησης.

Ινδική παράδοση

Αυτά οι ποιητές. Αλλά ιδού ο ανίατος πνευματικός επαρχιωτισμός:

«Φλας», «Σκάι», «Μέγκα», «Μπλου Σκάι», «Τοπ εφ εμ», «Σέβεν εξ», «Νιου Τσάνελ», «Σούπερ σταρ»...

Και να φανταστείς ότι πριν από λίγα χρόνια κάναμε νόμο για τις ξενικές επιγραφές στα καταστήματα. Και να φανταστείς ότι είχα κατά νου να καλέσουμε κάποτε στους Δελφούς (όπου θα γινόταν κάθε χρόνο παγκόσμιο πνευματικό συνέδριο) το «άνθος» της δυτικής διανόησης. Να τους εξηγήσουμε πως δεν ζητούμε χάρη, πως μας ενδιαφέρει να το δουν μόνο σαν πνευματικοί άνθρωποι. Να δουν ότι μιλώντας τη γλώσσα τους, μιλούν ήδη σε μεγάλο βαθμό ελληνικά, αλλά στραπατσαρισμένα ελληνικά. Πως ίσως πέρα από την εθνική γλώσσα τους θα έπρεπε να γίνει κοινή γλώσσα η ήδη κοινή κατά μεγάλο μέρος ελληνική γλώσσα, που στο κάτω κάτω είναι η μάνα γλώσσα, η οποία περιέχει τα ονόματα των πραγμάτων βγαλμένα από τα ίδια τα πράγματα και πως «αρχή σοφίας ονομάτων επίσκεψις».

Να τους πούμε πως αν προφερθεί σωστά το αίτ είναι το ελληνικό αήρ. Πως δεν είναι το ίδιο ψυχολογία και σαϊκόλοτζι. Πως δεν είναι τυχαίο που στα Ελευσίνια Μυστήρια δεχόντουσαν Έλληνες και ξένους, δούλους κι ελεύθερους, όχι όμως τραυλούς, για να μη γίνει τέρας η οπτασία όταν κληθεί με το όνομά της στραπατσαρισμένο.

Αυτά είχα κατά νου εγώ ο αφελής, χωρίς να λάβω υπ' όψιν μου πως έχουμε και την πρωτευόντως επαρχία, με τους μικρομεσαίους της διανόησης να σιωπούν μπροστά

σ' αυτή την αθλιότητα, μπροστά σ' αυτή την πρωτοφανή γελοιότητα, μπροστά σ' αυτή την προδοσία. Ούτε καν ο Μέγας Λαζόπουλος δεν τόλμησε να πει τίποτε. Μόνο ο Ζουράρις είπε κάτι για τους Μεγκάλους κι αποκλείστηκε διά παντός από το «Μέγκα». Κάτι ήξερε ο Σεφέρης που έλεγε πικρά:

«Όπως πάμε, σε λίγα χρόνια αυτή η χώρα θα λέγεται *Ελλαδέξ*».

Και ιδού οι ξύπνιοι:

«Μέγκα», «Νιου Τσάνελ», «Σκάι», «Μπλου σκάι», «Σούπερ σταρ», «Σεβεν εξ», «Φλας» κ.λπ.

Για να μην έρθουν οι πολιτισμένοι δυτικοί και μας βρουν να μιλούμε τα παρωχημένα και ντεμοντέ ελληνικά. Ενώ στην Θεσσαλονίκη, ακόμα κοιμούνται εκεί:

«Αργώ», «Μακεδονία», «Βεργίνα», «Ανατολικός», «Θεσσαλονίκη», δηλαδή όλα ντεμοντέ, όπως Καβάφης, Σεφέρης, Ρίτσος, Σολωμός, Ελύτης...

Παράξενος κόσμος, που τάχατες κόπτεται για το όνομα «Μακεδονία». «Παράξενος κόσμος που λέει πως βρίσκεται στην Αττική και δεν βρίσκεται πουθενά».

ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, Τρίτη 28 Δεκεμβρίου 1993

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΑΙΧΝΙΔΙΟΥ

Πού είναι η σοφία που τη χάσαμε στις γνώσεις;

Πού είναι οι γνώσεις που τις χάσαμε στις πληροφορίες;

Τ. Σ. Έλιοτ

Το κακό στην παιδεία αρχίζει από την πρώτη κιόλας μέρα του σχολείου, όταν ο δάσκαλος είτε η δασκάλα ζητούν από τα παιδιά τετράδια που να είναι ντυμένα μ' εκείνα τα ανατριχιαστικά στην όψη και στην αφή νάυλον καλύμματα βιομηχανικής προέλευσης. Με την πράξη αυτή δίνεται το πρώτο μάθημα εναντίον της οικολογίας, εναντίον της αισθητικής, εναντίον της χειροτεχνίας. Και η πρώτη χειροτεχνία μπορεί να είναι το ντύσιμο του τετραδίου με χαρτί, όπου η ετικέτα μαζί με τα γράμματα του ονόματος θα αποτελούν την πρώτη σχολική ζωγραφιά.

Το κακό στην παιδεία αρχίζει από την πρώτη κιόλας μέρα, όταν η δασκάλα ή ο δάσκαλος λέει στα παιδιά πως άλλο τετράδιο πρέπει να 'ναι μπλε, άλλο σιέλ κι άλλο φούξια. Με την πράξη αυτή χάνεται μια ευκαιρία να μπουν τα παιδιά στην παιδεία παίζοντας, όπως το ήθελαν οι αρχαίοι, που αντελήφθησαν ότι η μύηση στη ζωή, δε γίνεται παρά με τη χαρούμενη γνώση, όπως τη δίνουν οι Μούσες, οι κόρες του Ζηνός και της Μνημοσύνης, οι κόρες της Ζωντανής Μνήμης, δηλαδή της Αλήθειας.

Τι θαύμα ν' αρχίζει από την πρώτη κιόλας μέρα του σχολείου η υποχώρηση της οικογενειακής και κοινωνικής υποκουλτούρας, όταν με διάλογο, συν-ζητώντας, δάσκαλος και μαθητές θα έμπαιναν στο παραμύθι των χρωμά-

των: *Κίτρινο*, γιατί είναι το χρώμα του κίτρου. *Πορτοκαλί*, γιατί είναι το χρώμα του πορτοκαλιού. *Λεμονί*, γιατί είναι το χρώμα του λεμονιού. *Κόκκινο*, γιατί βγαίνει από τους κόκκους (είτε του ροδιού είτε άλλους κόκκους, που η επεξεργασία τους βγάζει αυτό το χρώμα). *Πορφυρό*, γιατί βγαίνει από την πορφύρα. *Τριανταφυλλί*, γιατί είναι το χρώμα του τριαντάφυλλου. *Ασημί*, γιατί είναι το χρώμα του ασημιού. *Σαπφείρινο*, γιατί είναι το χρώμα του σάπφειρου. *Κροκί*, γιατί είναι το χρώμα του κρόκου. *Βυссινί*, γιατί είναι το χρώμα του βύσσινου. *Καφετί*, γιατί είναι το χρώμα του καφέ. *Καστανό*, γιατί είναι το χρώμα του κάστανου. *Μελί*, γιατί είναι το χρώμα του μελιού. *Ουρανό*, γιατί είναι το χρώμα τ' ουρανού. *Θαλασσί*, γιατί είναι το χρώμα της θάλασσας. *Σμαραγδί*, από το χρώμα που έχει το σμαράγδι. *Λαδί*, από το λάδι. *Κυπαρισσί*, από το χρώμα του κυπαρισσιού, του σκοτεινόχρωμου ελληνικού κυπαρισσιού. *Πράσινο*, γιατί είναι το χρώμα του πράσου. *Άσπρο*, γιατί βγαίνει πιθανότατα («πιθανότατα» λέει εδώ η δασκάλα, αμφισβητώντας το απόλυτο κύρος της και προτρέποντας στη χαρά της έρευνας), πιθανότατα από το «ασπαίρω» των νερών που όταν σπαρταρούν, πηδούν, χτυπιούνται, ταραζονται, κάνουν α(σπ)φρό, ασπρίζουν. Και βέβαια δεν έχει τέλος αυτό το παραμύθι, αφού για να ακριβολογήσει κανείς πάνω στα χρώματα, θα πρέπει να πάει στο χρώμα του κάθε πράγματος. Και τα πράγματα είναι άπειρα.

Η κακή παιδεία αρχίζει από την πρώτη κιόλας μέρα του σχολείου, όταν τα παιδιά μαθαίνουν (και μερικά ακούν έκπληκτα) πως πρώτη μέρα της εβδομάδας

είναι η Δευτέρα. Κι όταν κάποιος από τα έκπληκτα παιδιά ρωτά «Αφού είναι πρώτη μέρα, γιατί τη λένε Δευτέρα;» η δασκάλα απαντά «Άσε τώρα εσύ τις εξυπνάδες». Τι να πει βέβαια η δασκάλα, αφού και όλοι οι χαζοχαρούμενοι τηλεοπτικοί αστέρες εύχονται «καλή εβδομάδα» όχι από τα μεσάνυχτα του Σαββάτου προς την Κυριακή αλλά μάλλον από τη Δευτέρα το πρωί και τη Δευτέρα το μεσημέρι.

Δεν είναι δύσκολο στη δασκάλα να πει πως η πρώτη μέρα της εβδομάδας είναι η Κυριακή, δηλαδή η αφιερωμένη στον Κύριο. Δύσκολο είναι να σκεφτεί. Γιατί οι άνθρωποι δεν σκέφτονται, τίποτε δεν ανθίζει στο αλώνι του νου τους, τίποτε δεν φυτρώνει μέσα τους που να 'χει τις ρίζες του στο κορμί τους, στην εμπειρία τους. Οι άνθρωποι όταν λένε «σκέφτομαι», θα 'θελαν να πουν «χρησιμοποιώ κάποιες από τις σκέψεις που έχω στην αποθήκη του μυαλού μου τη γεμισμένη από άλλους σε ανύποπτο χρόνο». Κανένας σχεδόν δεν σκέφτεται. Και πως αυτό αποτελεί την ίδια την πτώση από το Πνεύμα, από τον Παράδεισο, οι άνθρωποι δεν μπορούν να το διανοηθούν ευρισκόμενοι μέσα στη γενική υποβολή, αυτή την υποβολή που μεγάλοι στοχαστές και ποιητές ονόμασαν ύπνο. Σχεδόν δεν διαβάζεις τίποτε και δεν ακούς τίποτε που να βγαίνει από τον ίδιο τον άνθρωπο, από τη δική του ύπαρξη, από τη δική του πίστη (επίσταμαι, γνωρίζω ε-πιστη-μονικώς κι όχι αποδέχομαι τυφλά ή μέσω της πειθούς). Πίσω από κάθε ομιλούντα ή γράφοντα υπάρχει πάντα ο υποβολέας, οι υποβολείς, κερκίδες γεμάτες μαϊμούδες που επικροτούν ή αποδοκιμάζουν. Πίσω από κάθε ομιλούντα ή γράφοντα μπορεί ο ασκημένος αμέσως να διακρίνει το κόμμα,

την εταιρεία, τη θρησκεία, την οργάνωση, την ομάδα, το τηλεοπτικό κανάλι ή την εφημερίδα, το μαντρί τέλος πάντων στο οποίο ανήκει ο ομιλών ή ο γράφων, ο οποίος ομιλών και γράφων δεν υποφιάζεται πως ούτε μιλά ούτε γράφει, αλλά μόνο βελάζει, μέσ' από το μαντρί του, με την σιγουριά και την αυτοπεποίθηση που του δίνει η γνώση ότι οι του μαντριού είναι μαζί του, πως οι αυθεντίες του μαντριού, οι αυθέντες του δηλαδή, για άλλη μια φορά είναι καθησυχασμένοι, ευχαριστημένοι, αφού το αγελαίον «πρόσωπο» παραμένει πιστό στο μαντρί, αφού για μια ακόμη φορά έδειξε πως δεν υπάρχει κίνδυνος να μιλήσει «ως εξουσίαν έχων», αντλώντας από τον σωματικό και συμπαντικό εαυτό του, αφού για άλλη μια φορά μίλησε καθ' υποβολήν, μέσα στη γενική υποβολή, μέσα στον μεγάλο ύπνο, «που σα μεμβράνη τυλίγει τον άνθρωπο, από την πρώτη κιόλας μέρα της ζωής».

Η κακή παιδεία αρχίζει από την πρώτη κιόλας μέρα του σχολείου, όταν η δεύτερη μέρα της εβδομάδας λέγεται πρώτη και ο έβδομος μήνας (δηλαδή ο Σεπτέμβρης) λέγεται ένατος. Όχι βέβαια, δε θα συζητήσει η δασκάλα με τα παιδιά ποιες ιστορικές μήτρες έβγαλαν τέτοια τέρατα. Δεν μπορεί την πρώτη σχολική μέρα να μιλήσει γι' αυτές τις τερατωδίες.

Τουλάχιστον η δασκάλα να γνώριζε η ίδια κι αυτό θα αρκούσε. Να ήξερε πως το μίσος για την αρχαιότητα (για το αρχικό, το φυσικό, το σωματικό, το βιο-λογικό, το αληθινό και γι' αυτό επικίνδυνο) δημιούργησε αυτές τις τερατωδίες. Πως πριν από τους μήνες που έχουν ονόματα καισάρων υπήρχαν οι μήνες (μην, η φτερωτή του φεγγα-

ριού), που τα ονόματά τους έβγαιναν από τη φύση, που τα ονόματά τους (και οι γιορτές τους) προέρχονταν από την ερωτική συμπεριφορά της Γης απέναντι στον Ήλιο και στα άλλα άστρα. Καλά, η Δύση διατήρησε τα ονόματα των εκρωμαϊσμένων Ελλήνων θεών και των καισάρων της. Η Ελλάδα όμως; Πώς έγινε και ζούμε σαν φάρια στις γυάλες, αποκομμένοι από τον γήινο τόπο και τον ηλιακό χρόνο; Τουλάχιστον οι Δυτικοί διατήρησαν στις μέρες της εβδομάδας τα ονόματα που προέρχονται από την ηλιακή, την πλανητική ιεραρχία και τη μουσική κλίμακα. Εμείς όμως; Βάλαμε στις μέρες της εβδομάδας αριθμούς (σα να είναι κελιά φυλακών), για να αποφύγουμε τον «καταραμένο παγανισμό», δηλαδή τους ναούς των πηγών, με το νερό της ζωής και τον καθρέφτη της αυτογνωσίας.

Κι όταν μιλούμε για παράδοση, παρακαλώ, μέχρι που πάει αυτή η παράδοση; Μέχρι το 1940 μετά Χριστόν; Μέχρι την Τουρκοκρατία; Μέχρι τη Ρωμαιοκρατία; Μέχρι την Κλασική αρχαιότητα; Μέχρι τους Ομηρικούς χρόνους; Μέχρι την Κυκλαδική περίοδο, τους Μυκηναίους και τους Μινωίτες; «Σε πόλεις αιγυπτιακές πολλές να πας / να μάθεις και να μάθεις απ' τους σπουδασμένους». Δεν το λέει έτσι τυχαία ο ποιητής. Αλλά μερικοί υπέρμαχοι της παράδοσης, θέλουν ηλιθίως την παράδοση να σταματάει στην Τουρκοκρατία ή το πολύ στη Ρωμαϊκή κατοχή. Κι άλλοι «αρχαιολάτρες» θέλουν, ημιμαθώς (και κάποτε υπόπτως), να ξεκινά η Ελλάδα από τον 5ο αιώνα προ Χριστού. Κι εγώ που κουβεντιάζω με τον Ηράκλειτο που είναι του 6ου αιώνα; Με τον Θαλή, που είναι του 7ου αιώνα; Κι εγώ που κουβεντιάζω με τον Κυκλαδίτη γλύ-

πη και τον Μινωίτη ζωγράφο; Τί πρέπει να κάμω εγώ; Να το παίξω βλάκας; Ή μήπως πέντε και έξι χιλιάδες χρόνια είναι πολλά για το πνεύμα; Ή μήπως αυτά τα πέντε και έξι χιλιάδες χρόνια είναι παρελθόν για το πνεύμα; Για το πνεύμα το 4000 προ Χριστού είναι χτες. Κι αυτό που χτες υπήρξε ζωντανό, είναι διαρκώς παρόν. Κι αυτό που είναι για το πνεύμα διαρκώς παρόν, για τους όρθιους νεκρούς, είναι ένα διαρκώς απλησίαστο μέλλον. «Φύγετε, φύγετε, φύγετε, / είπε το πουλί· / ανθρώπινο είδος / δεν μπορείς ν' αντέξεις πολύ / πραγματικότητα».

Από την πρώτη κιόλας μέρα του σχολείου έχει καταστραφεί το ήμισυ της παιδείας. Από την πρώτη κιόλας μέρα του σχολείου αρχίζει να πεθαίνει (ό,τι πιο θεϊκό, ό,τι πιο όμορφο, ό,τι πιο επαναστατικό) το παιδί. Από την πρώτη κιόλας μέρα αρχίζει να πεθαίνει το παιχνίδι και ξεκινά η δουλειά-δουλεία, ο εξανδραποδισμός, η προετοιμασία για τη στράτευση στο σύστημα, όπου ούτε καν τα αφεντικά δεν είναι ελεύθερα, αφού μόνο μια ελευθερία υπάρχει: Η πνευματική ελευθερία.

Θεσσαλονίκη, Σεπτέμβρης 1993 (περιοδικό ANIXNEYΣEΙΣ, 1994)

Η ΛΗΘΗ ΤΗΣ ΛΗΘΗΣ*

Ο φυλετισμός (ρατσισμός) κι ο αδερφός του ο θρησκευτικός φανατισμός, είναι παιδιά της άγνοιας. Αλλά και ο γενιτσαρισμός, η δουλικότητα, τα γλωσσικά ταμπού, μήπως δεν είναι κι αυτά παιδιά της διαστρεβλωμένης γνώσης, δηλαδή της άγνοιας; Καμμιά φορά αναλογίζομαι: Είναι δυνατόν με τόση παρρησία να λέμε ότι η αγγλική γλώσσα περιέχει 45.000 ελληνικές λέξεις και την ίδια στιγμή να έχουμε αποδεχτεί ότι στη Μέση Ανατολή, όπου η κουλτούρα μας ήταν κυρίαρχη για αιώνες, δεν έχουμε δώσει ούτε δέκα λέξεις;

Αλλά, φίλοι, έχοντας περάσει μέσα από μακροχρόνιες και ποικίλες σκλαβιές, φτάσαμε στη λήθη κι αυτής ακόμα της λήθης, γι' αυτό κι αποδεχτήκαμε μαζί με τόσες άλλες διαστρεβλώσεις και ένα είδος γλωσσικού σκοταδισμού:

Θεωρούμε λόγου χάριν εβραϊκές, λέξεις που ούτε καν οι ίδιοι οι Εβραίοι** δεν τις θεωρούν εβραϊκές: Αφού για το Αδάμ (Αδάμας, Κάδμος, Κόσμος) και το Εύα (ορφικό ευοί - βίος - και βίβο στα λατινικά και εβίβα σαν ευχή σήμερα, Ζωή) οι Εβραίοι έχουν δικές τους λέξεις (Ισχ για τον Αδάμ και Ισχσχάχ για την Εύα). Όσο για τον Σαβαώθ (απ' όπου το Σάββατο;), δεν σας θυμίζει τον Σαβάζιο, τον σεβάσμιο, το σέβω και τον σεπτό; (Ρωτώ αν «σας θυμίζει», επειδή στο παιχνίδι αυτό της αναζήτησης της ρίζας των λέξεων για τίποτε δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι). Κ' ύστερα ο Μωυσής, που είναι και «ο πρώτος ποιητής» της Παλαιάς Διαθήκης (κατά τον Σιρρέ και τον

Ουγκώ), δεν σας θυμίζει τον Μουσαίο και τις Μούσες; Ο Ηλίας δεν σας θυμίζει τον ελληνικό θεό Ήλιο και την ελληνική θεά Ηλία; (Με άρμα όπως ο Ήλιος φεύγει ο Ηλίας προς τους ουρανοί. Ψηλά στις κορυφές όπου ανατέλλει και δύει ο Ήλιος χτίζονται τα εκκλησάκια του Αϊ-Λια. Μεσοκαλόκαιρα, όταν ο Ήλιος βρίσκεται στη δόξα του, γιορτάζεται ο Αϊ-Λιας. Κι εν πάση περιπτώσει, καλώς ή κακώς, άσχετα με την πραγματική καταγωγή της λέξης «Ηλίας», οι Έλληνες έχουν συνδέσει καταφανώς τον Αϊ-Λια με τον Ήλιο). Αλλά ο Ιάφεθ δεν σας θυμίζει τον Ιαπετό; Ο Ιησούς και ο Ιασής δεν σας θυμίζουν τον Ιάσωνα; Ο Ιωνάθαν, ο Ιωνάς και ο Ιωάννης δεν σας θυμίζουν τον Ίωνα, δηλαδή τον Έλληνα; (Δεν νομίζω ότι τυχαία ο Δραγούμης μετέτρεψε το όνομά του Ιωάννης σε Ίων). Και συνεχίζω: Ο Ιεροβοάμ δεν σας θυμίζει τον ιερώς βοώντα; Κι αφού ο Φίλιππος και ο Ανδρέας, Εβραίοι όντας, έχουν ελληνικό όνομα, γιατί να μην έχει κι ο φίλος τους Ναθαναήλ (Εβραίος κι αυτός) ελληνικό όνομα; Το Ναθαναήλ δεν σας θυμίζει τον Αθανάσιο; Και ύστερα ο Σίμων (Σιμωνίδης ο Κείος), με μια πιθανότητα να είναι όνομα φοινικικής καταγωγής. Αλλά Χριστός δεν είναι από το χρισμένους; Ή μήπως ο Γαβριήλ ή Γκαμπριέλ δεν είναι το ελληνικό Γαμβρός; Γαμβρός, κρατώντας το κρίνο του έρωτα, της αγάπης, ενώ ο Μιχαήλ (Μισαήλ, από το ελληνικό μίσος) το αντίθετό του, κρατάει σπαθί πολέμου και θανάτου. Γαβριήλ και Μιχαήλ, οι δύο πόλοι της ενιαίας θεότητας, που είναι γάμος και μίσος, φιλότης και νείκος, (έρως και έρις), Έρωτας και Θάνατος. Αλλά ο Θωμάς δεν σας θυμίζει τον Τίμαιο των Ελλήνων; Το αλληλούια δεν

σας θυμίζει την αλληλουχία των Ελλήνων; Η Καμπάλα ή Κάμπαλα (αλ Κάάμπα αραβικά) δεν είναι μήπως ο κύβος (κι αργότερα η κιβωτός) των Ελλήνων; Το σανχεντρίν δεν είναι μήπως το συνέδριο των Ελλήνων; Το «Ειν σοφ» δεν είναι μήπως το «Ένα σοφό» των Ελλήνων;

Αλλά, πόσοι έχουν προσέξει ότι ενώ στην Παλαιά Διαθήκη τα περισσότερα ονόματα είναι σημητικής προελεύσεως, στην Καινή Διαθήκη τα περισσότερα ονόματα είναι ελληνικής και ρωμαϊκής προελεύσεως; Μικρό παράδειγμα: Μάρκος από το Άρης, Μαρς, (Μάρτιος), όπως και η Μαρκία όπως και η Μάρθα (πιθανόν δε και η Μαρία). Λουκάς, από το ελληνικό λυκ και το λατινικό λουκ - λουξ, Φωτεινός ο Λουκάς και Φωτεινή η Λουκία.

Και προχωρώντας, θα παρακάμψω τους Άραβες, θα παρακάμψω τον σοβινισμό του Ίντρις Σαχ, ο οποίος χίλιες δυο ρίζες βρίσκει για την καταγωγή της λέξης σούφι (σοφός, φωτισμένος), αλλά κάνει πως δεν ξέρει τίποτε για την πραγματική ρίζα, που είναι η ελληνική λέξη σοφός. (Και η Χαλιμά; Πόσοι γνωρίζουν ότι στη λέξη αυτή βρίσκονται στραπατσαρισμένες οι λέξεις «χίλιες και μία»...νύχτες;). Αλλά, θα παρακάμψω τους Άραβες και θα έρθω στους Έλληνες, που χτες μας κούφαιναν με τα γελοία τους «μερσί», «μαντάμ», «παρντόν», και σήμερα μας ξεκουφίνουν με τα επίσης γελοία «οκέι», «σόρρι», «μπάι». Είναι αυτοί που λένε «ντοκιμαντέγ», με κίνδυνο να σπάσουν τα δόντια τους τρίβοντάς τα πάνω στα δόντια τους. Είναι αυτοί που αποκαλούν «σφαίρα» το βλήμα που κάποτε ήταν σφαιρικό (μπάλα, βόλι), αλλά σήμερα δεν

είναι. Είναι αυτοί που για να κάμουν «το πολύθρονον» καναπέ, έκαμαν «τον θρόνο» πολυθρόνα. Είναι αυτοί που αποκαλούν τον καρραφλό (κάρα + φλοιός), φαλακρό, εκτός κι αν εννοούν την άκρη του φαλλού η οποία κι αυτή όντως είναι καρραφλή. Είναι αυτοί που δεν ενοχλούνται διόλου, στην αναπνοή τους και στην εν γένει «βιο-λογία» τους, όταν λένε «του πανεπιστήμιου» ή όταν λένε «τη πληροφόρηση», «το τρόπο», «το Κώστα». Είναι αυτοί που, ακολουθώντας τους νέους γραμματικούς κανόνες, λένε: Η «ενεργή συμμετοχή», «η συνεχής ροή». Είναι αυτοί που επιμένουν να λένε «όπως είπαμε προηγούμενα» κι όχι «όπως είπαμε προηγουμένως», θυμίζοντάς μας το «είχαμε προηγούμενα». Είναι αυτοί που δεν αηδιάζουν με την πολυχρησία λέξεων και φράσεων. Είναι συχνότατα, μόνιμα σχεδόν, «οι συνήγοροι του διαβόλου», και πιστεύουν ότι (υ)π'ανδρεύονται όχι μόνον οι γυναίκες αλλά επίσης και οι άντρες. Είναι αυτοί στους οποίους «το ειρηνόφιλον και πράον πνεύμα» έχει διαποτίσει την υποκρισία τους μέχρι το μεδούλι, τόσο που στους αντίπαλους των αγώνων δεν βλέπουν πια ανταγωνιστές αλλά μόνο συναγωνιστές.

Λοιπόν, αυτοί οι Έλληνες, επιμένουν πως κάποιες λέξεις είναι τούρκικες όταν ακόμα και Τούρκοι επιστήμονες μας λένε πως είναι λέξεις ελληνικές, λίγο ή πολύ παραφθαρμένες από την τούρκικη προφορά:

Αλλά, φίλοι, η λέξη *αραμπάς* είναι τα ελληνικά *άρ(μ)α + βους*, που εύκολα έγιναν στο αλλόγλωσσο στόμα *αρα(μ)βούς*, *άρμα* ή *άμαξα* συρμένη από βόδια. Η λέξη *καλντερίμι* είναι η ελληνική «καλή ρύμη» και η λέξη *μπουντρούμι* είναι το ελληνικό «ιπποδρόμιο». Και δεν θα συνεχίσω με τα γνωστά *Ισταμπούλ* (εις την Πόλη)

και *Ισμίρ* (εις Σμύρνην), αλλά με το *καρντάς*, που 'ναι το ελληνικό «γκαρδιακός», της καρδιάς, ο αδερφός, ο φίλος. Και με το *σεβντάς*, που 'ναι το ελληνικό «σέβας», ευσέβεια, λατρεία, παθιασμένος έρωτας. Και με το *νταλγκάς*, που 'ναι το ελληνικό «άλγος», από το πρήξιμο (οίδημα, οίδημα) της αλός, το κύμα, που και ναυτία προκαλεί και άλγος. Και με το *αρσίζης*, που 'ναι το ελληνικό «θρασύς». Και με το *χαίρι*, που 'ναι το ελληνικό «χαρά» και «χαίρε». Και με το *κατής*, που 'ναι το ελληνικό (δι)κα(σ)τής. Και με το *γκεσέμι*, που 'ναι το ελληνικό «ηγεσία». Και με το *τζουμχουριέτ*, που 'ναι το στραπατσarisμένο ελληνικό «δημοκρατία». Και με το *καπάκ(ι)*, που 'ναι η ελληνική «κούπα» και «κούπωμα», από το αρχαίο ελληνικό κύπελλο. Και με τον *τέντζερ(η)*, που 'ναι το ελληνικό αγγείο με το άρθρο του, «τ' αντζιό», απ' όπου και η λέξη «ταγγιασμένο». (Ακόμα στην Αιτωλία τα κατσαρολικά και γενικά τα δοχεία τα λένε αγγειά). Και συνεχίζω με το *γκαϊλές*, που 'ναι το ελληνικό «κάψιμο», ο «καϋμός», ή όπως σωστότερα το λένε οι Κύπριοι «καμός».

[Πόσοι γνωρίζουν ότι η καύλα κι ο καϋμός είναι το ίδιο πράγμα, το κάψιμο, παρ' όλο που το ένα αναφέρεται στο πάνω μισό (άγιο μέρος) του σώματος, ενώ το άλλο αναφέρεται στο κάτω μισό (αμαρτωλό) μέρος του σώματος;]

Και συνεχίζω με το *κονάκι*, που 'ναι η ελληνική «γωνιά». Το *γκρέκι* (τόπος διαμονής) που είναι από το ελληνικό «αγροικία». Το *μπαλαμούτιασμα* που είναι από το ελληνικό «παλαμουτιάζω» βάζω χέρι, πιάνω με τις παλάμες μου. Και με το *κεμπάπ* ή *κεβάπ*, που είναι κύβοι κρέ-

ατος περασμένοι στη σούβλα. Και με το *τεφτέρι*, που 'ναι η ελληνική «διφθέρα». Και με την *μπέσα* (αλβανικά) που 'ναι η ελληνική «πίστη». Και με το *ταμάμ*, που 'ναι το ελληνικό «το όμοιο». (*Τάμα*, το ομοίωμα χεριού, ποδιού, ματιού που προσφέρουμε στην Αγία ή στον Άγιο. Αλλά κι από το *τάσσω*, *τάξις*, μπορεί να προέρχεται το *τάμα*.)

Ανάφερα τη λέξη *άγιος*. Που για τους λεξικογράφους μας είναι αγνώστου ετυμολογίας. Αλλά όπως έλεγε και ο Ηλίας Ηλιού, το κεφάλι, κύριοι επιστήμονες, δεν το έχουμε για να κρεμάμε τα καπέλα μας, αλλά για να σκεφτόμαστε. Άγιος. Αβεβαίου ετυμολογίας βεβαίως, αλλά συνάμα, πιθανόν, ίσως (παίξε διάβολε επιστήμονα λιγάκι, δείξε έναν πιθανό δρόμο, μη μένεις μόνο σ' αυτά που βρίσκεις στους ηλίθιους ομοίους σου), ίσως, από το «άγω» (οδηγώ) κι ακόμα από το «άγος» (βάρος) ή ακόμη από το «άγαμαι» (θαυμάζω) κι άλλα που τώρα δεν θυμάμαι...Και βέβαια το *μαντάτο*, που είναι λατινικό, προερχόμενο όμως από τα ελληνικά, αφού είναι το νέο το προερχόμενο εκ του Μαντείου. Και συνεχίζω με το *γουρλίδικος*, που 'ναι το ελληνικό «γούρμος», ώριμος, στην ώρα του. Και με το *γρουσούζικος* ή *γουρσούζικος*, που 'ναι το ελληνικό «άγουρος», άωρος. Και με το *γούρι*, που 'ναι η ελληνική ώρα, το «ωραίο», αυτό που 'ρχεται στην κατάλληλη στιγμή, η καλή ώρα, η καλή τύχη. Και με το *φιντάνι*, που 'ναι το ελληνικό φυτάνι, φυντάνι, φυτώριο, φυτό, φύομαι, φύση, ω αφύσικοι λεξικογράφοι, αγράμματοι με 18 πτυχία και κανένα πνεύμα.

Ω, εσείς οι ειδικοί, που για τη λέξη θεός δηλώνετε «αγνώστου προελεύσεως», ενώ εγώ ο μη ειδικός, παί-

ζοντας, δηλαδή ασκώντας την πραγματική παιδεία, έχω τουλάχιστον έξι, επτά, πιθανές προελεύσεις: Τσάο ή Ταό (κινέζικα), τζιαν και ντέβα (ινδικά), Δίας (ελληνικά), θέω, κατά τον Πλάτωνα (που έπαιζε), θέτω, κατά τον Πλάτωνα (που πάντα έπαιζε), θεάομαι-θεώμαι, κατ' εμέ (ίσως και κατ' άλλους), που είναι και το πιο πιθανό, αφού έχει να κάνει με την αυτογνωσία, την απόλυτη όραση και τον πλήρως αυτοθεώμενο, δηλαδή τον θεό.

Περιοδικό ΑΝΙΧΝΕΥΣΕΙΣ, 1995

---

* Μ' όλα τούτα δεν θέλω να πω ότι πηγή όλων των λέξεων του κόσμου είναι τα ελληνικά, κι ούτε θέλω να πω ότι οι Έλληνες δεν πήραν λέξεις από άλλους λαούς. Κι ακόμα, σίγουρα κάπου είμαι υπερβολικός, αλλά, είναι η υπερβολή που φέρνει στην υπερβολή. Σίγουρα θα έχω κάνει κάποιες απλουστεύσεις, κάποια λάθη, δε γίνεται ζωντανός χωρίς λάθη, μόνο οι πεθασμένοι δεν κάνουν λάθη. Εκείνο όμως που απαιτώ από τον εαυτό μου δεν είναι το (αδύνατον να επιτευχθεί) αλάθητον, αλλά, να μιλώ, να επιμένω, ν' ακολουθώ το γλωσσικό μου ένστικτο, να παίζω, και να μην αποδέχομαι παθητικά την άγνοια και την ηλίθια ξενομανία.

** Διόλου απίθανο η καταγωγή των Εβραίων να είναι αιγυπτιακή. Γιατί με τον ερχομό του φαραώ Αχενατών εμφανίζεται για πρώτη φορά στον κόσμο ο μονοθεϊσμός, με κέντρο λατρείας τον Ήλιο. Όταν όμως το πολυθεϊστικό ιερατείο κατέπνιξε την επανάσταση του δικαιοτάτου αυτού φαραώ, του μονοθεϊστή Αχενατών, δεν αποκλείεται, οι πιο πιστοί οπαδοί του να κατέφυγαν στην έρημο. Εκεί οι φυγάδες με τον καιρό αντικαθιστούν τον Ήλιο-δυνάστη (ο Ήλιος της ερήμου που καίει υπερβολικά, δεν γίνεται να είναι ο ευνοϊκός Ήλιος της Αιγύπτου) μ' έναν θεό άοριστο, φυλετικό, σκληρό και συνάμα συμπονετικό, τον Γιαχβέ.

ΚΙ ΑΛΛΕΣ ΔΙΑΒΡΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

Λίγο πριν εκδοθεί το βιβλίο ΑΛΕΚΤΩΡ Ο ΕΡΑΣΜΙΟΣ, μ' ερωτικές ζωγραφιές του Γιώργου Σταθόπουλου κι ερωτικά ποιήματα δικά μου, ο διευθύνων την σειρά ΑΛΕΚΤΩΡ, των εκδόσεων ΒΟΥΡΚΑΡΙΑΝΗ της Κέας, μου ζήτησε να του στείλω ένα επίθετο που να συνοδεύει τον ερωτικό ΑΛΕΚΤΩΡΑ και να τον ξεχωρίζει από τους ΑΛΕΚΤΟΡΕΣ της όλης σειράς. Έστειλα λοιπόν μια σειρά επιθέτων, για να επιλέξει ένα με την άνεσή του. Αλλά μέσ' από τη διαδικασία αυτή προέκυψε κι ένας αστερίσκος. Καταγράφω λοιπόν εδώ τα επίθετα που πρότεινα, μαζί με τον αστερίσκο:

Αλέκτωρ ο Πηδηχτικός,
Αλέκτωρ ο Πεολέκτωρ,
Αλέκτωρ Πέος Φτερωτόν,
Αλέκτωρ ο Ερωτικός,
Αλέκτωρ ο Νυφομανής,*

---

* Αιώνες δουλείας απομάκρυναν τον ελληνικό λαό (και κυρίως τους ημιμαθείς λογίους) από την αρχική (εκ των πραγμάτων και των πράξεων βγαλμένη) σημασία πολλών λέξεων της ελληνικής γλώσσας. Λόγου χάριν λαθεμένα αποδίδεται το «νυφομανής», παρμένο πια από τους ξένους, (μόνο) στο θηλυκό γένος. Οι γυναίκες είναι πάντοτε νύμφες κι αυτός που διακαώς τις ποθεί είναι νυφομανής (όπως μεγαλομανής, ναρκομανής, δοξομανής, κλεπτομανής. Νυφομανής λοιπόν, σύμφωνα με τους διαχρονικούς νόμους της ελληνικής γλώσσας, είναι κυρίως ο άντρας που μανιωδώς ποθεί τις νύμφες. Εξάλλου το «νύμφη μου» ή «νύφη μου» αποτελεί για τον εραστή μία από τις ερωτικότερες και τις υμνητικότερες εκφράσεις προς την γυναίκα που μαζί της μοιράζεται τη χαρά του έρωτα. Εκείνο δηλαδή που η κοινωνία θέλει να της αποδώ-

Αλέκτωρ ο Ψωλλόφρων,
Αλέκτωρ ο Γαμόπουλος,
Αλέκτωρ ο Πηδηχτολέκτωρ,
Αλέκτωρ ο Μουνικός,
Αλέκτωρ ο Γαμικός,
Αλέκτωρ ο Γαμολέκτωρ.

σει για μια μόνο μέρα σαν αντάλλαγμα για την υποδούλωσή της στην υπόλοιπη ζωή, ο αληθινός εραστής της το αποδίδει κάθε μέρα, πάντα και πάντα.

Υστερα: Ονομάζουν «πορνογράφημα» αυτό που η σωστή του ονομασία είναι «ερωτογράφημα». Μα μπορεί ποτέ το πορνείο να προσφέρει τον έρωτα που μπορούν να ζήσουν οι ελεύθεροι εραστές; Ούτε στον ελεγχόμενο γάμο εκφράζεται πλήρως ο έρωτας, ούτε στα ελεγχόμενα πορνεία. Στα περισσότερα πορνεία απαγορεύεται ακόμα και το φιλί. Έτσι εκείνο που ενοχλεί τους ανθρώπους δεν είναι η ελεγχόμενη πορνεία και τα περί αυτής γραφήματα, αλλά ο ανεξέλεγκτος, αναρχικός, πλήρης και εκστασιακός έρωτας, των ελεύθερα και αμοιβαίως αγαπώμενων εραστών, όπου καταργείται κάθε ντροπή, κάθε ενοχή, κάθε ατολμία, διότι ο άνθρωπος δια του αληθινού έρωτος φτάνει στην πρωταρχική αθωότητα και στη θέωση. Εκείνο που ενοχλεί λοιπόν είναι το ερωτογράφημα κι όχι το πορνογράφημα. Γιατί ο αποκομμένος από την παγκόσμια φρόνηση, εκπεσών άνθρωπος (ο Πενθεύς της Μυθολογίας και του Ευριπίδη) διαπράττει το μέγιστο αμάρτημα της ύβρεως απέναντι στους φυσικούς νόμους και μάλιστα απέναντι στην μεγαλύτερη δύναμη που διέπει το σύμπαν, τον Έρωτα. Αποτέλεσμα αυτής του της υπερβολής είναι η υπερβολή της Φύσεως (ο θεός Διόνυσος την εκπροσωπεί στις «Βάκχες»), που επεμβαίνει καταστροφικά πάνω του για να επαναφέρει τη φυσική τάξη.

ΥΓ. : Και βέβαια η λέξη «γκόμενα» (μιας και αναφερόμαστε στα ερωτικά) δεν προέρχεται από τμήμα του καραβιού όπως ανοήτως έχει επικρατήσει να λέγεται, αλλά από την αγγλική λέξη woman (γυναίκα).

ΜΙΑ ΒΡΑΔΙΑ ΣΤΗ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Στη Θεσσαλονίκη ένα βράδυ, έπεσα πάνω σε «γκρίζους λύκους», όχι Τούρκους, αλλά Έλληνες (είτε πολύ πιθανό ελληνόφωνους Τούρκους).

Μια τέτοια παρέα «Ελλήνων» γκρίζων λύκων, που ήσαν ατσίδες στον παντουρκισμό, κι έβγαζαν τους Τούρκους ως διδάξαντες στους Κινέζους την γραφή (γραφή που οι ίδιοι δεν κράτησαν βέβαια), ισχυρίζονταν πως οι Σουλιώτες δεν είναι Έλληνες.

Τους είπα βεβαίως πως το πιο πιθανό, όπως μου το λέει η λέξη και ο τόπος όπου βρίσκουμε τη λέξη, είναι πως οι Σουλιώτες, είναι οι Αρχαίοι Σελλοί, οι κατ' εξοχήν Έλληνες. Όπως και οι Τσιάμηδες είναι οι Θυάμιδες, οι παρά τον ποταμόν Θύαμιν κάτοικοι.

Αλλά ένας τους έφτασε και ως τον Αστακό. Αγνώστου προελεύσεως όνομα, έλεγε. «Δηλαδή δεν είναι από το θαλάσσιο ζώο, τον αστακό;» ρώτησα. «Όχι βέβαια». «Μα είναι πόλη θαλασσινή», είπα, «δεν μιλούμε για πόλη της Πίνδου». «Όχι, όχι», μου ξαναείπε. Ήξερα πως είμαι μόνος ανάμεσα σε λύκους. Είπα λοιπόν: «Αν δεν είναι από το αστακός, τότε είναι από το «άσταχς»». «Δηλαδή;» ρωτούν. «Μα ο Αστακός ανήκει στο Ξηρόμερο, μια περιοχή δίχως στάχεις, άγωνα, ξερή, είναι πολύ πιθανό να πήρε το όνομά του από την βραχώδη, άγωνα και δίχως στάχεις περιοχή».

ΣΧΟΛΙΟ:

Μου άρεσε να βλέπω τους κυρίους αυτούς, της (πολύ καλά πληρωμένης) προπαγάνδας, να χάνουν τη μεγάλη τους αυτοπεποίθηση, που την κέρδισαν αντιμετωπίζοντας βλάβες.

Σίγουρα ο ποιητής είναι πολίτης του κόσμου, πράγμα που εγώ το ξέρω καλύτερα από τον καθένα. Όμως αυτό δεν σημαίνει πως, για να γίνει αρεστός στους δυνατούς κάθε εποχής και στους υπαλλήλους των δυνατών κάθε εποχής, θα στρέφεται εναντίον της χώρας του, ακόμα και σε θέματα που αυτή έχει δίκιο.

ΤΟ «ΝΕ» ΤΩΝ ΣΛΑΥΩΝ ΚΑΙ ΤΟ «ΝΑΙ» ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Με έκπληξη Βούλγαροι φίλοι άκουσαν ότι το «νε» το δικό τους κάποτε συναντάται ως «όχι» στην Αρχαία Ελλάδα, μα και στη σημερινή Ελλάδα ακόμη. Εξήγησα βεβαίως ότι το «νε» και το «νη» σημαίνουν το ίδιο πράγμα για τους Έλληνες, πως σ' άλλους τόπους το χρησιμοποιούν ως «νε» και σ' άλλους ως «νη», σ' άλλες εποχές ως «νε» και σ' άλλες ως «νη». Και συναντάται βεβαίως ως στερητικό, εκτός από την περίπτωση εκείνη την οποία επισημαίνει ο Κ. Π. Καβάφης, σ' ένα δημοτικό τραγούδι, όπου το «νε», δυο φορές απαντώμενο, έχει τη σημασία περισσότερο του «δεν» και του «ούτε» και πολύ λιγότερο τη σημασία του «όχι».

Μια φίλη σημείωσε τις λέξεις: Νερό ή νηρό, νη-αήρ, νήπιος, ο μη έχων έπος, λόγος, νηνεμία, η έλλειψη ανέμου, νηπενθές, δίχως πένθος, νέφος, νε-φάος (φως), νη-στεία, νη-εσθίω, ίσως δε και το Νέστος ως ποταμός ασταθής. Νηλήιος και νηλής, νη-ελεής, άσπλαχνος. Νή-δυμος, ο νη-δύων, ατέρμων, αβασίλευτος. Νήποινος, νη-ποινή, ατιμωρησία. Νήις, νη-ίδα, αδαής. Νηκερδής, νη-κέρδος. Κι ακόμα νη-φάλιος, είτε προσδιορίζοντας τον έχοντα ήρεμον φαλλόν είτε προσδιορίζοντας τον μη παλλόμενον ή μη βαλλόμενον. Αλλά όχι (αστειεύομαι). Το νη-φάλιος προέρχεται από το νήφω, ηρεμώ. Και βέβαια η λέξη νη-φάλιος αρχικά σήμαινε τον μη έχοντα την ταραχήν της αλός (θαλάσσης), που είναι νη-άλιος, ευρισκόμενος εκτός αλός, σε σταθερό τόπο.

ΤΟ Κ ΠΟΥ ΕΓΙΝΕ ΤΣ

Κάποιος με ρώτησε γιατί το παρανόμι (παρ-ονομα-σία) ή παραγκώμι (παρ-εγκώμιον) λέγεται παρατσούκλι. Του είπα ότι πιθανόν βγαίνει από το παρακώλι (το όνομα-ουρά), αλλά το πιο σίγουρο είναι ότι προέρχεται από το παρα-καλέω-ώ (παρ-ονομάζω). Όσο για την μετατροπή* του κ σε τσ τη συναντάμε σε διάφορες περιοχές. Έτσι τα Κύθηρα λέγονται *Τσιρίγος*. Από το κέρας έχουμε το *τσαρούχι*. Από τον κύκλο το *τσέρκι* και το *τσίρκο*, κι ακόμα το *τσορέκι*, (κουλούρι), τον *τσάρκο* (κυκλικό μαντρί), την *τσάρκα* (γύρα, βόλτα).

Τέλος έχουμε το κέλυφος που γίνεται *τσόφλι*. Το τσεκούρι όπου το κ του κόπτω έγινε τσ. Ακόμα την *τσουλήθρα* και πιθανόν το *τσουκάλι* ή το *τσέμπαλο* (κύμβαλο), κι ακόμα το *τσίλικος* (κηλιδωτός).

ΣΧΟΛΙΟ:

Το τσαρούχι ως υπόδημα ονομάστηκε αρχικά κέρατο, επειδή μοιάζει με κέρατο (βλέπε κυρίως υποδήματα της Ανατολής). Αλλά τόσο το τσαρούχι όσο και το κέρατο πήραν προεκτάσεις ερωτικές και κάποτε διαβολικές λόγω του αθώου σχήματός των, αλλά συνάμα λόγω της υπερτάτης ηδονής που δίνει αυτό το οποίο συμβολίζουν, ηδονή η οποία κάποτε δημιουργεί ανταγωνισμούς έως θανάτου. Το «γαμο-τσάρουχο» λόγου χάριν σημαίνει τόσο τον φαλλό που γαμεί όσο και το μουνί που σαν υπόδημα δέχεται τον φαλλό. Κ' ύστερα το «βερνικωμένο κέρα-

---

* Δεν αποκλείεται αυτή η μετατροπή του κ σε τσ να έχει σχέση με την Ενετοκρατία.

το», που παραπέμπει σε φαλλό λουστραρισμένο απο την πολυχηρσία του μέσα σε χυμούς αιδοίων. Κι ακόμα η έκφραση «γαμώ το κέρατο» δεν σημαίνει μόνο τον κερατόσχημο φαλλό όπως νομίζουν οι πολλοί, αλλά επίσης το αιδοίον, το κοίλον του αιδοίου που γίνεται θηκάρι του φαλλού, όπως και τα κέρατα που εκτός από μαχαιροειδή όπλα, γίνονται θηκάρια μαχαιριών.

Υπάρχει και η έκφραση «διαβόλου κάλτσα», που όμως, όπως νομίζω, δεν έχει σχέση με το τσαρούχι ή το κέρατο. Με την «κάλτσα του διαβόλου» θα πρέπει να υπονοείται το προφυλαχτικό, που σα νάυλον κάλτσα φορούμε στον φαλλό. Το πιο πιθανό όμως είναι ότι η «κάλτσα του διαβόλου» είναι το τριχωτό μουνί, που ντύνει, δροσίζοντας και ξεσταίνοντας τον φαλλό.

Ο ΑΧΕΛΩΟΣ ΚΑΙ Η ΘΑΛΑΣΣΑ

Από Θεσσαλονίκη για Ραΐνα. Σταματούμε στα σύνορα Φωκίδας κι Αιτωλίας, σ' ένα παραθαλάσσιο χωριό που ονομάζεται Αγχίαλος. Θέλουμε να δούμε το χωριό, να χαρούμε τη θάλασσα και τις ανθισμένες αρμυρήθρες.

«Αγχίαλος», σκέφτομαι. «Ναι, από το άγχι (κοντά) και το αλς αλός (θάλασσα). Αγχίαλος, η κοντινή στη θάλασσα. Όμως, ο Αχελώος; Κανένας δεν μπόρεσε να μου πει κάτι ικανοποιητικό για το όνομα του Αχελώου. Κι ο Σκιαδάς, που έγραψε ένα καλό βιβλίο για τον ποταμό, δεν με ικανοποιεί ως προς την ετυμολογία του ονόματος. Λένε για το διάβασμα που χρειάζεται σ' αυτές τις περιπτώσεις. Δεν ξέρουν τι λένε. Έφαξα εγκυκλοπαίδειες, λεξικά. Τίποτε το ικανοποιητικό. Λένε για το διάβασμα, επειδή δεν ξέρουν ότι χρειάζεται η Μνημοσύνη, η μάνα των Μουσών. Χρειάζεται ποιητική μνήμη και ποιητική διεργασία. Βρίσκεις τη ρίζα ενός ονόματος, επειδή πηγαίνεις στη ρίζα του ονόματος, σα να πρόκειται να δώσεις τώρα όνομα στο πράγμα του οποίου το όνομα διερευνάς.

Αχελώος λοιπόν. Ίσως ο έχων λάας (πέτρες). Ίσως ο ηχών, επειδή τρέχει ορμητικά πάνω σε λάας. Και το άλλο του όνομα άλλωστε (Ασπροπόταμος) μήπως δεν βγαίνει από τις άσπρες πέτρες του;

Όμως από το Αγχίαλος πηγαίνω στο όνομα Αχιλλέας. Τί μπορεί να σημαίνει αλήθεια το όνομα Αχιλλέας; Μήπως Αχιλλέας είναι ο άγχι (ο κοντά) στον άλλο; Μήπως δηλαδή σημαίνει σύντροφος, φίλος; Μα αν ο άγχι στον άλλο είναι ο σύντροφος, τότε ο άγχι της αλός (όχι με τον

τρόπο μιας πόλης αλλά ενός ποταμού) είναι ο σύντροφος της θάλασσας, ο άντρας της, καθώς έρχεται κοντά της, σμίγει μαζί της, χύνεται μέσα της. Ή μήπως δεν θεωρούνται τα ποτάμια αρσενικά και οι θάλασσες θηλυκές στη Μυθολογία; (Βλέπε Αλφειός και Αρέθουσα) Ναι, Αχελώος σημαίνει άντρας της θάλασσας, αγαπητικός της, ταίρι της.

Βεβαίως, μια ετυμολογική, λεκτική διερεύνηση, είναι ένα παιχνίδι στο οποίο δεν αποκλείεται να χάσεις, παρ' όλο που είσαι άριστος παίκτης. Όμως αυτό που μου συνέβη (και διηγούμαι παρακάτω), μου συνέβη, και δεν φταίω εγώ αν είναι δύσκολο να γίνει πιστευτό:

Λοιπόν, το βράδυ φτάσαμε στη Ραΐνα. Κατά τις τρεις τη νύχτα βγαίνω έξω. Και καθώς εκεί στη φεγγαράδα της εξοχικής νύχτας, απολαμβάνω το κατούρημα, σηκώνω το κεφάλι προς το φεγγάρι. Και τί να δώ; Το φεγγάρι, πανσέληνος, και δυο σύννεφα, το ένα δεξιά του, το άλλο αριστερά του, δυο σύννεφα που δεν είναι μόνο σύννεφα αλλά και ξεκάθαρες μορφές. Το ένα σύννεφο είναι ένας γενειοφόρος άντρας με κέρατα και ψαρίσια ουρά, το άλλο σύννεφο είναι μια γυναίκα με μακριά μαλλιά και ψαρίσια ουρά. «Ο Αχελώος και η Θάλασσα κρατώντας το δίσκο του φεγγαριού», ψιθύρισα. «Ο Αχελώος και η Θάλασσα παίζοντας με τη σφαίρα του φεγγαριού. Κανένας, μα κανένας δεν θα το πιστέψει. Αλλά, τί στέκομαι; Πρέπει να το δουν η Βάσω και η Αριάδνη».

Και τρέχω μέσα να φωνάξω τη Βάσω και την Αριάδνη. Όταν βγήκαν, είδαν, δυστυχώς, τα υπολείμματα αυτού που εγώ είδα τόσο καλά σχηματισμένο, τόσο

ακέραιο και καθαρό. Όμως, ευτυχώς από την άλλη, τα υπολείμματα ήσαν αρκετά, όχι για να με πιστέψουν, αλλά για να απολαύσουν κι αυτές σε ικανοποιητικό βαθμό, την εικόνα του Αχελώου και της Θάλασσας που έπαιζαν με το τόπι του φεγγαριού.

Ήμουν πια κάτι παραπάνω από βέβαιος για την ετυμολογία της λέξης Αχελώος.

Σημ. Το πόσο πένθησα για τον Αχελώο (και ίσως να είναι τούτο, μια εντελώς προσωπική δυστυχία) και κυρίως για το κομμάτι εκείνο που σήμερα λέγεται Λίμνη του Καστρακίου και Λίμνη της Γέφυρας, το ξέρω εγώ μόνο κι όσοι μοιράστηκαν μαζί μου την ιαματική ομορφιά που είχε το κομμάτι αυτό. Που ήταν το πλουσιότερο σε κρυστάλλινο νερό*, που κυλούσε πάνω σε άσπρες κροκάλες, ανάμεσα σε λιοστάσια, ιτιές, πι-κροδάφνες, ηλιοτρόπια, κυπαρίσσια και καπνά, ανάμεσα σε δασωμένους λόφους, πλούσιους από τα πενήντα είδη των δέντρων και τα πεντακόσια είδη βοτάνων της οδυσσεικής χλωρίδας.

Τίποτε και κανένας δεν μπορεί να με αποζημιώσει γι' αυτή την ανδραποδία.

Τους καταστροφείς του Αχελώου δεν θα τους συγχωρήσω, εκατομμύρια έτη κι αν περάσουν, σ' οποιοδήποτε άστρο κι αν ταξιδέψω. Ήταν για μένα ο επίγειος Γαλαξίας, το νέρινο σώμα μου.

Και βέβαια να σκέφτεται κανείς τους επιστήμονες, σύμφωνα με τους οποίους, «ανάπηρα μυαλά, υπηρετώντας την ιδιοτέλεια και την απληστία τους, εμποδίζουν με κάθε μέσο την αξιοποίηση της άφθονης και δωρεάν παρεχόμενης ηλιακής ενέργειας, που θα μετέτρεπε σε παράδεισο τον πλανήτη».

---

* Νερό. (Καμμιά σχέση με το «νεαρόν ύδωρ»). Είναι από το αρχαίο ελληνικό νάω = ρέω, όπως και ο Νηρέυς, οι Νηριίδες, οι νεράιδες και... το νάμα.

ΤΟ ΠΟΙΗΜΑ ΤΗΣ ΣΑΠΦΩΣ

Διαβάζω σε μετάφραση Παναγή Λεκατσά:

Όπως το γλυκόμηλο π' άκρη κρέμεται στο ψηλότερο
κλαρί,
και που το λησμόνησαν
όσοι κορφολόγησαν τη μηλιά την καρπερή
ω δεν το λησμόνησαν, μα κανείς δεν το ίσιωνε
τ' όμορφο γλυκόμηλο στο ψηλό κλαρί.

α) Αυτό που αναφέρεται ως ποίημα της Σαπφώς (Σαπφούς ή Ψάπφας), εδώ τουλάχιστον, δεν είναι ποίημα. Του λείπει τόσο ο ρυθμός της αρχαίας ελληνικής γλώσσας, όσο και ο ρυθμός της νέας ελληνικής.

Η ομοιοκαταληξία κλαρί, καρπερή, κλαρί, που σκόρπισε ο συγγραφέας στο στιχούργημα αυτό, δεν περισώζει σχεδόν τίποτε.

β) «π' άκρη κρέμεται». Ποιητική αδειά; Μα μόνο ο ποιητής δεν δικαιούται άδεια. «Π' άκρη κρέμεται». Δεν καταλαβαίνω. Και περισσότερο δεν καταλαβαίνω αυτό το «κανείς δεν το ίσιωνε». «Κανείς δεν το έκανε ίσιο»; Και ποιά σχέση έχει με το υπόλοιπο κείμενο αυτό το «ίσιωνε»; Ποιά νοηματική σχέση; Μήπως πρόκειται για τυπογραφικό λάθος; Μήπως ο συγγραφέας αντί για τη λέξη «ίσιωνε» είχε τη λέξη «έσωνε»; Μάλλον.

Ο δαίμων του τυπογραφείου κάποτε μετατρέπει έναν κακό στίχο σε καλό ή μετατρέπει μια πεζή φράση σε στίχο. Παράδειγμα; Σε μια βιογραφία του Τζένγκις Χαν

ο συγγραφέας έγραψε: «Το βράδυ κατασκήνωσαν στους πρόποδες του λόφου». Ο δαίμων επεμβαίνει και μας δίνει το εξής καταπληκτικό: «Το βράδυ κατασκήνωσαν στους πρόποδες του λόγου». Όμως τέτοιες γουστόζικες παρεμβάσεις του δαίμονα σπανίζουν. Συνήθως ο δαίμων (όντας στοιχείο χαοτικό), επεμβαίνοντας, μας δίνει τις πιο απροσδόκητες αρλούμπες.

Φεύγω από τη μετάφραση αυτή με την αίσθηση ότι το «κορφολόγησαν τη μηλιά» κρύβει κάτι το πονηρό, αφού «κορφολογώ» και «μήλο» έχουν ερωτικά υπονοούμενα. Εκτός και το κορφολογώ δεν έχει σχέση με το κρυφό, ούτε με την κορυφή του βυζιού, κι ακόμα ούτε με τον κόλπο της μασχάλης ή αυτόν ανάμεσα στα βυζιά. Οπότε και πάλι μπερδεύομαι, γιατί: Τί δουλειά είχαν οι μαλοδρόπες να κόβουν τις κορυφές; Τί δουλειά είχαν στις άκρες, να ακρηδολογούν, ενώ πήγαν για να μαζέψουν μήλα;

Αφού η μετάφραση σε μοντέρνα ελληνικά των αρχών του 20ού αιώνα δεν με ικανοποιεί, ψάχνω για μεταμοντέρνα ελληνικά, πρόσφατα, αγγλικά όπως τα λένε. Κύριος Κωνσταντίνος Τρυπάνης. Είναι αυτός που δεν συμπεριέλαβε στην Ανθολογία του (Penguin Books) τον Βάρναλη, τον Βρεττάκο και τον Ρίτσο, επειδή ήσαν κομμουνιστές. Δεν καταλαβαίνω. Το να μην συμπεριλάβεις κάποιον στην ανθολογία σου επειδή είναι δήθεν ποιητής, επιβάλλεται. Όμως το να μην συμπεριλάβεις κάποιον επειδή έτσι το θέλουν οι διάφορες μυστικές υπηρεσίες, είτε επειδή είναι κομμουνιστής, δεν το καταλαβαίνω. Γιατί

απλούστατα το «κομμουνιστής» δεν αποκλείει το «αληθινός ποιητής». Και βέβαια, τόσο ο Βάρναλης κι ο Ρίτσος, όσο κι ο Βρεττάκος, ήσαν αληθινοί ποιητές.

Λοιπόν, προστρέχω στην Ανθολογία του κυρίου Τρυπάνη, που διετέλεσε και υπουργός Παιδείας και τώρα είναι πια μόνιμος κάτοικος του παραδείσου της Δεξιιάς (Μούσα συγχώρεσ' τον!). Διαβάζω:

*Like the sweet apple that reddens at the top of
the branch, at the top of the topmost bough;
The apple-pickers forgot it – no, they did not forget it, they could
not reach so far.*

Εδώ μάλιστα. Και νόημα βγάζω και δεν εξοντώνομαι από αρρυθμία, αφού έχω να κάμω όπως φαίνεται μ' ένα κατά λέξιν μεταφρασμένο αρχαίο ποίημα σε μεταμοντέρνα, πεζά, ελληνικά.

Όμως ο κύριος Τρυπάνης έχει και το άλλο καλό. Μου παραθέτει και το αρχαίο κείμενο:

*Οίον το γλυκύμαλλον ερεύθεται άκρω επ' ύσδω
άκρον επ' ακρωτάτω, λελάθοντο δε μαλοδρόπτες.
Ου μαν εκλελάθοντ' αλλ' ουκ εδύναντ' επείκεσθαι.*

Διαβάζω κι απολαμβάνω, διαβάζω και η αίσθησή μου είναι ότι τραγουδώ. Έτσι όταν στις γιορτές μου ζητούν να τραγουδήσω, εγώ τους απαγγέλλω το ποίημα τούτο της Σαπφώς. Κι όταν μου ζητούν να τους μεταφράσω,

τους δίνω το ποίημα με τα παρακάτω λόγια, τα οποία απαγγέλοντάς τα έχω επίσης την αίσθηση ότι τραγουδώ:

*Κόκκινο το γλυκόμηλο στου κλωναριού την άκρη
στην άκρη την ακρότατη, οι μηλοτρουγητάδες
το 'χουν ξεχάσει· δεν το ξέχασαν
είναι που δεν μπορούσαν να το φτάσουν.*

Όμως κάποτε μου συνέβη αυτό το καταπληκτικό:
Ένας ορεσίβιος, με μια γλώσσα παράξενη, ανάμεσα σε
πανάρχαια ελληνικά και νέα ελληνικά, μου απαγγέλλει
το ποίημα ως εξής:

*Μούνον το δασύμαλλον ερεύθεται μέσω εν μπούτω
μέσον εν μεσωτάτω, λελάθοντο δε μουνοδρόπηες.
Ου μαν εκλελάθοντ' αλλ' ουκ εδυναντ' γαμήχεσθαι.*

Καταγράφω αμέσως αυτή την καταπληκτική μετά-
φραση και κάθομαι μόνος μου και τη μελετώ:

Μούνον. Γιατί «μούνον»; Δεν μπορεί να εννοεί το
«μόνον». Σίγουρα εννοεί το μουνί. Το επιβεβαιώνει και
η λέξη «δασύμαλλον» παρακάτω με τα δύο λάμδα της.

Αλλά πώς έφτασε από το «Οίον» στο «Μούνον»;
Μάλλον πρόκειται για άνθρωπο που κατάγεται από τους
προκατακλυσμιαίους εκείνους Έλληνες που κατέφυγαν
στα βουνά κι έκτοτε δεν κατέβηκαν από αυτά, πιστεύο-
ντας ότι η πεδινή Ελλάς (όπως και πράγματι συμβαίνει
σε μεγάλο βαθμό) καλύπτεται ακόμη από τα νερά του κα-
τακλυσμού. Γιατί συν τοις άλλοις ο άνθρωπος αυτός, κάτι

μου έλεγε για κάποια «Ατλαντίδα» και άλλα πράγματα που καλά δεν καταλάβαινα.

Είδε λοιπόν ο ορεσίβιος (ως φαίνεται) ή άκουσε το πεδινό και αιολικό οίον και μη κατανοώντας το, το εξέλαβε ως παραφθορά του αιδοίου. Όμως έχοντας πλήρη αίσθηση του αρχαίου ελληνικού ρυθμού, το απέδωσε με το μούνον και όχι με το αιδοίου. Ακούστε: «Αιδοίου το δασύμαλλον». Δεν πάει. Αυτό το αι στην αρχή, βαραίνει τον στίχο. Ενώ, ενώ «μούνον το δασύμαλλον», είναι ωραίο όσο και το «οίου το γλυκύμαλλον».

Με την ίδια λογική βεβαίως ο ορεσίβιος κατέληξε ως φαίνεται στο δασύμαλλον, στο μπούτω (πους, μπους, μπούτι), στο μουνοδρόπηες, και τέλος στο γαμήκεσθαι. Πιστεύω πως αν ο ορεσίβιος ήξερε μεταμοντέρνα ελληνικά, με βοηθό του εκείνο το πίκερς του Τρυπάνη, θα κατανοούσε το επείκεσθαι. Δεν ξέρει μεταμοντέρνα ελληνικά. Έτσι είδε το πεδινό και αιολικό επείκεσθαι ως γαμήκεσθαι.

ΣΧΟΛΙΟ:

Σίγουρα, μέχρι να γνωρίσω τον αρχαίο αυτόν Έλληνα, θεωρούσα την δική μου μετάφραση του σαπφικού ποιήματος ως την πιο καλή μετάφραση που συνάντησα. Όμως, όταν άκουσα την μετάφραση του ορεσίβιου, θυμήθηκα τα λόγια του Μπλαίηκ, που λέει: «Ποτέ δεν ξέρεις τι 'ναι αρκετό, αν δεν γνωρίσεις τι 'ναι πάνω απ' τ' αρκετό». Κι επίσης τα λόγια του Εκκλησιαστή, που λέει: «Ποτέ μην υπερασπίζεις παθιασμένα τη δικαιοσύνη σου και τη σοφία σου, γιατί μπορεί να έρθουν τα πράγματα έτσι, που να εκπλαγείς (και με τη δικαιοσύνη σου και με τη σοφία σου)».

Και ιδού μια έκπληξη που με επισκέπτεται εδώ και τώρα: Σκέφτομαι ξάφνου πως το πρωτότυπο ποίημα είναι αυτό του ορεσίβιου Έλληνα. Και πως το αποδιδόμενο στη Σαπφώ ποίημα αποτελεί μετάφραση του πρωτοτύπου που μου έδωσε ο ορεσίβιος. Ναι. Αλλιώς δεν εξηγείται. Γιατί δεν πάμε ποτέ από τα σύμβολα στα πράγματα, αλλά πάντα από τα πράγματα στα σύμβολα. Και το ποίημα της Σαπφώς αποδίδει συμβολικά το πρωτότυπο ποίημα που μου έδωσε ο ορεσίβιος. Η γυναίκα γίνεται μηλιά. Το αιδόιον της γίνεται μήλο, μήλο που δεν μπόρεσε κανείς να το αποχτήσει.

Δεν αποκλείεται όμως και τούτο: Να έχει γράψει η Σαπφώ το ποίημα που μου έδωσε ο ορεσίβιος. Όμως κάποιος ηθικιστής αλεξανδρινός αντιγραφέας, ή (το πιο σίγουρο) κάποιος βυζαντινός καλόγερος, σκανδαλίστηκε από το ποίημα και το κατέστρεψε. Δεν του έκανε όμως καρδιά να το εξαφανίσει εντελώς. Έτσι, αποδίδοντάς το με σύμβολα, μας το παρέδωσε ως πρωτότυπο ποίημα της Σαπφώς. Κι αυτό, αυτό το τελευταίο, είναι μάλλον το περισσότερο πιθανό.

ΜΑΓΕΙΑ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΑ

Τα πάντα ρει. (Ηράκλειτος):

(Η φράση δεν ρει χωρίς το «ρει» και κυρίως χωρίς το ρ της ροής και της Ρέας, που (όχι τυχαία) είναι σύζυγος του ρέοντος Χρόνου-Κρόνου)

*

Κύπελλον:

(Τί θα ήταν χωρίς το υποδεχτικό, δοχειακό, κοίλον ύψιλον;)

*

Όλον:

(Τί θα ήταν χωρίς το ο της ολότητας και το ο της πληρότητας;)

*

Γδούπος:

(Θα μπορούσε να λέγεται αλλιώς;)

*

Ρουισένιορ:

(Το αηδόνι στα ισπανικά, ενώ λίγο κατώτερο ως προς τον ήχο, στα γαλλικά, ως ροσινιόλ).

*

Βότρυς, βότρυος:

(Με το στρογγυλό των ρωγών ακόμη και στο β, ακόμη και στο ρ, που μαζί με το τ μας δίνει το τρ, της τραγανότητας αλλά και του τρώγω, της τρυφερής σγουρότητας του βότρυος, αλλά και του τρύγου των ρωγών).

*

Μήνες που δεν έχουν ρο
ρίξε στο κρασί νερό.

(Ο λίγο παλαιότερος ίσως θα έλεγε: Μήνες που δεν έχουν ρο /
πιες τον οίνο με νερό, ή, σμίξε οίνο με νερό.)

*

Σαν τ' άστρο που γοργά το καλοκαίρι
χύνεται πέντε δέκα οργιές αστέρι. (Σολωμός):

(Ιδού πώς ο μέγας ποιητής ξεχωρίζει το ιστάμενο άστρο από το
άστρο που χύνεται και κάνει τη χρυσή αυλακιά ή χρυσή μολυβιά στον
ουρανό. Το ακίνητο είναι άστρο, το κινούμενο είναι αστέρι)

*

Καθαρότατον ήλιο επρομηνούσε
της αυγής το δροσάτο ύστερο αστέρι.

(Αλλά όντας κύριος της γλώσσας δεν φυλακίζεται στις μορφές
που δημιουργεί).

*

Σαν βγεις στον πηγεμό για την Ιθάκη...
Σαν έξαφνα ώρα μεσάνυχτα ακουσθή...

Είπες θα πάγω σ' άλλη γη, θα πάγω σ' άλλη
θάλασσα...

Ποιο απόσταγμα να βρίσκεται από βότανα... κατά τες
συνταγές / αρχαίων Ελληνοσύρων μάγων καμωμένο...

(Πόσοι αντιλαμβάνονται ότι με το στόμα του Καβάφη μιλά η
Πυθία, ο Απόλλων, κι ότι μερικά ποιήματά του είναι καθαροί χρησμοί,
που, όπως το «γνώθι σ' αυτόν» δεν απευθύνονται σ' έναν συγκεκριμένο
επισκέπτη αλλά στο ανώτερο επίπεδο του κάθε επισκέπτη;)

*

Σαν τον υάκινθο στα όρη που οι βοσκοί
τον καταστείβουν με τα πόδια τους αν τύχει
χάμω στη γη το πόρφυρο λουλούδι. (Σαπφώ):

(Η μετάφραση, για τον αληθινό ποιητή, δεν είναι ποίημα κατώ-
τερο από το πρωτότυπο, αλλά είναι το πρωτότυπο του ποιήματος στη
γλώσσα του μεταφραστή-ποιητή.)

*

Ποιος ημπορεί τα χέρια σου στην πλάση να τα κρίνει
που ευωδάνε την αυγή κι ασπρολογάν σαν κρίνοι.
(Σικελιανός)

*

Ω ρέουσα σιωπή με αγριόκρινα
φυτρωμένα στο πέτο σου,
άγια ιεραρχία των νερών
ρυσάκια άγγελιοι κι αρχάγγελιοι ποτάμια. (Αγνώστου)

*

Ούρεά τε σκιόνετα, θάλασσά τε ηχήεσα. (Όμηρος)

*

Η γλυφή γέψη της γυναίκας που φαρμακώνει τον
φυλακισμένο
βγαίνει απ' το κύμα δροσερό κλωνάρι στολισμένο
στάλες. (Σεφέρης)

Βλέπω τα χέρια κάθε αυγή να γνέφουν στο γύπα και
στο γεράκι. (Σεφέρης):

(Τα χέρια γνέφουν διαρκώς με τα γράμματα χ και γ μέσα στις
λέξεις του στίχου).

*

Σε τον αυτοφιά, τον εν αιθερίω ρύμβω
φύσιν πάντων εμπλέξανθ',
ον πέρι μεν φως, πέρι δ' ορφναία,
νυξ αιολόχρωσ, άκριτος τ' άστρων
όχλος ενδελεχώς αμφιχορεύει. (Αγνώστου)

*

Κύκλου βαρυπενθέος αργαλείοιο εξέπταν.
Είμαι ο γεννημένος απ' το ακάνθινο στεφάνι μου. Η
Νύχτα
μ' όλα της τ' άστρα, ολάνθιστη σιωπή. (Αγνώστου)

Η ΚΑΤΟΙΚΙΑ ΤΟΥ ΤΡΑΓΟΥΔΙΟΥ

«Ο παράδεισος του ανθρώπου είναι η καλή του φύση», λέει ο Έζρα Πάουντ. Και βέβαια όταν ο άνθρωπος τραγουδά, βρίσκεται στην καλή του φύση, είναι η καλή του φύση που τραγουδά. Κι επειδή δεν μου αρέσει το «καλή-κακή» φύση, θα πω ότι, ο άνθρωπος τραγουδά, όταν ξαναβρίσκει την πρωταρχική του φύση.

Συζητώ με Θράκες, Λέσβιους, Ρουμελιώτες.

«Γιατί λέτε τις λέξεις μισές; Τί στραπατσarisμένα, σακατεμένα ελληνικά είναι αυτά;»

«Αυτή είναι η δική μας γλώσσα», μου λένε, «η παράδοσή μας, το ιδίωμά μας», τολμούν να πουν κάποιιοι, «όπως και οι Κύπριοι και οι Κρητικοί...»

«Μα εκεί δεν λένε τις λέξεις μισές», λέω, «τις έχουν παραλλάξει ως κάποιο βαθμό από το πολύ να λένε ποιήματα και να τραγουδούν. Εδώ όμως έχει συμβεί καταστροφή».

«Μα τί ν' αλλάξουμε; Δε ντρεπόμαστε να μιλούμε τη γλώσσα μας, είμαστε περήφανοι γι' αυτήν», λένε άλλοι ξιπασμένοι από παλληκαριά στα εύκολα και στ' ακίνδυνα.

«Πόσο βαθιά πάει αυτή η παράδοση;» λέω. «Η γλώσσα χάλασε όταν ήρθε η σκλαβιά, όταν έπαψαν οι Έλληνες να έχουν αγορά, όταν έπαψαν να έχουν επαφή με ενεργά κέντρα μάθησης και με το βιβλίο. Η γλώσσα αυτή δείχνει απομάκρυνση από τον πολιτισμό κι όχι ύπαρξη διαλέκτου και ιδιώματος. Υπάρχει το ιδίωμα, μα αυτό είναι άλλο πράγμα. Μιλούμε τώρα για τις μισές

λέξεις, την κατάργηση των φωνηέντων. Που όμως δεν τα κόβετε στα τραγούδια σας. Δεν ντρέπεστε για τα φωνήεντα στα τραγούδια σας. Δεν ντρέπεστε που έχετε φωνή. Ενώ όταν βγαίνετε από τα τραγούδια σας, νοιώθετε γυμνοί και ντρέπεστε, χρησιμοποιείτε μόνο τα μη φωνήεντα, που δεν τα λέω σύν-φωνα, γιατί δεν αποτελούν συνδέσμους φωνηέντων, δεν συνοδεύουν φωνήεντα, αλλά τα σιγανά μουγκρίσματα, τα σιωπηλά βογγητά του σκιαγμένου ανθρώπου, που του έλειψε η αγορά, η ελευθερία. Στα τραγούδια σας, δεν κόβετε τις λέξεις. Αλλά εν πάση περιπτώσει, το να είστε υπερήφανοι για τη σακατεμένη γλώσσα που μιλάτε, είναι σα να είστε υπερήφανοι για το μισογκρεμισμένο σπίτι που σας άφησε το πέρασμα της γερμανικής κατοχής. Ήρθε ο Γερμανός, σας γκρέμισε το μισό σπίτι κι εσείς μετά δεν το ξαναχίζετε, αλλά καμαρώνετε που είναι μισογκρεμισμένο. Μπορείτε να κατοικήσετε σε μισογκρεμισμένο σπίτι; Μπορείτε να εκφραστείτε ικανοποιητικά μιλώντας με μια κουρελιασμένη γλώσσα; Δεν νοιώθετε την ανάγκη να ζήσει η λέξη στο στόμα σας ολόκληρη; Να τη χαρείτε ζωηρή κι όχι παράλυτη; Δεν νοιώθετε την ανάγκη να καταλαβαινόσαστε; Γιατί εγώ νομίζω ότι δεν καταλαβαινόσαστε. Όλο μονολόγους ακούω, όχι συν-ζητήσεις. Μιλάει ο καθένας μόνος του, μέχρι που κουράζεται και πάει σπίτι του να κοιμηθεί. Συζητήσεις δεν γίνονται. Και βέβαια αυτές θα απαιτήσουν ολόκληρες λέξεις, ζωντανές, που να μπορούν να αναπηδήσουν έξω από το φράχτη των οδόντων και να χορέψουν, μέσα σε φράσεις ολοκληρωμένες, φράζοντας τον κόσμο από το ά-μορφο και το ά-σχημο.

Μην έχετε προκατάληψη με τη δημοτική και την καθαρεύουσα. Η γλώσσα είναι μία. Το πρόβλημα με την καθαρεύουσα ξεκίνησε όταν κάποιοι άνθρωποι ένοιωσαν την ανάγκη να καθαρίσουν τη γλώσσα (όπως κάνουν οι αρχαιολόγοι με τα λασπωμένα κομμάτια που βρίσκουν) και να συνδέσουν τα κομμάτια της. Οι πρώτοι καθαρευουσιάνοι ένοιωθαν την ανάγκη η γλώσσα να ξαναβρεί τις ρίζες της, εκεί στα ίδια τα πράγματα απ' όπου ξεκίνησε, εκεί στα ονόματα που έδωσαν στα πράγματα, οι άνθρωποι που κατοίκησαν στο πιο εύκρατο κλίμα της υδρογείου. Να όμως που η καθαρεύουσα έγινε γλώσσα της εξουσίας, της επιβολής, του τρόμου. Όλη η κρατική ιεραρχία των ημιμαθών και αχρείων υπαλλήλων, χρησιμοποιούσε την καθαρεύουσα για να κατατρομοκρατεί τον «αγράμματο» άνθρωπο των έργων και των πραγμάτων, και να τον κρατεί καθηλωμένο. Έτσι η καθαρεύουσα μισήθηκε. Η αγνή πρόθεση εκείνων που ξεκίνησαν την ανοικοδόμηση της γλώσσας ξεχάστηκε. Μέχρι που φτάσαμε σήμερα σε μια τεχνητή δημοτική, τόσο τεχνητή, όσο τεχνητή ήταν και η γαμημένη εκείνη κρατική καθαρεύουσα».

Μερικοί πείθονται. «Ένα από τα καλά της τηλεόρασης», μου λένε, «η οποία μας έφερε μύρια κακά, είναι που ο λαός μας άρχισε να μιλάει σωστότερα τα ελληνικά». Κι έχουν δίκιο σ' αυτό.

Αλλά θα ξαναπεράσω από κάτι που είπα προηγουμένως. «Στα τραγούδια σας, δεν κόβετε τις λέξεις». Ελάχιστα τραγούδια έχουν κομμένες λέξεις, κ' είναι μόνο τα

σατυρικά, ιδίως δε αυτά της Θράκης. Και παρακαλώ να προσεχτεί αυτό, το κόψιμο των λέξεων εκεί, είναι μέρος της σάτυρας. Όμως, σε κάτι άλλο θαυμαστό ήθελα να πάω:

Μου έτυχε να γνωρίσω ανθρώπους τραυλούς. Με έκπληξη και θαυμασμό διαπίστωσα ότι μόλις τραγουδούσαν, δεν τραύλιζαν. Γιατί τότε έφευγαν από το επίπεδο της καταπίεσης και των συμπλεγμάτων. Ανέβαιναν στο άλλο επίπεδο, του φυσικού τους ελεύθερου εαυτού. Δηλαδή, το τραγούδι είναι το φυσικό επίπεδο επικοινωνίας των ανθρώπων. Κι όταν οι Πέρσες αποκαλούν τον παράδεισο «κατοικία του τραγουδιού», σκέφτομαι πως, χαμένος παράδεισος συν τοις άλλοις, σημαίνει, πτώση (όχι μόνο της Πόλης), αλλά και του ανθρώπου γενικά, από την γλώσσα του τραγουδιού, στο επίπεδο της δουλείας, της καταπίεσης, της σκλαβιάς, της μουγγαμάρας. Κ' είναι μέσα σ' αυτές τις σκέψεις που κατανοώ πλήρως εκείνο του Σολωμού: «Μήγαρις έχω άλλο στο νου μου πάρεξ ελευθερία και γλώσσα;»

Αντίθετα με τη σακατεμένη γλώσσα, οι διάλεκτοι και τα ιδιώματα είναι πλούτος της γλώσσας κι έχουν να κάμουν με την μουσική της αρχαίας ελληνικής γλώσσας. Οι νησιώτες μιλούν τραγουδιστά, συχνότατα δε, συνομιλούν με μαντινάδες. Ίσως το «ποιητική αδεία», γεννήθηκε ακριβώς εδώ, όπου η γλώσσα και η ελευθερία σε προκαλούν να τραγουδάς και να μιλάς ποιητικά, ακολουθώντας το πνεύμα της μουσικής, το οποίο είναι ανώτερο από εκείνο της γραμματικής.

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΔΥΟ ΜΙΚΡΩΝ ΠΟΙΗΜΑΤΩΝ

Μνήμη Αρακίντα Μοριτακέ

Σα χάθηκεν ο Νιάου (ο αγαπημένος μου γάτος), οι ποντικοί έφτασαν στο σημείο να φάνε τις ρίζες μιας μικρής μουριάς, που εγώ δεν την έκοψα, την άφησα εκεί ν' αποτελεί το άγαλμα του δέντρου που πέθανε. Αλλά, μια μέρα, περνώντας με μια φίλη κοντά στο ξερό γυμνό δέντρο, είδαμε να κάθεται σ' ένα κλαδί του μια πεταλούδα, με μαύρα, καφετιά και πορτοκαλιά χρώματα. Είπα τότε:

*Μια πεταλούδα καθισμένη σε ξερό κλαδί,
πρόσκαιρο άνθος σαν αυτό δεν έχω ξαναδεί.*

«Να το γράψουμε», είπε η φίλη, «να το γράψουμε».

«Ναι, αλλά πού; Θα το κρατήσω στο νου μου».

«Ναι, έτσι έχεις πει κι άλλες φορές, αλλά ξέχναγες κάποιο καλό κομμάτι και θύμωνες που δεν το είχα συγκρατήσει εγώ».

«Έχεις στυλό; Έχεις χαρτί;» της λέω. Ανοίγει το τσαντάκι της, «να, στυλό βρήκα», μου λέει, «αλλά χαρτί δεν έχουμε, δεν πειράζει, θα το γράψω πάνω στο μπουτί μου». Γονάτισε και το έγραψε εκεί πάνω στ' αριστερό της μπουτί, σα να το ετοίμαζε για αντιγραφή στις εξετάσεις.

Σε λίγο η απόσταση των τόνων από την «πεταλούδα» στο «καθισμένη» μου φαινόταν μεγάλη. Σα να έλειπε μανταλάκι και το ρούχο κρεμούσε μέχρι το χώμα. Λέω λοιπόν (αφήνοντας ελεύθερη τη λαλιά μου):

*Μια πεταλούδα κάθισε σ' ένα ξερό κλαδί,
πρόσκαιρο άνθος σαν κι αυτό δεν έχω ξαναδεί.*

«Να το διορθώσω;» με ρωτά η φίλη μου. «Ναι», λέω, «ναι», και κάθισε κάτω και διόρθωνε το δίστιχο πάνω στο μπούτι της κι εμένα μ' άρεσε πολύ να βλέπω το μπούτι της να γίνεται σημειωματάριο των στίχων μου.

Είχε μπει το μανταλάκι και δεν κρεμούσε πια ο στίχος, όμως χρησιμοποιώντας τη γλώσσα ακόμα πιο ελεύθερα, ψιθύρισα:

*Μια πεταλούδα κάθησεν εις εν ξερό κλαδί
πρόσκαιρο άνθος σαν κι αυτό δεν έχω ξαναδεί.*

«Πολύ ωραία», είπε η φίλη μου κι έκαμε να καθίσει κάτω, να γράψει την τρίτη εκδοχή.

«Όχι», είπα, «μη γράφεις τίποτε άλλο, τώρα απλώς παίζω, αφήνοντας την όποια ελληνική διάλεκτο και το όποιο ελληνικό μέτρο να ενσαρκώνουν αυτή την ιδέα. Άλλωστε το «-ησεν εις εν» του πρώτου στίχου δεν μου πηγαίνει και τόσο καλά. Και να τώρα σε δεκαπεντασύλλαβο:

*Μια πεταλούδα κάθισε εις εν ξερό δεντρίτσιν·
πρόσκαιρο άνθος σαν κι αυτό δεν έχω ματαδείτσιν.*

»Δεν έχει πλάκα; Αυτό είναι εύκολο τώρα πια να το κρατήσω μέσα στο νου μου, αν και δεν μου χρειάζεται».

«Όμορφο είναι», είπε η φίλη μου, «μου θύμισε το Καλαμίτσι, το Πλατανίτσι, το Κριαρίτσι, που συναντά κανείς στη Σιθωνία και στη Λευκάδα».

*

Την άλλη μέρα, περνώντας (μόνος τώρα) κοντά στο ξερό δέντρο, βλέπω την πεταλούδα χάμω, νεκρή.

Την πιάνω απαλά και την κρατώ στην απαλάμη μου, ψιθυρίζοντας:

*Άθος εσύ δεν ήσουνα μηδέ και πεταλούδα
δυο φύλλα ήσουνα ξερά σε μια ξερή δεντρούδα.*

Το «δυο φύλλα ήσουνα» (πληθυντικός - ενικός) δεν με ικανοποιεί. Αφήνω την πεταλούδα χάμω εκεί που την βρήκα και γράφω:

*Άθος αυτό δεν ήτανε μ' ούτε και πεταλούδα,
δυο φύλλα ήντουνε ξερά σε μια ξερή δεντρούδα.*

Και παρακάτω:

*Άθος εσύ δεν ήσουνα μηδέ και πεταλούδα,
δυο φύλλα είδα εγώ ξερά σε μια ξερή δεντρούδα.*

Και ξανά:

*Άθος αυτό δεν ήτανε μηδέ και πεταλούδα,
δυο φύλλα ήσανε ξερά σε μια ξερή δεντρούδα.*

ΚΟΣΜΟΓΟΝΙΑ

(Παίζοντας με τα γράμματα του ελληνικού αλφαβήτου)

Δεν θα μιλήσω για την τελεία, από την οποία ουσιαστικά ξεκινά το κάθε τι και στην οποία καταλήγει το κάθε τι, κατ' εικόνα και καθ' ομοίωση του εκδηλούμενου και αποκρυβόμενου απολύτου, του εκρηγνυόμενου κι επανερχόμενου «σύμπαντος»,¹ που ανοίγει και κλείνει, μεγαλώνει και λιγοστεύει, ανασαίνοντας, σαν τα πνευμόνια μας (την ηρακλείτεια φωτιά στο τζάκι του θώρακά μας), την έδρα της πνοής και του πνεύματος.

Γαλαξίες ποιημάτων, ιστορήματα και μυθιστορήματα, αρχίζουν και τελειώνουν με την τελεία. Και βέβαια είναι το φρενάρισμα αυτού του διάττοντα πάνω στην ατμόσφαιρα του χαρτιού που δημιουργεί τη μικρή ευθεία την οποία ονομάζουμε Ι (γιώτα). Και είναι αυτή η μικρή ευθεία που προεκτεινόμενη στο άπειρο μας κάνει το Ο (όμικρον).

Μα όλο το ελληνικό αλφάβητο προέρχεται από το Ι και το Ο. Είναι άλλωστε τα κατ' εξοχήν ερωτικά γράμματα, όντας το ένα φαλλικό² και το άλλο θηλυκό.³

Από το Ι και το Ο προέρχονται όλα τα γράμματα του ελληνικού αλφαβήτου. Ακόμα και άνθρωπο φκιάχνεις μ' αυτά. Και ιδού η συνταγή για την κατασκευή της Γυναίκας:

Φτιάχνεις ένα κεφάλι με το Ό-μικρον κι επίσης με το ό-μικρον

φτιάχνεις τα μάτια και το στόμα, τις παλάμες, τις πατούσες και τ' αυτιά.

Χέρια, ποδιάρια και κορμί τα φτιάχνεις με το Ι-ώτα.

Με Ι-ώτα επίσης φτιάχνεις δάχτυλα, μαλλιά.

Κάνεις με το ω-μέγα έναν κώλο.

Κάνεις και μ' ένα Β-ήτα τα βυζιά.

Όσο για την κατασκευή του Άνδρα, δεν έχεις παρά να προσθέσεις στους τέσσερις πρώτους στίχους, τους δυο ακόλουθους:

Και φκιάχνεις μ' ένα Ι-ώτα το φαλλό.
Φκιάχνεις ακόμα και τους όρχεις με δυο ο.

Από το 1969-70 ακόμα, παίζω με τα γράμματα του ελληνικού αλφαβήτου. Πολλά από αυτά μου τα παιχνίδια έχουν δημοσιευτεί στα βιβλία μου ή σε άλλα έντυπα.⁴ Εν τέλει όμως, σιγά σιγά, όλα τα γράμματα του αλφαβήτου

συγκεντρώθηκαν στο παρακάτω, αδημοσίευτο μέχρι τώρα ποίημα, που λέγεται:

ΑΛΦΑΒΗΤΑΡΙ⁵

*Η μαύρη φυλλωσιά των ποιημάτων σκαρφαλώνει σαν
κισσός στους άσπρους τοίχους του βιβλίου μου.
Σε ξύλο πάνω πάντα γράφουμε.
Ξύλου πολτός περνάει από τους κύλινδρους κι ο κό-
σμος βγαίνει απ' την αρχή του, άγραφος, λευκός.
Υστερα γράφεις και μαθαίνεις στα παιδιά του
Ανθρώπου το αλφάβητο:*

Α, ή **α**, με τη ζώνη του Ανθρώπου ή με τα κέρατα
του ταύρου.

Β, σαν το ζυγό των δυο βοδιών, σαν τα βυζιά σου
που οι ρώγες τους διαβάζουν του χεριού μου τις
γραμμές.

Γ ή **γ**, σαν κρεμάλα ή σαν κέρατα της αίγας.

Δ ή **δ**, σαν πλευρά μιας πυραμίδας ή σαν φίδι που
σηκώθηκε ν' ακούσει τον αυλό.

Ε, σαν τρικράνι που 'χει χάσει το στυλιάρι του.

Ζ, σα να 'χει γράψει στη σελίδα τ' ουρανού με
αστραπή το αρχικό τού ονόματός του ο Ζευς.

Η, σα να 'ναι οι στήλες του Ηρακλή είτε η πύλη των ανθρώπων και των σύννεφων.

Θ, σα να 'ναι η πύλη του Θεού φραγμένη με μια παύλα για τους βέβηλους που ανέτοιμοι πασχίζουν να εισέλθουν στο μυστήριο του Θανάτου.

Ι, σαν το ραβδί του ραψωδού ή σαν κολώνα Ιωνική σ' ένα ναό της Ιφιγένειας, της Ινώς, της Ιοκάστης.

Κ, σαν το σκαμνί (το κάθισμα) που κύλησε απ' τη θέση του.

Λ ή **λ**, σα να άνοιξε τα σκέλη για να δείξει πως ο χώρος όσο μικρός κι αν φαίνεται είναι πάντα άπειρος και αμέτρητος κι ασύγκριτος.

Μ, σα να λύγισε ο δοκός της πύλης απ' το βάρος του άορατου πουλιού·
η στάση της γυναίκας (των ποδιών της) σ' ώρα γάμου ή τοκετού.

Ν, σαν το Ν που αλλάζει μόνο όταν μπαίνει μέσα στον καθρέφτη.

Ξ, με τα τρία ξυλαράκια του τσαγιού για τη μαντεία σε ναό βουνίσιο της Ασίας.

Ο, το απόλυτο, το όμοιο
στον εαυτό του,
το κυκλικό ποτάμι, η πηγή του νου,
(καθρέφτης του Πρωτέα και κορνίζα του κενού).

Π, σα μια πύλη όπου περνά ο άνεμος του χρόνου
παρασέρνοντας
γράμματα κι άστρα, μισοφέγγαρα και κόσκινα κι
αράχνες και σκιές, την πρώτη αυγή,
κομήτες, άμμο κι άμαξες και δρόμους τυλιγμένους
στο κουβάρι που ονομάζουν Γη.

Ρ είτε ρ, το ό-μικρον που άρχισε να στάζει εξηγώ-
ντας τη ροή κι έγινε ρω.

Σ ή σ είτε ς, να το πάλι
(θέλω να πω το ό-μικρον) ξετύλιξε
τον εαυτό του κι έχει γίνει
το φίδι που σφυρίζει τη Σιωπή.

Τ, ο σΤαυρός ή ο Ταυρός· η πατερίτσα του Αγίου·
το σφυρί
του Τέκτονα Τρισμέγιστου Ερμή.

Υ, είτε υ, το κύπελλο· τα χέρια
του Αχενατών που το υψώνουν προς τον Ήλιο.

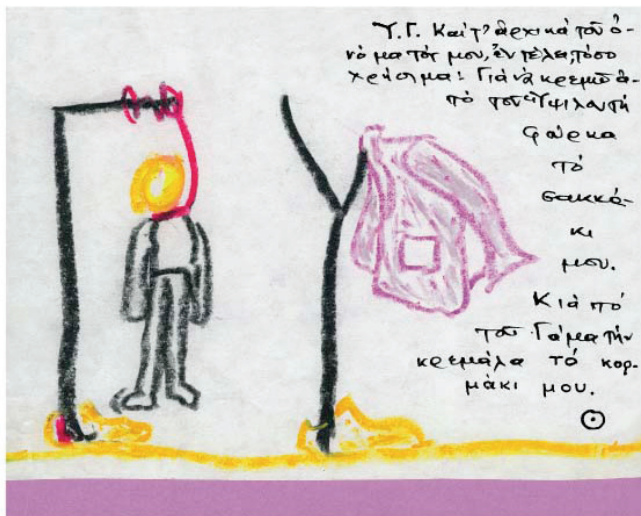
Φ, το πηγάδι του Θεού κι επάνω του το Ι να δια-
βείς και να μην πέσεις
μέσα στον εαυτό σου και πνιγείς.

Χ, που διέγραψε
εκείνο τ' ορισμένο πρόσωπό σου για να είσαι πια,
έτσι απλά, το κάθε τι.

Ψ, το τρικράνι που μαζεύει,
τα φύλλα που 'πεσαν στις όχθες του Καιρού. Κι εσύ
εκεί
μες στα νερά του Γαλαξία πάντα να φαρεύεις μ' ένα ψ.

Ω, σα λιμάνι ποθητό·
πύλη του Ήλιου στου πελάγου τον ορίζοντα.
Τέλος σε κάθε μας ταξίδι μυθικό.

Και βέβαια δεν μπορείς να παίζεις ενόσω παραμένεις
ένας εαυτός που δεν έχει περάσει απ' αυτό το ΥστερόΓραφο:

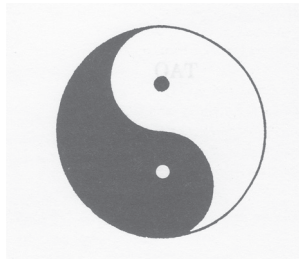
Και τ' αρχικά του ονόματός μου εν τέλει τόσο
 χρήσιμα:
 Για να κρεμώ από του Υ-φιλον τη φούρα το
 σακκάκι μου
 κι από του Γ-άμμα την κρεμάλα το κορμάκι μου.

Σημειώσεις:

1. Λαθεμένα ονομάζεται σύμπαν, κάτι που στην πραγματικότητα δεν είναι παρά μόνο ένα σύστημα γαλαξιών, ανάμεσα σε άπειρα συστήματα γαλαξιών.
2. Αρχικά ίσως, ο φαλλός ήταν βαλλός, από το βάλλω, απ' όπου και βάλανος, βαλίστρα, μπάλλα, μπαλωθιά, battle, μπαταρία, bellum, βολβός, βελόνα, μπλάνα (βολάνα), βόλος, βόλι, βολή, βλήμα, βέλος, βιός και πιθανόν βόλεμος, ο πόλεμος, με ξεκίνημα από το πάλλω κι από το βάλλω του ακοντίου και του φαλλού.

3. Από το θάλλω, όπως κι ο φαλλός-θαλλός. Το θήλυ, που (πλατωνικώς σκεπτόμενοι και παίζοντας) γίνεται θολάμι, μονιά (φωλιά αγρίου ζώου, της μοναχικής διαμονής), μουνί** (μένω και μαίνομαι), τρύπα, μαύρη τρύπα στο γαλαξία του γυναικείου σώματος. Μαύρη τρύπα, γιατί, όπως συμβαίνει στα μεγάλα (που εν τέλει δεν είναι μεγάλα), έτσι και στα μικρά (που εν τέλει δεν είναι μικρά), όπως συμβαίνει στις μαύρες τρύπες του διαστήματος, έτσι και στο μουνί: Ο χρόνος εκεί εξαφανίζεται, η έλξη γίνεται ακατανίκητη, βρίσκεσαι στον απόλυτο προορισμό σου και συνάμα χάνεσαι, χωρίς να ξέρεις ύστερα τι γίνεσαι. Αν και, το τι συμβαίνει με τις τρύπες του διαστήματος, είναι καθαρότατα αποτυπωμένο στο παρακάτω αρχέτυπο του ΤΑΟ:

4. Βλ. Ο ΚΑΘΡΕΦΤΗΣ ΤΟΥ ΠΡΩΤΕΑ (εκδ. Δελφίνι, 1995), σελ. 12, σελ. 26, σελ. 67, 71, 72, 99, κι επίσης ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ, εκδ. Δελφίνι, 1996, σελ. 98. Τέλος βλέπε ΑΡΧΕΤΥΠΑ, εκδ. Ζήτη, 2001.

5. Όλα τα γράμματα του ποιήματος ΑΛΦΑΒΗΤΑΡΙ, προφέρονται αλφαβητικά, δηλαδή, σαν λέξεις: Φι κι όχι Φ, ύφιλον κι όχι υ.

---

* Το πιο πιθανό είναι, η λέξη αυτή να προέρχεται από το «μην» (φεγγάρι, μήνας και ορθότατα ποση στ' Αγγλικά, υμήν και υμέναιος), καθώς έχει μηνιαία, φεγγαρίσια περίοδο στο γέμισμα και άδειασμα του ωαρίου του.

Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΗΣ ΤΕΛΕΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΤΕΛΕΙΟΥ

Οι ποιητές, οι φιλόσοφοι, ακόμα κ' οι βασιλιάδες του παλιού, παλιού καιρού, ήσαν ποιμένες, γεωργοί, ναυτικοί, υφαντές, τεχνίτες. Γι' αυτό κι ο λόγος τους έβγαινε από τα πράγματα και είχε το βάρος, την αντίσταση, το ρυθμό και την κάθαρση των πραγμάτων. Αργότερα, όταν απέχτησαν δούλους κι έπαψαν να χειρονακτούν και να έχουν άμεση επαφή με τα πράγματα, άρχισε ο λόγος τους να βγαίνει από λόγια κι όχι από πράγματα, κ' ήρθε η παρακμή του ζωντανού λόγου.

Και σήμερα, στα σχολεία, αντίς τα παιδιά μας να γνωρίζουν τα πράγματα και να μαθαίνουν ύστερα, μέσ' από τα ίδια τα πράγματα, τα ονόματα των πραγμάτων -τι δυστύχημα-, μαθαίνουν τα ονόματα των πραγμάτων, χωρίς ποτέ να έχουν γνωρίσει τα ίδια τα πράγματα που ονομάζουν. Η παιδεία βρίσκεται σε παρακμή, καθώς οι άνθρωποι έχουν εγκαταλείψει την υπαίθρο χώρα και συγκεντρώθηκαν στις μεγάλες πόλεις. Και η γλώσσα φτωχαίνει, όλο φτωχαίνει, καθώς απομακρύνεται συνεχώς από τα πράγματα. Ο «έξυπνος» της μεγαλούπολης θα περιγελάσει τον άνθρωπο της υπαίθρου που θα πει το σωστό «χαψιά». Ο «έξυπνος» της μεγαλούπολης πιστεύει πως το σωστό είναι «μπουικιά» (ιταλική λέξη με ρίζα στο ελληνικό βαινίω και εμβαινίω ως και στο σημερινό μπαίνω, μπασιά, μπούκα). Ο έρημος· που ονομάζει τα κραμβολάχανα λάχανα και τα λάχανα χόρτα (εξ ου και χορταίνω), καταργώντας έτσι μια λέξη που βγαίνει από

τον ήχο της κράμβης όταν τρώγεται. Ο «πολιτισμένος» που εύχεται καλή εβδομάδα τη Δευτέρα (όπως ξανά 'χω πει), δηλαδή τη δεύτερη μέρα της εβδομάδας.

Και βέβαια τα γίδια ο άνθρωπος της μεγαλούπολης τα λέει πια κατσίκια, ενώ, κατσίκια, είναι μόνο τα μικρά, χρονιάρικα γίδια. Και το δίχρονο γίδι (πάντα σχεδόν στ' όνομά του εκείνο το γ της κερασφόρας κεφαλής του) λέγεται βιτούλι, από το β' έτος της ηλικίας του, αφού οι αρχαίοι Έλληνες καθώς ξέρουμε μετρούσαν με τα γράμματα της αλφαβήτας. Κ' ύστερα, ο τριετής αίγιος, αυτός που είναι από τριών χρόνων και πάνω, λέγεται τράγος. Αυτά με τα γίδια, αυτά με τις αίγες, που είναι πανέμορφες. Που ο Μέγας Πικάσσο τις έκαμε μοντέλα του. Κι ως γεννήθηκε σε χριστιανική χώρα, όπου το γίδι ταυτίστηκε με το κακό, κι ο τράγος ταυτίστηκε με τον Σατανά, για να συκοφαντηθεί ο Μέγας Παν, που είναι βέβαια το Παν, και παριστάνεται τραγόμορφος, επειδή συμβολίζει το τέλειον, το οποίο απόχτησε ανθρώπινη φρόνηση, αλλά δεν αποσπάστηκε από τη Φύση και τους αιώνιους νόμους της, παρέμεινε το ά-λογο και συνάμα το έν-λογο, το πλήρες ον, η αυτοσυνείδηση του Παντός. Πέθανε ο Μέγας Παν, άκουσαν οι ναυτικοί παραπλέοντας τον Μαλέα. Αλλά το άκουσαν σε ποιά γλώσσα; Στα λατινικά; Ναι, ως προς τα λατινικά, ο Παν, μπορεί και να πεθάνει, αλλά ως προς τα ελληνικά, όχι, επειδή το παν, από τη στιγμή που προφέρεται παν και νοείται ως Παν, είναι αθάνατο.

Περίεργη γλώσσα, που όποιος πραγματικά τη γνωρίζει, απαλλάσσεται από χιλιάδες ψέμματα που έχει σωρεύσει η ανθρώπινη πλάνη· απαλλάσσεται από όλες τις

ηλίθιες και ολέθριες, θρησκευτικές, πολιτικές, φιλοσοφικές (υπαρξιακές) θεωρίες.

Πέθαναν οι θεοί του Ολύμπου; Για τους ποιητές (τους γνώστες της ελληνικής γλώσσας) όχι:

*Δεν αποθνήσκουν οι θεοί. Η πίστις αποθνήσκει
του αχάριστου όχλου των θνητών*

μας λέει ο Καβάφης, στην πρώτη μορφή του ποιήματος εκείνου, που αργότερα θα γίνει το ΙΩΝΙΚΟΝ:

*Γιατί τα σπάσαμε τ' αγάλματά των,
γιατί τους διώξαμεν απ' τους ναούς των,
διόλου δεν πέθαναν γι' αυτό οι θεοί.
Ω γη της Ιωνίας...*

Αλλά πώς μπορεί να πεθάνει ο Ζευς, ο οποίος είναι το αρσενικό της αιώνιας Ζωής;

Και βέβαια η ερμηνεία, η εργασία του Ερμή, δεν πέθανε. Ούτε η Δα μάτερ (η Γη Μητέρα) πέθανε. Ούτε η κόρη της η Περσεφόνη πέθανε. Όντας Φερσέφασσα, κατεβαίνει στον Άδη (στο α-ιδείν), όπου παντρεύεται τον Πλούτωνα. Κ' ύστερα ανεβαίνει, φέρνοντας από τα βάθη της γης το φως του πλούτου, φέρνοντας από τα σκότη του Άδη τον πλούτο του φωτός.

Δεν πέθανε ο Άρης, η Αρά, η Κατάρα, που σαν κινεί ιερό πόλεμο άμυνας είναι ευλογία. Δεν πέθανε (δεν είναι δυνατόν να πεθάνει) η Άρτεμις, η αιεπάρθενη θεά Φύση, που επειδή είναι κυνηγός, δηλαδή οδηγός κυνών,

την ταύτισαν ανόητα με τους δολοφόνους των αγριμιών. Είναι η θεά Φύση, η Μεγάλη θεά, η θηλυκή όψη του Δία και γι' αυτό Διώνη στη Δωδώνη και Διάνα στα λατινικά. Άλλωστε δεν τοποθετεί στο ναό της τυχαία το «Περί Φύσεως» βιβλίο του ο Ηράκλειτος.

Ω τι επιφυλάσσει «στον διαβασμένο όχλο» (φράση του Αρχάγγελου Σικελιανού) η ελληνική γλώσσα. Θα τους αποκαλύψει ότι η βία είναι το θηλυκό του βίος. Και δεν γίνεται βίος χωρίς βία, όχι. Αλλά η άγνοια, το φέμμα, η πλάνη, προστατεύουν τους ανθρώπους. Η υποκρισία επίσης. Δηλώνουν εναντίον της βίας, κόπτονται, γίνονται υστερικοί. Και η σοφία της ελληνικής γλώσσας έρχεται να τους υπενθυμίσει: Ούτε ένα βήμα δεν μπορούμε να κάνουμε στον βίο μας χωρίς βία. Σε κάθε μας βήμα σκοτώνουμε (φέρνουμε στο σκοτάδι, γεμίζουμε σκοτάδι) ζωντανά όντα. Σε κάθε γεύμα μας, τρώμε, όχι εθελουσίως θυσιασμένα ζώα και φυτά, αλλά βιαίως σφαγιασμένα. Λοιπόν; Για τον γνώστη δεν υπάρχει πάркиγκ όπου να παρκάρει τη συνείδησή του. Ξέρει πως είναι συμμετοχος σε όλα τα «κακά» και σε όλα τα «καλά» του Κόσμου, αφού όλα βρίσκοντα σε αλληλουχία. Είπα αλληλουχία. Χρησιμοποίησα μια λέξη που λησμονήθηκε, μέσα στη λήθη της λήθης, μέσα στον συνειδησιακό ύπνο, κι έγινε το άγνωστο και αφηρημένο (υμνητικό;) αλληλούια.

Η γλώσσα τούτη «σπάζει κόκκαλα». Ξέρει πολύ καλά ο Ηράκλειτος τι λέει όταν ομολογεί ότι: Πόλεμος πάντων πατήρ. Δεν είναι από αγάπη προς τον πόλεμο που το λέει, είναι από αναπόφευχτη γνώση. Τυχαίο; Οι κυνικοί (οι αγαπημένοι κυνικοί) και οι χίπηδες αργότε-

ρα, δεν αγαπούσαν τις πόλεις. Ούτε τις πόλεις, ούτε τον πολιτισμό, ούτε τον πόλεμο. Όλα αυτά είναι κοινής ρίζας, το ένα φέρνει το άλλο, είναι και τα τρία αλληλένδετα. Οι κυνικοί και οι χίπηδες ήθελαν την επιστροφή στην πολυμαστη Άρτεμη, στη μάνα Φύση. Όμως, η Φύση είναι μία, άπειρη και απειροπρόσωπη, δεν τελειώνει εκεί που αρχίζουν οι πόλεις, είναι και οι πόλεις, είναι και ο πολιτισμός, είναι και ο πόλεμος. Άλλωστε, οι λέξεις ειρήνη και ειρωνεία έχουν τη ρίζα τους κοινή. Η ειρήνη είναι ειρωνεία. Η ειρήνη είναι το δημιουργήμα του νικητή για να απολαύσει ήσυχα τα αποκτηθέντα από τον νικημένο. Ύμνοι στην ειρήνη, αλλά, η ελληνική γλώσσα δεν αστειεύεται. Βγαλμένη καθώς είναι από τα πράγματα, περιέχει την αδυσώπητη, κι εν τέλει καθαρτήρια, αλήθεια. Η ειρήνη είναι ειρωνεία. Και η έρις είναι το θηλυκό του έρωτος. Και η τελεία, φίλοι, δεν είναι μόνο το τελικό σήμα κάθε κειμένου, αλλά είναι συνάμα και το θηλυκό τού Τέλους.

ΤΟ ΒΗΜΑ, 31 Μαΐου 1997

ΜΗΝΙΝ ΑΕΙΔΕ

Δεν είναι τυχαίο που ο μεγαλύτερος ποιητής της ανθρωπότητας, παρακαλεί την Μούσα να του ψάλλει την μήνη, τον θυμό.

Δεν είναι τυχαίο που το ένα από τα δυο ποιητικά αριστουργήματα της ανθρωπότητας έχει θέμα του τον θυμό.

Βέβαια, εξ αιτίας αυτού του έργου ο Όμηρος, έχασε το βραβείο των κριτικών της εποχής του. Αυτή η απώλεια όμως, δεν μπόρεσε ν' αφαιρέσει τίποτε, από την αξία του αριστουργήματος που λέγεται Ιλιάδα.

Γ.Υ.

Κάποιος ονειρεύτηκε πως ένας βασιλιάς πήγε στον παράδεισο και πως ένας δερβίσης πήγε στην κόλαση.

«Πώς είναι δυνατόν αυτό;» μονολόγησε.

Τότε μια φωνή τού απάντησε:

«Ο βασιλιάς πήγε στον παράδεισο, επειδή σεβάστηκε τους δερβίσηδες· ο δερβίσης πήγε στην κόλαση, επειδή συμβιβάστηκε με τους βασιλιάδες».

Μυστικοί της Ανατολής

ΜΗΝΙΝ ΑΕΙΔΕ

Ποίηση είναι η συνομιλία μου με τον Γιώργο Σ. Τον βρήκα, τον Αύγουστο του 1996, στο νοσοκομείο «Γ. Παπανικολάου». Είχε πέσει, σ' ένα γκρεμό, στο Άγιον Όρος. Ήταν ακίνητος στο κρεβάτι. Του είχαν βιδώσει στο κεφάλι ένα σιδερένιο στεφάνι.

—Γιώργο, του είπα, θα σου έχουν πει, ότι έτσι που φορείς αυτό το στεφάνι μοιάζεις με το Χριστό.

—Μα είμ' ένας Χριστός.

—Το είπες και σε άλλους θαρρώ, δεν σε είπαν τρελό;

—Δεν είπαν τίποτε μπροστά μου, το είπαν μεταξύ τους, αλλά δεν με νοιάζει. Τί ξέρουν αυτοί από τρελούς και γνωστικούς;

—Ξέρεις τι λέει ο Βιάσα στη Μαχαμπαράτα για την τρέλα;

—Όχι. Τί λέει;

—Ότι η τρέλα είναι ένας δρόμος που ξεχάστηκε.

—Καταπληκτικό. Η τρέλα, ένας δρόμος που ξεχάστηκε. Να ήταν ο μόνος δρόμος που ξεχάστηκε απ' τους ανθρώπους... Ξέρεις Γιάννη, γιατί σου είπα προηγουμένως πως είμ' ένας Χριστός;

—Ίσως γιατί έχεις κατανοήσει τι ήταν ο Χριστός, ποιος ήταν ο Χριστός, κι αυτό που βρίσκεις σε κείνον, το βρίσκεις και στον εαυτό σου. Άλλωστε, ο ίδιος ο Χριστός, δεν μας απέκλεισε από το να γίνουμε Χριστοί. Ίσια ίσια. Αυτό γύρευε από τους ανθρώπους, να γίνουν Χριστοί κι όχι χριστιανοί. Όμως οι ευσεβιστές, μη κατανοώντας τι πράγμα ήταν ο Χριστός, φέρονται δουλικά προς αυτό

που φαντάζονται πως ήταν ο Χριστός και αλαζονικά προς τους συνανθρώπους τους Χριστούς. Επειδή γι' αυτούς το επίπεδο του Χριστού είναι απλησίαστο, νομίζουν ότι και για όλους τους άλλους είναι απλησίαστο. Έτσι, θεωρούν προσφορά προς τον Χριστό, το να σε σκοτώσουν επειδή πιστεύεις πως είσαι Χριστός.

—Γιάννη, γι' αυτούς ο πραγματικός Χριστός, είναι ένας λησμονημένος δρόμος.

—Έτσι είναι. Μα σα να ήθελες να πεις κάτι άλλο. Με τη φλυαρία μου δεν σε άφησα να μιλήσεις. Λέγε μου τη δική σου εκδοχή. Γιατί πιστεύεις ότι είσαι Χριστός;

—Να γιατί: Φοβούμαι ότι ίσως είμαι ο μόνος στη Γη, κι ακόμα, ίσως, ο μόνος σ' όλο τον Γαλαξία, που δεν θα σκότωνα ποτέ ένα μυρμήγκι, όσα κι αν μου έδιναν. Δε λέω, περπατώντας, ζώντας, σκοτώνω, όχι ένα, αλλά πολλά όντα. Όμως, δεν θα σκότωνα ποτέ κάτι συνειδητά, μόνο και μόνο για να τα κοινομήσω. Πολλοί, ίσως, δεν θα δέχονταν να το κάμουν αυτό για χίλιες δραχμές, για ένα εκατομμύριο δραχμές, όμως θα το έκαναν για δέκα εκατομμύρια δραχμές, για πεντακόσια εκατομμύρια, για ένα δισεκατομμύριο δραχμές θα το έκαναν. Κι εγώ δεν θα το έκανα ποτέ, για οποιοδήποτε ποσό. Να γιατί πιστεύω πως είμαι Χριστός.

Ποίηση (τραγική) είναι τα λόγια του πατέρα Ρωμιόπουλου, που ψάχνει να βρει (όχι μόνον αβοήθητος από το κράτος, αλλά έχοντας ενάντιά του το κράτος) τους δολοφόνους του γιου του, που βρισκόταν σε περίπολο, στο στρατό.

Ποίηση (τραγική) είναι η περίπτωση του Γιάννη

Γχορίτσα, που τον κατατσάκισαν στο Άγιον Όρος, επειδή ανήξερως, γιος μεταναστών, γυμνώθηκε ολότελα και μπήκε στη θάλασσα της πατρίδας του, που λαθεμένα την είχε ταυτίσει με την ελευθερία, την ελευθερία του γυμνού, της γυμναστικής, των γυμνασίων, των γυμναστηρίων, ω βάρβαροι, σημερινοί «γυμνασιάρχες». Δεν ήξερε πως η Ελλάδα κατοικείται πια, κατά το πλείστον, από χριστιανοφασίστες πιο βάρβαρους κι από τους Σκύθες που σκότωσαν τον Ανάχαρσι όταν επέστρεψε από την Αθήνα στη Σκυθία.

Ποίηση τραγική είναι η κοπέλα που, έχοντας μαζί και το σκύλο της, μπήκε στην εκκλησιά, γυμνώθηκε εντελώς, γονάτισε μπροστά στην ωραία πύλη και υψώνοντας τα χέρια, προσευχόταν με κλάματα. Οι άγιοι δεν αντέδρασαν. «Κοίταζαν σοβαροί και λυπημένοι». Έφτασαν όμως οι θεοφοβούμενοι και νομοταγείς να τη ντύσουν, (τι τρόμος της αυτοματοποιημένης βαρβαρότητας μπροστά στη γύμνια, τι τρόμος μπροστά στην αθωότητα), μα το σκυλί ορμούσε πάνω τους γαυγίζοντας, δεν τους άφηγε να πλησιάσουν την κοπέλα. Πήραν ξύλα και σανίδες να το χτυπήσουν. Δεν τα κατάφεραν. Έρθε κάποιος που καλόπιασε το σκυλί με φαγητό, κατάφερε να το πιάσει και να το οδηγήσει έξω. Όρμηξαν τότε οι άλλοι με σεντόνια και τύλιξαν την κοπέλα. Είδα να τη μεταφέρουν στο ασθενοφόρο, κρατώντας τη στα χέρια, δύο, τρεις άντρες. Κι αυτή στέναζε, βογγούσε, μισολιπόθυμη. Μια πιετά. Ή, όπως λένε την πιετά στην Ορθοδοξία, η εσχάτη ταπεινώσις. Κανένας δεν υποφιαζόταν ότι είχε κατεβεί απ' το σταυρό. Κι ούτε εγώ ο αδερφός της, ο αγαπημένος της, μπόρεσα να μάθω τι απέγινε, πού την πέταξαν, πού την έθαψαν. Κι

ούδ' έμαθα ο φίλος της ο σκύλος τι απέγινε. Αναζητώντας τους, βρέθηκα στο ΑΧΕΠΑ να κουβεντιάζω με μια μεσήλικη γυναίκα από το Καβίλι Ορεσιτιάδος, η οποία ήθελε να μου διηγηθεί το άδικο:

Έπαθε γαστρορραγία περπατώντας σε κάποιο δρόμο της Θεσσαλονίκης. Μεταφέρθηκε στο ΑΧΕΠΑ. Ανέλαβε να την χειρουργήσει ο Παπαβραμίδης (έμπορος άρρωστης σαρκός), «αύριο κιόλας». Διάβηκε ολόκληρη εβδομάδα. Ούτε που πέρασε ποτέ να τη δει. Η γυναίκα πιάνει μια νοσοκόμα:

«Δεν ξέρω γιατί κάθομαι εδώ, πέρασε μια βδομάδα κι ούτε διάβηκε ποτέ από το κρεβάτι μου ο γιατρός που θα μου έκανε την εγχείρηση. Άκου παιδάκι μου, δεν γνωρίζω κανέναν εδώ, δεν έχω κανέναν. Πες του, εμπιστευτικά, ξέρεις εσύ, έχω τρακόσιες χιλιάδες, θα τις δώσω, να μου κάνει την εγχείρηση».

Την επόμενη βάρδια πέρασε ο Παπαβραμίδης και της χάιδεψε το μάγουλο χαμογελώντας:

«Όλα θα πάνε καλά». «Όχι, δε θέλω τίποτε τώρα, πάω, θα φύγω», του λέω. «Γιατί θα φύγεις; Πώς θα φύγεις; Αφού πρέπει να κάνουμε την εγχείρηση». «Ποιά εγχείρηση; Αφού δεν έχω τις τρακόσιες χιλιάδες, ψέμμα-τα είπα, για να δω τι θέλεις εν τέλει...»

Κι ενώ μου διηγόταν αυτό η γυναίκα από το Καβίλι Ορεσιτιάδος, πίσω μου άκουσα μια παράξενη συνομιλία:

—Και πού πρέπει να πάω; Κάπου πρέπει να πάω. Πρέπει να μου πει κάποιος πού πρέπει να πάω.

—Στα Εξωτερικά Ιατρεία.

—Πού είναι, δεν ξέρω, να μου πει κάποιος.

—Δεν ξέρω κυρία μου, να πας να τα βρεις.

Γύρισα και είδα μια γηραιά κυρία, εν απογνώσει, να κλαίει. Η πόρτα όπου ζητιάνευε την υγεία της, ήταν το γραφείο ενός γιατρού. Πλησίασα.

—Είστε γιατρός;

—Ναι.

—Κι αρνείσαι να πεις στη γυναίκα πού είναι τα Εξωτερικά Ιατρεία;

—Δεν είναι η δουλειά μου αυτή κύριε.

—Καλά, βρε κάθαρμο, γαμώ το καντήλι σου, τολμάς να το παίζεις γιατρός εδώ μέσα και ν' αρνείσαι να πεις πού είναι τα Εξωτερικά Ιατρεία σ' έναν άρρωστο άνθρωπο;

—Μη φωνάζετε κύριε, θα την πάω εγώ, πετάχτηκε η νοσοκόμα από μέσα, -δεν την είχα δει. Κλείνει το «γιατρό» πίσω της. «Είναι μητέρα σας;» «Όχι, θα 'πρεπε να 'ναι;» «Σ' ευχαριστώ... σ' ευχαριστώ...» γυρίζει και μου λέει η γηραιά κυρία καθώς η νοσοκόμα την πιάνει από τον βραχίονα και την οδηγεί προς τα Εξωτερικά Ιατρεία.

Γυρίζω πάλι στην κυρία από την Ορεστιάδα. Τη ρωτώ:

—Αυτός ήταν ο Παπαβραμίδης;

—Όχι παιδάκι μου, όχι, άλλος είναι αυτός.

Τότε -καθώς έφευγα από το ΑΧΕΠΙΑ- άκουσα μέσα μου ξανά τον οργισμένο άγγελο. Τα ίδια εκείνα λόγια... Μα επέμεναν τα πιο έντονα:

Μαιμούδες και στρουθοκάμηλοι... Πού είναι το μα-
στίγιο της αστραπής; Πού είναι οι αντάρτες φιλόσοφοι,
οι εωσφόροι ποιητές πού είναι; Αυτοί που θ' αρχίσουν
απαγωγές, ... σε δικαστήριο, στα βουνά... σε μια δίκη
δεύτερη παρουσία...

Βγήκα απ' το ΑΧΕΠΑ. Πέρασα το δρόμο. Μπήκα
στο αυτοκίνητό μου. Έβαλα μπρος, άναψα φλας, κινήθη-
κα λιγάκι αριστερά. Πάτησα δυνατά το γκάζι. Το βέλος
πράσινο, η στροφή, η άνοδος στις Σαράντα Εκκλησιές.

Έρθα από τη λάμψη
πάω ξανά στη λάμψη
τ'είν' αυτό; (Μουμόν, 1183-1260, Μυστικοί της Ανατολής)

Όποιος αντιλαμβάνεται την πρώτη αλήθεια
αντιλαμβάνεται και την έσχατη.
Πρώτη και έσχατη δεν είναι ίδιες; (Μουμόν)

Όσοι μ' έχουν γνωρίσει ήρεμο, ξαφνιάζονται σα με
βλέπουν οργισμένο. Τότε μου λένε: «Μα πώς γίνεται αυτό;
Εσύ λες ότι κατά βάθος κανένας δεν φταίει, σε κάθε πράξη,
κάθε κίνηση, του κάθε όντος, παίρνουν μέρος όλα τα όντα,
όλο το σύμπαν συνεργεί. Γιατί λοιπόν οργίζεσαι με κά-
ποιους, όταν εσύ ο ίδιος ισχυρίζεσαι ότι κατά βάθος κανέ-
νας δεν φταίει; Γιατί οργίζεσαι με κάποιους όταν ισχυρίζε-
σαι ότι με τις πράξεις τους συνεργεί ολόκληρο το σύμπαν;»
«Νομίζετε πως αντιφάσκω;» τους λέω. «Όχι δεν
αντιφάσκω. Απλώς αδυνατεί η νόησή σας να πάει δυο

βήματα πιο κει: Η σύμπραξη του σύμπαντος, δεν σταματά στους απατεώνες. Το σύμπαν βρίσκεται μέσα στην απάτη τους, αλλά βρίσκεται συνάμα και μέσα στην οργή μου για την απάτη τους. Πού βρίσκετε λοιπόν την αντίφαση; Τα πάντα ρει. Ο Κόσμος δεν σταματά εκεί που σταματά η νόησή σας».

Έτσι λέω. Και παίρνω το μονοπάτι προς την πηγή και το εγκαταλειμμένο περιβόλι, ψιθυρίζοντας:

Έπρεπε να βαδίσω σ' οροπέδια μ' αΓχόνες
έπρεπε να σκοντάψω σε κρανία αιγών.

Βράδιασε πια. Κοιτάζω εδώ:

Όλα γυμνά τα δέντρα που με σταύρωσαν.

Μόνο ένα κλωνάρι με μανίκι από φύλλα ολόλαμπρα
με δείχνει εκεί στη λαγκαδιά των άστρων που
τραβώ.

Ω πηγή του προσώπου μου, επιστρέφω.

Περιοδικό ΟΔΟΣ ΠΑΝΟΣ, Θεσσαλονίκη, Νοέμβρης του 1997

ΠΩΣ ΕΙΝΑΙ ΔΥΝΑΤΟΝ ΝΑ ΚΟΙΜΑΣΤΕ

Πώς είναι δυνατόν να κοιμάστε.... Που με το φόβητρο της Τουρκίας, σάς έμπασαν στην ΕΟΚ, για να σας εμπαιξουν, για να τους δίνεται η ευκαιρία να σας κάνουν τον έξυπνο, τον πλούσιο, τον δάσκαλο, τον δυνατό, τον δικαστή.

Και βέβαια μετά την είσοδό σας στην ΕΟΚ, δεν έγιναν τα σύνορά σας σύνορα της ΕΟΚ. Η Τουρκία συνέχισε να είναι απειλή. Αλλά να που θα σας έσωζε η είσοδός σας στη Δυτικοευρωπαϊκή Ένωση. Μόλις όμως μπήκατε εκεί, αμέσως καταργήθηκε το άρθρο 5 που εξασφάλιζε τα σύνορα των κρατών-μελών. Για ν' αποτελεί πάντα φόβητρο η Τουρκία, ώστε ν' αποδεχόσαστε οτιδήποτε, κάτω από αυτήν την απειλή. Κυπριακό, αλβανικό, σκοπιανό. Κατασκευασμένα μέτωπα από τους δυνατούς που είναι δυνατοί γιατί είναι αδύνατοι.

Πώς είναι δυνατόν να κοιμάστε.... Οι ίδιοι που ανοίγουν τα πολλά μέτωπα για να έρθετε σε κατάσταση απελπισίας, οι ίδιοι κάνουν τάχατες πως τρέχουν να σας βοηθήσουν. Κι αφού σας έχουν ανοίξει δέκα πληγές, βοηθώντας σας να κλείσετε τη μία, σας κάνουν να νοιώθετε κι ευεργετημένοι από πάνω.

Πώς είναι δυνατόν να κοιμάστε... 'Υστερα από τον Αттіλα Α' και τον Αттіλα Β', ήρθε ο Ατίλας Γ' και Δ', που 'ναι η ΕΟΚ. Κι ούτε θα καταλάβετε τίποτε αν σας πω για τον Ατίλα Ε' που 'ναι η ΔΕΗ, η οποία, έχει

προκαλέσει και προκαλεί τόσες καταστροφές, που κανένας βάρβαρος επιδρομέας μέχρι τώρα δεν έχει προκαλέσει σ' αυτή τη χώρα.

Πώς είναι δυνατόν να κοιμάστε; Όταν τα σκουπίδια, οι πλαστικές σακούλες λιπασμάτων και τα πλαστικά δοχεία των φυτοφαρμάκων ρίχνονται σε ρεματιές και κανένα φορτηγό δεν τα μαζεύει από τα σπίτια, να τα χώσει στο στόμα των εργοστασιαρχών που τα παρήγαγαν, ή, έστω, να τα πάει σε τόπο άβατο κι έρημο, να τα μεταποιήσει. Καμμιά ενημέρωση, καμμιά καθοδήγηση, καμμιά διαταγή. Μένουν εκεί, εξωτερίκευση της εσωτερικής ασχήμιας των «αρμοδίων». Και περιμένουν τη βροχή, το νερό, για να τα σκορπίσει στα ρέματα και στα ποτάμια (ασχημίζοντας, ασχημίζοντας, ασχημίζοντας), και να φέρει τα δηλητήριά τους στις λίμνες, απ' όπου πίνουν τα παιδιά σας νερό.

Πώς είναι δυνατόν να κοιμάστε... Όταν ο Αττίλας Η', καβάλα σε λαντ ρόβερ, κάνει επίδειξη της αδυναμίας του που οι ηλίθιοι τη λένε δύναμη, μαρσάροντας πάνω στις αμμουδιές (όπου τα εξαίσια κρίνα της Παναγίας, κρίνα της Θάλασσας), καταστρέφοντας, καταστρέφοντας, τριακοσίων χιλιάδων χρόνων ζωή, τριακοσίων χιλιάδων χρόνων ιαματική ομορφιά, σπάζοντας, λειώνοντας τον άθινο φαλλό του Γαβριήλ, δηλαδή του Γαμβρού (ω λήθη της Λήθης!), σβήνοντας με τέσσερις κυκλικές γομολάστιχες τον έρωτα απ' το βιβλίο του Κόσμου.

Πώς είναι δυνατόν να κοιμάστε... Όταν ο Αττίλας Θ', καβάλα σε εκκωφαντικό θαλάσσιο μηχανάκι, αδιάκοπα κάνει βόλτες κοντά στην παραλία, στη θάλασσα (όπου πήγες για να γλυτώσεις λίγο απ' τους Αττίλες), και κανείς, μα κανείς, δεν κρατάει ένα αυτόματο, να καθαρίσει τον τόπο από αυτή τη βαρβαρότητα.

Εμ, το πρόβλημα δεν είναι να μη γνωρίζει το παιδί τίποτε από όπλα, όπως κουτοπόνηρα το φύτεψαν στην «κουλτούρα» σου φίλε. Το πρόβλημα είναι, να μάθει το παιδί, πώς, πότε και πού, θα χρησιμοποιεί τα όπλα. Ή ξέχασες πως η θεά της σοφίας, η Αθηνά, είναι αρματωμένη; Ή ξέχασες πως ο Απόλλων της μουσικής, όταν χρειάζεται, κάνει τόξο τη λύρα του και γίνεται Απολλύων; Ή ξέχασες πως οι Άγιοι στις εκκλησιές κρατούν όπλα; Όχι, δεν είναι τα όπλα για να τα κρατούν οι μαλακοκαούληδες κυνηγοί, που τα χρησιμοποιούν σαν υποκατάστατο, για να χύνουν με σιδερένια κάννη, σπέρμα θανάτου, πάνω στα ζώα και στα πουλιά, που 'ναι οι πιο αθώοι συγγάτοικοί μας σ' αυτή τη γη. Τα όπλα είναι για να στρέφονται ενάντια στον Αττίλα· στον Αττίλα Α', στον Αττίλα Β', στον Αττίλα Γ', στον Αττίλα Δ', Ε', Ζ', Η', Θ', τη μηχανοποιημένη βαρβαρότητα, τον «Ιλουστρασιόν» Μαμμωνά, το κακό που χτες πολεμούσατε και σήμερα, μεταμορφωμένο καθώς ξαναήρθε, το αγκαλιάζετε.

Πώς είναι δυνατόν να κοιμάστε... Σε λίγο κανείς ψυχίατρος δεν θα μπορεί να σώσει τα παιδιά σας, κανείς ιερέας, κανείς χειρουργός. Γιατί η αρρώστια τους θα προ-

έρχεται από την απουσία της ευεργετικής επίδρασης του ηλιακού φωτός.

Κι ακόμα η αρρώστια τους θα προέρχεται από την απουσία της ευεργετικής επίδρασης, αυτής της αναντικατάστατης χημείας που λέγεται σκοτάδι της νύχτας. Και που εσείς το πληγώνετε, το αφανίζετε, με τη μανία σας να βάλετε φώτα παντού. Για να έχετε σχέση μόνο με το έξω. Επειδή το πανέμορφο σκοτάδι, φοβόσαστε πως ίσως θα σας στρέψει προς το μέσα σας, το μέσα σας που το τρέμετε, γιατί το κάματε σκουπιδότοπο από ψεύδη, υποκρισία, συμβιβασμούς, υποκύψεις κι εν τέλει συμπόρευση με την πανάρχαια προδοσία.

Σε λίγο κανείς δεν θα μπορεί να γιατρέψει τα παιδιά σας, αφού η αρρώστια τους θα οφείλεται στην απουσία της ευεργετικής επίδρασης που προέρχεται από την άγια σιωπή και τους φυσικούς ήχους.

Η αρρώστια τους θα προέρχεται από την απουσία της ευεργετικής επίδρασης των ζώων, των άστρων, των δασών, των υδάτων, της ομορφιάς, της γενναιότητας.

Πώς είναι δυνατόν να κοιμάστε... Κυνηγώντας σας με την εθνικοφροσύνη και την ηθική, με τον χωροφύλακα και τον παπά, σας έκαμαν να πάτε να κρυφτείτε στο μεγάλο πλήθος της Αθήνας, για να γλυτώσετε. Κυνηγώντας σας ακόμα και με τον ρατσισμό τους. Ήθελαν τα αυγά σας τα χωριάτικα, μα η λέξη «χωριάτης» ήταν βρισιά, σα να ήταν μέγιστη αμαρτία το να έχεις χώρο, το ν' ανήκεις στο χώρο. Γι' αυτό εσείς φύγατε από τον χώρο σας και πή-

γατε να μπολιαστείτε με πρωτευουσιανισμό. Κυνηγώντας σας με χίλιους τρόπους, σας έκλεισαν στο θάλαμο αερίων που λέγεται Αττική. Δεν άντεξε το ευλογημένο όνομα, η Αττική, δεν άντεξε ο ευλογημένος τόπος. Όπως δεν θ' αντέξει και η γλώσσα σας, αν δεν την υπερασπίσετε, όπως δεν θ' αντέξετε κι εσείς, αν δεν αμυνθείτε. Έτσι η Αττική από τόπος ευ-λογίας (τόπος του καλού λόγου) έγινε χημείο της μετατροπής σας, από ζωντανά πολύτροπα όντα, σε άρρωστες σκιές.

Πώς είναι δυνατόν να κοιμάστε... Είπα πολύτροπα όντα γιατί, δεν αρχίζει τυχαία ο Μέγιστος Ποιητής, με το «Άνδρα μοι ένεπε μούσα πολύτροπον», το πιο όμορφο, το πιο σοφό, το πιο μυητικό ποίημα του κόσμου, την Οδύσεια, που είναι η πραγματική σας Αγία Γραφή.

Υπάρχουν χώρες που ταξιδεύεις για ώρες και η ομοιομορφία του τοπίου, ο απέραντος κάμπος λ.χ., δεν βοηθά ν' αλλάξεις διάθεση, ν' αλλάξεις σκέψη. Όμως η Ελλάδα έχει μια τέτοια ποικιλία εδάφους, από μέτρο σε μέτρο, που αναπόφευχτα επιδρά ποικιλοτρόπως πάνω σ' αυτόν που την κατοικεί. Από μέτρο σε μέτρο αλλάζει το τοπίο, παρασύροντας σε αλλαγή τη σκέψη σου (ή τις σκέψεις σου), κάνοντάς την πολύπλευρη και πολυεπίπεδη, ευκίνητη σαν τον άνεμο, δηλαδή σαν το πνεύμα. Η πολύτροπη ελληνική φύση είναι που σε έκαμε πολύτροπο. Η κατ' εικόνα και ομοίωση του Σύμπαντος πολύτροπη ελληνική φύση, είναι που έκαμε την ελληνική σκέψη σύμπαντική και τον Έλληνα πολίτη του Κόσμου. Όμως εσύ εγκατέλειψες αυτή την πολύτροπη φύση και κλείστηκες

στο θάλαμο αερίων της Αττικής, όπου θα πάψεις να είσαι πολύτροπος, έπαψες ήδη, γι' αυτό και δεν μ' αναγνωρίζεις όταν σου μιλώ, νήπιος σύντροφος έγινες, λατρεύεις τα τέρατα, που σε καλοπιάνουν, για να σε καταπιούν.

Περιοδικό ΑΡΑΜΠΙΑΣ, Φεβρουάριος 1995

Η ΜΟΝΑΞΙΑ ΤΩΝ ΑΠΡΟΣΚΥΝΗΤΩΝ

(σ' έναν πλανήτη με προσκυνημένους)

«Σαν έριξα και το στερνό δαυλί στο φωτογώνι...
μου αναλαμπάδιασε άξαφνα η ψυχή, σα να 'ταν
όλο χαλκός το διάστημα, ή ως να 'χα
τ' άγιο κελί του Ηράκλειτου τριγύρα μου, όπου χρόνια,
για την Αιωνιότη εχάλκευε τους λογισμούς του
και τους κρεμούσε ως άρματα στις Έφεσος το ναό».

Άγγελος Σικελιανός: Ταυτίζει τους λογισμούς του Εφέσιου σοφού με τα άρματα της κλεφτουργιάς, διατρέχοντας όλο το πρόβλημα της Ελευθερίας, σ' όλα τα επίπεδα και σ' όλους τους χρόνους. Άλλωστε «Πνευματικό Εμβάτηριο» ονομάζει το ποίημά του αυτό. Και να, ένα από τα άρματα που κρεμούσε στις Έφεσος το ναό ο Ηράκλειτος:

Κόσμον τόνδε, τον αυτόν απάντων, ούτε τις θεών
ούτε ανθρώπων εποίησεν, αλλ' ην αεί και έστι και έσται,
πυρ αείζων, απτόμενον μέτρα και αποσβεννύμενον μέτρα.

[Τον κόσμο τούτον, ίδιον για τους πάντες, ούτε θεός κανείς ούτε και άνθρωπος εποίησεν, αλλ' ήταν πάντα, είναι και θα είναι, πυρ αείζων, που ανάβει (αυξάνει) μετρημένα και που σβήνει (λιγοστεύει) μετρημένα].

Το απόσπασμα αυτό του Ηράκλειτου, ως όπλο δυνατότερο από εκατό υδρογνοβόμβες, το τρέμουν όλοι εκείνοι

που θέλουν την ανθρωπότητα προσκυνημένη. Γι' αυτό και τα βιβλία της «φιλοσοφίας», προοριζόμενα για ηλιθίους (όπως και τα συγγράματα στα ελληνοχριστιανικά σχολεία μας), έχουν 30 σελίδες για τον ένα επιστήμονα, 50 για τον άλλο φιλόσοφο, 10 για κάποιον τρίτο, αλλά μόνο μισή σελίδα για τον Ηράκλειτο, συνδέοντάς τον πάντα με το νομιζόμενο απλοϊκό και ακίνδυνο «τα πάντα ρει». Ο Ηράκλειτος, αυτός ο γαλαξίας εκατομμυρίων ηλίων, πρέπει για μιαν ακόμη φορά να παραμεριστεί και οι άνθρωποι να οδηγηθούν από τους τυφλοσούρτες εκεί που πρέπει να οδηγηθούν, στη στάση του προσκυνημένου:

*Όχι δεν είναι αυτός πλανήτης
όλο κότες και πρόβατα
και βλακώδεις άλλες κύπτουσες υπάρξεις.*

.....
*Όχι όχι δεν είναι αυτός πλανήτης
είναι μάλλον μία πλάνη ήτις οδηγεί πολύ μακριά
στον Δία στον Χριστό στον Βούδδα στον Μωάμεθ
που κάποτε εδέησε κι εκείνοι
ν' ατονήσουν ώστε όλοι εμείς
να μένουμε στη στάση του προσκυνημένου...*

(Ελύτης)

*...Μονάχα λίγες στέρνες, άδειες κι αυτές
που ηχούν και που τις προσκυνούμε...*

(Σεφέρης)

Και ο Ρεμπώ, ο οποίος στην Ελλάδα μεταφράστηκε, σχεδόν, μόνο για να ενισχυθεί, η κατατρεγμένη από την «καλή κοινωνία», ομοφυλοφιλία, κι όχι για το πνεύμα του εκείνο της αρρενωπής του ανταρσίας, λέγει λοιπόν, ο Ρεμπώ:

*Μα όχι πια, μα όχι πια άλλοι θεοί.
Θεός και βασιλιάς είναι ο άνθρωπος.*

Και βέβαια, η ηλιθιότητα, εφ' όσον παρέμεινεν επί τόσον χρονικό διάστημα στην εξουσία, θεωρεί εαυτήν αυθεντία και ως αυθεντία ομιλεί. Έτσι χαρακτηρίζει αλαζονεία την όρθια στάση του ανθρώπου. Αλλά η αλαζονεία είναι προϊόν της χειρότερης άγνοιας που υπάρχει: της ημιμάθειας. Αλαζονεία είναι να θέλεις να υποτάξεις το φύσει αδούλωτο πνεύμα, το αείζων πυρ, στους κατ' εικόνα και ομοιώσή σου «άρχοντες» και «θεούς» που δημιουργήσες για να προσκυνάς, γιατί νοιώθεις άβολα στην όρθια στάση, γιατί η ραχοκοκκαλιά σου έχει οριστικά κυρτωθεί και είναι αδύνατο να ευθυγραμμιστεί, να γίνει άξονας γης και ουρανού.

Και να σκεφτείς ότι υπάρχουν άνθρωποι που καμαρώνουν έχοντας ως επώνυμο τη λέξη «καμπούρης» (ω τρισάθλια νεοελληνικά επωνύματα). Μα ναι, να καμπουριάσεις στα ογδόντα σου, αλλά κρατώντας πάντα τη βακτηρία σου έτοιμη να τη φέρεις στο κεφάλι κάποιου αγίου -και οι άγιοι ξύλο θέλουν-, αυτό το καταλαβαίνω. Να καμπουριάσεις στα ογδόντα σου από το βάρος τ' ουρανού ή από μια ροπή να πάρεις το σχήμα εκείνο που είχες στην

κοιλιά της μάνας σου προκειμένου να μπεις στην κοιλιά της μάνας γης, το καταλαβαίνω. Αλλά να είσαι δεκαοχτώ χρονώ, τριάντα, πενήντα, και να βρίσκεσαι στη στάση του προσκυνημένου, καμπούρης, υποταγμένος, δούλος σε ηλίθιους ανθρώπους, δούλος σε θεούς καμωμένους από ηλίθια κουτοπόνηρα ανθρωπάκια, δεν το ανέχομαι, δεν το αντέχω· δεν το αντέχω να μιμείσαι τα τετράποδα, θέλω να σταθείς όρθιος, να δω το πρόσωπό σου, να δεις το πρόσωπό μου:

Χώρες του ήλιου και δεν μπορείτε ν' αντικρύσετε τον ήλιο.

Χώρες του ανθρώπου και δεν μπορείτε ν' αντικρύσετε τον άνθρωπο.

(Σεφέρης)

Μα ως πού θα πάει αυτό; Ποιό αυτό; Μα να, αυτό:

«Άγριο ανθρωποκυνηγητό εξαπέλυσε η αστυνομία για να συλλάβει κτλ., κτλ...»

«Από θαύμα γλύτωσε εξηντάχρονος όταν κτλ., κτλ.»

«Άγιο είχαν οι επιβαίνοντες κτλ., κτλ...»

Μα κανένας, κανένας δεν πεθαίνει από αηδία, χρησιμοποιώντας τις ίδιες, πάντα με την ίδια ακρίβεια διατυπωμένες ηλίθιες εκφράσεις;

Εν πάση περιπτώσει... Εν πάση περιπτώσει... Ιδού τώρα ένα Δελτίο Ειδήσεων:

Άγριο ανθρωποκυνηγητό εξαπέλυσε η αστυνομία για να συλλάβει τους 8 τρομοκράτες που δραπέτευσαν χθες από τις φυλακές κτλ, κτλ. Μεταξύ αυτών συγκαταλέγεται ο σκοτεινός και άθεος Ηράκλειτος που συνελήφθη εδώ και δυο χιλιάδες εξακόσια χρόνια να κατασκευάζει τρομαχτικά όπλα εναντίον της πλανητικής εννόμου τάξεως.

Ανάμεσά τους επίσης συγκαταλέγεται και ο ταραξί-ας, ο τρομερός εκείνος επιδειξίας Λεωνίδα, ο επονομαζόμενος και βασιλεύς της Σπάρτης, ο οποίος θεάθη επανειλημμένως εις την εθνικήν οδόν, ολόγυμνος, φορώντας μόνο περικεφαλαίαν και σπαθί, κρατώντας μόνο ακόντιο κι ασπίδα, σκανδαλίζων και τρομοκρατών τους διερχόμενους βαρβάρους ως και όλους τους εκβαρβαρισμένους Έλληνες.

Μεταξύ αυτών επίσης εδραπέτευσεν κι ο διαβόητος εκείνος κλέφτης Γεώργιος Καραϊσκάκης, όστις ασεβών προς την ελληνοχριστιανικήν μας παράδοσιν, δεν έχανε την ευκαιρίαν να δεικνύει εις τους αντιπάλους του (Ρωμαίους, Ενετούς, Τούρκους, Φράγκους, Γερμανούς) τ' αρχίδια του και τον πούτσο του. Ευτυχώς από αυτόν μας απήλλαξεν, επιτέλους, πράκτωρ των συμμάχων μας (Εγγλέζων, Γάλλων, Καναδών και Σκοπιανών, Τούρκων και Αμερικανών), πυροβολών αυτόν εκ των όπισθεν, έξω από μπαρ του Φαλήρου, τις πρώτες πρωινές ώρες της σήμερον...

Να πάμε τώρα σε άλλες ειδήσεις:

Από θαύμα γλύτωσε χτες το απόγευμα ο σαραντα-τριάχρονος Απόστολος Π. που παραλίγο να βρει τραγικό θάνατο εντός του ιερού ναού της Αγίας Τριάδος, όταν ανεπιτυχώς τον ελάκτισεν εις το πρόσωπον η υπ' αυτού βιαζομένη και υπό των Αγίων Πάντων ακινητοποιημένη Κρηνώ η Κορινθία κτλ., κτλ.

Δυστυχώς το θαύμα έπαθε εμπλοκή χτες τα μεσάνυχτα, όταν οι γνωστοί τρεις παίδες ευρέθησαν και πάλι, για πολλοστήν φοράν, εν καμίνω. Εκ της εμπλοκής του θαύματος (βραχυκύκλωμα της πίστεως λέγει ο Αρχιεπίσκοπος) οι τρεις παίδες εκάησαν ζωντανοί προτού η πυροσβεστική προλάβει να επέμβει κτλ., κτλ...

Άγιο είχε χτες ο βουλευτής κύριος Καθίκης, όταν το αυτοκίνητό του προσέκρουσε σε κολώνα της ΔΕΗ. Γλύτωσε την τελευταία στιγμή από τα δόντια του χάρου, επικαλούμενος το δικαίωμα της βουλευτικής ασυλίας... Αντίθετα οι δυο συνεπιβάτες του, που δεν είχαν το προνόμιο της βουλευτικής ασυλίας, πριν ακόμη μεταφερθούν σε νοσοκομείο, υπέκυψαν εις τα τραύματά των.

Παραλίγο να θρηνούσαμε πολλά θύματα εξ αιτίας της γενικής απεργίας των θαυμάτων σήμερα το πρωί: Μετεωρίτης είτε λιλιπούτειος κομήτης (κατ' άλλους φλεγόμενη σφενδόνα) κατέπεσε κοντά στη Βουλή. Και όπως λένε πάντα ομοιοκαταληκτούντες οι εμπειρογνώμονες, ο

ναός αυτός της δημοκρατίας, έγινε στόχος της τρομοκρατίας...

Ο υπουργός Ενέργειας και Καταστροφής, ύστερα από θεία φώτιση που είχε, δήλωσε ότι θα καταστρέψει κι άλλο ελληνικό ποτάμι. Δέκα εργολάβοι τρίβουν τα χέρια τους. Η ΔΕΗ (ο γνωστός Αττίλας δηλαδή) δροσίζει τα χέρια των εργολάβων με εκατομμύρια ευρώ. Οι κάτοικοι των παραποτάμιων περιοχών, τα ζώα και τα δέντρα της παραδείσιας αυτής κοιλάδας του Αώου, θα έχουν την ίδια μοίρα με εκείνη της παραδείσιας κοιλάδας του Αχελώου: Θα μεταφερθούν προσωρινά στην Κόλαση. Ο υπουργός Ενέργειας δίνει εγγυήσεις ότι κανένας διάβολος δεν θα τους πειράζει εκεί, καθ' ότι, όπως είναι γνωστόν, οι διάβολοι έχουν από καιρό εγκαταλείψει την Κόλαση, χάρη στην εκτιμηθείσα δεόντως ικανότητά τους στο ραδιουργείν, έχουν όλοι διορισθεί σύμβουλοι σε υπουργεία της Ελλάδος και του εξωτερικού.

Άλλη είδηση τώρα:

Όσοι έκαμαν επένδυση αντίστασης επί δικτατορίας, έχουν τώρα δικαίωμα να επιδίδονται ασύστολα στο χόμπι της ψηφοθηρίας. Έτσι ο υπουργός της Γεωργίας, δήλωσε πως γι' αυτόν πάνω απ' όλα τίθεται η ψηφοθηρία, γι' αυτό κι όσοι κατέχουν κινητά και καραμπίνες μπορούν ελεύθερα να εξοντώνουν τα μικρά και άκακα θηρία.

Και λίγα λόγια τώρα για τον αθλητισμό: Ο Θεός έβαλε το χέρι του, ώστε στο ματς Κυνηγών και Γεωργών

για το κύπελλο Θανάτου, που διεξήχθη την περασμένη Κυριακή, οι Κυνηγοί νίκησαν τους Γεωργούς, παρ' όλη την επικουρία των δευτέρων υπό σατανικών γεωπόνων, προμηθευτών εξοντωτικών γεωργικών φαρμάκων και έιτζ. Τρακόσιοι είκοσι έξι Γεωργοί σκοτώθηκαν από τις ριπές των καλάσνικοφ, ενώ μόνον ενενήντα τρεις Κυνηγοί εξαπατήθηκαν κι έφαγαν τις δηλητηριώδεις φύλες των Γεωργών.

Ο Θεός να βάλει το χέρι του αγαπητοί τηλεθεατές. Παραβιάστηκε και πάλι ο νόμος του Εθνικού Ραδιοτηλεοπτικού Συμβουλίου. Και συγκεκριμένα το άρθρο 2, σύμφωνα με το οποίο απαγορεύεται να χρησιμοποιούν τα μέσα ενημέρωσης τρομοκράτες και ποιητές. Και αναφέρουμε αναλυτικά: Ο άγνωστος ποιητής Αρθούρος Ρεμπώ, κατέλαβε χτες διά της βίας γνωστό τηλεοπτικό κανάλι για να διαβάσει στο κοινό το παρακάτω κείμενο, στο οποίο υπαινίσσεται σαφώς τον επικίνδυνο Ρουμανοελληνορουμάνο κατάδικο Ματέι Σορίν:

«Παιδί ακόμα, θαύμαζα τον σκαιό κατάδικο που πάντα κλείναν πίσω τους οι πόρτες της φυλακής.

»Έφαχνα τα πανδοχεία και τις νοικιασμένες κάμαρες τις αγιασμένες με την παρουσία του. Ατένιζα με το δικό του ιδανικό το μπλε του ουρανού και τον ανθισμένο μόχθο της εξοχής.

»Ερμήνευα το πεπρωμένο του στις πόλεις.

»Ήταν από έναν άγιο πιο αγέρωχος, από έναν πο-

ντοπόρο πιο σοφός, αυτός, μόνος, αυτός! - μάρτυρας του λογισμού και του θριάμβου του».*

Εδώ αγαπητοί τηλεθεατές τελειώνει, ένα ακόμα πλήρως ενημερωτικό, ελληνοχριστιανικό, νεορθόδοξο δελτίο ειδήσεων. Ο Θεός να μας έχει γερούς (βρε), πάντα ν' ανταμώνουμε (βρε),..., όπως λέει κι ένα πατριωτικό άσμα του Μπομπ Ντύλαν. Καλό σας βράδυ και μην χάσετε την εκπομπή που ακολουθεί με τον τίτλο: «Ω ακατανίκητη ηλιθιότητα».

ΥΓ. Κι εγώ τί να κάνω; Μέσα σε τέτοια πληθώρα ακατάσχετης θεοσέβειας, από αίσθηση ισορροπίας (εγώ ο γιος του Κόσμου και της Αρμονίας), νοιώθω τη μεγάλη ανάγκη να γείρω προς την αθεία, μ' όλη μου τη δύναμη, μ' όλο μου το βάρος.

Περιοδικό BEST SELLER, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1999

---

* Μετάφραση Νίκου Σπάνια.

Η ΠΟΙΗΣΗ ΔΕΝ ΠΟΥΛΑ, Η ΠΟΙΗΣΗ ΔΕΝ ΔΙΑΒΑΖΕΤΑΙ

Αυτό είναι ένα μεγάλο κατασκευασμένο φέμα. Στην εποχή του Ισπανικού Εμφυλίου, η Παλαιά Τάξη πραγμάτων, δηλαδή όλη η φασιστική Δύση, είχε ως σύνθημά της το εξής:

«Σκοτώστε τους έξυπνους γιατί είναι επικίνδunami».

Και τα όργανά τους, οι φαλαγγίτες, σκότωσαν τον Λόρκα, την ίδια την ψυχή της Ισπανίας. Σήμερα η Νέα Τάξη Πραγμάτων (που πήρε το πάνω χέρι για τα καλά κάπου εκεί στα 1989, όταν ο Γκορμπατσόφ διέλυσε τη Σοβιετική Ένωση), άλλοτε φιθυριστά, άλλοτε φωναχτά, άλλοτε σιωπηλά και έμπρακτα, -το έχω ζήσει στο ίδιο το πετσί μου- έχει ως σύνθημά της:

«Αφανίστε, φιμώστε, εξοντώστε τους ποιητές, διότι αυτοί αποτελούν τους κατ' εξοχήν ανυπόταχτους, διότι αυτοί αποτελούν τους κατ' εξοχήν αφυπνιστές συνειδήσεων. Με τα Μέσα Μαζικής Παραπληροφόρησης που έχουμε στα χέρια μας, μπορούμε να κάνουμε αυτό που δεν μπορούσαμε να κάνουμε για αιώνες, μπορούμε να κάνουμε τους λαούς να ξεχάσουν πως υπάρχουν σοφοί και ποιητές».

Κι άρχισαν να το εφαρμόζουν.

Ω, ναι, η Σοβιετική Ένωση δεν έπεσε, όπως λένε οι πονηροί είτε οι ανόητοι, εξ ιδίων κακών. Τη γκρέμισε ο ανελέητος οικονομικός πόλεμος που της γινόταν μέσω των εξοπλιστικών ανταγωνισμών. Τη γκρέμισε η γραφειοκρατία, αφού τις θέσεις-κλειδιά αργά και σταθερά τις έπιασαν πράκτορες. Τη γκρέμισε η προπαγάνδα ότι η

Δύση αποτελεί τον χαμένο παράδεισο του ανθρώπου. Τη γκρέμισε η «απαγορευμένη» θρησκεία, η ίδια θρησκεία που σε μας εδώ, συνέτασσε μαζί με την αστυνομία, τα περίφημα Πιστοποιητικά Κοινωνικών Φρονημάτων.

Λοιπόν, όλα αυτά που λέγονται «η ποίηση δεν πουλά, η ποίηση δεν διαβάζεται, ο κόσμος δεν ενδιαφέρεται για την ποίηση» είναι μόνο και μόνο το δήθεν συμβαίνον. Μα έχω προσωπικό παράδειγμα: Με κάλεσαν σε Λύκεια, σε πολιτιστικά κέντρα, με κάλεσαν πρόσφατα στο Εργατικό Κέντρο Θεσσαλονίκης (βέβαια διάβασα ποιήματα ερωτικά, κοινωνικά, περιπαιχτικά, επαναστατικά, ανάλογα με το ακροατήριο που είχα). Ε, λοιπόν, τα παιδιά έκαναν σα να ήσαν σε συναυλία ροκ. Δεν με άφηναν να φύγω.

Αλλά ας επανέλθω: Λένε «η ποίηση δεν διαβάζεται σήμερα». Μα αλλοίμονο αν διαβαζόταν, αν ενδιέφερε, αυτή η ακατάσχετη ασχήμια, που σερβίρεται ως ποίηση. Θα σήμαινε πως οι άνθρωποι είναι άρρωστοι, θα σήμαινε πως έχουν φτάσει στην έσχατη βιολογική σύγχυση και κατάπτωση, όπως οι αγελάδες της Αγγλίας που κατάντησαν να τρώνε κρέας και σκουπίδια.

Και βέβαια αποτελεί δείγμα υγείας που οι άνθρωποι δεν διαβάζουν και δεν αγαπούν, το πλήθος από τη δήθεν ποίηση που τους προσφέρουν για ποίηση. Όμως στην πραγματικότητα, κάτω από την απατηλή επιφάνεια, η αλήθεια είναι πως οι άνθρωποι τίποτε δεν αποζητούν περισσότερο από την ποίηση. Μα δεν γνωρίζουν πια πού να τη βρουν. Τυφλά, μέσα στα σίριαλ, στις ειδήσεις, στα δοκιμαντέρ, στα μυθιστορήματα, ακόμα και στα σκυλάδικα,

στον κινηματογράφο, και μέσα στους ναούς της βαβέλ που είναι τα σύγχρονα βιβλιοπωλεία, μέσα σε τόσα περιοδικά κι εφημερίδες, ακόμα και στον ύπνο τους, οι άνθρωποι συνειδητά, μισοσυνειδητά, ασυνείδητα, την ποίηση είναι που ψάχνουν να βρουν.

Την αναζητούν τα κύτταρά τους ως ουσιώδες στοιχείο. Τη ζητούν παντού, όπως για το ασβέστιο τα πρόβατα γλείφουν τους ασβεστωμένους τοίχους ή τα μικρά παιδιά τρώνε τα νύχια τους· όπως οι σκύλοι για να βρουν την υγεία τους τρώνε χόρτα και τα τραγιά για να μαζέψουν αλάτι γλείφουν της πέτρες της ακροθαλασσίας.

Τίποτε δεν θα ήταν πιο δημοφιλές, όσο η ποίηση, αν αυτή παρουσιαζόταν από αληθινούς ποιητές, ραψωδούς, παραμυθάδες. Όμως απαγορεύουν την παραχώρηση βήματος στον ποιητή. Πολιτικοί, δημοσιογράφοι, καθηγητάδες, δήθεν άνθρωποι του πνεύματος, διαπράττοντας την έσχατη προδοσία που έχουν αναλάβει ως έργο τους, εμποδίζουν, αποσιωπούν τον ποιητή, οι φθονεροί, οι θλιβεροί, οι αξιολύπητοι.

Τίποτε οι άνθρωποι δεν γυρεύουν τόσο πολύ όσο την ποίηση. Γιατί ο πυρήνας του ανθρώπου είναι ερωτικός. Κι αυτός ο ερωτικός πυρήνας, δε γίνεται να βρει ικανοποίηση στα υποκατάστατα που του προσφέρουν. Απεγνωσμένα λοιπόν γυρεύει την έκφρασή του, τον λόγο του, στην αληθινή ποίηση, αυτή που περιέχει την ιαματική ομορφιά και την αλήθεια που ελευθερώνει.

ΤΟ ΧΑΜΟΓΕΛΟ ΤΗΣ ΣΦΙΓΓΑΣ ΤΩΝ ΝΑΞΙΩΝ ΣΤΟΥΣ ΔΕΛΦΟΥΣ

Ποίηση είναι η γαλήνη του Σωκράτη μπρος στο κώ-
νειο. Ποίηση είναι το χαμόγελο της Σφίγγας μπρος στην
ανθρώπινη ιστορία.

Ποίηση είναι οι ΘΕΡΜΟΠΥΛΕΣ, όπως τις είδε ο
Ακαρνάν μάντης Μεγιστίας τον Αύγουστο του 480 π.Χ.
κι όπως τις είδε ο Κ. Π. Καβάφης 2.500 χρόνια αργό-
τερα. Ξαναδιαβάστε αυτό το ποίημα συλλαβιστά, σα για
πρώτη φορά, επειδή στην πραγματικότητα το διαβάζετε
για πρώτη φορά, συλλαβιστά, σα να είστε αγράμματοι,
επειδή στην πραγματικότητα δεν αποκλείεται να είστε
αγράμματοι.* «Το δύσκολο δεν είναι να γνωρίσεις αυτό
που δεν γνωρίζεις», λέει ο Τσουάγκ Τσου. «Το δύσκολο
είναι να γνωρίσεις αυτό που ήδη νομίζεις ότι γνωρίζεις».

Διαβάστε τις «Θερμοπύλες», σταματώντας, όχι
μόνο στα κόμματα, στις τελείες και στις άνω τελείες,
αλλά προπάντων στο τέλος κάθε στίχου, που δεν τελειώ-
νει τυχαία όπου τελειώνει, ακολουθώντας το ρυθμό, προ-
φέροντας τον λόγο, έτσι όπως γεννιέται από το σώμα της
Πυθίας, που κινείται σύμφωνα με τις δονήσεις της έμπνευ-
σης. Διαβάστε το ποίημα ψιθυριστά, φωναχτά, άφωνα,
αφήστε το σώμα και το πνεύμα σας να το απορροφήσει.
Γιατί είναι απόσταγμα βοτάνων της σοφίας, δηλαδή της
λυτρωτικής αλήθειας. Χρησμός της Πυθίας είναι· που δεν

---

* Ο Έλιοτ έλεγε πως θα ήθελε να απαγγέλλει τα ποιήματά του
σε ανθρώπους που δεν θα ήξεραν ούτε γραφή ούτε ανάγνωση.

σώπασε· που μιλούσε πάντα, και μιλά πάντα, με το στόμα των αληθινών ποιητών. Και ιδού:

Τιμή σ' εκείνους όπου στην ζωή των
ώρισαν και φυλάγουν Θερμοπύλες.
Ποτέ από το χρέος μη κινούντες·
δίκαιοι κ' ίσοι σ' όλες των τες πράξεις,
αλλά με λύπη κιόλας κ' ευσπλαχνία,
γενναίοι οσάκις είναι πλούσιοι, κι όταν
είναι πτωχοί, πάλ' εις μικρόν γενναίοι,
πάντοτε την αλήθεια ομιλούντες
πλην χωρίς μίσος για τους ψευδομένους.

Και περισσότερη τιμή τους πρέπει
όταν προβλέπουν (και πολλοί προβλέπουν)
πως ο Εφιάλτης θα φανεί στο τέλος,
κ' οι Μήδοι επιτέλους θα διαβούνε.

Αλλά ας δούμε έν' απόσπασμα από συνέντευξή μου στην εφημερίδα ΠΟΥΛΣ των Σκοπίων, 1996:

«... Κατά την προσωπική μου άποψη, οι δυτικές δυνάμεις και κυρίως οι ΗΠΑ, χάριν των συμφερόντων τους, έχουν δημιουργήσει ανάμεσα στους λαούς μας ένα κλίμα καχυποψίας, δυσπιστίας, ακόμα και μίσους.

Χτες ακόμα, όσο υπήρχε η Σοβιετική Ένωση, οι ΗΠΑ, ήθελαν εμάς τους Έλληνες εθνοκεντρικούς, για να μας έχουν σίγουρους συμμάχους τους εναντίον της Σοβιετικής Ένωσης κι εναντίον του «ανθελληνικού κομμουνισμού», όπως προπαγάνδιζαν. Αυτή η πολιτική τους δί-

χασε για δεκαετίες την Ελλάδα. Οι συμπαθούντες τον κομμουνισμό (που οι δεξιοί τον ταύτιζαν με τον ανθελληνισμό) διώκονταν, με δαρμούς, φυλακίσεις, εξορίες, δολοφονίες. Και βέβαια οι διώκτες, άνθρωποι της δεξιάς, της λεγομένης εθnikοφρόνου παρατάξεως, οι εθνικιστές, επιβραβεύονταν από τη Δύση. Η επιβράβευση δεν σταματούσε στους καταδότες και δολοφόνους, αλλά έφτανε και μέχρι το πνευματικό επίπεδο. Για παράδειγμα, παρ' όλο που ο Γιάννης Ρίτσος ήταν υποψήφιος για το βραβείο Νομπέλ περισσότερο από δέκα χρόνια, το βραβείο αυτό εν τέλει δεν απονεμήθηκε στον κομμουνιστή Ρίτσο, αλλά στον εξίσου μεγάλο ποιητή, πλην όμως μη κομμουνιστή, Οδυσσέα Ελύτη.

Χτες λοιπόν οι Δυτικοί μάς ήθελαν εθνικιστές και μας επιβράβευαν γι' αυτό. Σήμερα ξαφνικά, μόλις έσβησε η Σοβιετική απειλή, εμάς τους Έλληνες μας θέλουν «διεθνιστές», ενώ την ίδια στιγμή σε σας υποδαυλίζουν τον εθνικισμό. Χτες ήταν αρετή το να είσαι εθνικιστής στην Ελλάδα. Σήμερα, το να θες το δίκιο για τη χώρα σου (όπως βεβαίως για όλες τις χώρες του κόσμου) καταγγέλεται σαν σοβινισμός, κι όχι μόνο δεν επιβραβεύεσαι γι' αυτό, αλλά καταδικάζεσαι και πολεμιέσαι με χίλιους δυο τρόπους. Ταυτίζεται δε σκόπιμα η αγάπη προς τη χώρα σου, με τον εθνικισμό και τον ρατσισμό. Όσο λοιπόν θα χορεύουμε στο σκοπό που παίζουν κάθε φορά οι Δυτικοί, η δυσπιστία και η καχυποψία μεταξύ των χωρών μας δεν θα εκλείψουν....»

Μα νοιώθω την ανάγκη να πω εδώ αυτούς τους στίχους του Ελύτη:

Άγγελε συ που κάπου εδώ γύρω πετάς
Πολυπαθής και αόρατος, πιάσε μου το χέρι.

Χρυσωμένες έχουν τις παγίδες οι άνθρωποι
Κι είναι ανάγκη να μείνω απ' τους απέξω.

Και θέλω να τελειώσω μ' ένα ποίημα που σκάρωσα
με αφορμή την Πανβαλκανική Συνδιάσκεψη που έγινε το
φθινόπωρο του 1997 στην Κρήτη:

Είπεν η Τούρκισσα που βρέθηκε στην Κρήτη
σ' ένα χωριό κοντά στον Ψηλορείτη
βλέποντας ντολμαδάκια: «Τουρκικό
ξέρετε είν' αυτό το φαγητό».

Κι ο Κρητικός της είπε ελληνόφωνα
συγκρατημένα σοβαρά και χαμηλόφωνα:
«Σύμπλεγμα είναι του σφετεριστή
να βλέπει σα δικό του κάθε τι.

Πηγαίνετε στις Μνήμης τα Αρχεία
να μάθετεν ολίγην ιστορία.

Πού είχατε εσείς τα αμπελόφυλλα;
Πού βρήκατε στη στέππα κληματόφυλλα
για να τυλίξετε εκεί σα να 'ναι δόλωμα
το φαγητό που τ' ονομάζουμε ντολμά;

Τουλάχιστον ας έλεγες κι εσύ
είμαστε Έλληνες κι εμείς βυζαντινοί,
λησμονημένοι, αφού διά της βίας
μας τούρκεψεν ο μπόγιας της Ασίας».

Περιοδικό ΟΔΟΣ ΠΑΝΟΣ, 1998

ΕΦΤΑ ΟΜΟΚΕΝΤΡΕΣ ΣΚΕΨΕΙΣ

1. Και βέβαια να σέβεσαι την άποψη του άλλου. Αρκεί να είναι η δική του άποψη κι όχι η άποψη του ματρινιού στο οποίο ανήκει. Αρκεί να είναι η άποψή του κι όχι το συνειδητό ψεύδος. Έτσι δεν είναι Όμηρε;

*Εχθρός σε μένα είν' αυτός, όσο του Άδη οι πύλες
που άλλο κρύβει μες στο νου κι άλλο με λόγια λέει.
(Ιλιάδος, I, 312-313)*

2. ΑΜΕΡΙΚΗ, ποίημά μου, γραμμένο το 1973. Καταγράφω εδώ τον πρώτο στίχο του:

Σβήνεις τσιγάρα μες στα μάτια των πουλιών Αμερική.

3. Δεκαεννιά κυβερνήσεις, άλλες ερήμην των κοιμισμένων ή μισοκοιμισμένων λαών τους, άλλες σε αντίθεση με τη θέληση των λαών τους, ανανέωσαν την υπηρεσία τους στο Χτήνος, που πάσχει μέσα στην υπέρογκη δύναμή του. Δεκαεννιά κυβερνήσεις αυνανίζουν το Χτήνος, για να μπορέι να εκτονώνεται, εκσπερματώνοντας πυραύλους, σήμερα πάνω στο σώμα της Σερβίας, και άυριο δεν ξέρω πού αλλού.

4. Πώς είναι δυνατόν να είμαι υπέρ του ΝΑΤΟ ή έστω ουδέτερος απέναντί του; Και βέβαια είμαι υπέρ των Σέρβων. Όχι για το «ομόθρησκον» (ποιό ομόθρησκον; Αρχαίος Έλληνας είμαι, όπως άλλωστε ήσαν και όλοι οι ποιητές μας). Είμαι υπέρ των Σέρβων γιατί πάντα ήμουν, είμαι και θα είμαι, υπέρ των αδικούμενων.

5. Για ποιά επανάσταση του «Μάη του '68» μιλάμε, που τάχατες εκάμαν «τα παιδάκια των αστών»; Για ποιούς σοσιαλιστές ηγέτες μιλάμε; Άλλαξαν τάχα ή μήπως από πάντα έκρυβαν καλά μέσα τους τον φασίστα, για να τον χρησιμοποιήσουν την κατάλληλη στιγμή;

Ιδού τι λέει το 1973, ο Πιέρ Πάολο Παζολίνι, ο δολοφονημένος ποιητής, σ' ένα ποίημά του προς τους Έλληνες φοιτητές:

«... Τον φασισμό εγώ τον έζησα, στη χώρα μου,
τον ξέρω.

Βασάνιζε, φυλάκιζε, σκότωνε μόνο το κορμί...

... Μα πάντα έμενε το αθάνατο σιτάρι του λαού
μου... Όμως

έρχεται ο καιρός (στη χώρα μου ήδη έχει φτάσει)
που θα γνωρίσουμε τις μαύρες εξουσίες των ανθρώ-
πων της «κουλτούρας»,

που 'ναι οι σημερινοί Αντιφασίστες και,
είναι οι πλέον Γνήσιοι Φασίστες...

Αυτοί σκοτώνουν τις ψυχές
και τις ρουφούνε προς το κέντρο σα βρυκόλακες
αφήνοντας τα σώματα σκιές...»

6. Τί λέω στους φίλους μου Αλβανούς; Μια μικρή ιστορία τους λέω. Αυτή που έλεγα ως τώρα και στους φίλους μου τους Σκοπιανούς:

Κάποτε ένας άνθρωπος άρχισε ξαφνικά να «προο-
δεύει». Ξαφνικά, όλα άρχισαν να του πηγαίνουν βολικά,

πλούτη, τιμές, επιτυχίες, τίποτε δεν του πήγαινε στραβά. Αυτό, αυτή η ξαφνική, ραγδαία πρόοδος, έβαλε σε υποψία τον πατέρα του ανθρώπου αυτού.

«Βρε γιε μου» λέει ο πατέρας, «πολύ δεξιά σου πηγαίνουν όλα, τι συμβαίνει, φοβάμαι, δεν μου φαίνεται καλό αυτό, κάπως αφύσικο μου μοιάζει».

«Θα σου το πω πατέρα, μα μην κάνεις λόγο πουθενά. Έπιασα που λες φίλιες με το Διάβολο. Χατίρι δεν μου χαλάει. Δεν φαντάζεσαι πόσο καλός είναι, τι απλοχέρης που γίνεται μαζί μου, κρίμα που δεν τον είχα γνωρίσει από καιρό».

«Αμάν βρε παιδί μου» είπε ο πατέρας, «φιλία με τον Διάβολο; Αυτός παιδί μου δεν έχει μπέσα. Ό,τι κι αν του ζητήσεις σου το δίνει στην αρχή, μα έρχεται στιγμή που σου τα παίρνει όλα, όλα, δηλαδή την ψυχή σου».

«Οχι πατέρα, δεν έχεις δίκιο. Έχεις προκαταλήψεις».

«Βρε παιδί μου» λέει ο πατέρας, «έτσι νομίζαν και οι Έλληνες συνταγματάρχες, πως η εχθρότητα απέναντι στο Διάβολο ήταν γέννημα προκατάληψης. Και τους την έφερε ο Διάβολος, τη στιγμή της μεγάλης τους φιλίας, το 1974, έμπασε τους Τούρκους στην Κύπρο».

«Έλα βρε πατέρα, υπερβάλλεις».

«Αν υπερβάλλω, άκουσέ με. Δεν έχεις παρά να τον δοκιμάσεις. Πού έχετε το επόμενο ραντεβού; Πήγαινε εκεί και κρέμασε από 'να δέντρο, απ' ό,τι βρεις, μια κούκλα που να σου μοιάζει, που να 'ναι ντυμένη με τα ρούχα σου. Κρέμασέ την από το λαιμό, και κρύψου κάπου εκεί κοντά και θα δεις».

Έκαμε ο γιος όπως του είπε ο πατέρας του.

Έφκιασε μια κούκλα, την έντυσε με τη ντυμασιά του, την πόδεσε με τα ποδήματά του, την καπέλωσε με το καπέλο του και πήγε και την κρέμασε από 'να δέντρο, στο σημείο του ραντεβού, κι εκείνος κρύφτηκε. Κρύφτηκε και περίμενε. Στην ώρα την κανονισμένη έφτασε ο Διάβολος. Βλέπει το κρεμασμένο ομοίωμα, σταματά, κοιτάζει καλά, τρίβει τα μάτια του, ξανακοιτάζει και λέει:

«Ε ρε φίλε, εδώ στην ερημιά σε κρεμάσανε. Κι εγώ που σκόπευα να σε κρεμάσω σαν τον Μουσολίνι στην κεντρική πλατεία. Πώς μου τη γλύτωσες; Αυτό δεν μπορώ να το χωνέψω».

Έτσι είπε ο Διάβολος. Και κατάλαβε καλά ο φίλος μας... Εσείς οι Αλβανοί κι όσοι απ' τους δικούς μας έχουν φίλο το Διάβολο, μπορείτε να καταλάβετε;

7. Αλλά, νοιώθω την ανάγκη να ξαναπάω στο I της Ιλιάδας:

*Τίποτ' εγώ δε βρίσκω να 'ν' αντάξιο της ψυχής μου.
Ξαναποχτάς αν σου χαθούν και πρόβατα και βόδια.
Ξαναποχτάς τους τρίποδες και τους ξανθούς τους
ίππους.*

*Μα δεν ξαναποχτάς ψυχή ως λάφυρο ή κτήμα
όταν ξεφύγει απ' τον πυκνό το φράχτη των οδόντων.*

ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, Τετάρτη 12 Μαΐου 1999

ΤΑ ΠΕΝΤΕ ΓΕΝΗ ΤΟΥ ΗΣΙΟΔΟΥ ΚΙ Ο ΜΥΘΟΣ ΜΕ ΤΑ ΠΟΥΛΙΑ

Παρατηρώντας την διεθνή κατάσταση των τελευταίων ημερών, κι ακόμα έχοντας υπ' όψιν τα οικτρά που συμβαίνουν στο χώρο των γραμμάτων μας τα τελευταία χρόνια, κατέφυγα στον Ησίοδο, μήπως και βρω στο πρόσωπό του έναν φίλο, να κουβεντιάσω, μιας και «δεν μου φτάνουν οι ζωντανοί», έτσι όπως αυτοί κατάντησαν να μην ακούν και να μη βλέπουν.

Έφτασα λοιπόν στα πέντε γένη του Ησιόδου: Στο χρυσό γένος (των μακάριων ανθρώπων) και στο ηρωικό (των ανδρείων ανθρώπων). Κι ακόμα στο ασημένιο γένος (το κάπως υποφερτό). Έφτασα και στο χάλκινο γένος, που είναι τρόμος, θλίψη κι απελπισία. Και τέλος στο σιδερένιο γένος, που στις μέρες μας (όλα το δείχνουν) βρίσκεται στην ακμή του.

Εκπρόσωποι βεβαίως των άλλων γενών (χρυσού και ηρωικού), ελάχιστοι, υπάρχουν και σήμερα, μα όταν δεν είναι (σιωπηρά και ύπουλα) απομονωμένοι, είναι ανάνδρως δακτυλοδεικτούμενοι, αποκαλούνται δε άπιστοι, επειδή σκέφτονται ελεύθερα, ή αποκαλούνται τρομοκράτες, επειδή η αλήθεια μέσα στην οποία ζουν και την οποία προφέρουν, όντως τρομοκρατεί. Μα ποιούς; Εκείνους του χάλκινου και του σιδερένιου γένους. Τους τρομοκρατεί η αλήθεια, γι' αυτό θέλουν να την εξαλείψουν με τη δημιουργία μιας παγκόσμιας τρομοκρατορίας. Στην οποία βεβαίως τον μεγαλύτερο τρόμο θα υφίστανται, ως είναι φυσικό, οι ίδιοι οι τρομοκράτορες.

Φτάνοντας λοιπόν στο σιδερένιο γένος, ο ραψωδός,

δηλαδή ο ραβδωδός, που κρατάει τον ρυθμό με το ραβδί του, μου λέει:

Τον λόγο του όποιος κρατά εκτίμηση δεν θα 'χει μήτε ο δίκαιος κι ο καλός. Αλλ' όμως τον κακούργο, τον υβριστή θα τον τιμούν. Και θα 'ν' το μόνο δίκιο η δύναμη. Ο αδιάντροπος, τιμές μεγάλες θα 'χει. Και θα συντρίβει ο δειλός τον άντρα το γενναίο λόγια με δόλο πλέκοντας, κι όρκο γι' αυτά θα παίρνει. Κι ο φθόνος ο πανάθλιος παντού θα περιτρέχει με διγλωσσία, πονηριά και δόλο και απάτη.

Την περί των γενών εξιστόρηση λοιπόν ο Ησίοδος αφού εξαντλήσει, κλείνει με μια παραβολή, έναν μύθο, όπου διεξάγεται συνομιλία, μεταξύ των πουλιών, του γέρακα και του αηδονιού. Λέει λοιπόν ο Ησίοδος:

Και τώρα ένα μύθο εγώ θα πω για τους αρχόντους μ' όλο που έχουνε κι αυτοί τη γνώση τη δική τους. Αυτά είπε ο γέρακας στο πλουμιστό αηδόνι όταν το σήκωσε ψηλά, στα σύννεφα, πιασμένο στα φοβερά τα νύχια του. Σπαραχτικά εκείνο μύρονταν καθώς ήτανε στα νύχια κρεμασμένο. Κ' είπε ως δυνατότερος ο γέρακας μιλώντας: «Μικρέ, τί μου λαλείς εκεί; Αυτός που σε κρατάει πιο δυνατός είν' από σε. Εκεί που εγώ πηγαίνω, κι ας είσαι και τραγουδιστής, εκεί και σένα φέρνω. Κι όπως μου κάνει όρεξη, σ' αφήνω ή σε τρώω. Άμυαλος όποιος τα 'βαλε με δυνατότερό του. Χάνει τη νίκη αλλά μαζί, έχει για να τραβήξει ντροπές και βάσανα». Αυτά, το γρήγορο γεράκι με τα φτερά τα δυνατά, έλεγε στ' αηδονάκι.

Όμως αυτή η κατάληξη του Ησιόδου δεν με ικανοποιεί. Ο Όμηρος, σκέφτηκα, θα έφτανε σε μια κάθαρση, θα προχωρούσε, γιατί η πραγματικότητα δεν είναι αυτή, όπως από το φόβο των ισχυρών ίσως, αυτολογοκρινόμενος, μας την δίνει ο Ησιόδος. Κατά βάθος «το πνεύμα έχει την εξουσία» (όπως λέει ο Ρεμπώ), το συμπάντειο σύστημα έχει την εξουσία, κι όχι τα κατασκευασμένα από την άγνοια και την απληστία, εφήμερα ανθρώπινα συστήματα. Ψάχνοντας λοιπόν να βρω τη συνέχεια του μύθου με τα πουλιά, έφτασα σ' ορεσίβιους αντάρτες, προκατακλυσμιαίους, που μου έδωσαν την συνέχεια και το τέλος του μύθου:

*Εν τέλει αποφάσισε, να φάει το τ' αηδόνι
ο γέρακας και όρμηξε να κάτσει σε κοτρόνι.
Όπου χτυπά τον κυνηγός, τα πόδια παραλύσαν
και το πουλί που κράταγαν σφιχτά το παρατήσαν.
Κι ως ξεψυχούσε ο γέρακας του φώναξε τ' αηδόνι:*

*«Αφού δεν ξέρεις να λαλείς, καλό ήταν να σωπαίνεις
αντί να λες λόγια παχειά, με σιγουριά μεγάλη.
Κ' ιδίως για τη δύναμη δεν θα 'πρεπε να κραίνεις.
Γιατί η όποια δύναμη, πάνω της έχει άλλη
πιο δυνατή από αυτήν, που θα την καταβάλει.
Να που εμείς τελειώνουμε, -τώρα εσύ με βέλος-
όμως αυτά που είπα σου, αυτά δεν έχουν τέλος».*

ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, 11 Νοεμβρίου 2001

Ο Μ Ι Λ Ι Ε Σ

ΣΕΦΕΡΗΣ, ΑΠΩΝ ΠΑΡΩΝ 20 ΧΡΟΝΙΑ

Ευχαριστώ το δήμο Ιωνίας και ιδιαίτερα τον κύριο δήμαρχο όπως επίσης τον φίλο μου Σταύρο Ζαφειρίου για την ευκαιρία που μου δίνουν να μιλήσω για έναν αγαπημένο ποιητή απόψε στην Ιωνία. Ας μην ξεχνάμε πως για τους περισσότερους λαούς της Ανατολής, Ιωνία δεν αποκαλείται μόνο η δυτική Μικρασία αλλά ολόκληρη η Ελλάδα. Οι Τούρκοι, οι Άραβες, οι Ινδοί, μας αποκαλούν Έωνες, Γιουνάν. Όχι βέβαια και οι Κινέζοι· αυτοί παραδόξως δεν μας ονομάζουν ούτε Γραικούς -πράγμα που το κάνει όλη η Δύση- ούτε Έωνες· οι Κινέζοι μάς αποκαλούν Έλληνες μ' εκείνη τη λέξη Χιλιά που διατηρεί το αρχαίο χΕ.

Λέει η πρόσκληση και η αφίσα: Σεφέρης απών - παρών είκοσι χρόνια. Γιατί; Γιατί άνθρωποι σαν το Σεφέρη αν και απόντες είναι παρόντες, κάποτε μάλιστα παρόντες περισσότερο από τους παρόντες. Η πραγματικότητα, αυτή η τόσο απλή και αυτονόητη για πολλούς πραγματικότητα, δεν είναι τόσο απλή όσο νομίζουμε. Έχει διαστάσεις κι επίπεδα που μας διαφεύγουν, κι εν τέλει, ποιό είναι περισσότερο πραγματικό, το όνειρο που είδαμε την περασμένη νύχτα ή ο καφές λόγου χάριν που ήπιαμε το πρωί; Και τα δύο είναι πραγματικά (όσο βέβαια και φανταστικά), μα αν θέλουμε να τα ζυγίσουμε, πιο πραγματικό είναι εκείνο που επηρέασε περισσότερο τη σημερινή μέρα μας. Κι αν την επηρέασε το όνειρο, πιο πραγματικό είναι το όνειρο. Έτσι συμβαίνει και με τους νεκρούς. Είμαστε μια παρέα κι ας πούμε ότι φιλοσοφούμε. Κάποια στιγμή

διαπιστώνουμε ότι ο περισσότερος παρών στην παρέα μας είναι ο εδώ και δυόμισι χιλιάδες χρόνια νεκρός Ηράκλειτος, γιατί αναφερόμαστε επίμονα σ' αυτόν, γιατί αυτός, κινούμενος σ' ένα κέντρο που δεν το αγγίζει ο χρόνος κι έχοντας εκφράσει τις βασικές αρχές της ζωής, επιβάλλει τη σκέψη του και την παρουσία του.

Λοιπόν, ο Σεφέρης είναι παρών κι ας απουσιάζει. Κ' είναι παρών όχι μόνο γιατί η πραγματικότητα, όπως αναφέραμε παραπάνω, έχει επίπεδα και διαστάσεις που μας διαφεύγουν, αλλά και για τον απλούστατο λόγο που θέλει τους ποιητές να κατοικούν στα βιβλία τους. Ένας Έλληνας του παλιού καιρού είχε δυσκολίες στη ζωή του κι αποφάσισε να συμβουλευτεί το Μαντείο των Δελφών. Το Μαντείο τον συμβούλεψε να κάνει παρέα με τους μεγάλους νεκρούς. Ο άνθρωπος πήγε κι άρχισε να κάνει νεκρομαντείες κι άλλες προσπάθειες να φέρει κοντά του τα πνεύματα των νεκρών. Αλλά η δυστυχία δεν τον εγκατέλειπε. Έτσι ξαναπήγε στους Δελφούς. Τότε το Μαντείο τού είπε «δεν σου είπαμε να κάνεις νεκρομαντείες, αλλά να κάνεις παρέα με τους μεγάλους νεκρούς, οι οποίοι βέβαια ζουν στα έργα τους». Έτσι ο άνθρωπος κατάλαβε ότι έπρεπε να διαβάσει και να έρθει σ' επαφή με τα έργα των μεγάλων νεκρών.

1. Ευριπίδης – Χαλκιδική

Κάποτε φιλοξενούμενος στη Χαλκιδική, μια φίλη φιλόλογος, που δίδασκε σ' ένα γυμνάσιο εκεί, μου πρό-

τεινε ξάφνου να πάω και να διδάξω εγώ τις δυο ώρες των Νέων Ελληνικών που είχε εκείνη τη μέρα. Δέχτηκα. Ήταν η πρώτη τάξη του γυμνασίου. Αφού ο γυμνασιάρχης έδωσε την άδεια, ζήτησα να δω τη βιβλιοθήκη για να διαλέξω κάποιο ποιητικό βιβλίο κατάλληλο για την πρώτη τάξη του γυμνασίου. Δεν είχαν παρά μόνο το βιβλίο του Σεφέρη. «Και τώρα», μου λένε, «είναι κρίμα που δεν μπορείς να κάνεις αυτό το μάθημα». «Μα πώς δεν μπορώ;» «Σεφέρη στην πρώτη τάξη;» «Και βέβαια Σεφέρη, δεν υπάρχουν μικρά και μεγάλα παιδιά, όλοι έχουμε την ίδια ηλικία μπροστά στα παραμύθια και στην ποίηση». Λοιπόν, μπήκαμε στην αίθουσα, είπα στα παιδιά να ξεχάσουν τους καθηγητές και τη βαθμολογία -οι καθηγητές, όσοι ευκαιρούσαν ήσαν παρόντες-, για να κάνουμε μια ευχάριστη συζήτηση, στην οποία θα λέει ο καθένας ό,τι του 'ρχεται, χωρίς να φοβάται ότι αυτό που σκέφτεται μπορεί να είναι κουταμάρα. Έγραψα λοιπόν στον πίνακα το ποίημα του Σεφέρη «Ευριπίδης Αθηναίος». Ζήτησα να το διαβάσει ένας από τους μαθητές. Ύστερα το διάβασα κι εγώ. Μετά ζήτησα να το διαβάσει άλλος ένας μαθητής. Κι αρχίσαμε, χρησιμοποιώντας το ποίημα σαν αφετηρία, να μιλάμε για ό,τι μας άρεσε και να πηγαίνουμε όσο μακριά επιθυμούσαμε. Ξεπάγωσαν οι ψυχές των παιδιών και κελήδησαν σα νεράκι της Κασταλίας. Συμμετείχαν όλα τα παιδιά. Η φίλη καθηγήτρια μου είπε ότι της έκανε πολλή εντύπωση το ότι οι κακοί θεωρούμενοι μαθητές, όχι μόνο κινήθηκαν αυτή τη φορά, αλλά έλεγαν πράγματα πιο σημαντικά από τους θεωρούμενους καλούς μαθητές, οι οποίοι μοιάζαν να έχουν λίγο μπερδευτεί. Καταλαβαίνετε

τι γίνεται στην παιδεία. Είναι σα ν' αγαπάς πολύ ένα φαγητό και την ώρα που τρως αυτό το φαγητό σου δίνουν πάντα ένα γερό ξύλο. Είναι φυσικό, έτσι, το αγαπημένο σου φαγητό να κατακτήσει να είναι το πιο μισητό φαγητό. Μα τί είναι η παιδεία; Χώρος ταλαιπωρίας και άγχους ή χώρος δράσης των Μουσών; Και οι Μούσες;

2. Μούσες – Παιδεία

Είναι οι θεότητες της χαρούμενης Γνώσης. Μάνα τους είναι η Μνημοσύνη (δηλαδή η Μνήμη, δηλαδή η Αλήθεια) και πατέρας τους ο Ζευς, που σύμφωνα με τους Ορφικούς είναι η ίδια η Ζωή. Ζευς, το αρσενικό δηλαδή της Ζωής. Μύηση στην αληθινή ζωή είναι η παιδεία. Και οι Μούσες δίνουν αυτή τη μύηση με όλους τους ευχάριστους τρόπους: με το χορό, με τη μουσική, με τον έρωτα, με την ποίηση... Το έργο των Μουσών, τί σχέση έχει με το άγχος για τις εξετάσεις και την επαγγελματική αποκατάσταση; Μια παιδεία που δε λατρεύει τις Μούσες, δεν είναι παιδεία.

3. Απαγγελία Ευριπίδη

Δεν θα επαναλάβουμε εδώ το μάθημα εκείνο της Χαλκιδικής. Θα μπορούμε όμως στην ποίηση του Σεφέρη από το ίδιο αυτό ποίημα, επειδή αυτό το ποίημα, που βιογραφεί ποιητικά τον Ευριπίδη, είναι συνάμα η καλύτερη και η πιο σύντομη αυτοβιογραφία του Σεφέρη.

Θ' απαγγείλω το ποίημα αυτό, ύστερα θα καλέσουμε τον ίδιο τον ποιητή να μας το απαγγείλει και θα συνεχίσουμε τη διερεύνηση κάποιων όψεων της ποίησης του Σεφέρη που τις θεωρώ σημαντικές.

ΕΥΡΥΠΙΔΗΣ, ΑΘΗΝΑΙΟΣ

Γέρασε ανάμεσα στη φωτιά της Τροίας και στα λατομεία της Σικελίας.

Του άρεσαν οι σπηλιές στην αμμουδιά κι οι ζωγραφιές της θάλασσας.

Είδε τις φλέβες των ανθρώπων σαν ένα δίχτυ των θεών όπου μας πιάνουν σαν τ' αγρίμια, προσπάθησε να το τρυπήσει.

*Ήταν στρυφνός, οι φίλοι του ήταν λίγοι,
ήρθε ο καιρός και τον σπαράξαν τα σκυλιά.*

4. Ποίηση - Παραμύθι - Παιδί

Θα προσέξατε ίσως το ύφος της απαγγελίας του Σεφέρη όταν τελειώνει αυτό το ποίημα. «Ήταν στρυφνός, οι φίλοι του ήταν λίγοι, ήρθε ο καιρός και τον σπαράξαν τα σκυλιά». Σα να τελειώνει παραμύθι. Κι αλήθεια η ποίηση άλλο δεν είναι παρά τα παραμύθια των μεγάλων. Και βέβαια δεν μπορούμε να την αγαπούμε όταν έχει πεθάνει μέσα μας το παιδί, το παιδί που ήμασταν κι έπρεπε να είμαστε. Ξέρετε ότι τα παιδιά όταν γεννιούνται μπορούν να κολυμπούν, όμως αυτή την ικανότητα τη χάνουν μέσα

στο περιβάλλον των «έξυπνων» μεγάλων. Για να την ξαναποκτήσουν, χρειάζεται κίνδυνος και κόπος. Υπάρχουν δε και αυτοί που δε μπορούν ποτέ να την ξαναποκτήσουν. Αν δεν αγαπάτε την ποίηση, μην πείτε ότι φταίει αυτή ή ότι φταίει το ότι είσαστε ανόητοι. Φταίει που έχει πεθάνει μέσα σας το παιδί, αυτό το μυθικό «εγώ» που μπορεί να μιλήσει και να κατανοήσει τη γλώσσα του παραδείσου.

5. Αρετές του Σεφέρη

Με την ευκαιρία θα ήθελα να σας πω ότι μιλώντας για τον Σεφέρη κι επισημαίνοντας τις αρετές του, δε θα χρειαστεί να κατηγορήσω άλλους ποιητές, όπως συνηθίζεται. Δεν υπάρχουν πολλοί ποιητές. Κατά βάθος ο ποιητής είναι ένας, ο Κανένας, που έχει πολλά πρόσωπα και πολλά ονόματα σκορπισμένα στο χώρο και στο χρόνο. Γι' αυτό, όταν ακούω να μου παινεύουν τον Καβάφη και να μου κατηγορούν το Σικελιανό, λέω δεν ξέρουν οι κακόμοιροι ότι πρόκειται για το ίδιο πρόσωπο. Δεν έχουν κατανοήσει ότι υπάρχει το Αιώνιο Ποιητικό Πνεύμα του οποίου όλοι οι ποιητές όλων των καιρών αποτελούν ενσάρκώσεις του και ποικίλες όψεις του.

Αλλά, ας έρθουμε στις αρετές του Σεφέρη, χωρίς βέβαια να παίρνουμε τίποτε από αυτά πολύ σοβαρά, γιατί ο ποιητής είναι τα ποιήματά του κι όχι αυτά που εμείς λέμε γι' αυτόν και τα ποιήματά του. Ας μην ξεχνάμε ότι μιλώντας για κάποιον άλλο μιλάμε για μας τους ίδιους. Και κατορθώνουμε να μιλήσουμε για τον άλλο, αν, μιλώντας για μας, μιλάμε για εκείνον τον βαθύτερο εαυτό μας, που είναι του καθενός ο βαθύτερος εαυτός.

Διαβάζοντας το Σεφέρη, στα περισσότερα ποιήματά του δεν ξέρεις αν διαβάζεις έναν Πελασγό ή ένα Νεοέλληνα. Ο Σεφέρης, επειδή δεν μπορεί να είναι μόδα, δεν μπορεί να είναι ντεμοντέ. Είναι σαν τη φύση που δε γίνεται ποτέ του συρμού.

Ο Σεφέρης είναι μεγάλος στοχαστής. Αν κάποτε περιφρονεί τους φιλοσόφους είναι γιατί κινούνται από θεωρίες και κάνουν διανοητικές κατασκευές, ενώ αυτός βιώνει την αλήθεια μ' όλο του το σώμα, το σώμα του που είναι ο καλύτερος δάσκαλός του.

Οι λέξεις του Σεφέρη πατούν μ' όλο το πέλμα τους στο βηματισμό του στίχου. Αν ο Σολωμός φτάνει να κόψει τη λέξη για να πετύχει τον τέλειο ρυθμό, ο Σεφέρης θα προτιμήσει ίσως να αποφύγει τη λέξη παρά να την κόψει. Είναι ευφροσύνη ν' απαγγέλλεις Σεφέρη. Όταν αρχίζεις ένα ποίημά του, δε μπορείς να σταματήσεις, σα να μπήκες στη διαδικασία του έρωτα και πρέπει να φτάσεις στο τέρμα, στον οργασμό. Και σα ζωντανό σώμα που είναι το ποίημα του Σεφέρη, σε φέρνει σε οργασμό, στο τέλος, στην πλήρη βιολογική ικανοποίηση.

Οι λέξεις του Σεφέρη δεν έχουν γωνίες, δεν έχουν σκόνη, είναι λείες σα βότσαλα της αμμουδιάς, που σαν αποσύρεται το κύμα, κροκαλίζουν, λάμποντας δροσερά.

Κάποτε μια λέξη του είναι κοφτερή. Αλλά έχουμε και πάλι να κάνουμε μ' ένα βότσαλο που έσπασε.

Η ποίηση του Σεφέρη συγγενεύει με τα άστρα, γιατί όπως κι αυτά έχει φόντο τη σιωπή, κι όταν ακόμα μιλά για τα πιο πικρά πράγματα, είναι όπως ο έναστρος ουρανός, παρηγορητική.

Η κάθαρση στο Σεφέρη δεν έρχεται με την καλή έκβαση ενός γεγονότος, αλλά με την ακρίβεια, το βάθος, την καθαρότητα με τα οποία ο Σεφέρης μάς παρουσιάζει το γεγονός.

Ο Σεφέρης έχει μια σπάνια ποιητική εγκράτεια. Λέει για παράδειγμα:

*απέναντι οι αρχαίες κολόνες
χορδές μιας άρπας αντηχούν ακόμη...*

Δεν παρασύρεται από τη γοητεία της ομοιότητας που έχουν μεταξύ τους οι χορδές και οι κολόνες για να βιαστεί να μας πει «απέναντι οι αρχαίες κολόνες, θυμίζοντάς μου άρπα..., είναι χορδές μιας άρπας..., μοιάζουν με χορδές άρπας». Δε ρίχνει το ένα πράγμα πάνω στο άλλο, έτσι που να μπερδευτούν οι εικόνες τους. Βάζει αυτά τα πράγματα κοντά, αλλά τα κρατάει χωριστά το ένα από το άλλο, αφήνοντάς τα να συνδεθούν από δρόμους υπόγειους κι αόρατους όσο εμείς χρειαζόμαστε να συνδεθούν.

Άλλο παράδειγμα:

*Τ' άστρα της νύχτας με γυρίζουν στην προσδοκία
του Οδυσσέα, για τους νεκρούς μες στ' ασφοδίλια.*

Δεν λέει «Τ' άστρα της νύχτας είναι τ' ασφοδίλια των Ηλυσίων ή τ' άστρα της νύχτας είναι των νεκρών το ασφοδελό λιβάδι». Δεν σκέφτεται τον κριτικό γράφοντα, δε βιάζεται να μας εντυπωσιάσει φανερώνοντας πλήρως την ομοιότητα. Τον ενδιαφέρει η σωστή λειτουργία. Φέρ-

νει τα δυο αυτά πράγματα κοντά για να συνδεθούν μόνο όσο παίρνει να συνδεθούν κι όχι να τους επιβληθεί μια τούτιση που θα τα χαλάσει και τα δυο. Τα άστρα πρέπει να παραμείνουν άστρα και τ' ασφοδίλια ασφοδίλια, αλλά να βρίσκονται κοντά, μέσω του υπαινιγμού, που θα μας δώσει μια λειτουργική ευφροσύνη κι όχι μια τεχνική που θα μας εντυπωσιάσει. Επίσης:

*Και το κλειστό κρεβάτι κοντά στα κυπαρίσσια και
τα μαλλιά σου χρυσά· τ' άστρα
του Κύκνου και κείνο τ' άστρο ο Αλδεβαράν.*

Το μεταλλικό χρυσό προτιμάει να το πάει στα μαλλιά, αλλά να είναι κοντά στα άστρα. Αν έλεγε τα χρυσά άστρα, θα ήταν εύκολα ποιητικίζων, ένας φτηνός αισθηματίας των ποιητικών πραγμάτων. Εξ' άλλου τα πράγματα γίνονται ποιητικά όχι με επίθετα αλλά με σοφές προσεγγίσεις. Ή, πιο σωστά, τα πράγματα μπαίνουν στον παράδεισο της ποίησης, αν βρούμε το ακριβές όνομά τους και τη θέση αυτού του ονόματος στην ερωτική διάσταση του κόσμου.

6. Ο Σεφέρης και η σχέση του με την τεχνολογική ανάπτυξη

Ας δούμε τώρα τη σχέση του Σεφέρη με την τεχνολογική ανάπτυξη και το περιβάλλον. Από τα πρώτα του κιόλας ποιήματα δεν απέφυγε την ορολογία της τεχνολο-

γίας και γενικά τη μηχανή. Όμως πάντα διαχρονικός και πάντα σύγχρονος, βλέποντας πού μας πάει η τεχνολογία, στράφηκε εναντίον της.

Το ποίημα που θα σας διαβάσω είναι εμπνευσμένο από την αθλιότητα της Αθήνας κι από τα ταξίδια του Γκιούλιβερ. Πριν σας διαβάσω το ποίημα, πρέπει να σας πω δυο λόγια για τη λέξη «Γιαχού» που θα συναντήσουμε εκεί.

Ο Γκιούλιβερ στο ταξίδι του στη χώρα των Χουίνιν, των ευφυών και ενάρετων αλόγων, συναντά τους φριχτούς Γιαχού, ανθρώπους που υπηρετούν τα ευφυή και ενάρετα άλογα. Οι Γιαχού είναι μια εκφυλισμένη ράτσα ανθρώπων, άπληστοι, ακόλαστοι, δειλοί, υποδουλωμένοι σ' όλες τις ανθρώπινες αδυναμίες, βδελυροί κι αποκρουστικοί.

ΙΠΠΙΟΣ ΚΟΛΩΝΟΣ

*Τ' αηδόνια και τα λιόδεντρα
τα σάρωσαν οι πολυκατοικίες,
οι άνθρωποι σκόρπισαν εμπρός στις μηχανές.
Στην κορυφή του λόφου ένα πουλάρι
κοίταξε αγέρωχα ώρα την Αθήνα
χλιμίντρισε ξαναχλιμίντρισε
και τ' άκουσα να λέει «Γιαχού»
συλώνοντας τ' αυτιά του.
Έπειτα ελεύθερο, μ' ολόρθη την ουρά
γλάκησε κατά την κατηφόρα.*

Και στο ημερολόγιό του της 20.7.1969: «Το βράδυ ο πρώτος αστροναύτης πατάει το πόδι του στο γκρίζο έδαφος του φεγγαριού. Πανηγυρισμοί και ρητορείες. Όμως το κουρέλιασμα του ανθρώπου θα μπορέσει να σταματήσει ποτέ, να λάβει τέλος; Είμαι καταποντισμένος μέσα σ' αυτή την αγιάτρευτη αθλιότητα και δε μπορώ να τη βγάλω από πάνω μου. Κάνουμε διαστημικά ταξίδια, πολεμούμε τις αρρώστιες, όμως τον μεγαλύτερο εχθρό του ανθρώπου -τον άνθρωπο, δε μπορούμε να τον εξουδετερώσουμε».

Και στα «Τρία κρυφά ποιήματα»:

*Οι σύντροφοι μ' είχαν τρελάνει
με θεοδόλιχους εξάντες πετροκαλαμήθρες
και τηλεσκόπια που μεγαλώναν πράγματα -
καλύτερα να 'μέναν μακριά.
Πού θα μας φέρουν τέτοιοι δρόμοι;*

«Οι σύντροφοι», λέει. Είναι οι ίδιοι σύντροφοι που άνοιξαν τον ασκό του Αιόλου ενώ πλησίαζαν το λιμάνι της Ιθάκης.

Θρεμμένοι από το διαφωτισμό, όπως θα έλεγε ο Έλιοτ, όλο μιλούμε για το σωτήρα, το μάρτυρα Προμηθέα, και για τον τύραννο Δία, λησμονώντας εντελώς το αρχέτυπο του μύθου. Έχουμε υπόψη μας το μύθο όπως τον προσάρμοσαν οι αρχαίοι ποιητές στις ανάγκες της ανθρωπότητας εκείνου του καιρού. Ο Αισχύλος ήθελε να αντιπαρατάξει στη χαώδη και τυραννική βαρβαρότητα τη Δημοκρατία και την ανθρωπιά. Αυτό που ήταν αληθινό

κι αναγκαίο τότε, εμείς το έχουμε πάρει στραβά. Όχι, το αρχέτυπο του μύθου δεν παρουσιάζει τον Δία σαν τυραννική εξουσία. Ο Ζευς, δηλαδή η Ζωή, σκοτώνοντας τον Κρόνο-Χρόνο, το σύζυγο της Ρέας-Ροής, αντιπαρατάχτηκε σ' αυτή την τυφλή δύναμη (του χρόνου) που σαρώνει τα πάντα και θέλησε να επαναφέρει την συνείδηση του διαρκούς παρόντος.

Ο Ζευς είναι ο πανταχού παρών και τα πάντα πληρών* ο γνώστης και γι' αυτό εξουσιαστής (σκοτώνω το χρόνο σημαίνει και κατέχω, εξουσιάζω, μεταχειρίζομαι σοφά το χρόνο). Ο Ζευς λοιπόν, που ήξερε ποια θα είναι η μοίρα της φωτιάς στα χέρια των ανθρώπων, αντιτάχτηκε στον φιλάνθρωπο, συναισθηματικό και άσοφο Προμηθέα. Η δικαιοσύνη χωρίς σοφία, λέει ο Ισαάκ ο Σύρος, είναι αδικία. Ο Προμηθέας τιμωρήθηκε για την άσοφη δικαιοσύνη του. Ο μύθος στην αρχική του διατύπωση δεν κάνει λάθος. Επί τέλους, είμαστε με την Ζωή ή με την προμήθεια; Είμαστε, όπως θα έλεγε ο Νίτσε, με το είμαι ή με το έχω;

Οι Έλληνες είχαν τόσο αναπτυχθεί επιστημονικά, ώστε μπορούσαν αν ήθελαν να προχωρήσουν στην κατασκευή μηχανών που οι πνευματικά νεόπλουτοι δεν δίστασαν να κατασκευάσουν. Μιλάμε για δύομισι χιλιάδες χρόνων Ελλάδα. Δεν ξέρω αν είναι από κατευθυνόμενη πονηριά αυτό το «δύομισι» ή από αμάθεια. Ο Πλάτων έχει τους Αθηναίους 9.000 χρόνια πριν από την εποχή του να νικούν τους Άτλαντες και η γλώσσα του Ομήρου που μιλάμε μέχρι σήμερα, κυρίως στα χωριά κι όχι στο Κολωνάκι, είναι γλώσσα με ηλικία τουλάχιστον τεσσάρων

χιλιάδων χρόνων. Θέλω να πω ότι η Ελλάδα και η Ανατολή έφτασε σ' αυτή την αδιαφορία απέναντι στη μηχανή, όταν ανακάλυψε το μηχανισμό και τους νόμους αυτού του όντος που λέγεται σύμπαν. Οι νόμοι αυτού του όντος έμαθαν στον Έλληνα τι σημαίνει υπερβολή και τι μέτρο. Ο Ηρόδοτος, οι Προσωκρατικοί, οι Τραγικοί, μας λένε και μας ξαναλένε για την ύβρη. Η Ανατολή και οι Έλληνες, που πέρασαν πολλούς ιστορικούς κύκλους, άφησαν στην άκρη τις μηχανές, αντίθετα με τους πνευματικά νεόπλουτους δυτικούς, που έφτασαν να θεοποιήσουν τις μηχανές.

Κανείς δε μίλησε για τ' άστρα με τόση αγάπη όση ο Σεφέρης. Κανείς, ίσως μόνο ο Σολωμός. Αγαπά το φεγγάρι, αλλά το προτιμά στη φέξη του ή στη χάση του, γιατί τότε ομορφαίνει τον ουρανό και δε χαλάει την ομορφιά των άστρων. «Λίγες οι νύχτες με φεγγάρι που μ' αρέσουν». Αλλά τι είναι το φεγγαράκι μπροστά στο νεοβαρβαρισμό των ηλεκτρικών φώτων; Νοιώθεις εντελώς ολομόναχος όταν μουρμουρίζεις ενάντια σ' αυτή τη νεοπλουτίστικη μανία να υπάρχουν αδιάκριτα, παντού, φώτα. Πρέπει να πας μέχρι τον Κουροσάβα για να βρεις ένα σύντροφο που να σε καταλαβαίνει. Ανεβαίνω νύχτα προς το πυργόσπιτο του Σικελιανού στους Δελφούς. «Ήταν τόσο όμορφα την πρώτη φορά», συλλογίζομαι, «με τα πεύκα και τα βουνά απ' όπου κατέβαιναν τ' άστρα». Αλλ' αυτή τη φορά είμαι άτυχος. Το πυργόσπιτο του Σικελιανού το περιτριγυρίζουν φανάρια στο στιλ των πλακιώτικων φαναριών του περασμένου αιώνα. Ορκίζομαι, άλλη φορά να κουβαλώ μαζί μου μια σφεντόνα κι ας με πιάσουν να με πάνε φυλακή. Ή, στον Χορτιάτη. Χαίρομαι για καιρό, κυρίως τα σαβ-

βατόβραδα, ένα εκκλησάκι που ένα πελώριο δέντρο το έχει αγκαλιασμένο. Στα σκοτεινά, εκκλησάκι και δέντρο αποτελούν μαζί ένα πελώριο αγαθό ζώο. Το παράθυρο. Και σ' αυτό το παράθυρο οι φλόγες των καντηλιών είναι μια σύναξη αγίων. Αλλά να, τελευταία, έστησαν εκεί μια κολώνα μ' ένα πελώριο φανάρι, σίγουροι ότι προσφέρουν πολιτισμό, ανυποψίαστοι για την ομορφιά που σκότωσαν. Περιττό να πω ότι αυτή τη φορά είχα μαζί μου σφεντόνα και τη χρησιμοποίησα.

«Χωρίς διάκριση», είπα πιο πάνω· η εσωτερική ορθοδοξία κι όλοι οι Μυστικοί θεωρούν τη διάκριση, την ικανότητα δηλαδή να διακρίνεις το σωστό από το ψεύτικο και το κακόγουστο από το καλόγουστο, βασιλίδα των αρετών.

Πού θα μας φέρουν τέτοιοι δρόμοι;

Στο τρελό ανεμοσκόρπισμα
δεξιά ζερβά πάνω και κάτω
στροβιλίζονται σαρίδια.
Φτενοί θανατεροί καπνοί
λύνουν τα μέλη των ανθρώπων.
Οι ψυχές
βιάζονται ν' αποχωριστούν το σώμα
διψούν και δε βρίσκουν νερό πουθενά
κολνούν εδώ κολνούν εκεί στην τύχη
πουλιά στις ξόβεργες,
σπαράζουν ανωφέλευτα
όσο που δε σηκώνουν άλλο τα φτερά τους.

Φυραίνει ο τόπος ολοένα
χωματένιο σταμνί.

7. Σεφέρης – Ελλάδα

Αλλά ποιά η σχέση του Σεφέρη με την Ελλάδα; Το ερώτημα μοιάζει ανόητο. Καλύτερα να πούμε ότι ο Σεφέρης είναι η Ελλάδα ή ότι η Ελλάδα είναι ο Σεφέρης.

Λέει: «Όπου και να ταξιδέψω η Ελλάδα με πληγώνει». Όταν το έγραφε, πιστεύω ότι τον πλήγωνε η ομορφιά. Σήμερα θα τον πλήγωνε η καταστροφή και το ξεπούλημα αυτής της ομορφιάς.

Όταν έκαμε την τελευταία του επίσκεψη στο Σικελιανό, έγραφε:

«Ξεκινούσα για ένα μακρύ ταξίδι, δεν ήξερα αν θα τον ξανάβλεπα. Ένωσα τα φτερά ενός μεγάλου αγγέλου να τρέμουν μέσα στο δωμάτιο. Ήταν σα να μας άγγιξε η πνοή πραγμάτων που δεν είδαμε ποτέ μας κι όμως τ' αγαπούμε πάνω από κάθε άλλο στη ζωή - το ύφος μιας Ελλάδας που γυρεύουμε με τόσο πάθος και που τόσο λίγοι προσεγγίζουν».

«Το ύφος μιας Ελλάδας που γυρεύουμε με τόσο πάθος και που τόσο λίγοι προσεγγίζουν».

Φοβούμαι ότι αυτοί οι λίγοι τείνουν να εξαφανιστούν, τώρα που μπαίνουμε σ' έναν καινούργιο Μεσαίωνα, όπου οι κομματάρχες με τα φέουδά τους, τα κόμματα, και οι δημοσιογράφοι με τον αλαζονικό και πολυδύναμο φασισμό της τηλεόρασης, δείχνουν να θέλουν να ξεμπερδεύουν επί τέλους με αυτό το είδος που ονομάζουμε ποιητές.

Ναι, ούτε σε ομαλές ούτε σε ανώμαλες περιόδους συμφέρει να υπάρχουν άνθρωποι, οι οποίοι τολμούν να

βλέπουν τέτοια όνειρα, σαν αυτό που είδε ο Σεφέρης το 1970, και που δυστυχώς, δεν αφορούσε μόνο την περίοδο εκείνη της δικτατορίας, αλλά και τη σημερινή με τις βραχονησίδες και την αυριανή με την Ακρόπολη.

(Το διάβασα σ' ένα κυριακάτικο Βήμα στα 1970. Σήμερα βρίσκεται στις «Δοκιμές» κάτω από τον τίτλο «Γλώσσες στον Αρτεμίδωρο τον Δαλδιανό»).

Λοιπόν, ο Σεφέρης, είτε γιατί η τότε επέμβαση του αμερικάνικου παράγοντα στη χώρα μας είχε φτάσει μέχρι το υποσυνείδητό του, είτε γιατί προέβλεπε την ξένη υποκουλτούρα που θα μας κατακλύσει με τον καιρό, είδε ένα όνειρο και το δημοσίευσε. Αυτός που έλεγε πως αυτή η χώρα σε λίγο καιρό θα λέγεται «Ελλαδέξ» μας διηγείται λοιπόν το εξής όνειρό του:

«Πρέπει να είχε περάσει καιρός ύστερα από εμένα· σα να γύριζα από μακρύ ξενιτεμό· στους δρόμους κανείς δε με γνώριζε και δε γνώριζα κανέναν. Απομεισήμερο νωρίς αλλά ο ήλιος σκεπασμένος. Βρέθηκα στην Ακρόπολη. Αίσθημα πως στ' αναμεταξύ είχε προχωρήσει πολύ ο πολιτισμός. Εμπρός στη δυτική πρόσοψη του Παρθενώνα, ένα ταραγμένο πλήθος. Όλοι κοίταζαν τις κεντρικές κολόνες και χοχλακούσαν. Ρώτησα κάποιον που χειρονομούσε πλάι μου.

—Ρε, τι ζωντόβολο είσαι συ; Από πού μας κουβαλήθηκες; Δεν ξέρεις τίποτε;

Τον κοίταζα χαμένος.

—Να! ο πλειστηριασμός! Άνοιξε τα στραβά σου! Αν κερδίσει εκείνη η αμερικάνικη οδοντόπαστα, σώθηκε ο προϋπολογισμός μας για δεκαετίες.

Κοίταξα με προσοχή στην κατεύθυνση που μου 'δειχνε.

Ανάμεσα στις δυο κεντρικές κολόνες ξεχώρισα ένα τραπεζάκι σκεπασμένο με πράσινη τσόχα και, καθισμένος πίσω του, ένας ξυρισμένος κύριος με γυαλιά. Φορούσε μαύρο κοστούμι και κρατούσε ένα φιλντισέριο σφυρί· είχε το ύφος χειρούργου. Ρώτησα αποβλακωμένος:

—Ποιος πλειστηριασμός;

—Πού ζεις μωρέ; Εδώ χαλνάνει κόσμος!.. Τζένιο η κυβέρνηση μας. Θα τις παραχωρήσει αυτές τις πέτρες. Τι μας χρειάζονται εμάς;

Εκείνη τη στιγμή ο μαυροντυμένος κύριος χτύπησε το σφυρί. «Κατεκυρώθη!» φώναξε κάποιος. «Κατεκυρώθη! Κατεκυρώθη!» αντιλάλησε η βοή του πλήθους.

—Κέρδισαν οι Αμερικάνοι! είπε έξαλλος ο γείτονάς μου σαν άνθρωπος που παρακολουθεί ποδόσφαιρο.

Η ταραχή φούσκωνε μέσα μου.

—Και τι θα κάνουν; κατόρθωσα να ρωτήσω.

—Είναι δαιμόνιοι, αποκρίθηκε. Θα πελεκήσουν τούτες τις κολόνες σε σχήμα σωληνάριου της οδοντόπαστας.

Ένοιωθα πως το πλήθος φύραине γύρω μου και μ' άφηνε ολότελα μόνο. Τότες είδα τον Παρθενώνα γυμνό ανατριχιαστικά, χωρίς αέτωμα, χωρίς γείσο, με τις κολόνες του πελεκημένες, γυαλιστερές, παρασταίνοντας υπέρογκα σωληνάρια. Ο βραχνάς με τίναξε από το κρεβάτι καθώς ούρλιαζα. Όρα 5 πρωί».

8. Ξεκίνημα με Ερωτόκριτο

Ο Σεφέρης ξεκινά την ποιητική του σταδιοδρομία

έχοντας προμετωπίδα στο πρώτο βιβλίο του τους εξής στίχους του Ερωτόκριτου:

*Για μένα όλα σφάλασιν και πάσιν άνω κάτω
για με ξαναγεννήθηκεν η φύση των πραγμάτων...*

Διόλου τυχαίο. Ο Σεφέρης δείχνει ότι από πολύ νωρίς κατάλαβε τούτο: Πως υπάρχει ένα τέλος πριν από το οποίο κι αν μιλά κανείς δε μιλά. Οι σύντροφοι του Οδυσσέα μιλούσαν, αλλά ο Όμηρος τους αποκαλεί νήπιους, δηλαδή ανθρώπους δίχως λόγο. Και δεν είναι τυχαίο που οι στίχοι βρίσκονται σ' ένα ερωτικό ποίημα, τον Ερωτόκριτο. Είναι ο έρωτας που φέρνει το θάνατο κ' είναι ο θάνατος που φέρνει την ανάσταση-αναγέννηση. Νήπιοι είναι οι άνθρωποι πριν από αυτόν τον θάνατο που η ορθοδοξία αλλά και οι μυστικοί όλου του κόσμου τον αποκαλούν θάνατο εν ζωή και πρώτο θάνατο. Η ποίηση αρχίζει μετά από αυτόν το θάνατο, μετά από αυτό το τέλος, όταν ο άνθρωπος έχει πράγματι λόγο.

*Για μένα όλα σφάλασιν και πάσιν άνω κάτω
για με ξαναγεννήθηκεν η φύση των πραγμάτων.*

Οι στίχοι αυτοί του Ερωτόκριτου μας θυμίζουν τον Κρεμασμένο ανάποδα της τράπουλας του Ταρό. Μετά το δωδέκατο χαρτί του Κρεμασμένου έχουμε το δέκατο τρίτο χαρτί που είναι ο Θάνατος. Πρέπει κανείς να περάσει από τον Κρεμασμένο κι από το Θάνατο για να προχωρήσει στα άλλα χαρτιά, δηλαδή στα άλλα πνευματικά επίπεδα

που καταλήγουν στο χαρτί Κόσμος. Φτάνοντας κανείς στο επίπεδο Κόσμος γίνεται Χόμο Γιουνιβερσάλις, γίνεται πολίτης του σύμπαντος. Ταυτισμένος με τον Κόσμο μπορεί να αρθρώσει πια τον λόγο του Κόσμου.

Οι στίχοι του Ερωτόκριτου επίσης μας θυμίζουν τον θεό Οντίν της Αρχαίας Έδδας, ο οποίος αυτοτραυματίστηκε και κρεμάστηκε από το κοσμικό δέντρο, για να πάρει λέει τη μαντική γλώσσα και τη γλώσσα της ποίησης. Κρεμάστηκε για εννιά μέρες, όσες μέρες χρειάστηκαν ο Ζευς και η Μνημοσύνη να γεννήσουν τις Μούσες. Με τον Οντίν, έχουμε μια εθελούσια θυσία του ατομικού εγώ και την κατάβαση μέσα στην άβυσσο του συλλογικού κοσμικού εγώ, για την απόκτηση της ποιητικής γλώσσας.

Διόλου λοιπόν τυχαίο που ο Σεφέρης ξεκινά με αυτούς τους στίχους. Αλλά κι ο Πάουντ ξεκινά τα Κάντος του με την Νέκυια της Οδύσσειας, με την κάθοδο δηλαδή του Οδυσσέα στον κόσμο των νεκρών, δηλαδή στον κόσμο του συλλογικού εαυτού, που κατέχει τα μυστικά της επιστροφής. Το ατομικό εγώ έχει γλώσσα υποκειμενική, ακοινωνήτη. Όταν λέμε βαβέλ, εννοούμε τις υποκειμενικές γλώσσες των ατομικών εγώ. Όταν λέμε ποίηση, εννοούμε το αντίθετο από την βαβέλ, εννοούμε τη μία αντικειμενική γλώσσα, η οποία αποχιέται όπως είπαμε με τη θυσία του ατομικού εγώ και την κάθοδό του στο συλλογικό κοσμικό εγώ.

Ο Σεφέρης συχνά αναφέρει στα ποιήματά του πως δεν του φτάνουν οι ζωντανοί και θέλει τη βοήθεια των νεκρών για να προχωρήσει.

*Και πόσο παράξενα αντρείυεσαι μιλώντας με τους
πεθαμένους, όταν δε φτάναν
πια οι ζωντανοί που σου απομέναν.*

Αλλά εκεί που ο Σεφέρης κάνει τη δική του Νέκυ-
ια είναι με το ποίημα «Ο Στρατής θαλασσινός ανάμεσα
στους αγάπανθους». Είναι ένα ποίημα του έρωτα και του
θανάτου.

*Είναι βαρύ και δύσκολο δε μου φτάνουν οι ζωντανοί
πρώτα γιατί δε μιλούν (να αυτό που λέγαμε ότι
είναι νήπιοι)*

*κ' ύστερα
γιατί πρέπει να ρωτήσω τους νεκρούς
για να μπορέσω να συνεχίσω παρακάτω.*

Το αρχέτυπο αυτό όπου οι θεοί και οι ήρωες κατε-
βαίνουν στον Άδη είναι ποιητικό κι έχει πάντα ένα σκοπό.
Την επιστροφή στο κέντρο, την επαναπόχτηση του χαμέ-
νου παραδείσου. Η ποίηση είναι η εν λόγω απόχτηση του
χαμένου παραδείσου.

9. Ύπνος – Ξύπνος

Αλλά τώρα ας πούμε δυο λόγια για τον ύπνο και
τον ξύπνο στην ποίηση του Σεφέρη. Είναι άλλοτε ο ύπνος

που ξέρουμε, άλλοτε ο ύπνος θάνατος, αλλά κυρίως είναι ο ύπνος της συνείδησης.

«Γρηγορείτε», μας λέει ο Χριστός, δηλαδή να είστε ξυπνητοί, παρόντες σ' αυτό που συντελείται. Στη Γεσθημανή όμως ο Χριστός ήταν ολομόναχος. Η υπνηλία των μαθητών σ' εκείνο το επίπεδο ήταν αβάσταχτη. Ο Χριστός μπορούσε να βρίσκει εν εγρηγόρσει σ' εκείνο το πνευματικό επίπεδο, οι μαθητές όμως όχι. Υπάρχουν πολλά επίπεδα εγρήγορσης ή αλλιώς συνειδητότητας. Οι περισσότεροι άνθρωποι κοιμούνται σ' όλα τα επίπεδα συνειδητότητας, ζουν μέσα στον ύπνο. Μερικοί βρίσκονται σε εγρήγορση στα κατώτερα επίπεδα, ελάχιστοι βρίσκονται σε εγρήγορση στα ανώτερα επίπεδα. Όσο για τη Γεσθημανή, είναι το ανώτατο επίπεδο εγρήγορσης· εκεί σε εγρήγορση βρίσκεται μόνο ο Χριστός. Όπως ο Οδυσσέας φτάνει στην Ιθάκη μόνος του (ανώτατο κι αυτό πνευματικό επίπεδο εγρήγορσης), έτσι κι ο Χριστός στη Γεσθημανή και στα εκείθεν της Γεσθημανής. Δυο φορές κοιμήθηκε συνειδησιακά ο Οδυσσέας εν όσω βρισκόταν ανάμεσα στους συντρόφους. Τη μια όταν πήρε μαζί του το ασπί του Αιόλου, την άλλη όταν έφτασαν στο νησί του Ήλιου. Ο ύπνος αυτός σημαίνει κάθοδο του Οδυσσέα στο συνειδησιακό επίπεδο των συντρόφων του, εμπιστοσύνη στο κατώτερο επίπεδο συνείδησης στο οποίο εκείνοι βρίσκονταν. Ήταν λάθος που εμπιστεύτηκε το κατώτερο επίπεδό τους. Και στις δύο περιπτώσεις είχαμε καταστροφή.

Ο ύπνος λοιπόν στα ποιήματα του Σεφέρη έχει συχνά αυτό το νόημα: της κοιμισμένης συνειδητότητας. Ο Ντέιβιντ Λώρενς έχει αφιερώσει ένα ολόκληρο ποίημα σ'

αυτό τον ύπνο. Είναι εκείνο το έξοχο ποίημα «Βουνά στο Νέο Μεξικό»:

Περπατάμε στον ύπνο μας σ' αυτή τη γη*
γεμάτοι φόβο με μάτια ορθάνοιχτα υπνοβάτες...
Πάνω στο πρόσωπο η μαύρη μεμβράνη
εκεί από την πρώτη μέρα της ζωής.
Δε σχίζεται κι ας είναι ξύπνιο το μυαλό...

Κι ο Σεφέρης:

Και τα δελφίνια κάτω από το χρωματιστό νερό
μαυρίζανε
γρήγορα σαν τα κινήματα της ψυχής
όμοια με τα κινήματα της φαντασίας και με τα
χέρια των ανθρώπων
που ψηλαφούν και σκοτώνονται μέσα στον ύπνο
μέσα στο μεγάλο φλούδι του ύπνου που μας τυλίγει
αχάραχτο,
κοινό για όλους μας, ο κοινός μας τάφος...

Κι αλλού:

Δώσε μας έξω από τον ύπνο, τη γαλήνη.

Κι αλλού:

Πρέπει να βγεις από τούτο τον ύπνο
τούτο το μαστιγωμένο δέρμα.

---

* Μετάφραση: Ολυμπία Καράγιωργα.

Και στο ποίημα των Αγάπανθων:
... Αλλιώς δε γίνεται
μόλις με πάρει ο ύπνος
οι σύντροφοι κόβουνε τους ασημένιους σπάγκους
και το φλασκί των ανέμων αδειάζει.
Το γεμίζω κι αδειάζει, το γεμίζω κι αδειάζει.

Κ' είναι στο ίδιο αυτό ποίημα που θα μας μιλήσει
για τον ξύπνο.

Ξυπνώ
σαν το χρυσόψαρο κολυμπώντας
μέσα στα χάσματα της αστραπής.

Ο Σεφέρης μάς λέει ότι ξυπνά μόνο μέσα στην ερω-
τική έκσταση. Βγαίνει από τον ύπνο μόνο όταν μετέχει
στο θείο φως του έρωτα. Το χρυσόψαρο, ο φαλλός. Και το
χάσμα της αστραπής, η μήτρα. Ο έρωτας είναι η έκσταση,
είναι το ξύπνημα μέσα στο θεικό φως. Ο ύπνος είναι ο
βίος έξω από τον Θεό-Αγάπη, ο βίος έξω από τον έρωτα,
στο επίπεδο των νηπίων συντρόφων. Εξάλλου:

Τη φλόγα τη γιατρεύει η φλόγα
όχι με των στιγμών το στάλαγμα
αλλά μια λάμψη μονομιás -
όπως ο πόθος που έσμιξε τον άλλο πόθο...
Δεν είναι πέρασμα τούτη η ανάσα
οιακισμός κεραυνού.

Εξάλλου τα πάντα τα κυβερνά ο κεραυνός της αγάπης. Ό,τι είναι αποκομμένο από τον κεραυνό της αγάπης, που ο άνθρωπος τον φτάνει μόνο μέσα στην ερωτική έκσταση, ό,τι είναι έξω από την έκσταση του έρωτα, βρίσκεται έξω απ' την εγρήγορση, βρίσκεται στο επίπεδο του ύπνου.

10. Πρώτοι στίχοι

Με ευφροσύνη σκέφτομαι τους στίχους με τους οποίους αρχίζουν τα μεγάλα έργα:

Όμηρος:

Άνδρα μοι ένεπε μούσα πολύτροπον...

Σικελιανός:

*Υπνος ιερός λιονταρίσιος
του γυρισμού στη μεγάλη
της αμμουδιάς απλωσιά.*

Καζαντζάκης:

*Ήλιε, μέγαλε ανατολίτη μου, χρουσό σκουφί του
νου μου.*

Έχουν την ολοκάθαρη ματιά, το θεϊκό κέφι, την ξεκούραση και τη δύναμη όλης της μεγάλης σιωπής, της αιώνιας σιωπής που προηγήθηκε. Είναι σα ν' αρχίζει ο Κόσμος μαζί τους. Και με πόση δυσκολία σταματώ όταν αρχίζω να τους απαγγέλω ή να τους σκέφτομαι:

Τον άγγελο τον περιμέναμε προσηλωμένοι τρία
χρόνια
κοιτάζοντας πολύ κοντά τα πεύκα το γιαλό και τ'
άστρα
σμίγοντας την κόψη τ' αλετριού ή του καραβιού την
καρένα ...

Πού μπορώ να σταματήσω; Αν σταματήσω, νοιώθω
σχεδόν σαν εκείνα τα ελάφια που τα χτυπά ο κυνηγός
πάνω στον ερωτικό οργανισμό.

11. Τελευταίοι στίχοι

Μ' ευφροσύνη σκέφτομαι τους στίχους με τους οποί-
ους αρχίζουν τα μεγάλα έργα· μ' ευφροσύνη σκέφτομαι
και τους στίχους με τους οποίους τελειώνουν τα μεγάλα
έργα. Κι ο Σεφέρης; Σπάνια ποίηση είχε ένα τόσο ευτυχι-
σμένο τέλος όσο αυτή του Σεφέρη. Θαρρείς κι όλη του η
ποίηση (και δε θα 'ταν υπερβολή να πω όλα τα ποιητικά
έργα του κόσμου) υπήρξαν για να μπορέσουμε να φτάσου-
με σ' αυτό το ευτυχισμένο ποιητικό τέλος:

«Ό,τι πέρασε πέρασε σωστά».

Δεν είναι λίγο να φτάσεις να πεις αυτά τα λόγια.
Είναι μάλιστα ό,τι πιο σπουδαίο το να βιώσεις και να πεις
αυτή τη φράση. Χωρίς βέβαια να τη βιώσεις, δε μπορείς
να την πεις.

«Ό,τι πέρασε πέρασε σωστά».

Κ' ύστερα, ο ήλιος, σύμβολο του αρσενικού στοιχείου και της αιωνιότητας, καρφώνεται στην καρδιά του εκατόφυλλου ρόδου, που είναι το σύμβολο του θηλυκού στοιχείου και της κλεισμένης στον καιρό εκατόχρονης ανθρώπινης ζωής.

Από πολύ νωρίς ο Σεφέρης κάνει αναφορές στο φως και στο ρόδο. Όλα του τα ποιήματα γίνονται σάμπως για να ωριμάσουν αυτά τα δυο στοιχεία. Να ωριμάσουν γι' αυτή την ένωση. Τις τελευταίες φορές που τα συναντάμε χωριστά αυτά τα στοιχεία είναι στα «Τρία κρυφά ποιήματα».

Θα πει κάποια στιγμή:

Κατά βάθος είμαι ζήτημα φωτός

ή

Και μια φωτιά σ' ένα φαράγγι σαν τριαντάφυλλο.

Κι επίσης:

Το φως είναι σφυγμός

ολοένα πιο αργός και πιο αργός

θαρρείς πως πάει να σταματήσει.

ή

Το μεγάλο τριαντάφυλλο

ήτανε πάντα εδώ

στο πλευρό σου βαθιά μέσα στον ύπνο

δικό σου κι άγνωστο.

Όλα είναι έτοιμα για την ένωση. Όχι, δεν θα την κάνει ο Σεφέρης αυτή την ένωση. Αυτή υπήρχε πάντα εκεί. Ο άνθρωπος πηγαίνει προς αυτή μέσ' από τα βάρη του ύπνου, του συνειδησιακού ύπνου· την εικάζεται, την σφραγίνεται, την πλησιάζει, τη ζει μέσα στη σύντομη εγρήγορση του έρωτα. Ο άνθρωπος είναι κομμάτια, τα ποιήματα είναι κομμάτια, κομμάτια του χρόνου που όλο και πλησιάζουν και πλησιάζουν μεταξύ τους, για να ενωθούν και να γίνουν αυτό το διαρκές παρόν.

Ό, τι θέλησαν να πουν οι ποιητές όλων των εποχών, ό, τι θέλησαν να πουν οι μυστικοί όλων των εποχών, βρίσκεται εδώ, σ' αυτό το ποίημα:

Τώρα

*με το λειωμένο μολύβι του κλήδονα
το λαμπύρισμα του καλοκαιρινού πελάγου,
η γύμνια ολόκληρης της ζωής·
και το πέρασμα και το σταμάτημα και το πλάγιασμα
και το τίναγμα*

*τα χείλια το χαϊδεμένο δέρας,
όλα γυρεύουν να καούν.*

*Όπως το πεύκο καταμεσήμερα
κυριεμένο απ' το ρετσίνι
βιάζεται να γεννήσει φλόγα
και δε βαστά πια την παιδωμή -*

*φώναξε τα παιδιά να μαζέψουν τη στάχτη
και να τη σπείρουν.*

Ό,τι πέρασε πέρασε σωστά.

Κι εκείνα ακόμα που δεν πέρασαν
πρέπει να καούν
τούτο το μεσημέρι που καρφώθηκε ο ήλιος
στην καρδιά του εκατόφυλλου ρόδου.

Για να ξαναβρούμε ένα τόσο ευτυχημένο ποιητικό τέλος, πρέπει να πάμε στη Θεία Κωμωδία, όπου το φως και το τριαντάφυλλο είναι ένα· πρέπει να πάμε στα Τέσσερα Κουαρτέτα, όπου η φωτιά και το ρόδο είναι ένα· πρέπει να πάμε στο βουδισμό και στον ταοϊσμό, όπου η τελειότητα και το πλήρωμα συμβολίζονται με την ένωση του κεραυνού και του λωτού.

Εν τέλει, ο Κόσμος έγινε αποδεχτός. Τα πάντα καλά λίκν. Το αρχαίον κάλλος αναμορφώθηκε, κι ο ποιητής πάντα κινημένος από την αγάπη, τον έρωτα σ' όλα τα επίπεδα, γίνεται ξανά πολίτης ενός παγανιστικού παραδείσου.

ΒΡΑΒΕΙΟ ΚΑΒΑΦΗ

Στη Θεσσαλονίκη, πέρασα όμορφες ώρες με τους ζεστούς ανθρώπους της Αιγύπτου, τα παιδιά της άμμου και του Νείλου, τους ποιητές των πυραμίδων και της Σφίγγας, των ναών, όπου αρχιερέας είναι πάντοτε ο Ήλιος. Το πρώτο ποίημά μου με το οποίο ήρθαν σ' επαφή, ήταν η οκτάχρονη κόρη μου Αριάδνη, όταν στην ταβέρνα της Ιωνίας σηκώθηκε και χόρεψε, όπως ίσως το ξαναέκαμε χιλιάδες χρόνια πριν στην Κρήτη, σε κάποια ταβέρνα της Κνωσού. Το ποίημά μου Αριάδνη άρεσε στους Άραβες ποιητές. Ελπίζω ότι θα τους αρέσουν και τα άλλα μου ποιήματα.

Στη Θεσσαλονίκη, είχα επίσης τη μεγάλη χαρά, ν' ακούσω τους Άραβες ποιητές ν' απαγγέλουν ποιήματά τους. Έπιανε κάποτε το αυτί μου κάτι από ένα βαθύ «ουαχίντ», κάτι από ένα μακρινό «ασρ». Δεν ήξερα αν τραγουδούν μιλώντας ή αν μιλούν τραγουδώντας. Είχα την αίσθηση πως, με τον αρχαίο, αργό, αιώνιο ρυθμό τους, οι μελαψοί θεοί της ερήμου, μού διηγούνται τα παραμύθια τους και με καλούν, στη θαυμάσια χώρα τους, εδώ.

Και ήρθα. Για να πάρω το «βραβείο Καβάφη». Αλλά ποιός ήταν ο Καβάφης; Όλοι εδώ τον ξέρουμε. Μας διαφεύγει όμως, ίσως, ένα από τα κυριότερα γραφτά του, είτε η ιδιαίτερη σημασία αυτού του γραφτού. Γι' αυτό το γραφτό θα ήθελα να πω δυο λόγια:

Όταν ο Καβάφης βρισκόταν στα τελευταία του και δεν μπορούσε πια να μιλήσει, ζήτησε μολύβι και χαρτί. Του το έδωσαν. Τότε ο Καβάφης σημείωσε πάνω στο

χαρτί μια στιγμή, μια τελεία, και χάραξε γύρω της έναν κύκλο. Αυτό το σχήμα, όπου η στιγμή περιγράφεται από την αιωνιότητα, όπου η τελεία περιγράφεται από την τελειότητα του κύκλου, αυτό το σχήμα έχει γίνει η μυστική μου ιερή υπογραφή:

Αλλά τίποτε δεν γίνεται τυχαία και σ' ό,τι συμβαίνει υπάρχει μια μυστική συνέχεια και συνέπεια. Κάποια μέρα στην αρχαία Μίλητο μαθεύτηκε πως ο Αναξίμανδρος έχει καταγράψει σε μια περγαμηνή ολόκληρο το σύμπαν. Μαζεύτηκαν λοιπόν οι Μιλήσιοι να δουν αυτό το βιβλίο.

Τότε ο Αναξίμανδρος έσκυψε και χάραξε πάνω στο χρώμα τον κύκλο με το κέντρο του και είπε: «Αυτό είναι ό,τι έγραψα, αυτό είναι το σύμπαν. Βλέπετε», είπε, «σ' αυτόν τον κόσμο που κατέγραψα εδώ, η κεντρομόλος δύναμη και η φυγόκεντρος δύναμη εξισορροπούνται, έτσι που ο κόσμος αυτός να είναι πλήρως αρμονικός και να συμφωνεί απόλυτα με τους μυθογράφους που μας λένε πως ο Κόσμος έχει γυναίκα του την Αρμονία». Τότε οι Μιλήσιοι θέλησαν να μάθουν αν τον ενέπνευσε κάποιον πραγματικό γεγονός, αφού ο Αναξίμανδρος διατείνονταν πως είναι ένας φυσικός φιλόσοφος.

Λέγει τότε ο Αναξίμανδρος: «Έχω προσέξει πως στις ελληνικές πόλεις, όταν έχουμε δημοκρατία κι όχι τυραννία, οι ελεύθεροι άνθρωποι, δηλαδή οι πολίτες, που σκέφτονται ελεύθερα και μιλούν ελεύθερα, σχηματίζουν στην αγορά της πόλης αυτό το σχήμα: Τον κύκλο με το

κέντρο του. Στον κύκλο είναι οι ακροατές και στο κέντρο βγαίνει όποιος έχει κάτι να πει και το λέει ελεύθερα. Κι όταν τελειώσει αυτός που είχε κάτι να πει, πηγαίνει στην περιφέρεια και τη θέση του στο κέντρο την παίρνει ο οποιοσδήποτε άλλος πολίτης που έχει κάτι να πει. Σκέφτηκα λοιπόν πως αφού οι ελεύθεροι πολίτες, που σκέφτονται ελεύθερα, και μιλούν ελεύθερα, παίρνουν στην αγορά αυτό το σχήμα, του κύκλου και του κέντρου, τότε δεν μπορεί παρά στην αγορά του σύμπαντος, τα ελεύθερα εν ρυθμώ σώματα του Κόσμου, δε μπορεί, παρά να μας δίνουν αυτό το σχήμα».

Έτσι είπε ο Αναξίμανδρος.

Και μ' όλα τούτα ίσως εγώ θέλω να πω ότι, η εν ρυθμώ ελευθερία των σωμάτων του σύμπαντος, και η εν ρυθμώ ελευθερία των ανθρώπων της δημοκρατικής πόλης, και η εν ρυθμώ ελευθερία των λέξεων του ποιητή, έχουν μια βαθύτατη ομοιότητα, ή όπως λέγει ο Ερμής ο Τρισμέγιστος «Τα πάνω είναι ίδια με τα κάτω». Ίσως θέλω να πω ότι η ποίηση είναι ο ελεύθερος λόγος των ελεύθερων ανθρώπων, κι ακόμα, ο λόγος εκείνος ο κοινός (ο «ξυνός» όπως λέγει ο Ηράκλειτος) που απευθύνεται στον ποιητή που έχει ο καθένας μέσα του και τον καλεί να εγερθεί και να παίξει το ρόλο του ως πολίτης του Κόσμου.

Έτσι δεν το βρίσκω διόλου τυχαίο που ο Αναξίμανδρος κατέγραψε το σύμπαν με το σχήμα του κύκλου και του κέντρου. Κι ούτε το θεωρώ τυχαίο που ο Καβάφης θέλησε να τελειώσει τον βίο του μ' αυτό το ποίημα που είναι ο κύκλος με το κέντρο του. Κι επίσης δεν είναι τυχαία

αυτή η δική μου ανάγκη να χρησιμοποιώ κάποτε σαν ιερή μου υπογραφή τον κύκλο με το κέντρο του.

Βέβαια ο κύκλος, αυτό το τέλειο σχήμα που περιγράφει την τελεία (ή τον τέλειο), μ' ακολουθεί παντού: Θα τον βρείτε στο εσωτερικό και στο εξωτερικό των βιβλίων μου. Ακόμα, η δημοσιογράφος της «Αλ Αχράμ» που μου πήρε συνέντευξη στη Θεσσαλονίκη, στο μικρό της όνομα λέγεται Χάλα. Κι ακόμα, η φίλη συγγραφέας που μου πρότεινε φιλοξενία στο Κάιρο, λέγεται Χάλα. Όμως αυτή η λέξη νομίζω πως έχει την πηγή της στην ελληνική λέξη κύκλος. Δηλαδή και πάλι ο κύκλος θέλησε να περιγράψει και να προστατέψει τη στιγμή που εγώ είμαι. Όμως και ο Αχενατών, επαναστατώντας, έφερε την κυκλική θεότητα του Ήλιου, που το αρχέτυπό της καταγράφεται με τον κύκλο και την στιγμή στο κέντρο. Αλλά ο Ήλιος είναι το μάτι που όλα τα βλέπει, είναι το μάτι της εν-όρασης, δηλαδή της εσωτερικής όρασης, είναι η αυτογνωσία την οποία ο Απόλλων (ο θεός Ήλιος, ο θεός ποιητής) συστήνει, στους επισκέπτες του στους Δελφούς.

Έρχομαι από την Ελλάδα, μια χώρα που με χέρι της την Πελοπόννησο, έσπειρε γύρω της τα νησιά, για να μη νοιώθει μόνη της απλωμένη μέσα στη θάλασσα. Κι έρχομαι σε μια χώρα που είναι η ίδια ένας ξετυλιγμένος πάπυρος, μια σελίδα γεμάτη πέτρινα κείμενα κι ένα ποτάμι που κατεβάζει ζωή και σοφία από τα βάθη της Αφρικής.

Το χέρι της Ελλάδας που ποτέ δεν κλείνει, αλλά παραμένει πάντα ανοιχτό στο δώσε και πάρε, απλώνεται πάντα προς αυτό τον πάπυρο που είναι η χώρα της Αιγύπτου. Πυθαγόρας, Σόλων, Πλάτων, Ηρόδοτος, Μεγαλέ-

Ξανδρος, Αρίσταρχος, Καβάφης, αυτοί οι επισκέπτες, είναι αποτέλεσμα αυτής της χειρονομίας της Ελλάδας προς αυτό τον πάπυρο που αποτελεί η πανέμορφη χώρα της Αιγύπτου. Όσο για μένα,

Δεν υπάρχει θέμα· βρίσκομαι εδώ· βρίσκομαι

ΠΑΝΤΑ ΕΔΩ

Έγραφα το Τραγούδι του Αρπιστή στα 2000 π.Χ.

στην Αίγυπτο

Έγραφα την Οδύσσεια στα 800 π.Χ. στην Ιωνία

Έγραφα το Ταό Τε Κιγκ στα 600 π.Χ. στην Κίνα.

*Έγραφα τον 11ον αιώνα στο Ικόνιο το Μαθναβί ι
Μαναβί*

*Τέλειωσα στη Ραβέννα εξόριστος την Κωμωδία που
ο Βοκκάκιος την είπε Θεία.*

Έγραφα τη Γυναίκα της Ζάκυθος

Τα Τέσσερα Κουαρτέτα

Την Κίχλη

Το Μανθρασπέντα

*Δεν υπάρχει θέμα· βρίσκομαι εδώ· βρίσκομαι πάντα
εδώ.*

Αλεξάνδρεια, 15 Νοεμβρίου 1995

ΟΔΟΣ ΠΙΑΝΟΣ, 1996

Le journal des poets, η. 8,67 , Dec 1997

Ο ΔΡΟΜΟΣ ΑΓΡΙΝΙΟΥ-ΚΑΡΠΕΝΗΣΙΟΥ

Η κάθε πόλη έχει τις ρίζες της. Οι ρίζες της είναι οι δρόμοι που φεύγουν από αυτήν και φτάνουν σ' αυτήν. Μια από τις σημαντικότερες ρίζες της πόλης μας είναι η οδός Αγρινίου - Καρπενησίου.

Πριν από τον αυτοκινητόδρομο που ξέρουμε σήμερα υπήρχε ο αρχαίος δρόμος. Ο δρόμος αυτός, λόγω της μεγάλης χρήσης του, ήταν κάτι περισσότερο από μονοπάτι, ένας δρόμος κατάλληλος για μετακινήσεις ομαδικές, ζώων και ανθρώπων, καραβανιών, αποσπασμάτων, κλεφτών, ληστών, κοπαδιών και στρατευμάτων. Εν τούτοις η κύρια χρήση του δρόμου αυτού ήταν για την μεταφορά αλατιού. Του αλατιού που μεταφερόταν από το Μεσολόγγι και το Αιτωλικό στην ορεινή ενδοχώρα για χρήση από τους ίδιους τους μεταφορείς. Του αλατιού που μεταφερόταν για εμπόριο. Άγραφα, Καρπενήσι, Πίνδος, Θεσσαλία, Λαμία, έπαιρναν αλάτι για να δώσουν άλλα αγαθά, που οι Μεσολογγίτες, οι Αγρινιώτες και εν γένει οι Αιτωλοί δεν είχαν.

Με αφορμή το αλάτι, θυμούμαι εδώ τα λόγια του Τειρεσία προς τον Οδυσσέα, όταν ο Οδυσσέας κατέβηκε στον κάτω κόσμο, για να μάθει τι του μελλόταν να περάσει ακόμα κι αν θα φτάσει στην πατρίδα του. Ο Τειρεσίας τού είπε πως θα φτάσει. Και πως όταν φτάσει θα πρέπει να περάσει απέναντι στη Στεριά. Να πάρει ένα κουπί στον ώμο και να προχωρήσει προς την στεριανή ενδοχώρα. Κι όταν φτάσει σε ανθρώπους που δεν θα γνωρίζουν το αλάτι και θα νομίζουν ότι το κουπί είναι λιχνιστήρι, εκεί να μπήξει το κουπί, να κάνει θυσίες και να χτίσει έναν

νάο στον Ποσειδώνα. Οι καλοπελεκημένες πέτρες, και τα θεμέλια αρχαίου ναού που βρίσκουμε στην Φραγκόσκαλα, λίγο πριν από τη γέφυρα, δεν αποκλείεται να είναι ο ναός αυτός του Ποσειδώνα που τον έχτισε ο βασιλιάς της Ιθάκης.

Το ότι ο δρόμος αυτός του αλατιού, ήταν βεβαίως και ο δρόμος των πεζοπόρων και των καβαλλάρηδων πάσης φύσεως, των εμπόρων πάσης φύσεως, ο δρόμος των κοπαδιών από γίδια και πρόβατα, βόδια και γουρούνια, ζαρκάδια και λύκους, το ότι ήταν ο δρόμος των αλογατάρηδων, ο δρόμος των ληστών, των ανταρτών, των αποσπασμάτων και των στρατευμάτων το γνωρίζουμε. Όμως τα εκατοντάδες μνήματα λογχοφόρων και δορυφόρων στρατιωτών που βρίσκουμε σε έκταση ενός περίπου τετραγωνικού χιλιομέτρου γύρω από το σπίτι μου στη Ραΐνα, φανερώνουν μάχη μεγάλη στον τόπο αυτό. Ποιοί ήσαν οι αντίπαλοι; ποιός νίκησε; πότε έγινε η μάχη; δεν γνωρίζω. Πάντως εξ αιτίας των πολλών μνημάτων που βρέθηκαν εκεί, οι ντόπιοι ονόμαζαν το κομμάτι αυτό της Ραΐνας μέχρι πρόσφατα, κι ακόμα σήμερα, Μνήματα.

Έχω μια μεγάλη αγάπη προς τ' αρχαία μονοπάτια. Και δεν είμαι ο μόνος. Φίλοι που ζουν στην Αθήνα και γνωρίζουν τ' αρχαία μονοπάτια της Πίνδου μού υποσχέθηκαν κάποτε να με οδηγήσουν σ' αυτά. Καταπληκτικοί υπήρξαν οι παλαιοί δρόμοι του Αγίου Όρους. Λιθόστρωτοι σε μεγάλο βαθμό, με έξοχα πέτρινα ή ξύλινα γεφύρια, με μια φύση από δάση και νερά, κελαηδισμούς και λουλούδια, που δεν σε αφήνουν να προχωρήσεις. Λοιπόν

εγώ ακόμα σήμερα όταν πηγαίνω στο Άγιον Όρος, προς μεγάλη χαρά μερικών μοναχών, ακολουθώ όσο μπορώ τ' αρχαία μονοπάτια. Πιστεύω ότι παρόμοιος θα υπήρξε και ο αρχαίος δρόμος Αγρινίου - Φραγκόσκαλας, Αγίου Βλασίου - Καρπενησίου. Πρέπει όμως να τον αφήσουμε για να έρθουμε στον καινούργιο δρόμο, τον αμαξόδρομο, αυτόν που εγώ γνώρισα.

Ο αμαξόδρομος Αγρινίου - Καρπενησίου έγινε σταδιακά. Ξεκίνησε γύρω στο 1912, συνεχίστηκε το 1927 και προς το μέρος του Καρπενησίου νομίζω τελείωσε ακόμη αργότερα. Όταν σήμερα λέμε ο δρόμος Αγρινίου - Καρπενησίου, εκφραζόμαστε συμβατικά, αφού ο δρόμος αυτός δεν είναι μόνον ο δρόμος Αγρινίου - Καρπενησίου. Αν τον συνεχίσουμε κανονικά είναι ο δρόμος Αγρινίου, Καρπενησίου, Λαμίας, Θεσσαλονίκης, Βενετίας, Παρισιού, Βερολίνου, Μόσχας, Πεκίνου, Νέου Δελχί, Βαγδάτης, Τεχεράνης, Κωνσταντινούπολης, Αθήνας, Αγρινίου. Αλλά καθώς η άκρη ενός χορταριού είναι πιο μεγάλη από ένα βουνό όταν καθόμαστε πολύ κοντά σ' αυτό το χορτάρι, καθώς το πολύ μεγάλο είναι πολύ μικρό και το πολύ μικρό είναι πολύ μεγάλο, το μέρος από την οδό Αγρινίου - Καρπενησίου που για μένα είναι το πιο μεγάλο και το πιο σημαντικό, (κ' είναι για μένα ο κόσμος ο μικρός ο μέγας) είναι αυτό που αρχίζει από τα Στενά (μετά από τα Διαγκείικα) και φτάνει ως τη Φραγκόσκαλα.

Η πραγματική καταγραφή των όσων συνέβησαν στο δρόμο αυτό, και η οποία δεν μπορεί να γίνει εδώ, είναι τόσο θαυμάσια, τόσο μεγάλη, τόσο καταπληκτική, τόσο

ηδονική και οδυνηρή, όσο και η πραγματική καταγραφή των συμβάντων του οποιοδήποτε δρόμου της γης.

Στο δρόμο αυτόν εγώ μέσα σε 12 χρόνια, γνώρισα 30 χιλιάδων χρόνων πολιτισμό.

Περπάτησα ξυπόλυτος, βόσκησα πρόβατα μέσα στην παγωνιά ή κάτω από το αυγουστιάτικο φεγγάρι, έστησα παγίδες, κοιμήθηκα σε σπηλιές και σε αχυροκάλυβες, με γείτονα τον κεραυνό που εγκαταστάθηκε για ένα δευτερόλεπτο στην γειτονική δρυ, καβάλλησα άλογα χωρίς σαμάρι ή σέλα, είδα φίδια να καταπίνουν βατράχους, βατράχους να χλαπαкиάζουν κουνούπια, είδα κουνούπια να γεμίζουν το ρεζερβουάρ τους με αίμα. Είδα κριάρια να κουτουλιούνται μέχρι σκοτωμού για την επικράτηση πάνω στα θηλυκά του κοπαδιού· είδα την απίστευτη λαγνεία των τράγων, που φτάνουν στο να αυνανίζονται με το στόμα τους, ένα λεπτό μετά από τη συνουσία τους με κατσίκια· είδα έρωτες μεγάλων και μικρών ζώων, έρωτες αλόγων κι εντόμων, πουλιών κι ερπετών, είδα σφαγές ζώων, ατομικές και ομαδικές, είδα ζώα κι ανθρώπους να ξεψυχούν, είδα πνιγμένους, μαχαιρωμένους, πυροβολημένους, παρέστην σε ομαδικό αυνανισμό εφήβων σε ρεματιές και σε χτηνοβασίες. Τα καλοκαίρια, στον ίσκιο, αρμαθιάζοντας καπνό και το χειμώνα κοντά στο τζάκι, έζησα την ιστορία όλου του κόσμου, μέσα σε παραμύθια και ποιήματα, τραγούδια, θρύλους και διηγήσεις. Έζησα γιορτές ομηρικές, παγανιστικές τελετουργίες. Άκουσα τρομπέτες και φλογέρες και βούκινα, γκιώνηδες, μπούφους, αητούς κι αηδόνια. Έζησα πλημμύρες και ξηρασίες, πείνα και

δίψα και χορτασμό, κυνήγι και ψάρεμα, αστρονομία και υφαντική. Εξησα πάνω στο τέλος μιας εποχής που άρχισε πριν 12.000 χρόνια με την εξημέρωση του αλόγου και την αρχή μιας άλλης εποχής, που άρχισε με την εξημέρωση του ηλεκτρισμού και την αντικατάσταση πολιτισμού χιλιετιών από έναν άλλο πολιτισμό, που λέγεται της τεχνολογίας και που ο Ησίοδος θα τον αποκαλούσε ακμή της σιδερένιας εποχής.

Ο δρόμος χαλικόστρωτος, όπως εγώ τον γνώρισα, ακολουθούμενος από τις τηλεγραφικές γραμμές με τα λάμποντα κάποτε σύρματά τους, που οι κολώνες τους σχεδόν πάντα έκαναν ένα παράξενο βουητό, ήταν ο δρόμος που ερχόταν από τον Βορρά και χανόταν προς το Νότο. Προς Βορράν, πέρα από το χάσιμό του, ερχόταν από τόσο μακρινά μέρη, όπως ο Αϊ-Βλάσης και Τα Σίδερα, μέρη όμως που ήσαν πολύ κοντά στο Βελιγράδι και στο Μόναχο, στο Λονδίνο και στη Μεγάλη Άρκτο. Δηλαδή πίσω από τις ράχες, που έκρυβαν το δρόμο, όλα ήσαν κοντά. Ίδια και προς το Νότο. Πέρα από τα Στενά, χώροι και χρόνοι συνυπήρχαν. Το Αγρίνιο, το Μεσολόγγι, η Αθήνα, η Σαμαρκάνδη, της Αραβίνας τα βουνά της Σύρας τα Λαγκάδια, οι Ινδοί και οι Κινέζοι, η Τροία κι ο Μεγαλέξανδρος, η Βαβυλώνα όπου ξενιτεύτηκε η Αρετή, η Μικρασιατική εκστρατεία και καταστροφή, υπήρχαν, το ίδιο κοντινά και μακρινά, το ίδιο σύγχρονα κι αρχαία.

Πάνω από αυτό το δρόμο ο θεός μου ο Γιώργος, δάσκαλος, μόλις είχε επιστρέψει από τον πόλεμο της Μικρασίας, αντάλλαξε σφαίρες με τους Τσοβολαίους, που

με τη βοήθεια ενός ληστή ήρθαν κι άρπαξαν την αδερφή του την Αθηνά από το ρέμμα όπου έπλενε. Ο θεός μου πυροβολούσε ταμπουρισμένος κι αυτοί μέσα στη λάκκα να σέρνουν το κορίτσι, έφευγαν και πυροβολούσαν πίσω. Η απόσταση μεταξύ τους ως εξακόσια μέτρα. Εν τέλει άφησαν την κοπέλλα μόλις είδαν μια από τις σφαίρες να χτυπά τον ληστή στον ώμο κι ένα κομμάτι από το πουκάμισό του να πετιέται ψηλά.

Ο δρόμος αυτός, πολύ αργότερα, είδε τον άντρα της θειας μου της Αθηνάς, τον Ηλία Ζιάκκα, να τον πηγαίνουν με αυτοκίνητο προς το Αγρίνιο τραυματισμένο (τον τραυμάτισε θανάσιμα με πιστόλι στην κοιλιά ο Νίκος ο Καπελάκης). Είπε στον πατέρα μου και στους άλλους που τον συνόδευαν. «Δε βλέπετε τον άνθρωπο που μας κάνει διαρκώς σινιάλο να σταματήσουμε; Σταματήστε λοιπόν να τον πάρουμε». Σταμάτησαν, υπακούοντας στον τραυματισμένο. Κι αυτός αμέσως ξεψύχησε. Διότι αυτός που έκανε σινιάλο ήταν ο Χάρος ή ο Θάνατος, ο Αρχάγγελος Μιχαήλ, ο Ερμής ή κάποιος άλλος συνοδός ψυχών.

Ο δρόμος αυτός είδε τα στρατεύματα κατοχής, ιταλικά και γερμανικά. Περνούσε η φάλαγγα, λέει ο πατέρας μου. Εγώ ήμουν κρυμμένος στην πλαγιά του λόφου, κρατώντας ένα μάλινχερ. Οι γυναίκες είχαν κρυφτεί στο σπίτι. Προς το τέλος της φάλαγγας, ένας Ιάπων που πλιατσικολογούσε, ξετρώπωσε μια από τις κοπέλλες τού σπιτιού και την κυνηγούσε. Έλεγα δεν πρέπει να πυροβολήσω, γιατί μετά αυτοί θα κάψουν το χωριό και θα εκτελέσουν όσους μπορέσουν να πιάσουν. Αν όμως πιάσει την κοπέλλα, θα πρέπει να πυροβολήσω. Εν τέλει, ένας

Γερμανός αξιωματικός της οπισθοφυλακής παρενέβη, επέπληξε αυστηρά τον Ιάπωνα και γλύτωσε η κοπέλλα, μα κι ολόκληρο το χωριό και κόσμος πολύς από εκτέλεση.

Αυτός ο δρόμος, που γνώρισε την παλίρροια στρατευμάτων και φυλών, κοπαδιών και καραβανιών, άκουσε επίσης τις ριπές που έριξαν οι Γερμανοί στον πατέρα μου. Καθώς έδινε το σάλτο προς την λογγιασμένη πλαγιά, ένοιωσε το δεξί του αυτί να καίγεται. Σκέφτηκε εκεί πάνω στο πήδημα: Ας πάει στην ευχή το αυτί, αρκεί που γλύτωσα. Κι όμως όταν κρύφτηκε, άπλωσε και το αυτί ήταν στη θέση του, απλώς είχε νοιώσει τον αναμμένο αέρα του βλήματος που περνούσε δείχνοντας άλλο στόχο, διότι δεν ήταν γραμμένο να πεθάνει τότε ο πατέρας μου, διότι αν τότε πέθαινε όλα θα ήταν διαφορετικά μέσα στο σύμπαν, κι εγώ δεν θα βρισκόμουν α' αυτή τη θέση εδώ που βρίσκομαι τώρα. Ο δρόμος αυτός είδε τους Γερμανούς να παίρνουν τον γέρο Τσούμα, αυτόν με τον οποίο ο πατέρας μου κουβέντιαζε λίγο πριν τον πυροβολήσουν, να τον οδηγούν στην Ποταμούλα, σε αλώνι, να τον δένουν πάνω σ' άχερα σταυρωτά, και να τον καίνε μαζί με τ' άχερα.

Ο δρόμος αυτός είναι συνδεδεμένος με θησαυρούς. Φόνους που αιτία τους ήσαν θησαυροί. Θρύλους για θησαυρούς και ιστορίες για θησαυρούς. Στη Φραγκόσκαλα υπάρχει ακόμη ανάμεσα στο δρόμο και στο ποτάμι, ο βράχος με την τρύπα του σε σχήμα καζανιού, που σχετίζεται μ' έναν από τους πιο ωραίους θρύλους που συνάντησα μέσα στους θρύλους όλων των λαών.

Ο δρόμος αυτός είδε καβαλλάρηδες πάνω σε σαμα-

ρωμένα άλογα, σκεπασμένα με κεντημένες παντανίες, να πηγαίνουν σε πανηγύρια, όπως αυτό της Λυκούρυσης ή καλύτερα Λυκόβρυσης. Όπως αυτό της Αγίας Βαρβάρας. Της Αγίας Παρασκευής ή της Παναγίας της Προυσιώτισσας. Καβαλλάρηδες να πηγαίνουν τρέχοντας τα συχαρίκια στη νύφη. Καβαλλάρηδες να πηγαίνουν σε γιορτάσια. Θυμούμαι του Αϊ-Λιος ή του Αγίου Δημητρίου ή των Φώτων, να φτάνουν στο σπίτι μας απ' έξω και να δένονται άλογα που έφεραν συγγενείς, φίλους και κουμπάρους, από Κοκκινόλογγο και Λεντίνη, Βελάουστα, Σκουτεσιάδα, Μαλευρό (Παλαιοβουρό), Κυπάρισσο, Κερασιά, Σταυροχώρι. Και τραπέζια μεγάλη κατάχαμα. Φαγιά και φώτα και τραγούδια, χοροί, ιστορίες. Τσουγκρίσματα και μεθύσια.

Εξάλλου προπολεμικά το σπίτι μας δεν ήταν απλώς ένα σπίτι, αλλά μοναστήρι. Άκουσα πριν λίγες μέρες από κάποιον γέροντα εννενήντα χρόνων. «Η οικογένειά σας», μου είπε, «είναι ευλογημένη. Το σπίτι σας παλιά δεν ήταν σπίτι, αλλά μοναστήρι. Θυμάμαι ένα βράδυ μέτρησα σαράντα ζευγάρια παπούτσια στρωμένα απ' έξω. Κι όλοι αυτοί δωρεάν. Είχατε κι ένα χάνι. Αλλά το χάνι δεν χωρούσε ούτε πέντε νομάτους. Εξάλλου, το χάνι ήταν η γκαρσονιέρα του μπάρπα σου του Φώτη. Εκεί πήγαινε αυτός και κοιμόταν με τη γυναίκα του (κι ακόμα με φιλενάδες του), επειδή είχε πολύ κόσμο το σπίτι».

Ο δρόμος αυτός είδε πολλούς γάμους, πολλές κηδείες. Πάνω σ' αυτό το δρόμο πέρασαν τον αδερφό μου τον Νίκο νεκρό στα πέντε του χρόνια, για να τον θάψουν στον Άγιο Χαράλαμπο. Εγώ ευτυχώς δεν είχα γεννηθεί όταν συνέβη αυτό. Και η μάνα μου όταν αναφερόταν στον Νίκο

δεν έλεγε ποτέ τ' όνομα του. Έλεγε «εκείνο το πικρό». Ο πατέρας μου προσπαθούσε ν' απαντήσει στις ερωτήσεις μου για το τι ήταν «εκείνο το πικρό» που η μάνα μου αναφέρει. Προσπαθούσε κάτι να μου πει, αλλά μετά κόμπιαζε, σταματούσε. Ήταν αδύνατο να μιλήσει γι' αυτό. Καταλάβαινα ότι δεν πρέπει να επιμείνω.

Εντύπωση μου έκανε βεβαίως, αυτό που μου είπε η μάνα μου, όταν ακόμα εγώ ήμουν στη Θεσσαλονίκη. «Όταν ήρθα εδώ στο Γηροκομείο», μου είπε, «ένοιωθα κάπως εγκαταλειμμένη απ' όλα μου τα παιδιά. Τότε βλέπω ένα βράδυ στον ύπνο μου, ποιόν; Το Νίκο. Ήρθε και κάθισε δίπλα στο προσκέφαλό μου και μου είπε: «Μη στενοχωριέσαι μάνα, έχεις εμένα»».

Πάνω στον ίδιο δρόμο πέρασαν τη θεια μου τη Βασιλική, που ήπια φαρμάκι λίγες ώρες μετά από το γάμο μιας γειτόνισσάς της, όπου τραγούδησε τόσο όμορφα, που είπαν, «σε καλό να μας βγει, τόσο όμορφα τραγούδησε απόψε η Βασιλική».

Πάνω σ' αυτό το δρόμο πέρασαν τον Ζαν Μιστλέρ, τον Γάλλο νεαρό που δραπέτευσε από τα στρατεύματα των Γερμανών, φιλοξενήθηκε από τον Κουτσογιαννόπουλο στο Αγρίνιο, προδόθηκε από γερμανόφιλους και πολιορκημένος πήδηξε από το πάνω παράθυρο και τραυματίστηκε. Κατέφυγε σε φίλους, μέχρι που έφτασε στο σπίτι μας, στο χωριό. Πέθανε στα χέρια του απαρηγόρητου πατέρα μου. Ο τάφος του βρίσκεται στον Άγιο Χαράλαμπο της Ραΐνας. Είναι ένας απλός σταυρός μπηγμένος στο χώμα. Πάνω τ' όνομά του και οι χρονολογίες. Πιο κάτω, με μικρότερα γράμματα, οι επιγραφές όπου διαβάζει κανείς: *Vive la Grece, vive la France*. Είναι ο ομορφότερος τάφος. Διό-

τι καθώς είναι ο τάφος του ξένου, δεν τον περιποιείται κανείς. Έτσι ανέλαβε τη φροντίδα του η μάνα Φύση, που κάθε άνοιξη τον στολίζει μ' αγριολούλουδα και κάθε φθινόπωρο με λαμπερά πολύχρωμα φύλλα.

Αυτός ο δρόμος είδε τους νεαρούς Ιταλούς να διασκορπίζονται στα σπίτια του χωριού και να κάνουν όλες τις εργασίες, να βοηθούν παντού, περιμένοντας να περάσει ο πόλεμος και να επιστρέψουν στα σπίτια τους. Αυτός που έμενε στο σπίτι μας ονομαζόταν Αλβάρο και ήταν φοιτητής Ιατρικής. Αυτός που έμενε στον παραπέρα γείτονα λεγόταν Αουρέλιο. Κι άλλοι που μέναν αλλού: Κάρολο, Τζιόρτζιο, Αμεντέο... Εφτά ή οχτώ παιδιά.

Αλλά κάποιο πρωί οι χωρικοί είδαν να μαζεύουν όλ' αυτά τα παιδιά, να τ' ανεβάζουν σ' ένα φορτηγό και να τα πηγαίνουν για εκτέλεση. Διότι ανακάλυψαν ότι συνεργάζοντουσαν με τους Γερμανούς κατακτητές. Τίποτε από αυτά. Η γυναίκα του Κ., τοπικού διοικητή του ΕΑΜ, ερωτεύτηκε έναν από τους Ιταλούς. Αυτός ήταν ο πραγματικός λόγος. Κι εκτελέστηκαν τ' αθώα παιδιά. Αφήνοντας απαρηγόρητους τους χωρικούς, που τ' αγαπούσαν περισσότερο κι από τα δικά τους παιδιά.

Ο δρόμος αυτός ή καλύτερα η γέφυρα της Φραγκόσκαλας, άκουσε τους πυροβολισμούς, όταν σε ενέδρα οι Γερμανοτσολιάδες, σκότωναν τον καπετάνιο του ΕΛΑΣ Επαμεινώνδα.

Ο δρόμος αυτός είδε τους Βλάχους να κατεβαίνουν караβάνια караβάνια το φθινόπωρο προς τον κάμπο και την άνοιξη ν' ανεβαίνουν προς τα βουνά. Σειρά κοπάδια,

μεγάλα κοπάδια, μ' εκατοντάδες κουδούνια, με κάτι πελώρια σκυλιά, με άλογα φορτωμένα κιλίμια, παντανιές, φλοκάτες, κουβέρτες, κουζινικά, μικρά παιδιά. Σφυρίγματα και φωνές. Και οι κοκκινομάγουλες Βλαχοπούλες με τα τσουράπια τους, με τα κεντημένα φουστάνια τους και γιλέκα. Και οι άντρες μάλλινα ντυμένοι, με τις κάπες τους πάντα και το σκούφο τους, τη γκλίτσα και το ελεύθερο χέρι για τα σφυρίγματα και τις πέτρες. Κάποτε τους έπιανε ο χειμώνας κι αμολούσαν τα ασυγκράτητα άλλωστε πεινασμένα κοπάδια μες στα σπαρτά. Γίνονταν τσακωμοί, δικαστήρια, απειλές εκατέρωθεν. Χρόνια και χρόνια αυτή η παλίρροια των κοπαδιών.

Μέχρι που έπαψαν να περνούν. Βλέπαμε τα κοπάδια πια να διαβαίνουν κλεισμένα σε πολυόροφα μαντριά, πάνω σε φορτηγά. Πέρασε κι αυτό, όπως τόσα άλλα.

Ο δρόμος έφερνε Τσιγγάνους. Κάποτε στρατοπέδευαν στις σιταριές μας και τη νύχτα με φακούς και με λάμπες θυέλλης, με τα σκυλιά τους, που φορούσαν στρογγυλά κουδουνάκια σαν εκείνα του θυμιατού, κυνηγούσαν σκαντζόχοιρους. Κι ενώ οι άμαξές τους ήσαν στρατοπεδευμένες και τα άλογα βοσκούσαν λεύτερα, οι Τσιγγάνες περνούσαν για να ζητήσουν κάτι και για να πουν τη μοίρα. Καμμιά φορά έκλεβαν κιόλας.

Από αυτές άκουσα τη λέξη «ντέσιμο». Λέξη που τη χρησιμοποιούσαν και οι γυναίκες του χωριού. Δεν ήξερα τι σημαίνει η λέξη. Όταν ρωτούσα, μου έλεγαν ότι ντέσιμο είναι να χάσεις τη φωνή σου, από την παρουσία κάποιου φαντάσματος, νεράιδας, ξωτικού, ή να χάσεις τα λογικά σου. Ακόμα και τον έρωτα τον απέδιδαν σε ντέσιμο. Εγώ

τη συνέδεα έτσι ασαφώς, με το αόρατο ντύσιμο που σου γίνεται και δεν ορίζεις πια τον εαυτό σου. Πολύ αργά κατάλαβα ότι πρόκειται για την ελληνική λέξη «δέσιμο», που σημαίνει εδώ το δέσιμο της γλώσσας (της φωνής), το δέσιμο του λογικού, της μνήμης, ή το «δέσιμο του γαμπρού» το πρώτο βράδυ που βρίσκεται με τη νύφη.

Οι Γύφτοι μάς ενέπνεαν γοητεία και φόβο. Όμως ποτέ δεν μας πείραξαν. Και σήμερα ακόμα είναι η φυλή που περισσότερο αγαπώ. Παρέμεινε παιδική και αρχαία, σε όλα της. Παρέμεινε παιδική και αρχαία, γι' αυτό και πανέμορφη. Όσο για το φέρσιμό τους μέσα στη χώρα μας, υπήρξε άψογο. Δεν μας παίνεψαν ποτέ, όπως άλλοι λαοί. Δεν ξέρουν τον Παρθενώνα μας, τον Όμηρό μας και τις Μυκήνες μας. Δεν ξέρουν τον Μαραθώνα μας, τον Λεωνίδα μας, τον Κωνσταντίνο Παλαιολόγο μας, τον Ρίτσο μας, τον Καζαντζάκη μας, τον Σεφέρη μας και τον Ελύτη μας. Κι όμως αυτοί που ποτέ δεν μας παίνεψαν για τίποτε, ποτέ δεν μας φέρθηκαν μπαμπέσικα, όπως άλλοι λαοί που μας παίνεψαν πολύ, και παinueονται πως μας ξέρουν καλά και μας αγαπούν.

Ναι, ο δρόμος έφερνε καραβάνια Γύφτων που οι άμαξές τους οι κλειστές περνούσαν και κουνιόντουσαν, μοιάζοντας, όπως λέει ο Παλαμάς, σαν Άγιοι επιτάφιοι και σαν κιβωτοί.

Οι Τσιγγάνοι. (Αθίγγανοι που δεν θίγουν, που δεν αγγίζουν κάποια πράγματα των άλλων πολιτισμών μέσα στους οποίους βρέθηκαν). Τους λέμε Γύφτους, γιατί οι Έλληνες μελαψό γειτονικό λαό άλλον από τους Αιγυπτίους δεν ξέραν. Όμως δεν είναι Αιγύπτιοι. Είναι ινδικής κα-

ταγωγής. Το δείχνουν οι αρχαίες φορεσιές των γυναικών τους. Το δείχνει η μεγάλη τους ροπή προς τη μουσική, που μόνο οι Ινδοί την έχουν σε τόσο μεγάλο βαθμό. Το δείχνει η παιδικότητά τους αυτή, που την ξαναβρίσκουμε μόνο στους Ινδούς. Είναι ο μόνος λαός που δεν έχει κράτος και είναι ο μόνος λαός -όπως οι Ινδοί- που ποτέ δεν έκαμαν επιθετικό πόλεμο. Εμάς τους Έλληνες μας λένε Μπαλαμους, δηλαδή μπέλλους, δηλαδή ωραίους, λόγω του λευκού δέρματος. Ο δρόμος Αγρινίου-Καρπενησίου, μαζί μ' όλα τ' άλλα λοιπόν, έφερνε κι έπαιρνε τα καραβάνια των Τσιγγάνων.

Εκεί, σ' αυτό το δρόμο εγώ έζησα την εποχή των κάρων. Ανάμεσα στο '50 και στο '60, στα χαράματα κάθε μέρας, εκτός της Κυριακής, περνούσαν οι καροτσέρηδες. Οχτώ, δέκα κάρα στη σειρά. Με τους τροχούς τους να χορεύουν πάνω στα χαλίκια το πρωί που ήσαν άδεια και με τους τροχούς τους να συντρίβουν τα χαλίκια το μεσημέρι που ήσαν φορτωμένα. Τα κάρα ξεκινούσαν λίγο μετά τα μεσάνυχτα από Αγρίνιο και Καμαρούλα. Τ' ακούγαμε στον χαλικόδρομο να περνούν κι αποτελούσαν ένα από τα ρολόγια μας. Ο πατέρας μου έλεγε: «Σήκω Κούλα, σήκω κυρά Βασιλική, οι καροτσέρηδες έχουν περάσει εδώ και μια ώρα κι εμείς είμαστε ακόμα στο κρεβάτι;» Πήγαιναν ψηλά στον Κελανίτη, στου Μπόκρη, και φόρτωναν ξύλα. Επέστρεφαν το μεσημέρι. Οι καροτσέρηδες πάνω στην καριά καθισμένοι, με το μαστίγιο. Κάποιος ή κάποιοι από αυτούς πάντα σταματούσαν για ένα κανάτι νερό, που το φυλάγαμε δροσερό στο ασκί και στις ποτίστρες. Κι αυτοί μας έφερναν

από το Αγρίνιο ό,τι μας έλειπε, βελόνια, κλωστές για το αρμάθιασμα του καπνού, κουβαρίστρες, κόπιτρες, ό,τι τους έγγραφε ο πατέρας μου κατά παραγγελίαν της μάνας μου. Είχα φύγει για το Αγρίνιο όταν ο δρόμος ασφαλτοστρώθηκε για να γίνει το φράγμα των Κρεμαστών. Οι καροτσέρηδες σταμάτησαν. Δεν ξέρω τι απέγιναν.

Κάποτε ανακαλύψαμε έναν από αυτούς. Τον Ηλία. Είχε διοριστεί θυρωρός στο Κρατικό Νοσοκομείο Αγρινίου.

Ο δρόμος αυτός στα παιδικά μου χρόνια υπήρξε ρολόι. Γιατί τα αυτοκίνητα ήσαν λιγοστά. Τρία φορτηγά, Καπνιάς, Καράμπελας, Στράτος Υφαντής, σπάνια κάποιο ταξί, ακόμα σπανιότερα ένα πούλμαν τουριστικό ή κάποιο εκδρομικό. Μια είχε τα ελωφορεία (όπως τα λέγαμε), που περνούσαν την ορισμένη ώρα. Και είχε και τα κάρρα του, που κι αυτά περνούσαν την ορισμένη ώρα.

Τα κάρρα λοιπόν μαζί με τους κοκκόρους ήσαν για το πρωινό ξύπνημα. Κ' ύστερα τα λεωφορεία. Το λεωφορείο των οχτώ για Σίδερα. Των δύο για Άγιο Βλάση. Των έξι για Αγρίνιο. Των τριών για Καρπενήσι κ.λπ. Δεν είχαμε ρολόι. Είχαμε κοκκόρους και κάρρα, λεωφορεία και φορτηγά. Αυτά καθόριζαν τις ώρες της μέρας και της νύχτας. Το πρώτο ρολόι που πήραμε ήταν ένα λευκό, μεγάλο, τετράγωνο, γερμανικό. Μου έκανε τεράστια εντύπωση που ο πωλητής, για να δείξει πόσο ανθεκτικό ήταν, το κύλησε πάνω στις πέτρινες πλάκες της αυλής. Και είπε «να, δεν έχει ανάγκη από τίποτε». Κ' ήταν αλήθεια. Χρόνια το είχαμε το ρολόι αυτό. Όσπου εγώ μια μέρα θέλησα να το λύσω. Καταγοητεύτηκα από τους κίτρινους τροχούς

και τα ελατήρια. Σα να 'μπαινα στην καρδιά του ηλιακού συστήματος. Το έλυσα, μα δεν μπόρεσα να το ξαναδέσω.

Ο δρόμος έφερνε το θείο μου τον δάσκαλο και τα ξαδέρφια μου από το Πετροχώρι. Έφερνε τα ξαδέρφια μου από τον Πειραιά και την Αθήνα. Έφερνε τον πατέρα μου από το Αγρίνιο. Έφερνε τη μυρουδιά της πόλης.

Για μας η μυρουδιά της βενζίνας, του πετρελαίου, του καπνού της εξάτμισης, δεν ήταν μόλυνση και κακά πράγματα. Ήταν η μυρουδιά του παραπέρα, η μυρουδιά του πολιτισμού. Κι ό,τι πετιόταν από το αυτοκίνητο (εκτός από τις σακκούλες με τους εμετούς), άδεια κουτιά από τσιγάρα, χαρτάκια χρωματιστά από καραμέλες, ήσαν πράγματα πολύτιμα. Οι άνθρωποι που ερχόντουσαν από την πόλη είχαν μιαν άλλη μυρουδιά. Ακόμα κι ο πατέρας μου που πήγαινε εκεί για μια μέρα, μύριζε πόλη. Ο δρόμος λοιπόν έφερνε σε μας κάποτε μαζί με τις μυρωδιές, που δεν ήσαν μόνο τα αρώματα των γυναικών, το πολιτισμένο «παραπέρα». Ακόμα κι ο κουρνιαχτός των αυτοκινήτων ήταν καλόδεχτος, αφού τον σήκωνε αυτό που ερχόταν από το μυθικό «παραπέρα».

Εμείς λοιπόν αγαπούσαμε και θαυμάζαμε ό,τι έφερνε ο δρόμος από την πόλη. Αλλά υπήρχαν κι άλλοι χειρότεροι από μας. Οι βουνίσιοι, που δεν είχαν δει ποτέ τους αυτοκίνητο. Κάποτε ο μπάρπας μου ο Ανδρέας έφερε από την Κερασιά, χωριό της μάνας μου, το γιο του τον Γιώργο, επτά χρονώ παιδί, και μια προβατίνα. Βάλαμε την προβατίνα στο δικό μας κοπάδι. Και συνέβαινε το εξής: Τα αυτοκίνητα ήσαν βεβαίως πολύ αραιά. Και

πάνω στον χαλικόδρομο με τις στροφές και τις λακκούβες πήγαιναν αργά. Το «πηγαίνει με πενήντα» εκείνη την εποχή σήμαινε μεγάλη ταχύτητα. Λοιπόν, στο μέρος που ήταν το σπίτι μας, ο δρόμος ήταν φανερός πάνω σε δύο χιλιόμετρα. Η προβατίνα κι ο Γιώργος, μόλις έραζε κάποιο αυτοκίνητο στη στροφή του Άγιου Χαράλαμπου, στύλωναν επάνω του τα μάτια τους εκστατικά και ακολουθούσαν το αυτοκίνητο σ' όλη τη διαδρομή, μέχρι που χανόταν στη στροφή της Βαρειάς για το Αγρίνιο. Έβλεπες τα δυο βουνίσια κεφάλια, της προβατίνας και του αγοριού, ν' ακολουθούν το αυτοκίνητο, από τη στιγμή που ξεκάμπιζε μέχρι εκεί που κρυβόταν. Όλα τα άλλα πρόβατα βοσκούσαν, όμως η προβατίνα που ήρθε από τα βουνά, κοίταζε τ' αυτοκίνητα. Όλα τ' αγόρια έπαιζαν, όμως το αγόρι που ήρθε από τα βουνά κοίταζε τ' αυτοκίνητα. Εν τέλει η προβατίνα ψόφησε (πολύ πιθανόν από την πείνα) και το αγόρι που επέζησε έγινε φορτηγατζής.

Αυτός ο δρόμος περπατήθηκε από φαντάσματα. Μας διηγόταν ο Δήμος: «Ερχόμουν από το μαγαζί (δηλαδή το καφενείο) λίγο μετά τα μεσάνυχτα. Ήθελα ν' ανάψω το τσιγάρο μου, μα δεν είχα φωτιά. Μπροστά μου όμως προπορευόταν κάποιος που έσερνε μαζί του μια κατσίκια. Παρουσιάστηκε ξαφνικά, αλλά δεν έδωσα σημασία. Τάχυνα λοιπόν το βήμα μου για να τον φτάσω. Μα όσο κι αν περπατούσα γρήγορα, αυτός απομακρυνόταν. Κι όταν φτάσαμε στα Στενά των Σαρακοπουλαίων, τον είδα ν' ανεβαίνει στο γκρεμό (μαζί με το ζώο πίσω του), σα να

μην ήταν γκρεμός, και να χάνεται στο δάσος. Τότε κατάλαβα πως ήτανε διαβολικό.

Από αυτόν το δρόμο ήταν που έφτασε μια μέρα ένα παιδί μ' αχυρένια μαλλιά και μάλλινα ρούχα, μες στην καρδιά του καλοκαιριού. Το ρώτησαν από πού έρχεται, ποιος είναι, τι θέλει, αν πεινάει, αν διψάει. Τσιμουδιά. Θυμήθηκαν ότι ο γείτονας παραπάνω χρειαζόταν έναν τσοπάνη. Το ρώτησαν αν ήθελε να γίνει τσοπάνης. Τους φάνηκε ότι ένευσε με το κεφάλι του καταφατικά. «Πάρτε το μωρέ παιδιά και πηγαίνετέ το στον κουμπάρο». Το πήραν τα παιδιά. Ένα μπροστά, ένα πίσω.

Εκεί που βάδιζαν στην άκρη στο ρέμμα, στην βατουλιά, το παράξενο παιδί, έγινε στρόβιλος και με το θόρυβο μιας μεγάλης πέτρας έπεσε μέσα στην βατουλιά κι εξαφανίστηκε. Έτρεξαν τα παιδιά από δω, από κει. Τίποτε. Γύρισαν και διηγήθηκαν τα όσα συνέβησαν κι όλοι κατάλαβαν πως ήταν διαβολόπαιδο ή νεραϊδοπαιδί.

Ο δρόμος αυτός διασχίζει μια από τις πιο πολυποικιλίες σε είδη δέντρων και φυτών χλωρίδες του κόσμου. Λόφοι σκουροπράσινοι, που την άνοιξη με τους βλαστούς και τα νέα φύλλα, αποχτούν όλες τις αποχρώσεις του πράσινου κι όλα τα χρώματα των ανθισμένων δέντρων. Το φθινόπωρο, τα φύλλα κάποιων δέντρων δεν έχουν καμμιά σχέση με το ξερό και το μαραμένο. Δεν πρόκειται για τον μαρασμό, αλλά για το φτάσιμο στο ανώτατο επίπεδο, στο επίπεδο της εκπύρωσης, μ' ένα πυρρό κίτρινο τόσο λαμπερό, που η ομορφιά του μερικές φορές δεν αντέχεται από έναν, πρέπει να είναι δύο ή και περισσότεροι για να τη μοιραστούν. Αναφέρω μερικά από τα δέντρα:

Πουρνάρια, φυλλίκια, κουμαριές (αρκουδοκουμαριές, ελαφοκουμαριές), βελανιδιές ή αλλιώς αριές, δρυς ή αλλιώς δέντροι, αγριελιές, αγριοσυκιές, ρείκια ψηλά, χαμόρεικα, κουτσουπιές, γάβροι, φτελιές, αγριοκλήματα, πάλιουρες, αγριοτριανταφυλλιές, δάφνες, μυρτιές, βάτοι, αρκουδόβατοι, μελιοί, κουκορεβιθιές, τσαπουρνιές, αφροξυλιές, σχοίνα, σπαραγγιές, αγραπιδιές, κισσοί, πλατάνια, λεύκες, πικροδάφνες, σφένδαμοι, σπάρτα, θυμάρια, σαρούπες, αγράμπελη, λυγαριές, κυπαρίσσια, κέδροι...

Και τ' αγριολούλουδα, τα βότανα. Μερικά από αυτά:

Ανεμώνες, κοντοτσιές, κρινάκια ίριδες, τουρκοπούλες, απρίληδες, μάηδες, βλαχοπούλες ή άγριες ορχιδέες, προβατολούλουδα, άγριες μαργαρίτες, χαμομήλια, παπαρούνες, φλισκούνι, ρίγανη, αγριορίγανη, αγριομέντα, φλόμοι, ασφόδελοι, κουνούκλες, ασφάκες, γαϊδουράγκαθα, τσουκνίδες, ασπράγκαθα, παλαμονίδες, φτέρες, αγριομολόχες, αγριοβιολέτες, αστρολούλουδα, ηλίανθοι, δρακοντιές ή φιδόχορτα, της γριάς τα χείλη, της νεραΐδας τα μάτια, του κούκου το σταφύλι, η πορδή της αλεπούς, το κρεμμύδι της χελώνας, το βρακί της χελώνας, οι ανθισμένοι ζοχοί, τα μανιτάρια, οι κρόκοι, τα κυκλάμινα, τα μαβιά αγριόκρινα του φθινοπώρου...

Όλα τούτα μπορούμε να τα δούμε στα πέτα του δρόμου αυτού, που σήμερα είναι άσφαλτος κι εκατοντάδες αυτοκίνητα πηγαινοέρχονται πάνω του, μεταφέροντας χιλιάδες ανθρώπους, ζώα και μηχανήματα, προϊόντα όλων των ειδών, σκοτώνοντας κάποτε ανθρώπους, σκαντζόχοιρους, χελώνες, αλεπούδες, γάτες, σκυλιά, ακόμα και πουλιά.

Κοντά σ' αυτό το δρόμο καθισμένοι, έβροσκα την

κατσίκια μου τη Ρίκα ή Ρίκω και διάβαζα συλλαβίζοντας τον Τρωικό πόλεμο. Δεν είχα ακόμα πάει στο σχολείο και γι' αυτό χρησιμοποιούσα, παραξενεμένος πάντα γι' αυτή τη διαφορά προφορικού και γραπτού λόγου, την ερασιμική προφορά. Το μου το έλεγα μο-ύ, Το άλφα γιώτα το διάβαζα αί. Το όμικρον γιώτα το διάβαζα όι. Και τα λοιπά. Έτσι προχωρούσα και μου πήρε μέρες να φτάσω ως το θάνατο του «θεόμορφου Αχιλλέα», όπως το βιβλίο εκείνο αποκαλούσε τον Αχιλλέα. Κι έκλαψα για το θάνατο του αγαπημένου ήρωα, τρεις χιλιάδες διακόσια χρόνια μετά, θρήνησα το θάνατό του. Επειδή εγώ το θάνατο του Αχιλλέα τότε τον πληροφορήθηκα. Για τρεις χιλιάδες διακόσια χρόνια δεν ήξερα τίποτε, θρήνησα τον Αχιλλέα όταν έφτασε στη δική μου συνείδηση ο χαμός του. Και βέβαια ο Αχιλλέας πέθανε την ώρα που εγώ διάβασα το θάνατό του. Όπως συμβαίνει και με τα άστρα. Εμείς βλέπουμε ως άστρο, όχι το ίδιο το άστρο, που ίσως δεν υπάρχει σήμερα, αλλά το φως που εδώ κι εκατομμύρια χρόνια ξεκίνησε από το άστρο αυτό κι έφτασε σε μας.

Πάνω σ' αυτό το δρόμο είδα μια μέρα να σέρνει τη Ρίκα ο χασάπης. Δεν μπορούσα να κάμω τίποτε. Ήταν το ίδιο για μένα σα να μου 'παιρναν τη μάνα ή την αδερφή μου. Δεν τολμούσα να κλάψω μπροστά στους άλλους, γιατί τέτοιοι συναισθηματισμοί ήσαν μόνο για τις γυναίκες και γυναίκα δεν ήθελα να με θεωρήσουν με τίποτε. Μέρες μετά κρυβόμουν κι έκλαιγα για τη Ρίκω.

Εκεί σ' αυτό το δρόμο, έφκιαξα το παιδικό μου ραδιόφωνο. Υπήρχαν κάτι κουτιά τσίγκινα ή αλουμινένια,

διπλάσια στο μέγεθος από αυτά με το βερνίκι κάμελ. Αυτά τα κουτιά περιείχαν πυτιά. Όταν άδειασε λοιπόν ένα από αυτά τα κουτιά, το μετέτρεψα σε ραδιόφωνο. Πώς; Με πέτρα και πρόκα του 'φκιαξα τρύπες. Ύστερα πλησίασα την μεγάλη σφήκα που στα μέρη μας ονομάζουμε σερσέγκι ή σέρσεγκκα. Ο σέρσεγκκας ήταν απασχολημένος με τη συγκέντρωση τροφής πάνω σ' ένα γαϊδουράγκαθο. Μ' ανοιχτό το κουτί από τη μια κι από την άλλη στα δυο μου χέρια, σα να κρατώ δυο κύμβαλα, το 'κλεισα απότομα, κλείνοντας και τον σέρσεγκκα μέσα. Από κείνη τη στιγμή, η αγωνία του σέρσεγκκα που βραγκάνιζε στριφογυρίζοντας μέσα στο τσίγκινο κουτί, έγινε το ραδιόφωνό μου. Το οποίο σώπασε όταν ο έρημος ο σέρσεγκκας φόφησε.

Ο δρόμος είχε τα γεφύρια του. Τα γιοφύρια, οι ναοί των παιδιών, η κατοικία των απόκληρων. Παράξενο· πάντα τα θεωρούμε μέρος του ποταμού, μα στην πραγματικότητα είναι μέρος του δρόμου.

Τα γεφύρια όταν ήμουν παιδί ήσαν χώροι για πολλές χρήσεις. Κοπάδια σταύλιζαν εκεί τα καλοκαίρια. Άστεγοι ταξιδιώτες τα χρησιμοποιούσαν για στέγη. Κλεμμένα ή «παράνομα» ζευγάρια εύρισκαν εκεί προσωρινό καταφύγιο. Πεζοπόροι που αναζητούσαν δροσιά και ύπνο κατέφευγαν εκεί τα καλοκαιρινά μεσημέρια. Μάγοι και μάγισσες τα χρησιμοποιούσαν τα μεσάνυχτα για να μαζεύουν διαβόλους. Θυμούμαι κάποτε μια γυναίκα που φημιζόταν για μάγισσα. Κρατώντας ένα παλούκι, έβγαινε μια νύχτα από ένα γεφύρι. Και με τη στριγγιά της φωνή μας είπε:

«Μην πείτε σε κανέναν πως με είδατ' εδώ, μωρέ παλιό-παιδα. Αν πείτε τίποτε, θα σας πάρει ο διάβολος».

Ακόμα εκεί στα γεφύρια, όπου διασταυρώνεται ο δρόμος των ανθρώπων κι ο δρόμος του νερού, σταματούσε η κυρά-Κάλλω με το συνάφι της όταν διέτρεχε τα ρέματα με τραγούδια, χορούς και όργανα. Σταματούσε για λίγο. Δεν είναι η Κάλι των Ινδιών. Πιστεύω πως είναι η Καλλίστη, η αρχινεράιδα με το εκθαμβωτικό κάλλος, που εγώ, σας ορκίζομαι, την συνάντησα πολλάκις με διάφορα πρόσωπα γυναικών. Είναι γι' αυτήν που έχω γράψει στο απώτερο μα και στο πρόσφατο παρελθόν:

*Εκεί 'δα μια ξυπόλυτη και λαμπροφορεμένη
που 'χε του ρίσου τα πλουριά, της αστραπής τα μάτια.
Την κράζω να παλαίψουμε στα μαρμαρένια αλώνια.
Κι αυτή μου λέει προτιμά τα δροσερά σεντόνια.*

Τα γεφύρια, αυτά τα σαμάρια των ρυακιών, των ρεμάτων και ποταμών. Οι μόνιμες και συνάμα προσωρινές κατοικίες του διερχόμενου νερού, τους θερινούς μήνες ήσαν πάντα στεγνά. Λοιπόν τότε ήταν συχνά που τα επισκεφτόμασταν. Για μας τα παιδιά ήσαν τόποι για παιχνίδι, για ελεύθερη συζήτηση πάνω σε απαγορευμένα θέματα, για πράξεις ερωτικές. Εκείνο που θυμούμαι έντονα από τα γεφύρια ήταν η δροσιά τους. Μα πάνω απ' όλα η ακουστική τους. Καμαρωτά καθώς ήσαν τα περισσότερα, στρογγύλευαν τις φωνές μας και τις έκαναν να κατευθύνονται προς τις ψαλμωδίες, διότι όλο αυτό το στρογγύλεμα, το καμάρωμα της φωνής, μας θύμιζε τις φωνές των

παπάδων και των φαλτάδων στις εκκλησιές. Στα γεφύρια λοιπόν θα έλεγα βυζαντινίζαμε τις φωνές μας εμείς τα παιδιά. Έτσι τα γεφύρια συν τοις άλλοις αποτέλεσαν και μουσικά όργανα. Άλλαζαν οι φωνές των παιδιών μέσα τους. Ο ήχος των βημάτων μας σα να καθρεφτιζόταν σε κυκλικό καθρέφτη εκεί. Άλλαζε η σιωπή περνώντας από μέσα τους, άλλαζε ήχο ο δυνατός αέρας περνώντας από κοντά τους, άλλαζε ήχο το λίγο νερό που περνούσε από μέσα τους, άλλαζαν ήχο οι κατεβασιές των ρυακιών και των ρευμάτων περνώντας από μέσα τους. Άλλαζε ο θόρυβος των κοπαδιών όταν περνούσε κοντά τους, κουδούνια και κυπριά άλλαζαν ήχο μέσα τους, τα αλυχτίσματα κοντά τους άλλαζαν ήχο. Και τα πέταλα των αλόγων πάνω τους, μέσα στην παγερή φεγγαράδα του διάφανου Γενάρη, άλλαζαν ήχο. Των πετεινών τα κουκουρίκου άλλαζαν κοντά στο γεφύρι κ' έμοιαζαν σα να έρχονται από μια πανάρχαια βυθισμένη αυγή.

Από το δρόμο αυτόν είδαμε να φτάνουν ειδών ειδών καβαλλάρηδες και πεζοπόροι, ή κάποιιοι που τους χάλασε το αυτοκίνητο κ' ήθελαν κάποια βοήθεια. Είδαμε να φτάνουν γυρολόγοι, γανωτήδες, καλόγεροι, ζητιάνοι, μάντεις που ήξεραν να βρίσκουν την ηλικία του αλόγου σου, παίρνοντας απ' αυτό μια τρίχα και δένοντας στην άκρη της τρίχας ένα χρυσό δαχτυλίδι, το οποίο κρατούσαν έτσι που να αιωρείται στο εσωτερικό ενός ποτηριού. Άλλοι που έβγαζαν την ηλίαση από το κεφάλι σου κι άλλοι που έβγαζαν τη γουρουνίσια φύση από τα μωρά, όταν τα έτριβαν κάπου στο σώμα τους μ' ένα υγρό και φύτεωναν εκεί

αμέσως κάτι χοντρές τρίχες σα γουρουνιού που αυτοί τις ξύριζαν λέγοντας ξόρκια. Πέρασαν τόσοι πολλοί, έτσι που τώρα έχω την αόριστη εντύπωση ότι όλοι πέρασαν απ' το δρόμο αυτό, όλη η ανθρωπότητα. Ναι, πέρασαν άνθρωποι που γύρευαν δουλειά, κι άλλοι άνθρωποι μυστήριοι, που ποτέ δεν μάθαμε τον πραγματικό τους προορισμό και το ρόλο τους.

Στο δρόμο αυτόν περπάτησαν διάφοροι σαλοί, παλαβοί όπως τους έλεγαν και που εμείς τα παιδιά τους φοβόμασταν, μ' όλο που αυτοί ήσαν οι ηπιότεροι και οι αθώτεροι άνθρωποι. Ο Μήτρος από την Τατάρνα. Ο Νίκος ο Παλαβός. Ο Γιάννης Νικάκης. Ο Ταμπουρλογιάννης. Ο τελευταίος αυτός ήταν θείος της μάνας μου. Αγαπούσε τα όργανα, εξ ου και Ταμπουρλογιάννης. Και ήταν έξοχος, φημισμένος χορευτής. Κι όταν στο συγγενειό μου λένε διάφορα, για πρόσωπα της επανάστασης, αγίους και ληστές, που έβγαλε ο γενεαλογικός μας κλάδος, εγώ τους δηλώνω πως μόνο για έναν νοιώθω περήφανος: Για τον περιφρονημένο και «παλαβό» εκείνον παππού, τον Γιάννη Σχίζα ή αλλιώς Ταμπουρλογιάννη.

Στη Ραΐνα, ο δρόμος που συνόδευε τον αμαξωτό δρόμο ήταν αυτός που διάβαινε το νερό. Το Ραϊνόρεμα ίσως να είναι η νοτιότερη ρίζα του Αχελώου. Ανάμεσα σ' αυτούς τους δυο δρόμους πέρασα τα παιδικά μου χρόνια. Γνώρισα το ζωντανό ημερολόγιο των εποχών. Διάβασα τις πρώτες μαγικές σελίδες που ήσαν τ' ανοιχτά φτερά της πεταλούδας. Γνώρισα πολιτείες μυθικές, πανάρχαιες, παρατηρώντας ώρες και ώρες τις φωλιές των μυρμηγκιών. Ανάμεσα σ' αυτούς τους δυο δρόμους, άκουσα τραγούδια

και θρύλους, παραμύθια και ιστορίες για φονικά και πνιγμούς και ανθρώπους που τρελάθηκαν κυνηγημένοι από φωνές ή από παράφορο έρωτα, από αδικίες ή από άγνωστο σάλεμα του λογικού.

Αυτός λοιπόν ο ταπεινός δρόμος, για τον οποίο σας μίλησα σήμερα εδώ, περπατημένος από βροχές και χιόνια όπως όλοι οι δρόμοι, από ομίχλες και αρρώστιες, φήμες κι αρώματα και δυσωδίες, είναι πολύ ασήμαντος και συνάμα πολύ σημαντικός. Όχι μόνο γιατί όπως είπαμε οδηγεί σε όλη την Ευρώπη και την Ασία, μα προπάντων γιατί (όπως θα έλεγε ο Φερνάντο Πεσόα), είναι ο δρόμος από τον οποίο βλέπεις το σύμπαν όπως από κάθε άλλο μέρος της Γης. Είναι ο δρόμος που τον βλέπουν και τον περπατούν τα διάσημα ουράνια ζώα, ο Ήλιος και το Φεγγάρι. Είναι ο δρόμος που τον βλέπουν οι ίδιοι αστερισμοί πάνω στους οποίους ρέμβασαν ποιητές και στρατηλάτες απ' όλο τον κόσμο, λαοί, φυλές και ομάδες και τα μοναχικά εκείνα άτομα που λέγονται ήρωες. Εν τέλει δεν είναι ο δρόμος Αγρινίου - Καρπενησίου, αλλά ο δρόμος. Κι αν θέλουμε πιο συγκεκριμένα, είναι μέρος του ενός δρόμου, του μεγάλου δρόμου που είναι τυλιγμένος στο κουβάρι της Γης, της Γης που είναι κι αυτή ένα χαλίκι, πάνω στον άλλο δρόμο που λέγεται Γαλαξίας.

Παπαστράτειο Μέγαρο Αγρινίου, 23 Σεπτέμβρη 2000

Σ Υ Ν Ο Μ Ι Α Ι Ε Σ*

---

* Στο βιβλίο αυτό δεν περιλαμβάνονται οι ραδιοφωνικές και οι τηλεοπτικές συνεντεύξεις κι ακόμα μερικές από αυτές που έχουν δημοσιευτεί σε έντυπα της Ελλάδας και του εξωτερικού. Όλα εκείνα που εδώ παραλείπονται θα δημοσιευτούν μελλοντικά σε ιδιαίτερο βιβλίο.

ΟΤΑΝ Η ΚΑΤΟΧΗ ΤΟΥ ΜΥΣΤΙΚΟΥ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝΕΙ

(Μια συνέντευξη στον Μάκη Αποστολάτο
για το περιοδικό ΟΜΠΡΕΛΛΑ, Αθήνα 1982)

—Κύριε Υφαντή, τί επιδιώκετε να εκφράσετε με τη χρήση του λόγου;

—Ο ήλιος δεν είναι μόνο ήλιος, αλλά και κουβάρι της Αριάδνης και τροχός και δίσκος χρυσός, που πάνω του γράφεις με κυκλωτερή γραφή τα ονόματα των πραγμάτων.

Ναι, στην Αρχαία Έδδα, ο θεός Θωρ, ζητάει από τον νάνο Άλβις να του πει πώς ονομάζεται το κάθε πράγμα στους διαφορετικούς κόσμους. Ο ποιητής είναι συνάμα ο θεός Θωρ και ο σοφός Άλβις. Κι αυτός που γνωρίζει τα ονόματα των πραγμάτων κατέχει ένα μυστικό που δεν το αντέχει κανείς μόνος του.

Γι' αυτό και τον παλαιό καιρό στην Αιτωλία, εκείνος που το κοπάδι του (πρόβατα ή γίδια, βόδια ή άλογα κι ακόμα θα τολμούσα να πω καράβια ή άστρα) ξεπερνούσε τον αριθμό χίλια, έπρεπε να στείλει τελάληδες στη γύρω περιοχή, να διαλαλήσουν αυτό το γεγονός, γιατί πιστευόταν πως, αν το κρατούσε μυστικό, το κοπάδι στοίχειωνε κι εξόντωνε τον κάτοχο κι όλη του την οικογένεια. Διαλαλώντας το μυστικό, το σκορπίζεις, μοιράζεις τη δύναμή του (που συγκεντρωμένη γίνεται ισχυρή και αδάμαστη), το κάνεις συνείδηση πολλών κι επομένως κατοχή πολλών.

Ναι, ο ποιητής είναι κάποιος που το μυστικό του, θρεμμένο στη μοναξιά και στη σιωπή, πλήθυνε σε δύναμη

και ομορφιά, σε ευφροσύνη και πόνο και το διαλαλεί για να το αντέξει.

Έτσι λοιπόν δεν έχουμε να κάνουμε με επιδίωξη, αλλά με «ανωτέρα βία».

.....
—Γιάννη Υφαντή, ποιά είναι κατά τη γνώμη σου η αλληλεπίδραση ποίησης-πραγματικότητας;

—Καθώς (σύμφωνα με την αρχή της απροσδιοριστίας του Χάιζενμπεργκ) ποτέ δεν είδαμε τα πράγματα όπως είναι και καθώς ένα παραμύθι ή ένα όνειρο συχνά μας επηρεάζουν περισσότερο από ένα «πραγματικό γεγονός», η ποίηση δεν είναι λιγότερο πραγματική από τη λεγόμενη πραγματικότητα.

Όπως είναι τα πράγματα σήμερα στη χώρα μας (οι συχνές μεταβάσεις των κριτικών μας στο Παρίσι δεν μπορούν να τους γλυτώσουν από τον φριχτό επαρχιωτισμό τους), αυτή η μορφή πραγματικότητας που λέγεται ποίηση βρίσκεται κλειδωμένη (από τους «προστάτες» της) σ' ένα υπόγειο του Κωσταλέξη.

Όταν ο οραματιστής ποιητής, σκίσει τη μεμβράνη του ύπνου, που δημιούργησε η έκπτωση από τη σοφία στις γνώσεις, από τις γνώσεις στις πληροφορίες κι από τις πληροφορίες στις ειδήσεις, τότε η ποίηση θα τρέφεται από τον πυρήνα της ζωής και θα τρέφει τον πυρήνα της ζωής.

ΓΙΑ ΤΗ ΒΥΖΑΝΤΙΝΙΖΟΥΣΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΛΑΣΙΚΙΖΟΥΣΑ ΑΘΗΝΑ

(Μια συνέντευξη στον Κώστα Μαυρουδή
για το περιοδικό ΤΟ ΔΕΝΤΡΟ, 1984)

—Προτιμάς τη βυζαντινίζουσα Θεσσαλονίκη ή την κλασικίζουσα Αθήνα;

—Ούτε τη μια ούτε την άλλη, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι τις απορρίπτω. Αγαπώ όμως πολύ τον αρχαϊκό χώρο και χρόνο. Τότε που όλοι οι ελληνικοί τόποι (κι όλη η Μεσόγειος βέβαια) ήσαν κέντρα. Κάθε κέντρο είχε τους ήρωές του, τις πόλεις του, την ιστορία του, τη μυθολογία του και τους θρύλους του. Σ' αυτή την εποχή η Αιτωλία είναι κέντρο όσο και η Αθήνα, η Κρήτη όσο και η Σπάρτη, η Μακεδονία όσο και η Κύπρος, το Πήλιο όσο και η Αρκαδία. Μετά, κέντρα θεωρούνται μόνο η Αθήνα και η Σπάρτη. Κι όλο αυτό είναι κατασκευάσμα. Ένα ιστορικό κατασκευάσμα που θέλει να αλλοιώσει την ιερή πραγματικότητα. Όλοι οι τόποι είναι κέντρα κι εξακολουθούν ακόμα να είναι κέντρα. Φτάνει να υπάρχει το μάτι που βλέπει πνευματικά, ερωτικά κι όχι ιστορικά.

Ζω σε μια μεγαλούπολη. Όμως προσπαθώ να ζω στις άκρες της, ώστε να έρχομαι σ' επαφή με το αρχαϊκό και το άχρονο, τη Φύση. Ένας βράχος και ο χάρτης πάνω του, από λειχήνες· οι σπηλιές, τα χόρτα και τα ζώδια, σ' ένα μικρόκοσμο-μακρόκοσμο. Ο βουκολικός Χορτιάτης. Τόποι του Πάνα γύρω από τις λίμνες. Μια παραλία της Χαλκιδικής όπου ξάφνου ένα βότσαλο: Κι απάνω του μια

ζωγραφιά καμωμένη από τον θεό Ελλέν, όπως θα έλεγε ο Ελύτης. Ναι, αγαπώ τη Θεσσαλονίκη, την αγορά της, τους ανθρώπους της, τις εκκλησιές της, τα μουσεία της, τα σπουδαστικά κέντρα της, τους κινηματογράφους της, τα θέατρά της, την παραλία της, τις ταβέρνες της· όμως όλ' αυτά θα ήσαν πολύ φτωχά αν δεν υπήρχε ο μυθικός περίγυρος: Όλυμπος, Πήλιο, Χαλκιδική, Χορτιάτης, Ποτάμια (Αξιός, Αλιάκμων), Δάσος του Σείχ Σου, Δάσος Κουρί, Λίμνες Αγίου Βασιλείου και Βόλβη, Πέλλα και Πιερία, Πλαταμώνας κι ό,τι άλλο δεν το έχει σφραγίσει και περιορίσει η ιστορία, αλλά, παραμένει μέσα στην αιωνιότητα.

Μην θεωρηθεί όμως ότι δεν μπορώ να εκτιμήσω μια βυζαντινή εικόνα. Λατρεύω τις βυζαντινές εικόνες. Περνώ ώρες ολόκληρες μέσα στις εκκλησιές. Όχι σαν έχουν λειτουργία, μα όταν είναι άδειες. Το τρίξιμο της αρχαίας πόρτας είναι το κέρασ που ηχεί καθώς περνά από τον χρόνο προς το άχρονο. Έξω φυσά ο χρόνος, αλλά μέσα στις εκκλησιές έχει απόγωνο, δεν σε πιάνει ο χρόνος. Εκεί το μανουάλι, το μπρούντζινο δέντρο, με κλωνάρια από κεριά και άνθη από φλόγες. Το μανουάλι, το Δέντρο της Ζωής, όπου τα κεριά είναι φαλλοί υψωμένοι προς την κοινή μήτρα του τρούλλου-ουρανού. Το μανουάλι όπου οι φλόγες-ψυχές χορεύουν σε κύκλους. Κύκλοι που όσο ανεβαίνουν, από επίπεδο σε επίπεδο, μικραίνουν, φτάνοντας στην κορυφαία φλόγα που χορεύει μόνη της, ακίνητη, και είναι αυτή όλες οι φλόγες μαζί. Αυτό το σχήμα του κόσμου, όπου ενώνεται το πυραμιδικό σχήμα της ιεραρχίας μ' αυτό του κύκλου και του κέντρου που είναι της δημοκρατίας.

Εκεί οι αρχάγγελοι. Ο ένας σπαθί θανάτου κι ο

άλλος κρίνο έρωτα. Η Ωραία Πύλη που οδηγεί στην Αγία Τράπεζα, η οποία είναι κλίνη έρωτα και συνάμα βωμός θυσίας. Και η Παναγία. Η Νύμφη. Κρατά τον Ήλιο-Χριστό. Και κρεμασμένα εκεί μπροστά τους σε σχοινιά, τα τάματα, δηλαδή τα ομοιώματα, μέλη ανθρώπινα σα ρούχα απλωμένα μπροστά στον Ήλιο-Χριστό, για να στεγνώσουν, για να γιαιτρευτούν. Τα τάματα· μέλη του κομματιασμένου ανθρώπου, ο οποίος θέλει να γίνει πρόσωπο, και γίνεται πρόσωπο, στο πρόσωπο της Παναγίας, στο πρόσωπο του Χριστού.

Αγαπώ την Παναγία, την νύμφη αρχέτυπο, τη γυναίκα αρχέτυπο. Αλλά αυτός ο έρωτάς μου για την Παναγία, διόλου δεν μ' εμποδίζει να ερωτεύομαι τα πρόσωπα των κοριτσιών που συναντώ στις ταβέρνες, στις καφετέριες, στις βιβλιοθήκες, στα πάρκα, στους δρόμους. Όλες οι γυναίκες είναι τα πολλά πρόσωπα της Παναγίας. Κάθε γυναίκα που αγαπάς είναι η Παναγία. Κάθε γυναίκα που αγαπάς είναι και μια καινούργια χώρα, την οποία εκστατικός την εξερευνάς.

.....

Ναι με τον σεισμό έφυγαν πολλοί από την πόλη. Αλλά ο σεισμός ήταν ένα πρόσχημα.

Φεύγει, κατά την άποψή μου, όποιος δεν μπορεί ν' αναζητήσει αυτά που προσφέρει η Θεσσαλονίκη. Ξέρεις τι λέει ο Ερμής ο Τρισμέγιστος; «Ο Θεός έχει το κέντρο του παντού και την περιφέρειά του πουθενά».

Όποιος δεν το έχει εννοήσει αυτό, ότι δηλαδή το κέντρο βρίσκεται παντού, δεν βρίσκει το κέντρο στον εαυτό του, δεν αποτελεί κέντρο ο ίδιος, γι' αυτό κι αναζητά το

κέντρο έξω από αυτόν, σε εξωτερικά κέντρα, όπως Αθήνα, Παρίσι, Λονδίνο κ.λπ. Τί λέει όμως ο Σεφέρης;

«Τα περισσότερα, σκάψε στον ίδιο τόπο να τα βρεις».

.....
—Αλλά υπάρχουν και οι εξαιρέσεις σ' αυτό που λες. Άνθρωποι που έφυγαν όχι αναζητώντας το κέντρο, αλλά γιατί κουράστηκαν ή γιατί είχαν κάποιες υποχρεώσεις...

—Σίγουρα. Άλλο αυτό. Μιλούμε γι' αυτούς που πήγαν στην Αθήνα επειδή αποτελεί την πρωτεύουσα της Ελλάδας και προσφέρει περισσότερα σ' έναν ποιητή, σ' έναν καλλιτέχνη, ευκολίες έκδοσης, προβολή, δημόσιες σχέσεις...

Ο Καβάφης όμως, για παράδειγμα, δεν θα έφευγε ποτέ από μια Θεσσαλονίκη. Γιατί, όντας κέντρο ο ίδιος, θα εύρισκε σ' αυτή τα πάντα, όπως άλλωστε τα βρήκε, εν τέλει, στην Αλεξάνδρεια. Εξάλλου, ο καλλιτέχνης δεν είναι απαραίτητο να βρίσκεται ανάμεσα σε καλλιτέχνες. Είναι καλύτερη τροφή τα ανόμοια. Είναι η κοπριά που τρέφει το λουλούδι. Και για να τελειώνω: Όποιος δεν έχει μάτια να δει το εδώ και τώρα, με ποιά μάτια θα δει το αλλού και τότε;

ΓΙΑΤΙ ΔΕΝ ΚΑΤΟΙΚΩ ΣΤΗ ΣΑΜΑΡΚΑΝΔΗ Ή ΣΤΟΝ ΣΕΙΡΙΟ

(Μια συνέντευξη στο περιοδικό ΜΕΤΡΟ, 1982)

(απόσπασμα)

—Γιατί διαλέξατε, πέρα ίσως από λόγους καταγωγής, τη Θεσσαλονίκη για να ζήσετε;

—Αυτή είναι μια «μεταφυσική» ερώτηση, πολύ γοητευτική. Σύμφωνα με τον πλατωνικό μύθο, οι ψυχές πριν γεννηθούν (ενσαρκωθούν), επιλέγουν τον (επόμενο) βίο τους. Είμαστε δηλαδή αποτελέσματα της επιθυμίας μας, της επιθυμίας της ζωής για ζωή. Η ψυχή μου λοιπόν, για το καλό μου (που εγώ τώρα το έχω ξεχάσει, αλλά αυτή το ήξερε τότε), με θέλησε για μια μεγάλη περίοδο της ζωής μου κάτοικο της Θεσσαλονίκης κι όχι της Περσέπολης ή του Σείριου.

ΠΩΣ ΕΓΚΑΤΕΛΕΙΨΑ ΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

(Μια συνέντευξη στον Φάνη Γ.
για την εφημερίδα ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΗΣ, 3 Μαΐου 1989)

(αποσπάσματα)

—Γιάννη Υφαντή, ήρθες στη Θεσσαλονίκη το Νοέμβρη του 1967 να σπουδάσεις νομικά· εγκατέλειψες όμως τις σπουδές σου. Πότε και γιατί;

—Μπήκα στο Πανεπιστήμιο όχι τόσο για να σπουδάσω, όσο για να βρεθώ στην κατάσταση εκείνη που θα δικαιολογεί μια οικονομική βοήθεια από το σπίτι, ώστε να επιδοθώ σε διαβάσματα, συζητήσεις, ταξίδια και γενικά να ζήσω με τον τρόπο εκείνο, σύμφωνα με τον οποίο, δεν θα χαράμιζα τη μια και μοναδική, ίσως, ζωή που έχουμε να ζήσουμε. Ήδη από το δεύτερο έτος παρακολουθούσα ελάχιστα νομικά - πήγαινα περισσότερο σ' άλλες σχολές, όπου παρακολουθούσα τα μαθήματα που μ' ενδιέφεραν, όμως έφτασα στα πτυχιακά για να διακόψω οριστικά.

—Έφτασες στα πτυχιακά και διέκοψες λίγο πριν από το τέλος;

—Ναι. Η οριστική μου απόφαση πάρθηκε στις γραπτές εξετάσεις κάποιου πτυχιακού μαθήματος. Μέρη το διάβαζα και πήγα να το δώσω. «Ζήτημα 1ον»: Γράφω τρεις σειρές και σταματώ. Δεν θυμάμαι να συνεχίσω παρακάτω. Τότε γράφω τα εξής:

«Κύριε καθηγητά, δεν θυμάμαι να συνεχίσω παρακάτω. Και δεν θυμάμαι όχι γιατί έχω κακή μνήμη, αλλά

γιατί αυτά τα πράγματα που λέγονται νομική επιστήμη, είναι ψεύτικα. Μέρες προσπάθησα να τα βάλω μέσα μου. Όμως ο οργανισμός μου τ' απέρριψε, επειδή, σταδιακά, τα τελευταία χρόνια, κατάφερε να βρει την πρωταρχική του υγεία, η οποία είχε φθαρεί αφότου μ' άρπαξε το διαολεμένο σύστημα και με πήγε στο σχολείο. Να καταλάβετε ότι χωρίς καμμιά προσπάθεια και μ' ευχαρίστηση μεγάλη, ξέρω απ' έξω όλο τον Έλιοτ, όλο τον Λόρκα, όλο τον Καβάφη. Γιατί ο οργανισμός του ανθρώπου όταν είναι άκρως υγιής, έχει συγγένεια με τα αληθινά πράγματα και τα προσλαμβάνει με χαρά και χωρίς προσπάθεια, ενώ απορρίπτει τα ψεύτικα. Πώς αναγνωρίζετε σεις αμέσως την αληθινή πορτοκαλάδα, του στειμένου πριν λίγο πορτοκαλιού, από την ψεύτικη εκείνη του σφραγισμένου κουτιού ή του εμφιαλωμένου μπουκαλιού; Έτσι κι ο δικός μου οργανισμός αναγνωρίζει αμέσως κάθε τι το γνήσιο από κάθε τι το νόθο. Αν καταλαβαίνετε, δεν είναι θέμα ιδεολογικό αλλά καθαρά βιολογικό. Κι αυτά σας τα γράφω για να σας πω ότι δεν είμαι ο παραστρατημένος νέος, ο κακός φοιτητής που τα εγκαταλείπει από τεμπελιά και λειψό μυαλό, αλλά ένας άκρως υγιής οργανισμός, που απορρίπτει μια ψεύτικη επιστήμη κι ένα άρρωστο σύστημα».

«Ζήτημα 2ον»: Για να μην λέμε πάλι τα ίδια κύριε καθηγητά, και για ν' αποχαιρετήσω το Πανεπιστήμιο με μίαν ευχάριστη (τουλάχιστον για μένα) ασχολία, σας γράφω εδώ το XIII Κάντο του Έζρα Πάουντ, που άλλωστε έχει κάποια σχέση, τόσο με το μάθημά σας, όσο και μ' αυτά εδώ που σας λέω...

—Έτσι εγκατέλειψες τα νομικά για ν' αφοσιωθείς στην ποίηση;

—Όχι. Δεν εγκατέλειψα τα νομικά για ν' αφοσιωθώ στην ποίηση. Απλούστατα, απέρριψα αυτό το ψέμμα που λεγόταν νομικά, για να ζήσω αληθινά. Κ' ίσως εδώ μπορώ να πω το εξής μυστικό: Αν μας κατέχει το πάθος να γίνουμε ποιητές, τότε γινόμαστε στιχοπλόκοι. Αν όμως μας κατέχει το πάθος να ζήσουμε αληθινά, τότε γινόμαστε ποιητές.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΠΟΙΗΤΗ ΣΗΜΑΙΝΕΙ ΑΡΧΗ ΤΗΣ «ΒΑΣΙΛΕΙΑΣ ΤΩΝ ΚΑΤΣΑΡΙΔΩΝ»

(Μια συζήτηση με τον Γιώργο Μήλια,
εφημερίδα ΑΥΓΗ, 30 Οκτώβρη 1988)

—Ποιές είναι οι δυσκολίες του ποιητή σήμερα; Από ποιά πράγματα υποφέρει; Παραμένει οραματιστής;

—Οι δυσκολίες του ποιητή σήμερα είναι οι δυσκολίες των ποιητών κάθε εποχής. Το πλεονέκτημά του να βλέπει είναι και μειονέκτημά του, γιατί με τα μάτια που αντικρίζει την ομορφιά, με τα ίδια αυτά μάτια αντικρίζει και την ασχήμια ή τη φρίκη. Αν δεν έβλεπε την ομορφιά, δεν θα έβλεπε ούτε τη φρίκη. Ο ποιητής βλέπει εκεί που οι άλλοι δεν βλέπουν. Ο ποιητής βλέπει εκεί που οι άλλοι νομίζουν ότι δεν βλέπει. Βλέπει τον υπολογισμό, τη ματαιοδοξία, το δόλο, την απάτη, το φόβο και την αιτία του φόβου, την κακογουστιά, την ασχήμια. Βλέπει τις σκέψεις του άλλου, όχι εκείνες που φανερώνει, αλλά εκείνες που θέλει να κρύψει φανερώνοντας αυτές που φανερώνει. Και οι άνθρωποι διόλου δεν είναι διατεθειμένοι να έχουν κοντά τους έναν που βλέπει. Ίσως ο Όμηρος παρίστανε τον τυφλό για να μην ξέρουν ότι βλέπει και τον εξοντώσουν. Η όραση, τα γραφτά, η συμπεριφορά του ποιητή, θέτουν σε κίνηση το μηχανισμό της αποσιώπησης του έργου του, όμως σε πιο σκοτεινές εποχές θέτουν σε κίνηση το μηχανισμό της φυσικής του εξόντωσης.

Αλλά από τί υποφέρει ο ποιητής; Να πω ότι υπο-

φέρει από τον πνευματικό νεοπλουτισμό και την αλαζονεία των ημιμαθών; Από τους διαφόρους μεσάζοντες; Τα δέκα άτομα στα οποία είπε «όχι» και που κατέχουν «θέσεις-κλειδιά» και προσπαθούν να του κλείσουν το δρόμο και να τον καταστήσουν μη λειτουργικό; Αλλά μ' αυτά διασκεδάξει ο ποιητής. Όμως υποφέρει όταν δημοσιεύουν τα κείμενά του με λάθη. Οι εκδότες και οι συνεργάτες τους ούτε καν υποψιάζονται πως η ποίησή σου είναι σώμα σου και πως κάθε λάθος στην ποίησή σου είναι και μια πληγή στο σώμα σου. Αλλά το μεγάλο κακό για τον ποιητή γίνεται όταν καταστρέφουν το περιβάλλον. Όσα κι αν κάνουν στον ποιητή μπορεί να τα αντέξει αφού σαν τον Ανταίο ανακτά τη δύναμή του όταν έρχεται σ' επαφή με τη φύση. Όμως σήμερα καταστρέφουν τη φύση σκοτώνουν τη μάνα του ποιητή. Και βέβαια τέλος του ποιητή σημαίνει τέλος του ανθρώπου και αρχή της «βασιλείας των κατσαρίδων». Ως τώρα η φύση μπορούσε να αφομοιώνει τη μόλυνση και την ασχήμια και να τις μετατρέπει σε στοιχεία υγείας και ομορφιάς. Όμως εδώ και μερικά χρόνια έχει αρχίσει μια αντίστροφη πορεία. Το μολυσμένο, το άρρωστο, το άσχημο, έχουν πληθύνει τόσο πολύ, που άρχισαν να αφομοιώνουν το υγιές. Έτσι μια άλλη αντιανθρώπινη μορφή ζωής άρχισε να εξαπλώνεται, που οδηγεί στο τερατικό.

Ναι ο ποιητής παραμένει οραματιστής, όχι όμως με τον τρόπο που μας έμαθαν, όχι με τον τρόπο που προσδοκούμε. Αν δεν κατανοήσουμε ότι μια ώρα πραγματικής εγρήγορσης αντιστοιχεί σε αιώνες ιστορικού χρόνου, δεν μπορούμε να εννοήσουμε πως ο ποιητής μπορεί να πα-

ραμένει οραματιστής στις μέρες μας. Πώς να σου το πω; Μέσα σε μιαν ανάσα που παίρνω, χώνοντας το πρόσωπό μου μέσα στο πρόσωπο ενός ρόδου, κλείνω το παρελθόν μου, το παρόν μου και το μέλλον μου, που κανέννας ιστορικός χρόνος δεν μπορεί να μου αφαιρέσει.

—Ποιές είναι οι επιρροές του σύγχρονου τεχνολογικού ρυθμού στην ποίηση; Πώς στέκεσαι μπροστά σ' ένα κομπιούτερ;

—Ο άνθρωπος είναι ένα κομπιούτερ με αβύσσους μνήμης και τρομαχτικές δυνάμεις. Ο ποιητής μπροστά στη Σφίγγα θα έλεγε πάλι τη λέξη «άνθρωπος» κι όχι τη λέξη «κομπιούτερ».

—Μια κρίση για τον τόπο που μένεις. Θεσσαλονίκη. Μια κρίση για την Ελλάδα. Πώς βλέπεις εσύ το πολυσυζητημένο 1992;

—Δεν μένω πουθενά. Απλώς προσπαθώ να κατοικήσω στα βιβλία μου, όμως κι αυτό είναι δύσκολο, καθώς η κακογουστιά, η ιδιοτέλεια και ο δόλος караδοκούν παντού.

Μια κρίση για την Ελλάδα. Πώς βλέπω το 1992. Γιατί το 1992 και όχι το 550 π.Χ.; Ξοφλήσαμε μ' αυτό; Υπάρχουν χρονολογίες του «παραελθόντος» που «πέρασαν» χωρίς να πάρουμε απ' αυτές αυτό που μας έφεραν. Αυτές οι χρονολογίες παραμένουν διαρκώς παρούσες. Δεν είναι τι θα κάνουμε με το 1992 αλλά τι θα κάνουμε με το 550 π.Χ. Το 550 π.Χ. έγραφε στη γλώσσα μας ο σοφότερος των ανθρώπων, ο Ηράκλειτος, κι εμείς ακόμα «πολυμαθίη κακοτεχνίη», με μια εκκλησία που απαγορεύει

να δίνουμε στα παιδιά μας ελληνικά ονόματα, γενίτσαροι, και με καμάρι κιόλας από πάνω.

Λοιπόν, τί θα κάνουμε με το 550 π.Χ.; Τί θα κάνουμε με το 33 μ.Χ.; Είκοσι αιώνες πέρασαν αφ' ότου ένας έξοχος άνθρωπος, αληθινός γιος του Ουρανού και της Γης, έζησε και δίδαξε. Δίδαξε πώς να γίνουμε Χριστοί κι εμείς γινόμαστε χριστιανοί, δηλαδή οπαδοί, δουλοπρεπείς απέναντι στο ανύπαρχτο, φανταστικό είδωλο, και αλαζονικοί απέναντι στον άνθρωπο και στη φύση. Ναι, οπαδοί, γιατί είναι εύκολο να ανάβεις κεράκια, αλλά είναι δύσκολο να καρφώνεσαι στο σταυρό. 1992. Αν το λόγο είχε το Πνεύμα, ναι, το 1992 θα ήμασταν ένας λαός με αυτογνωσία, έτσι που θα μπορούσαμε να λειτουργήσουμε μέσα στην παγκόσμια κοινότητα ισοδύναμα, χωρίς συμπλέγματα κατωτερότητας ή ανωτερότητας, έτοιμοι να δώσουμε στους άλλους αυτά που πραγματικά χρειάζονται από μας κι έτοιμοι να πάρουμε από τους άλλους αυτά που πραγματικά χρειαζόμαστε από αυτούς. Φοβούμαι όμως ότι το λόγο δεν τον έχει το Πνεύμα, αλλά οι δυνάμεις εκείνες που μας ωθούν στον εξανδραποδισμό.

—Ποιούς από τους ζώντες σημερινούς Έλληνες εκτιμάς περισσότερο;

—Αρκετούς, μα, ν' αναφέρω κιόλας έναν. Ας πούμε τον Μίκη Θεοδωράκη. «Η ψυχή της πατρίδας μου είσαι εσύ πολύμορφο ποτάμι», έγραψε ο Θεοδωράκης για τον Σικελιανό. Αυτό που έγραψε για τον Σικελιανό ο Θεοδωράκης κατ' εμέ ισχύει και για τον ίδιο τον Θεοδωράκη...

—Πώς θα ήθελες να τελειώσουμε αυτή τη συζήτηση;

—Με τη φράση εκείνου του άγνωστου νεαρού (συγκαταλέγεται βλέπεις κι αυτός μέσα στους σημερινούς Έλληνες που εκτιμώ) που εφέτος το καλοκαίρι αλυσοδέθηκε στην πύλη του Πολυτεχνείου και στις δώδεκα ώρες που έμεινε εκεί αλυσοδεμένος, κράτησε αυστηρή σιωπή κι άλλο δεν είπε παρά μόνο, την εξόχως σημαντική και πανέμορφη για μένα φράση «Μόνοι οι αστραφτεροί άνεμοι».

ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΠΙΟΠΤΕΙΑΣ

(Μια συνομιλία με τον Δημήτρη Παπαχρήστο,
στην ΕΡΑ 2, το 1996)

—Γιάννη, δεν θα ρωτάω. Με δυο τρεις λέξεις θα δίνω τίτλους. Σου ζητώ να δώσεις τα «κείμενα» αυτών των τίτλων. Λοιπόν αρχίζουμε:

Ο ποιητής και η παιδεία.

—Όση σχέση έχουν οι παπάδες και οι θεολόγοι με το Ευαγγέλιο και με τον Χριστό, άλλη τόση σχέση έχουν οι κριτικοί και οι φιλόλογοι με την ποίηση και τους ποιητές. Μα, μπορούν δέκα χιλιάδες καθηγητές πανεπιστημίου να μας κάμουν έναν Καβάφη;

Σε πανεπιστήμια άλλων κρατών, άνθρωποι σαν κι εμένα, ζουν, κάνοντας διαλέξεις στα πανεπιστήμια. Εδώ, ούτε που με κάλεσαν ποτέ. Και γιατί; Από φόβο κι από φθόνο. Γιατί υποψιάζονται αυτό που θα πουν οι φοιτητές: «Μα ο ποιητής, μάς κάνει τα δύσκολα απλά, κι αυτοί, μας κάνουν τα απλά δύσκολα· ο ποιητής κάνει το μάθημα παραμύθι. Σε μιαν ώρα μάθαμε από τον ποιητή όσα δεν μάθαμε από αυτούς μέσα σε τρία χρόνια. Λοιπόν, όταν υπάρχουν ποιητές, δεν καταλαβαίνουμε τον λόγο ύπαρξης αυτών των καθηγητάδων». Αυτό φοβούνται και δεν με κάλεσαν ποτέ να κάνω μια διάλεξη. Κι ας μένω είκοσι πέντε τώρα χρόνια διακόσια μόνο μέτρα μακριά από το Πανεπιστήμιο.

—Κρατικά βραβεία.

—Κρατικά βραβεία; Τα δίνουν κάποιιοι εκδοτικοί οίκοι στους δικούς τους· τα μοιράζουν φθονεροί κατηγοητάδες και κριτικοί στους ακίνδυνους δικούς τους, ερήμην της πραγματικότητας του ποιητικού μας χάρτη. Δεν αποφασίζουν οι καταξιωμένοι μας πνευματικοί άνθρωποι, αλλά κομματικοί, υπάλληλοι του Υπουργείου Πολιτισμού.

Όμως τους προκαλώ, αν τολμούν, ας κάνουν μια δοκιμή: Να μεταφραστούν, στ' αγγλικά λόγου χάριν, τριάντα σελίδες από το έργο των δέκα εν ζωή σημαντικότερων Ελλήνων ποιητών. Και να δοθούν αυτές οι τριάντα σελίδες από το έργο κάθε ποιητή, σε μια διεθνή κριτική επιτροπή, που θα αποτελείται από τον Μάρκες, από τον Σεγκόρ, από τον Φάμπρι, από τον Κουροσάβα, από τον Βάσκο Πόπα, από τον Βαγγέλη Παπαθανασίου, από τον Μπέργκμαν. Να δούμε τότε ποιοι οι άξιοι και πού τα βραβεία. Ας τολμήσουν.

—Κομματικά αφεντικά και ποιητής.

—Στη δικτατορία του Μεταξά, στην Κατοχή, στον Εμφύλιο, στις εξορίες, στη Γυάρο, χάθηκε κάποτε το άνθος του ελληνικού λαού. Κι όμως αυτή τη στιγμή (για όποιον έχει τα μάτια του ανοιχτά) και πάλι το άνθος του ελληνικού λαού χάνεται στην εξορία. Μα πόσοι μπορούν να διακρίνουν τη σημερινή Γυάρο, που έχει αλλάξει σχήμα και όνομα; Πόσοι μπορούν να την αναγνωρίσουν; Πόσοι έχουν συνείδηση ότι υπάρχει; «Κακοί μάρτυρες ανθρώποισιν οφθαλμοί και ώτα βαρβάρους ψυχάς εχόντων».

Και βέβαια μας κυβερνά η βαρβαρότητα, η νεοβαρ-

βαρότητα. Μια κληρονομική ολιγαρχία, που ούτε γνωρίζει την Ελλάδα ούτε την αγαπά. Δεν έχουμε δημοκρατία, δεν είμαστε πολίτες. Ψηφίζουν πέντε εκατομμύρια άνθρωποι κι εν τέλει δεν κυβερνούν οι άξιοι άνθρωποι του λαού, αλλά οι διακόσιοι κομματικοί. Αν είχαμε δημοκρατία, θα είχαμε αγορά, θα ήμασταν πολίτες· αν είχαμε δημοκρατία, τότε ως πολίτης και ως ποιητής θα είχα βήμα έκφρασης και λόγου. Σε μια πόλη ενός εκατομμυρίου κατοίκων, με τόσα μέσα ενημέρωσης (που θα μπορούσαν να είναι μέσα πολιτισμού), κανένα βήμα έκφρασης, κανένα βήμα λόγου για τον ποιητή. Πρόσεξες χτες στο τραπέζι; Εύρισκαν θαυμάσια αυτά που έλεγα. Όμως ποτέ, κανείς τους δεν με κάλεσε να τα πω δημόσια.

Και βέβαια καμμιά θέση όπου να προσφέρω και να αμείβομαι. Όμως υπάρχουν πάντα θέσεις για τους κουμπάρους τους, τις γυναίκες τους, τις γκόμενές τους, τους κομματικούς φίλους τους, όχι όμως και για τον ποιητή. Έτσι, για να πάρω ένα παλτό και για να βγάλω μερικά χρέη, χρειάστηκε να βάλω μια φίλη μου να πάρει 300.000 δραχμές δάνειο από την Τράπεζα. Να πάρω παλτό, με δάνειο μιας φίλης, τη στιγμή που υπάρχουν εκδότες που μου χρωστούν εκατομμύρια δραχμές και κανείς δεν βρίσκεται να με βοηθήσει να τις πάρω. Να ξεχρεωθώ, με δάνειο μιας φίλης, τη στιγμή που οι κομματικές μετριοότητες, μη προσφέροντας κανένα έργο, οι περισσότεροι, κομπάζουν για τις θέσεις τους και τους υψηλούς μισθούς τους, χωρίς ντροπή δε, αναφέρουν στα βιογραφικά τους, τίτλους και θέσεις που με σχύψιμο, με γλείψιμο, με πονηρή εκδούλευση και θάψιμο των άξιων, έχουν αποκτήσει.

—Το σύστημα και η ποίηση.

—Το σύστημα προωθεί τις εύκολα υποκύπτουσες, εύκολα εξαγοραζόμενες, εύκολα ελεγχόμενες και γι' αυτό ακίνδυνες μετριότητες. Το σύστημα, πονηρό καθώς είναι, δεν διστάζει να χρησιμοποιήσει ακόμα και τους καλούς. Για να φκιάχνει μ' αυτούς, το φράχτη εκείνον ή τον τοίχο εκείνον, πίσω από τον οποίο θα μπορεί να εξοντώνει με άνεση τους πραγματικά επικίνδυνους, δηλαδή τους άριστους.

Αν επιβιώνει η ποίηση, είναι γιατί αληθεύει εκείνο που λέει ο Ρεμπώ, ότι δηλαδή το πνεύμα έχει την εξουσία. Αν επιβιώνει η ποίηση, είναι γιατί είναι εναρμονισμένη με τον συμπάντειο λόγο, με το συμπάντειο σύστημα, μπρος στο οποίο, είναι παροδικά κι αδύναμα, όλα τα πονηρά και τερατώδη ανθρώπινα συστήματα.

—Τί γίνεται με τους Έλληνες; Ελληνοτουρκικά.

—Χρειαζόμαστε οι Έλληνες μια εθνική αυτογνωσία. Χρειαζόμαστε μια συνειδησιακή ανακεφαλαίωση. Να διατρέξει η συνείδησή μας όλες τις μυθικές και ιστορικές περιόδους μας. Και να βρούμε μέσα σ' αυτή μας τη διαχρονικότητα, την περίοδο εκείνη που αποτελεί επίπεδο εποπτείας πάνω στον υπόλοιπο διαχρονικό βίο μας. Από αυτό το επίπεδο εποπτείας ξεκινώντας μπορούμε να γίνουμε ξανά, οι συνειδητοποιημένοι, οι ελεύθεροι πολίτες, οι εναρμονισμένοι με το συμπάντειο σύστημα, το Λόγο του Ηράκλειτου και τη Δίκη του Αναξίμανδρου. Μόνο έχοντας σύμμαχο το παγκόσμιο (συμπάντειο) σύστημα, μπορούμε να αντιμετωπίσουμε τα δημιουργημένα από την άγνοια και την απληστία πονηρά και τερατώδη ανθρώπι-

να συστήματα, όπως είναι λόγου χάριν αυτή την ώρα η γενοκτόνος κλίμα της Άγκυρας.

Δεν είναι διόλου τυχαίο που η Αθηνά, η θεά της σοφίας, είναι πάνοπλη. Η υψηλή παιδεία μας δεν θα μπορούσε να θεωρηθεί πλήρης, αν δεν συνοδεύεται από ισχυρό στρατό. Συνάμα δε, πρέπει να βρούμε τρόπους να συντονιστούμε με όλους τους τυραννισμένους από την Τουρκία λαούς: Βούλγαρους, Ιρακινούς, Σύριους, Αρμένιους, Κούρδους. Μόνο έτσι θα μπορέσουμε να τσακίσουμε την αλαζονική απληστία του τουρκικού κράτους.

—Κι ας τελειώσουμε, Γιάννη, με την αντοχή του ποιητή.

—Ρωτάς πώς αντέχω τον συνειδησιακό ύπνο που με περιβάλλει; το φθόνο; το δόλο και την απάτη; Μα το να δω, έστω και μια παπαρούνα, μου αρκεί. Αλλοίμονο αν δεν είχα τους συντρόφους μου: τον Ήλιο, τη Θάλασσα, τον Άνεμο, τα δέντρα, τα ζώα, ένα παιδί, μερικούς φίλους, και προπάντων, τους αρχαίους φίλους, που κατοικούν στα έργα τους και που είναι οι όντως ζωντανοί.

—Φίλε Γιάννη, σ' ευχαριστώ.

—Κι εγώ Δημήτρη μου, σ' ευχαριστώ.

ΜΙΑ ΜΙΚΡΗ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

(Παντελής Φλωρόπουλος, για το περιοδικό «Αραμπάς»,
Δεκέμβρης 1994):

—Γιάννη καλώς ήρθες. Πώς θα περάσεις τις μέρες σου στη Ραΐνα;

—Ακούγοντας και βλέποντας τη βροχή, ακούγοντας και βλέποντας τη φωτιά στο τζάκι, φυτεύοντας με την Αριάδνη δέντρα, διορθώνοντας τοίχους στις πεζούλες, κουβεντιάζοντας με την εξαδέλφη μου τη Χρύσω, η οποία φτιάχνει θαυμάσιες λαχανόπιτες και θυμάται πολλά παλιά παραμύθια. Ακόμα θα κάνω μερικές εκδρομές, όπως στην Τριχωνίδα, όπως στη Λεντίνη, ένα χωριό που ήταν στην άκρη στον Αχελώο (λίμνη τώρα), όπου είχαμε κάποτε λιοστάσι κι όπου συναντάς εκείνη την οδυσσεική χλωρίδα: βελανιδιές (δρυς, πουρνάρια, αργιές), αγριελιές, φυλλίγια, σχοίνα, κυπαρίσσια.

—Όπως κι άλλες φορές μου 'χεις πει, σου αρέσουν οι αγροτικές εργασίες.

—Ναι. Δεν υπάρχει καλύτερος συνδυασμός από την πνευματική εργασία και τις χειρωνακτικές αγροτικές εργασίες (τις δημιουργικές εννοώ).

—Γιάννη, δημοσιεύεις σε περιοδικά κι εφημερίδες της πρωτεύουσας και της συμπρωτεύουσας, ακόμα και του εξωτερικού. Δεν έχεις την αίσθηση ότι χαραμίζεσαι δημοσιεύοντας στον «Αραμπά», μια εφημερίδα της περιφέρειας;

—Ποιός καθορίζει τι είναι κέντρο και τι είναι περι-

φέρεια; Έχει ειπωθεί πως το πνεύμα έχει το κέντρο του παντού και την περιφέρειά του πουθενά. Ο Χριστός δίδαξε στην Παλαιστίνη κι όχι στη Ρώμη. Ο Αναξίμανδρος στη Μίλητο κι όχι στην Αθήνα. Ο Ηράκλειτος όχι μόνο δεν πήγε ποτέ στην Αθήνα, αλλά έφυγε κι από την Έφεσο και πήγε στα βουνά, τα δε γραφτά του τα τοποθέτησε στο ναό της Άρτεμης, δηλαδή της θεάς που εκπροσωπεί τη Φύση. Κι ακόμα ο Τσουάγκ Τσου έζησε σε μιαν αγροικία (εξ ου το παρεγκώμιον «ο σοφός της αγροικίας»). Όσο για τον Όμηρο, αυτός είχε πολλές πατρίδες και καμιά. Αλλά μήπως η Αθήνα του Σωκράτη και του Διογένη έχει τίποτε κοινό με τη σημερινή τερατούπολη; Τουναντίον, η αρχαία Αθήνα μοιάζει πολύ με το Αγρίνιο. Στον πληθυσμό, στην καθαρότητα της ατμόσφαιρας, στην ύπαρξη μιας θαυμάσιας υπαίθρου, στην ύπαρξη αγοράς. Το καφενείο του Ματραλή, λόγου χάριν, είναι ένα είδος αρχαίας αγοράς. Μπορώ εκεί να βρω ανθρώπους να συζητήσω, όπως δεν μπορώ να το κάμω πια εύκολα στην Αθήνα ή στη Θεσσαλονίκη. Ύστερα, ο «Αραμπάς», μια από τις καλύτερες εφημερίδες της χώρας, αποτελεί το ελεύθερο βήμα μιας αρχαίας ελληνικής αγοράς, πράγμα που δεν συμβαίνει με τις περισσότερες εφημερίδες της Αθήνας.

—Τί θα ήθελες να ευχηθείς στους αναγνώστες του «Αραμπά»;

—Τί μπορεί να ευχηθεί ένας άνθρωπος που είναι καταδικασμένος να γνωρίζει πως θα γίνει ακριβώς αυτό

που θα γίνει; Αν ήμουν πρωθυπουργός ή Πρόεδρος της Δημοκρατίας, τότε μάλιστα. (Αστειεύομαι...)

—Αν ήσουν πρωθυπουργός ή Πρόεδρος της Δημοκρατίας, ποιό διάγγελμα θα έκανες τα Χριστούγεννα ή την Πρωτοχρονιά;

—Θα έλεγα, Έλληνες, αταλάντευτοι συνεχίστε τον εξανδραποδισμό σας κάτω από το φασισμό της τηλεόρασης και του καταναλωτισμού, όπως προέβλεψε ο προφήτης Πιερ Πάολο Παζολίνι. Μη λησμονήσετε κι αυτές τις γιορτές να ανταλλάξετε πανάσχημες κάρτες, όπου θα γράφετε βλακώδεις κοινοτοπίες. Μην παραλείψετε να στολίσετε το «πατροπαράδοτο» (βαυαρικό) νεκρό δέντρο. Μην τύχει και γυρίσετε τα μάτια σας προς κάποια πορτοκαλιά και θυμηθείτε το Δέντρο του Σύμπαντος ή το Δέντρο της Ζωής. Μην τύχει και φάξετε για ένα ήσυχο μέρος. Μπορεί το τσιχ ενός καλογιάννου ή ο ήχος ενός ρυακιού να σας θυμίσουν τον απάνω κόσμο. Μην τύχει και γυρέψετε κάποιο σκοτεινό μέρος δίχως ηλεκτρικά φώτα. Μπορεί να στραφείτε κατά λάθος προς τον νυχτιάτικο ουρανό και να διαβάσετε εκεί γραμμένο μ' αστερισμούς το μανιφέστο της Ομορφιάς και της Ελευθερίας, πράγμα που θα σας έκανε να συνειδητοποιήσετε τη σκλαβιά και την ασχήμια μέσα στην οποία ζείτε.

—Μπορώ να δημοσιεύσω αυτή τη μικρή μας συζήτηση;

—Μα ναι.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΣΤΟΝ ΑΙΓΥΠΤΙΟ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΟ ΟΥΑΧΙΝΤ ΕΛ ΤΑΟΥΙΛΑΧ

1. *Βραβείο Καβάφη. Τί σημαίνει αυτό για σένα;*

Βραβείο που φέρνει το όνομα ενός από τους πιο αγαπημένους μου ποιητές. Βραβείο που είναι διεθνές, καθώς βγαίνει από τον αραβικό και ελληνικό κόσμο, και απονέμεται μπροστά σ' ένα κοινό που αποτελείται από διάφορα έθνη.

Σημαίνει για μένα επίσης την απόφαση των θεών να ταξιδέψω επιτέλους στην αγαπημένη μου Αίγυπτο, σημαίνει συνάντηση μ' έναν πολιτισμό που ξεπερνά τα επτά χιλιάδες χρόνια ζωής, σημαίνει συνάντηση με τον Νείλο, τις πυραμίδες, τη Σφίγγα, τον πανέμορφο λαό της Αιγύπτου με τα κατάμαυρα λαμπερά μάτια.

2. *Η ποιητική σχέση σου με την ποίηση του Καβάφη· υπάρχει κάποια του επίδραση πάνω στην ποίησή σου;*

Έχουμε κοινό στοιχείο εκείνο που έλεγε ο ίδιος για τον Μύρη και κατά βάθος για τον εαυτό του: «Την τέλεια αίσθηση του ελληνικού ρυθμού». Ξέρουμε πως τα ίδια λόγια που με ρυθμό αποτελούν σώμα ζωντανό -αφού ο ρυθμός είναι η κυκλοφορία του ποιητικού αίματος-, εκτός ρυθμού είναι κάτι σκορπισμένο και σχεδόν νεκρό.

Κοινό στοιχείο μας επίσης είναι να κάνουμε το ποίημα αρχετυπικό ή αλλιώς να πάρουμε το γεγονός από τον ιστορικό του τόπο και να το κάνουμε ποίημα, δηλαδή μια μάσκα πίσω από την οποία να μπορεί να μπει ο καθένας.

Κοινό στοιχείο έχουμε επίσης το ότι κάποτε μετατρέπουμε ένα πεζό κείμενο σε ποιητικό, αυτός λόγου χάριν αποσπάσματα από την ιστορία, εγώ σημαντικές φράσεις από τον Ερμή τον Τρισμέγιστο ή τον Τσουάγκ Τσου.

Κοινό επίσης στοιχείο είναι η χαρά μας να σπάζουμε τις αλυσίδες της συμβατικής ηθικής και να κηρύσσουμε την απελευθερωτική καταστροφή που φέρνει η επιδίωξη και η πραγματοποίηση της ύψιστης και τόσο αθώας ερωτικής ηδονής.

Κοινό στοιχείο μας επίσης είναι ο στοχασμός κι ένα είδος φιλοσοφικής τοποθέτησης, που δεν παύει όμως ποτέ να είναι πάνω απ' όλα ποίηση.

Δεν ξέρω τι να πω για επιδράσεις, ξέρω πως όταν κάμνω ένα ποίημα είναι ανάμεσα σε άλλους κι ο Καβάφης παρών. Όταν χρειαστεί, του κλείνω με νόημα το μάτι και προχωρώ.

3. Η πράξη της γραφής: Τί σημαίνει αυτή για σένα;

Γράφοντας δίνω μορφή, όρια και όνομα στο αόριστο και ανώνυμο, για να το δέσω αν είναι ομορφιά, για να μην το φοβάμαι πια αν είναι εφιάλτης. Όμως θα συνεχίσω με αποσπάσματα ποιημάτων μου:

*Ο ποιητής δεν είναι κάποιος
φανατικός με τη γραφή, μα είναι κάποιος
φανατικός με την ανάγνωση
την ανα-γνώση όπως έλεγε ο Πλάτων...*

.....

Ένα βιβλίο μόνο έχει γραφτεί
κι έχει γραφτεί με πράγματα κι όχι με λόγια.

Ένα βιβλίο μόνο έχει γραφτεί
κι έχει γραφτεί από τον Κόσμο με τον Κόσμο για
τον Κόσμο.

.....

Γράφω θα πει διαβάζω το βιβλίο του Κόσμου.

Γράφω θα πει πως δείχνω στους ανθρώπους
πως προσπαθώ να μοιραστώ μαζί τους
την ομορφιά ή τη φρίκη που διαβάζω στο βιβλίο του
Κόσμου.

Γιατί κανένας δεν αντέχει να διαβάσει μόνος το
βιβλίο του Κόσμου.

4. Η ποίηση του Καβάφη και του Ρίτσου έχει να
κάνει με καθημερινές λεπτομέρειες της ζωής, η δική σου
ποίηση;

Η ποίηση για μένα είναι ένας κήπος όπου μπαί-
νεις και κόβεις κάθε φορά από το δέντρο που σου αρέσει.
Παίρνεις από κάθε δέντρο αυτό που από τη φύση του έχει
να σου δώσει και δεν ζητάς από την κερασιά να σου δώσει
αχλάδια ή από την κληματαριά να σου δώσει καρύδια.
Είμαι διαφορετικός από τον Ρίτσο και τον Καβάφη, όπως
κι αυτοί είναι διαφορετικοί μεταξύ τους. Στην ποίησή μου
θα βρει κανείς -αν τη διαβάσει ολόκληρη- και τις λεπτο-

μέρειες της καθημερινής ζωής, αλλά όχι μόνο αυτό. Άλλωστε αυτό που έχω κάνει σαν Καβάφης και σαν Ρίτσος δεν χρειάζεται να το κάνω και σαν Υφαντής. Κι επίσης ο Καβάφης και ο Ρίτσος ζητούν μέσ' από μένα, να κάμουν αυτό που δεν έκαναν σαν Καβάφης και σαν Ρίτσος και θέλουν να το κάνουν σαν Υφαντής.

5. *Ο χάρτης της ελληνικής ποίησης· πώς τον βλέπεις;*

Είναι ο χάρτης της ίδιας της Ελλάδας. Υπάρχει ο μεγάλος κορμός που λέγεται Ελληνική Μυθολογία, Ορφικοί ύμνοι, Όμηρος, Ησίοδος, προσωκρατικοί, τραγικοί, λυρικοί (ανάμεσά τους και ο Πλάτων), κωμικοί, δημοτικό τραγούδι. Και ύστερα υπάρχουν τα νησιά των βυζαντινών υμνογράφων και των σύγχρονων ποιητών.

Βέβαια, ένας αληθινός σύγχρονος ποιητής, είναι ο Όμηρος στην έκτη, στην έβδομη ανάγνωσή του, όταν πια δεν σ' ενδιαφέρει η ιστορία του μύθου, αλλά νοιώθεις την ανάγκη να μεγεθύνεις με σύγχρονο φακό, ένα επεισόδιο, ένα στίχο, ακόμα και μια λέξη. Όλη η ελληνική ποίηση είναι ένα δέντρο. Έτσι, διαβάζοντας Όμηρο διαβάξεις σύγχρονη ποίηση και διαβάζοντας σύγχρονη ποίηση διαβάξεις Όμηρο.

6. *Νομίζεις ότι η ποίησή σου μπορεί κάτι ν' αλλάξει σ' αυτό τον κόσμο; Ελπίζεις ν' αλλάξεις μέσω της ποιήσεώς σου ο,τιδήποτε;*

Όταν οι επιστήμονες λένε πως η κίνηση των φτερών μιας πεταλούδας στην Ινδία μπορεί να προκαλέσει θύελλα στη Βραζιλία, πώς να μην πιστέψω ότι η δυνατή σκέψη

(που για άλλους κόσμους μπορεί να είναι κεραυνός) είτε ο ζωντανός λόγος, δεν επηρεάζουν τα πράγματα;

Νομίζω πως ο καθρέφτης της συνείδησης των ανθρώπων με τον καιρό θολώνει και καθρεφτίζει τον Κόσμο λειψό και θολό. (Ο Κόσμος είναι ο εαυτός μας). Η ποίησή μου (χωρίς αυτό να είναι πρόθεσή μου) μπορεί να βοηθήσει κάποιες συνειδήσεις να γίνουν πάλι ο καθαρός καθρέφτης που θα καθρεφτίσει τον κόσμο στην ολότητά του, ξαναφανερώνοντας έτσι το αρχαίον κάλλος του Μεγάλου Εαυτού.

Πιστεύω επίσης ότι η ποίηση δεν επηρεάζει μόνο σαν ποίηση τα πράγματα. Οι λίγοι φανατικοί μαζί της την κάνουν πράξεις ζωής. Αυτές οι πράξεις επηρεάζουν ανθρώπους οι οποίοι δεν διαβάζουν ποτέ ποίηση. Έτσι η ποίηση, μεταμορφούμενη σε πράξεις ζωής, επηρεάζει τη ζωή και του απώτατου χωρικού.

Κάιρο, 14 Νοεμβρίου 1995

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΣΤΗΝ ΑΙΓΥΠΤΙΑ ΔΗΜΟΣΙΟΓΡΑΦΟ ΧΑΛΑ ΑΛ ΜΠΑΝΤΡΥ

(Δημοσιεύτηκε στις 21 Φεβρουαρίου 1996, στην εφημερίδα ΕΛ ΣΑΡΚ ΕΛ ΑΟΥΣΑΝΤ, που κυκλοφορεί στο Λονδίνο, με εισαγωγή του ποιητή Ριφάατ Σαλάμ και σε μετάφραση του Χάσσαν Μπαντάουι.)

1. Ποιός είσαι;

α) Γεννήθηκα δεν ξέρω πότε και πού. Αναζητώντας την ιαματική ομορφιά και την αλήθεια που ελευθερώνει, βρέθηκα στους δρόμους της ποίησης.

Να 'μαι εδώ που το Μηδέν δαγκώνει την ουρά του
με ηδονή

και πόνο

να 'μαι

στο μέσον της αιωνιότητας

στην αρχή και στο τέλος της.

β) Το όνομά μου είναι Γιάννης (Ιωάννης) Υφαντής και σημαίνει ο Έλληνας (Ιων) που υφαίνει. Η πρωταρχική σημασία της λέξης υ-φαίνω; Φέρνω τα πράγματα στο φως, αποκαλύπτω, δημιουργώ, έτσι από μιαν άλλη άποψη το όνομά μου σημαίνει Ιωάννης της αποκάλυψης.

γ) Γεννήθηκα πριν από 4 περίπου δεκαετίες, στη Ραΐνα, κοιλάδα της Αιτωλίας (κοντά στο ποταμό Αχελώο και κοντά στο Ιόνιο πέλαγος, όπου βρίσκεται η νήσος Ιθάκη).

Η κοιλάδα της Ραΐνας, στην οποία γεννήθηκα κι έζησα διαρκώς μέχρι τα 12 χρόνια μου, μοιάζει με βάρκα,

με κούνια, με μήτρα. Γεννήθηκα εκεί (σύμφωνα με την προσωπική μου μυθολογία και φιλοσοφία) για να ζήσω μέσα σε λίγα χρόνια όλα τα στάδια της ανθρωπότητας. Και γεννήθηκα πότε; Μερικές δεκαετίες πριν. Δηλαδή αν γεννιόμουν σήμερα, θα ήταν αδύνατο να έχω κρυφτεί σε σπηλιές και κουφάλες δέντρων, να 'χω κοιμηθεί σε καλύβες ή σ' ένα δωμάτιο που ήταν συνάμα καπναποθήκη, καθιστικό με τζάκι και υπνοδωμάτιο, μαζί μ' άλλους έξι ανθρώπους κι άλλοτε οχτώ ή δέκα. Θα ήταν αδύνατο να καβαλλώ άλογο από τα έξι μου, να φυλάξω πρόβατα, να 'χω κοιμηθεί κάτω από τ' άστρα, να 'μαι στους εννιά μήνες του χρόνου ξυπόλυτος, να μάθω να κυνηγώ και να φαρεύω, να 'χω οργώσει, να 'χω δει έρωτες ζώων και σφαγές ζώων, να έχω αποπειραθεί ανεπιτυχώς να κάνω χτηνοβασία, να 'χω «βασανίσει» έντομα διερευνώντας τα μέσα τους και τις δυνατότητές τους χωρίς το ένα τους φτερό ή χωρίς το ένα τους πόδι.

Αν γεννιόμουν σήμερα εκεί, θα ήταν αδύνατο να ζήσω αυτά που έζησε ο άνθρωπος για τριάντα χιλιάδες χρόνια και τα οποία εδώ και μερικές δεκαετίες δεν μπορεί πια να τα ζήσει. Δε γεννήθηκα σε χωριό ή σε πόλη. Το κοντινότερο σπίτι βρισκόταν πεντακόσια μέτρα μακριά και το επόμενο χίλια. Είμαι άγριος, πες αγροίκος. Αυτό δε σημαίνει πως δεν έχω τρόπους. Ταξίδεψα σ' όλη την Ελλάδα (που οι ακτές της έχουν το μήκος που έχει ο περίγυρος της Αφρικής). Κι επίσης ταξίδεψα στην Τουρκία, στη Βουλγαρία, στη Γαλλία, στην Αγγλία, στην Ιταλία. Αγροίκος ναι, αλλά επίτηδες, για να μπω στην ηλεκτρο-

νική εποχή, κρατώντας ένα σακκούλι με εμπειρίες τριάντα χιλιάδων ετών.

2. Πόσα βιβλία έχεις; Μίλησέ μας γι' αυτά.

Έχουν εκδοθεί έξι βιβλία μου. Τα δυο κυρίως ποιητικά έργα μου είναι το «Μανθρασπέντα» και «Ο Καθρέφτης του Πρωτέα». Και τα δυο μαζί αποτελούν την ενότητα που ονομάζω «Οι μεταμορφώσεις του Μηδενός». Στο πρώτο έργο κυρίαρχο στοιχείο είναι η φωτιά. Στο δεύτερο έργο κυρίαρχο στοιχείο είναι το νερό. Το πρώτο έργο τελειώνει με τον ήλιο. Το δεύτερο έργο τελειώνει με τη νύχτα. Αν και τα έργα αυτά είναι αυτόνομα και ανεξάρτητα μεταξύ τους, εν τούτοις αποτελούν μαζί μιαν ενότητα, ένα αρχέτυπο του κοσμικού ρυθμού: Εισπνοή-εκπνοή, έρωτας-θάνατος, συγκέντρωση-σκόρπισμα, ηλιακή μέρα-συμπάντια νύχτα. Παιχνίδι σοβαρό, με το γράμμα, τη λέξη, το ρυθμό, τον αριθμό. Γιατί «το πνεύμα έχει την εξουσία». Γιατί το μυθικό εγώ έχει το λόγο.

Το τρίτο ποιητικό βιβλίο μου ονομάζεται «Ποιήματα κεντήματα στο δέρμα του διαβόλου». Είναι ποιήματα σκωπτικά, σαρκαστικά κι αυτοσαρκαστικά, αφιερωμένα στις μαϊμούδες, στις γεροντοκόρες, στις στρουθοκαμήλους και στους νταβατζήδες των ελληνικών γραμμάτων.

Το τέταρτο βιβλίο μου λέγεται «Αθανάτου Μνήμης Σημεία». «Αθανάτου μνήμης σημεία» αποκαλεί ο Ηράκλειτος τους αστερισμούς της Μικρής και της Μεγάλης Άρκτου, που δεν βασιλεύουν ποτέ. Το βιβλίο αυτό δεν είναι ούτε ποίηση, ούτε πεζό, ούτε δοκίμια, ούτε αφορισμοί. Και είναι συνάμα όλα τούτα μαζί. Είναι ο λόγος πριν

από την διαίρεσή του σε διάφορα είδη. Το βιβλίο αυτό αποτελείται από 15 κεφάλαια. Τα 7 πρώτα κεφάλαια αντιστοιχούν στα 7 άστρα της Μικρής Αρκτου και τα 7 τελευταία κεφάλαια αντιστοιχούν στα 7 άστρα της Μεγάλης Αρκτου. Το κεφάλαιο που βρίσκεται ανάμεσα στα 7 πρώτα κεφάλαια και στα 7 δεύτερα, αριθμείται με το 0 και αντιστοιχεί στον αστερισμό του Δράκοντα, που βρίσκεται ανάμεσα στις δύο Αρκτους. Ίσως ενδιαφέρει τους Αιγυπτίους αναγνώστες να αναφέρω ότι το δεύτερο κεφάλαιο του βιβλίου αυτού έχει τον τίτλο «Να τι μας λέει ο Τρισμέγιστος Ερμής».

Το πέμπτο μου βιβλίο είναι η «Αρχαία Έδδα» της Ισλανδίας, τα αρχαία σκανδιναυικά ποιήματα, όπου ο θεός Οντίν, θεός της ποίησης και του θανάτου, αυτοθυσιάζεται, κρεμιέται ανάποδα από το Κοσμικό Δέντρο για να βυθιστεί στην άβυσσο των νεκρών και να πάρει από εκεί τη γλώσσα του συλλογικού εαυτού, τη μαγική γλώσσα της ποίησης.

Το έκτο βιβλίο μου είναι «Οι Μυστικοί της Ανατολής». Στο βιβλίο αυτό έχω συγκεντρώσει την σοφία και την ποίηση των Μυστικών του Ισλάμ (σούφι), της Ινδίας, του Ταό και των Ζεν ποιητών Κίνας και Ιαπωνίας.

.....

5. Νομίζεις ότι πρόσθεσες κάτι ιδιαίτερο στην ελληνική ποίηση και τί είναι αυτό;

Μέχρι τώρα η ελληνική ποίηση παρέμενε θεματολογικά στα εθνικά όρια. Μ' εμένα η ποίηση ανοίχτηκε

στον πλανητικό και συμπαντικό κόσμο, χωρίς να χάσει την ελληνικότητά της. Μέχρι τώρα οι ποιητές έφεραν στο φως πράγματα από τον εθνικό συλλογικό εαυτό. Με τη δική μου ποίηση έρχονται στο φως πράγματα από τον παγκόσμιο συλλογικό εαυτό.

6. Ο Σεφέρης και άλλοι Έλληνες ποιητές έγραφαν για φυγή από την Ελλάδα και ταξίδια στον άλλο κόσμο. Είναι τούτο το αντικείμενο ένα δικό σου επίσης κίνητρο;

Όντας η Ελλάδα μια χώρα βουνίσια, κλείνει τους ανθρώπους της ανάμεσα στα βουνά· από την άλλη, όντας χώρα κατ' εξοχήν θαλασσινή, προκαλεί με τον πλατύ δρόμο της θάλασσας τους κλεισμένους ανθρώπους της σε ταξίδια.

Αλλά ας το δούμε κι αλλιώς: Αν αφήσουμε κατά μέρος εκείνους που νοσταλγούν τους ξένους τόπους, (επειδή έτσι το θέλει η μόδα της γαλλικής ποίησης λ.χ.), μένουμε μ' αυτούς που σαν τον Οδυσσέα, σαν τον Ιάσονα και τον Θησέα, αναγκάζονται να ξενιτευτούν. Για τον ξενιτεμό τους αυτόν εν τούτοις δεν μετανοιώνουν, επειδή είναι γεμάτος όμορφες περιπέτειες, θεές, σοφούς γέροντες, μάγισσες, νύμφες και τέρατα και δράκοντες. Όμως στο ταξίδι τους αυτό είναι που μαθαίνουν τούτο, που είναι και το πιο σημαντικό: Ότι η φτωχή τους πατρίδα, είναι το πιο πολύτιμο που υπάρχει. Και τότε για την επιστροφή στην πατρίδα, δεν διστάζουν (βλ. Οδύσσεια), να παραμερίσουν ακόμα κι αυτή την ίδια την αθανασία. Είναι σ' αυτά τα ταξίδια που γεννήθηκε η παγκόσμια πια λέξη νοσταλγία, που σημαίνει, ο πόνος της επιθυμίας για τη γλυκεία επι-

στροφή στην πατρίδα. Προσωπικά εγώ, έχω κάμει και ξανακάμει αυτό το ταξίδι, που στην πραγματικότητα είναι εσωτερικό ταξίδι. Μ' αυτήν την έννοια, έχω πολλές φορές έρθει στην Αίγυπτο, πολύ πριν πατήσω το πόδι μου εδώ. Και τούτο το ταξίδι θα το έλεγα, ταξίδι από τον εαυτό προς τον Εαυτό.

7. Η Ελλάδα είχε έναν πολύ μεγάλο πολιτισμό και τώρα είναι μια μικρή χώρα· έχει επιδράσει αυτή η αντίθεση πάνω στην μοντέρνα ποίηση και σ' εσένα;

Καθώς θα γνωρίζετε, οι ιερείς της Αιγύπτου, στα 600 π.Χ., είπαν στον Σόλωνα ότι ήσαν οι Έλληνες που έδιωξαν τους Άτλαντες από τη Μεσόγειο, 9.000 χρόνια πριν από τότε και 12.000 χρόνια πριν από σήμερα. Αν και τούτη η πληροφορία χάνεται στον μυθικό χρόνο, εν τούτοις μοιάζει ν' αποτελεί συνέχεια της γνωστής Ελληνικής Ιστορίας. Έτσι έχω να πω ότι η Ελλάδα πολλές φορές μέσα στη μακρόχρονη ιστορία της έγινε μικρή χώρα και πολλές φορές έγινε μεγάλη χώρα. Όμως η μεγάλη ανάπτυξη του πολιτισμού της δεν συμπίπτει πάντα με την στρατιωτική της δύναμη και την έκτασή της. Ο Όμηρος και οι Ίωνες φιλόσοφοι ζουν στην άκρη της Μεγάλης Περσικής Αυτοκρατορίας και συχνά υπό την κατοχή της. Για τον Έλληνα λοιπόν που διαθέτει μια διαχρονική συνείδηση, δεν υπάρχει μια αρχαία ένδοξη Ελλάδα και μιά μικρή σημερινή Ελλάδα, υπάρχει μιά Ελλάδα που σαν τους πνεύμονες (την κατοικία της πνοής και του πνεύματος) αυξομοιώνεται. Για μερικούς ποιητές ίσως υπάρχει αυτή η αντίθεση για την οποία μιλάτε. Για μένα όμως και για

άλλους, όχι. Η ελληνική φύση, που διαμόρφωσε τον αρχαϊκό, τον κλασσικό, τον ελληνοιστικό, τον βυζαντινό, τον σημερινό πολιτισμό, είναι πάντα εδώ, ίδια, πολύτροπη, αισθησιακή, μέσα σ' ένα φως όπου όλα τα πράγματα διαγράφονται καθαρά. Όπου κάθε υπερβολή γίνεται αμέσως αντιληπτή και γεννάει την τραγωδία κι όπου η συνειδητοποίηση της ιδιαίτερης, αναντικατάστατης ζωής του κάθε όντος υπαγορεύει τη δημοκρατία.

8. Ποιά είναι η επίδραση της αρχαίας ελληνικής ιστορίας και μυθολογίας πάνω σου;

Η Ελληνική Μυθολογία, συμπληρωμένη κι από τις μυθολογίες άλλων λαών, αποτελεί την δική μου Αγία Γραφή. Εξάλλου η Αρχαία Ελληνική Μυθολογία δεν είναι διόλου αρχαία. Είναι ο σημερινός κόσμος κοιταγμένος ποιητικά. Δεν είναι τυχαίο που ο τίτλος ενός από τα σημαντικότερα ποιήματά μου είναι: «Πως ζούμε μυθικά μας διαφεύγει».

Η αρχαία ελληνική ιστορία μού έμαθε πως ο συνειδητοποιημένος άνθρωπος, ο ελεύθερος πολίτης, ο συντονισμένος με το συμπάντιο σύστημα (με τον Λόγο του Ηράκλειτου και τη Δίκη του Αναξίμανδρου), μπορεί να νικήσει τα δημιουργημένα από την άγνοια και την απληστία, πονηρά και τερατώδη ανθρώπινα συστήματα.

Κάιρο, 17 Νοεμβρίου 1995

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΜΙΑ ΜΕΓΑΛΗ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

(Το πρόβλημα του ΕΦΤΑ, Αύγουστος 1998)

—Κύριε Υφαντή, τον περασμένο Ιούλιο, στις επτά εβδομάδες, σε συνέντευξή σας στο κανάλι ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, άκουσα να μιλάτε για τον αριθμό 7 στη ζωή σας...

—Ε ναι, έπαιξα λίγο με τον αριθμό 7. Παρουσίαζαμε το 7ο βιβλίο μου, οπότε ο δημοσιογράφος μου είπε «ξέρετε, σήμερα έχουμε 7 εβδομάδες». Με παραξένεψε και του είπα: «Τώρα με προκαλείτε να σας μιλήσω για το 7, το ρόλο που παίζει στη ζωή μου γενικά, αλλά και τη σχέση του μαζί μου ιδιαιτέρως στο παρόν έτος που διανύουμε:

»Γεννήθηκα το '49, δηλαδή στο έβδομο έτος της έβδομης εφταετίας του αιώνα.

»Εφέτος διανύω το έβδομο έτος της έβδομης εφταετίας της ζωής μου.

»Προέρχομαι από μια επταμελή οικογένεια.

»Έχουν περάσει τρεις εφταετίες αφ' ότου εξέδωσα το πρώτο βιβλίο μου.

»Έχουν εκδοθεί μέχρι στιγμής επτά βιβλία μου.

»Γεννήθηκα στο Ζώδιο του Ζυγού, που είναι το έβδομο ζώδιο στη σειρά των Ζωδίων.

»Γεννήθηκα στις 10.10.1949. Προσθέτοντας αυτούς τους αριθμούς έχουμε άθροισμα 7.

»Έχω την ονομαστική εορτή μου στις 7 Ιανουαρίου.

»Το μικρό μου όνομα Γιάννης έχει 7 γράμματα. Το

βαφτιστικό μου Ιωάννης έχει 7 γράμματα. Το επώνυμο μου Υφαντής έχει επίσης 7 γράμματα».

—Η σχέση σας με το 7 είχε κάποιες επιπτώσεις στη ζωή σας;

—Όχι βέβαια, αλλά, βλέποντας κάποιοι μυστικιστικοί κύκλοι, αυτό το πλήθος των επτά που με κατακλύζει, με πλησίασαν, με τρόπο, για να πληροφορηθούν αν είμαι ο Αναμενόμενος. Τους είπα: «Όχι, δεν είμαι ο Αναμενόμενος. Είμαι απλώς ο Γιάννης Υφαντής και η μόνη φιλοδοξία που έχω είναι να κλείσει σύντομα ο κύκλος του λόγου, ώστε να εισέλθω και πάλι στη σιωπή. Αγαπώ άλλωστε πολύ τους στίχους του Λάο Τσε που λένε:

Όταν το έργο σου τελειώσει αποτραβήξου·
αυτός είναι ο δρόμος τ' ουρανού.

»Θα ήθελα να ζήσω, όσες μέρες, μήνες ή χρόνια μου απομένουν, μέσα στη Φύση, στην ύπαιθρο, κοντά στα άλλα όντα που δεν έχουν υποστεί την πτώση που έχει υποστεί ο άνθρωπος. Κι όταν πεθάνω επιθυμώ να με θάψουν οι φίλοι (ή να με κάψουν), σε μια ερημική, ήσυχη πλαγιά του Ολύμπου, της Αιτωλίας ή κάποιου νησιού. Και να μην αφήσουν κανένα σημάδι πάνω στο χώμα που θα με σκεπάσει. Όστε η επιστροφή μου να είναι πλήρης».

—Κύριε Υφαντή, είπατε ότι εύχεστε σύντομα να κλείσει ο κύκλος του λόγου και να σωπάσετε. Σκοπεύετε αλήθεια να σταματήσετε το γράψιμο; Μα έχετε πιστεύω πολύ σημαντικά πράγματα να δώσετε ακόμα.

—Ποιός ξέρει; Μπορεί και να τα έχω δώσει ήδη

αυτά τα πολύ σημαντικά πράγματα για τα οποία μιλάτε και να μην έχουν γίνει αντιληπτά.

—Ακούγεται συχνά τελευταία, κύριε Υφαντή, η ερώτηση αν υπάρχει σήμερα ένας ποιητής που ν' αποτελεί συνέχεια των μεγάλων μας ποιητών, Ρίτσου, Ελύτη, Σεφέρη, Καβάφη. Εσείς τί έχετε ν' απαντήσετε σ' αυτή την ερώτηση;

—Αν περιμένουν από μένα να ξαναγράψω την «Κίχλη», δεν θα το κάνω, αφού αυτή την έγραψε μια φορά ο Σεφέρης. Δεν θα ξαναγράψω λοιπόν την «Κίχλη», όπως ο Σεφέρης δεν ξαναέγραψε την «Ιθάκη», όπως ο Καβάφης δεν ξαναέγραψε τους «Ελεύθερους Πολιορκημένους», όπως ο Σολωμός δεν ξαναέγραψε τον «Ερωτόκριτο».

Ωστόσο, την απάντηση, για το «αν υπάρχει σήμερα ένας σπουδαίος ποιητής», την έδωσε εδώ και δυο χιλιάδες πεντακόσια χρόνια, ο φίλος μου ο Εμπεδοκλής ο Ακράγαντινος. Κάποιος λοιπόν πλησίασε τον Εμπεδοκλή και του είπε:

«Τι κρίμα που στην εποχή μας δεν υπάρχει ένας σοφός σαν τους σοφούς που έζησαν στις παλαιότερες εποχές».

Τότε ο Εμπεδοκλής του απάντησε:

«Κι αν υπάρχει σήμερα ένας σοφός, μπορείς να τον αναγνωρίσεις; Για να αναγνωρίσεις έναν σοφό, πρέπει πρώτα συ ο ίδιος να είσ' ένας σοφός».

Περιοδικό ΠΟΡΦΥΡΑΣ, Φθινόπωρο 2002

ΕΚ ΒΑΘΕΩΝ

(Μια συνομιλία με τον Νίκο Σιάμο,
περιοδικό ΑΠΟΨΗ, Νοέμβριος 1998)

—Γιάννη, ο Οδυσσεάς χρειάστηκε «να μεταμορφωθεί σε πέστροφα του Ασπροποτάμου / για ν' ανεβεί ως τα θρυλικά χωριά / Ραΐνα, Ποταμούλα και Φραγκόσκαλα...». Εσύ σε τί χρειάστηκε να μεταμορφωθείς για να περιδιαβείς τα μονοπάτια της ποίησης;

—Σε Οδυσσέα. Σε πολύτροπο άνδρα. Σύμφωνα με την άποψή μου, ο Οδυσσεάς άλλο δεν είναι παρά το μυθικό εγώ του ίδιου του Ομήρου. Και η Οδύσεια άλλο δεν είναι παρά το αρχέτυπο ταξίδι κάθε πολύτροπου ανθρώπου, που δεν είναι νήπιος, αλλά έχει έπος, λόγο, κατέχει δηλαδή την αντικειμενική παγκόσμια γλώσσα των αρχετύπων και δεν έχει πέσει στο επίπεδο των υποκειμενικών γλωσσών της βαβέλ. Η Οδύσεια, είναι το αρχέτυπο ταξίδι του Ποιητή.

Ωστόσο, αφού μιλάμε για μεταμορφώσεις, με οδηγό και πάλι τον Όμηρο, φτάνουμε στον Πρωτέα, στο γέροντα θαλάσσιο θεό, που ήταν γνώστης των παρελθόντων, των παρόντων και των μελλόντων πραγμάτων. Ο Πρωτέας λοιπόν, ο ίδιος ο ποιητής δηλαδή, όταν κάποιος άνθρωπος τον πλησίαζε για να τον ρωτήσει, μεταμορφωνόταν σε διάφορα φοβερά όντα, για να τρομάξει τον επισκέπτη. Αν ο επισκέπτης δεν τρόμαζε κι αντιλαμβανόταν ότι κάτω απ' όλες αυτές τις μεταμορφώσεις υπάρχει πάντα ο πρωταρχικός, αρχέγονος ένας, σήμαινε πως ήταν ικανός να σηκώσει το βάρος της γνώσης. Τότε ο Πρωτέας, ξα-

ναπαίρνοντας και πάλι τη μορφή του γέρου θεού, ήρεμα συνομιλούσε με τον επισκέπτη και του έδινε απαντήσεις στα ερωτήματά του.

—Η γνώση δεν είναι ευκόλως προσπελάσιμη. Πρέπει να περάσεις κάποιες δοκιμασίες για να την κατακτήσεις...

—Και βέβαια. Μόνο που οι δοκιμασίες αυτές δεν είναι ένα είδος τιμωρίας, αλλά ένα είδος μέτρησης των ικανοτήτων σου αφ' ενός και αφ' ετέρου ένα είδος προ-παίδειας για να ωριμάσεις και να γίνεις πλήρως ικανός, ώστε ν' αποκτήσεις την ίδια τη γνώση (που είναι το θεϊκό επίπεδο) κι όχι τα υποκατάστατα της γνώσης (που είναι το διαβολικό επίπεδο). Δες το αυτό ξεκάθαρα στις θρησκείες. Ξεκίνησαν από ισόθεους ποιητές και κατάντησαν να γίνουν ό,τι πιο διαβολικό πέρασε από τον κόσμο.

Εγώ λοιπόν, για να βαδίσω στους δρόμους της ποίησης, χρειάστηκε να γίνω πολύτροπος και πρωτεϊκός. Να το πω σωστότερα: Όντας πολύτροπος και πρωτεϊκός, δεν ήταν δυνατόν παρά να βαδίσω στους δρόμους της ποίησης.

—Στο έργο σου, Γιάννη, βρίσκω πως συναντώνται το ιερό με το ιερόσυλο, είναι αυτό αλήθεια;

Έτσι είναι, αλλά να σου το πω καλύτερα μέσ' από ένα περιστατικό: Παρακολούθησα ένα θεατρικό έργο του Λόρκα στη Θεσσαλονίκη. Στο διάλειμμα κάποιος θεατής που καθόταν στα μπροστινά καθίσματα, σηκώθηκε και κατευθύνθηκε προς εμένα, με ανοιχτό το πρόγραμμα της παράστασης. Μου το δίνει και μου λέει, δείχνοντάς μου μια φράση του προγράμματος:

«Κύριε Υφαντή, νομίζω πως σας εκφράζει απόλυτα αυτή η φράση του Λόρκα. Έχω διαβάσει όλα τα βιβλία σας. Πες τε μου είναι αλήθεια ή κάνω λάθος;»

Διαβάζω τη φράση του Λόρκα:

Πρέπει να είσαι θρήσκος και ιερόσυλος. Να συγκεντρώνεις τον μυστικισμό ενός αυστηρού γοτθικού ναού, με το θαύμα της παγανιστικής Ελλάδας. Να τα βλέπεις όλα να τα νοιώθεις όλα.

Με μεγάλη μου ικανοποίηση -δεν είχα διαβάσει ως τότε τη φράση αυτή του Λόρκα- γυρίζω στον άνθρωπο και του λέω:

«Μα είμαι αυτό ακριβώς. Μου κάνετε τώρα εσείς μέσω του Λόρκα την πιο καλή, την πιο σωστή κριτική που μου έχει γίνει».

Ο άνθρωπος, πριν φύγει πάλι για τη θέση του, φανερά χαρούμενος, ενθουσιασμένος μπορώ να πω, μου είπε:
«Είδατε που σας ξέρω; Είδατε που είχα δίκιο;»

—Αποδέχεσαι βεβαίως πως είσαι αθυρόστομος...

—Και βέβαια. Μα ας δούμε τι σημαίνει αθυρόστομος. Όντας Έλληνας, δηλαδή, ένας μη ευνουχισμένος, ένας ελεύθερα σκεπτόμενος άνθρωπος, πώς είναι δυνατόν να μην χρησιμοποιώ τη σωστή λέξη στη σωστή στιγμή; Πώς είναι δυνατόν να μην λέω τα πράγματα με το ακριβές όνομά τους;

—Είμαστε απόγονοι του Αριστοφάνη...

—Του Μεγάλου Αριστοφάνη, του Μεγάλου Διογένη, του Μεγάλου Καραϊσκάκη. Διαβάζω τώρα τις «βω-

μολοχικές σάτιρες ιερέων» του Ζακύνθιου ιερέα Νικολού Κουτούζη, που έζησε στα τέλη του 18ου αιώνα. Έξοχος, μ' έναν τέλειο ρυθμό. Χρησιμοποιεί τις λέξεις τόσο ελεύθερα όσο κι εγώ. Τα ποιήματά του έμεναν ανέκδοτα μέχρι το 1996. Δεν αποκλείεται, το ότι αποτολμήθηκε η έκδοσή τους από τις εκδόσεις «Περίπλους», να οφείλεται ως ένα βαθμό και σ' αυτή τη δική μου αθυροστομία, η οποία σόκαρε πολλούς όταν παρουσιάστηκε σ' όλο της το μεγαλείο (στα «Ποιήματα κεντήματα..» και στο «Ναό του Κόσμου») πριν λίγα χρόνια. Μια αθυροστομία βεβαίως που την έχω από μικρό παιδί. Μόνο που σιχαίνομαι την άσκοπη βωμολοχία, την κατάχρηση. Η ίδια η φλυαρία άλλωστε, είτε περιέχει βωμολοχίες είτε όχι, μ' ενοχλεί. Τί είναι αθυροστομία; Ορίζεται ως τέτοια με ηθικά κριτήρια ή με αισθητικά; Εγώ είμαι αισθητής, μα ουδόλως ηθικιστής. Η αθυροστομία που δεν σέβεται την αισθητική, αυτή, αυτή είναι καταστροφή. Το να κάνεις δήθεν ποίηση αντί να σωπαίνεις, αυτό είναι αθυροστομία που δεν σέβεται την αισθητική. Δεν σέβομαι την αισθητική σημαίνει δεν σέβομαι τους φυσικούς νόμους. Δεν σέβομαι την ηθική σημαίνει δεν σέβομαι τους τοπικούς, περιστασιακούς, κοινωνικούς νόμους, τους κατασκευασμένους νόμους των εξουσιών, του Πενθέα λόγου χάριν, που τιμωρείται στις «Βάκχες», επειδή πρεπιφρόνησε τους φυσικούς νόμους τους οποίους εκπροσωπεί ο θεός Διόνυσος. Ένας εξαιρετος πίνακας έχει αισθητική. Που σημαίνει έχει δικαιοσύνη σχημάτων και χρωμάτων. Ένας ναός δεν στέκεται όρθιος εξ αιτίας των ηθικών νόμων, αλλά εξ αιτίας των αισθητικών νόμων, που είναι κατά βάθος νόμοι φυσικοί. Εξάλλου, οι λέξεις που

χρησιμοποιώ, δεν έλειψαν ποτέ από τον λαό, από τα παραμύθια του, από τα τραγούδια του, από τις γιορτές του. Δεν έλειψαν ποτέ από τους ήρωές μας. Ο λαός δεν λέει «πέος», ο λαός δεν λέει «αιδοίον». Έχει γι' αυτά μας τα ερωτικά όργανα, διάφορες ονομασίες. Και τις χρησιμοποιεί στον κατάλληλο τόπο και χρόνο. Όταν οι λαϊκοί άνθρωποι θα χρησιμοποιήσουν τη λέξη «πέος» ή τη λέξη «αιδοίον», θα τη χρησιμοποιήσουν ειρωνικά. Ο λαός καγχάζει όταν ακούει αυτές τις λέξεις. Όμως, από την άλλη, ξέρει να τις σέβεται όταν τις προφέρει ο επιστήμων.

—Γιάννη, θέλω να σου μιλήσω εδώ και ώρα για τον αγαπημένο σου Ηράκλειτο. Μου μίλησες για τον Όμηρο, όμως είναι αλήθεια ότι κυρίως έχεις επηρεαστεί από τον Εφέσιο φιλόσοφο;

—Δεν ξέρω αν υπάρχει επηρεασμός ή συγγένεια (ένα Κινεζάκι βρίσκει το βυζί της μάνας του, μόνο του, χωρίς να έχει δει πρώτα το Ελληνάκι να κάνει το ίδιο). Εκείνο που ξέρω είναι πως στους προσωκρατικούς και κυρίως στον Ηράκλειτο, ξαναβρίσκω με χαρά, τη φυσική σκέψη, τον ελεύθερα σκεπτόμενο άνθρωπο.

—Και η Ελληνική Μυθολογία; Κάποτε είπες πως αυτή είναι η δική μας Αγία Γραφή.

—Και το ξαναλέω. Εξάλλου, μόνο αν γνωρίζουμε τη δική μας Αγία Γραφή, δηλαδή τα κείμενα των πάνσοφων Μυθογράφων μας, μπορούμε να προσεγγίζουμε σωστά, χωρίς συμπλέγματα ανωτερότητας ή κατωτερότητας, τις άγιες γραφές άλλων λαών.

—Και βέβαια συγκέντρωσες σ' ένα βιβλίο όλους τους μυστικούς της Ανατολής. Τί ήταν αυτό που σε τράβηξε στους μυστικούς της Ανατολής;

—Μου τους σύστησε ο Καζαντζάκης. Συχνά στα κείμενά του ο Καζαντζάκης αναφέρει: «Όπως λέει ένας αγαπημένος μου μυστικός της Ανατολής». Κι αυτό που λέει ο αγαπημένος στον Καζαντζάκη μυστικός της Ανατολής, είναι απλό, πανέμορφο, λυτρωτικό. Έτσι, όπου βρίσκω μυστικούς, στ' αγγλικά κυρίως, τους μεταφέρω στη γλώσσα μας, για να τους χαίρομαι εγώ, για να τους χαίρονται οι φίλοι μου. Κάποτε τα κείμενα γίνονται πολλά. Θέλουν να γίνουν βιβλίο. Εγώ τα κάνω βιβλίο. Ανήκουν σε διάφορες χώρες και σε διάφορες θρησκείες· όμως έχουν ξεπεράσει τις χώρες και τις θρησκείες αυτές και μιλούν ελεύθερα, προφέροντας τον Κοσμικό Λόγο, όπως ο δικός μας Ηράκλειτος ο Εφέσιος, όπως ο δικός μας Ζήνων ο Ελεάτης. Και βέβαια λέγονται μυστικοί, όχι επειδή κρύβουν κάτι, αλλά επειδή η εμπειρία δεν μεταβιβάζεται. Χιλιάδες τόμοι δεν μπορούν να περιγράψουν το άρωμα ενός τριαντάφυλλου, αρκεί όμως να σκύψεις πάνω σ' ένα τριαντάφυλλο, για να έχεις το άρωμα του τριαντάφυλλου. Να σκύψεις πάνω σ' ένα αληθινό τριαντάφυλλο, γιατί τα τελευταία χρόνια, γέμισε η χώρα από κάτι «ξενόφερτα» πολύ ανθεκτικά τριαντάφυλλα, τα οποία όμως δεν μοσχοβολούν.

—Γιάννη τα παραπάνω μου θύμισαν κάτι άλλο. Βρίσκεσαι στο Αγρίνιο αυτό τον καιρό, ενώ δεν είναι καλοκαίρι, Χριστούγεννα ή Λαμπρή. Πώς αυτό;

—Έπρεπε να φιαξώ στο σπίτι που μου άφησε ο πα-

τέρας μου, ένα λουτρό, μια κουζίνα, κι επίσης να περιφράξω ό,τι μου άφησε από γη. Σαν τα ζώα, και κυρίως τα άγρια ζώα, καθορίζω τον ζωτικό μου χώρο και τον τακτοποιώ.

—Χάρηκες αυτή τη δουλειά; Γιατί κάποτε διάβασα κάπου να λες ότι ο συνδυασμός χειρωνακτικής και συγγραφικής εργασίας για σένα είναι το άριστο.

—Και βέβαια χάρηκα αυτή τη δουλειά. Μ' όλο που ήμουν αναγκασμένος ώρες ώρες να συνεργάζομαι με ανθρώπους βάνουσους, χωρίς ίχνος ποιήσης. Είχα ακούσει τη φράση «να φάω συκώτι από μάστορα» και μου φαινόταν ακατανόητη, κανιβαλίστικη, υπερβολική. Και το 'φερε η Μοίρα να το κατανοήσω πλήρως. Καλόπιασμα μέχρι να κλειστεί η δουλειά, μέχρι να πάρουν όσα χρήματα χρειάζεται να πάρουν. Κ' ύστερα να τους κυνηγάς. «Έρχονται σαν αγίοι και φεύγουν σαν διαβόλοι», μου είπε ένας ξάδερφός μου. Κ' είναι ακριβώς έτσι.

Όμως υπάρχουν και οι εξαιρέσεις. Υπήρχε ο Βαγγέλης, μάστορας κι αυτός, αλλά βγαλμένος από το ελληνικό μέγας και μέγιστος που 'γινε μάγος, μάγιστρος, μαέστρος και μαΐστορας. Υπήρχαν οι τριανταφυλλιές που περιέργως άνθισαν φθινοπωριάτικα εφέτος. Και σκύβοντας σε κάποιο από τα τριαντάφυλλά τους, μούγκριζα από ευφροσύνη, σα δαμάλι που το σφάζουν ή που βρίσκεται σε οργασμό. Και το υπαίθριο λουτρό, το βράδυ, ύστερ' απ' τη δουλειά, με το λάστιχο, κάτω απ' τ' άστρα. Και τη νύχτα να νομίζω κάποτε πως ακούω τις ανάσες από τ' άλλα δωμάτια, των κοιμισμένων άλλοτε εκεί και τώρα ξενιτεμένων ή μέσα στη γη. Κι ο γάτος μου ο Νιάου. Που λείπω τρεις μήνες κι

αυτός εκεί και περιμένει. Η πείνα τον έκανε άριστο κυνηγό, όμως εκείνο που του στοιχίζει είναι η άγρια πείνα του για ανθρώπινη φιλία. Κι ο Άλλος εκεί. Ένα σκυλί παρατημένο που κατάντησε κλεφτοκοττάς και κακοποιός. Γίναμε φίλοι. Και δεν τον χωρούσε ο τόπος από αυτή τη χαρά. Κι εγώ να ξέρω πως αυτή η χαρά θα τελειώσει. Ρώτησα για εταιρείες προστασίας ζώων. Τίποτε. Πρότεινα να τον πάρουν. Τίποτε. «Τρώει κότες», μου έλεγαν. «Εσείς δεν τρώτε κότες;» τους έλεγα. Αυτοί που πεινούν, πρέπει να κρίνονται με επιείκεια. Να ερχόμαστε στη θέση του ξένου, του σκύλου, του πεινασμένου. Να ερχόμαστε στη θέση του. Μα είμαστε ήδη αυτός ο Άλλος, αλλά η αλήθεια αυτή μας διαφεύγει ή μας βολεύει να μας διαφεύγει.

Και βέβαια η ομορφιά του Ωρίωνα προς τα μεσάνυχτα, που ακολουθείται από τον αστερισμό του Κυνός. Κάποιοι μεπερδεύουν την Αφροδίτη με τον Σείριο...

—Γιάννη, φρονείς ότι ο ποιητής δύναται να ανακαλύψει ομορφιά και αλήθεια σε έναν κόσμο δύσμορφο, πολύμορφο, αν όχι άμορφο, κάποτε κυριαρχούμενο από το επίπλαστο, το δήθεν και το ψεύδος;

—Όλα που ανάφερεις, Νίκο, είναι των ανθρώπων. Ο κόσμος όμως δεν είναι μόνο των ανθρώπων. Αν δεις την αναστάσιμη ομορφιά των κυκλάμινων στις δυτικές, σκοτεινές πλαγιές των λόφων αυτό τον καιρό... Αν δεις τι έχω συγκεντρώσει φωτογραφίζοντας νυχτοπεταλούδες. Τις φωτογραφίζω, γιατί αν τις αντέγραφα απλώς, κανένας δεν θα πίστευε πως υπάρχει στα όντα πάνω γραμμένη τόση ομορφιά. Και να 'βλεπες απόψε που, ύστερα από

τόσες μέρες μόχθου, βαναυσότητας κι ακαταστασίας, τέλειωσαν όλες οι εργασίες. Μάζεψα όλα τα σκουπίδια που ήσαν γύρω από το σπίτι. Μάζεψα τις άδειες τσιμεντοσακούλες, χαρτοκούτια, βάτα, ξερόκλαδα, σάπια σανίδια, και τα έκανα σωρό. Ξεχώρισα βεβαίως τα πλαστικά -τα έβαλα σε ειδικό σάκκο και τα έδωσα στον αδερφό μου να τα φέρει στο Αγρίνιο και να τα ρίξει σε κάδους. Κι αφού τα μάζεψα όλα σωρό, πήγα και λούστηκα, κι έκαμα λουτρό, μέσα στο σούρουπο. Εξαγνίστηκα με το νερό. Κ' ύστερα παρακάλεσα τη φωτιά να εξαγνίσει το άλλο μου σώμα, τον περιβάλλοντα χώρο. Και βλέπω εκεί ανάμεσα στα άλλα δέντρα, ανάμεσα στ' ακίνητα μαύρα κυπαρίσσια, βλέπω να υψώνεται, κυματίζοντας, τ' ολόχρυσο κυπαρίσσι της φωτιάς. Ήταν πανέμορφο. Και να παίζει ο σκύλος εκεί συμμετέχοντας σ' αυτό. Κι ο γάτος εκεί, παίρνοντας χίλιες θεϊκές στάσεις.

—Άρα υπάρχουν πολλοί κόσμοι κι ομορφιές πολλές.
Δεν υπάρχει μόνο η ανθρώπινη ομορφιά κι αλήθεια...

—Μα ναι... Μα ναι...

—Είναι και η αλήθεια της Φύσης, η ομορφιά της Φύσης. Φρονείς ότι ένας τρόπος για να πλησιάσεις αυτή την ομορφιά είναι η ποίηση;

—Ναι. Καθένα απ' αυτά φέρνει το άλλο. Η ποίηση, αποκαλύπτοντας την ομορφιά της Φύσης, σε φέρνει σ' ερωτική σχέση με τη Φύση. Κι από αυτή σου την ερωτική σχέση με τη Φύση, γεννιέται ποίηση.

ΤΟ ΠΝΕΥΜΑ ΕΧΕΙ ΤΗΝ ΕΞΟΥΣΙΑ

(Αποσπάσματα από μια συνέντευξη στον Στέλιο Λουκά για την εφημερίδα ΑΓΓΕΛΙΟΦΟΡΟΣ της Θεσσαλονίκης, 1999)

.....
.....

5. Με το ένστιχτο του ποιητή που έχετε μήπως μπορείτε να μας πείτε αν είναι μακριά οι μέρες οι άνδρες, που ο Διάβολος θα γυρνά μ' ένα ασκή και θα δίνει νερό σ' όποιον πουλά σ' αυτόν την φυχή του;

Οι μέρες αυτές έχουν ήδη έρθει, αυτό όμως δεν το αντιλαμβάνονται όσοι έχουν πουλήσει την ψυχή τους και δεν υφίστανται το μαρτύριο της δίψας· το αντιλαμβάνονται μόνον εκείνοι που δεν αποδέχονται την πώληση της ψυχής τους και υφίστανται το μαρτύριο της δίψας.

6. «Άλλοι κάνουν ποιήματα / άλλοι δημόσιες σχέσεις», γράφετε στο «Κουβέντες». Πολλοί ομότεχνοί σας φροντίζουν να κάνουν και τα δυο. Εσείς;

Κανείς δεν γίνεται να υπηρετεί δύο κυρίους ταυτοχρόνως, μας λέει ο Ιησούς. Και συνεχίζω: Οι δημόσιες σχέσεις είναι τα σωληνάκια που κρατούν ζωντανά τα ονόματα κάποιων που βρίσκονται στην εντατική λόγω έλειψης αληθινού έργου. Η διαδικασία αυτή, καμμιά σχέση δεν έχει με τον αληθινό ποιητή, του οποίου η σφύζουσα από ζωή δημιουργία, ως όργιο και οργασμός, γυρεύει μετά μανίας την ολοκλήρωσή της μέσα στην κοινο-ποίηση της.

7. «Η κόλαση των ποιητών είναι η ασχήμια / γι' αυτό οι ποιητές χρειάζεται να οπλοφορούν...» Επιμένετε σ' αυτούς τους στίχους του 1976;

Δυστυχώς, ναι. Είναι τυχαίο; Ο Αισχύλος ζήτησε να γράψουν πάνω στον τάφο του, όχι πως ήταν ποιητής, αλλά ότι πολέμησε στην πρώτη γραμμή εναντίον της βαρβαρότητας.

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΣΤΗΝ «ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ»

(Μια συνομιλία με τον Βασίλη Καλαμαρά
στις 26 Σεπτεμβρίου 2002)

—Εγκαταλείψατε τη Θεσσαλονίκη, όπου ζούσατε πάνω από τριάντα χρόνια, και επιστρέψατε στην Ραΐνα της Αιτωλίας. Γιατί;

—Εγκατέλειψα αλήθεια τη Θεσσαλονίκη; Μα πότε έγινε αυτό; Η τηλεόραση ποτέ δεν ανέφερε κάτι τέτοιο. Κι αφού δεν το ανέφερε η τηλεόραση, δεν μπορεί να έχει συμβεί.

‘Οχι, δεν έφυγα από τη Θεσσαλονίκη. Απλώς νοστάλησα τις κοιλάδες της Αιτωλίας, τις ακαρνανικές ακτές και τους τόπους του Οδυσσέα. Είναι δυνατόν να έχω φύγει από τη Θεσσαλονίκη; Αλλά αν πράγματι το έκανα, αυτό θα οφείλεται στους ίδιους λόγους που έκαναν τον Ηράκλειτο να καταφύγει στα βουνά, τον Τσουάγκ Τσου να καταφύγει σε μιαν αγροικία, τον Σωκράτη να καταφύγει στην εύφορη Φθία.

—Η ελληνική επαρχία του νέου αιώνα κρατάει ακόμα το άρωμα της δεκαετίας του ’50, όταν ήσασταν παιδί;

—Θα πρέπει να πάψουμε να μιλάμε πια για «επαρχία». Θα πρέπει να μιλάμε για τα κάπως απόμακρα και συνάμα τα πιο καλά προάστια της Πρωτευόντως Επαρχίας που λέγεται Αθήνα. Βέβαια και στα προάστια αυτά το «σιδηρούν γένος» έχει κάνει τις καταστροφές του. Αλλά παραμένουν γωνιές, που δεν τις «αξιοποίησε» ο άνθρωπος (αυτή η αρρώστια του πλανήτη) κι όπου ακόμα μπο-

ρεί ο ποιητής να ζήσει την αγριότητά του, και να χαρεί το φύτρωμα ενός κρόκου ή την ανατολή του φεγγαριού.

—Η οικογένειά σας πώς δέχτηκε να μείνετε ανεπάγγελτος, ζώντας ως ποιητής;

Πώς να αντιδράσουν για την ποιητική μου κατεύθυνση και για το ανεπάγγελμα, όταν ο ίδιος ο πατέρας μου είναι ένας ραψωδός, ένας θαυμάσιος αφηγητής, και η μάνα μου με τα υφαντά της και τα τραγούδια της μ' έχει μαγέψει; Πώς ν' αντιδράσουν όταν ξέρουν ότι κάθε τυχόν παρέμβασή τους θα είναι μάταιη; Από μικρό παιδί τους είχα δείξει πως δεν υπακούω παρά μόνο στη φωνή τού μέσα μου δαίμονα. Συνάμα δε, υπήρχε και οικογενειακό προηγούμενο: Ένας θείος της μάνας μου, ο πιο περιφρονημένος συγγενής, που τον φώναζαν Ταμπουρλογιάννη. Πιστεύω ότι του μοιάζω κάπως. Αν και μόνο ακουστά έχω γι' αυτόν. Που δεν ήθελε να κάμει οικογένεια, γιατί έλεγε, είναι έγκλημα να φέρνει κανείς κι άλλους ανθρώπους σ' αυτό τον φοβερό κόσμο. Που δεν είχε μόνιμη κατοικία. Που εργαζόταν εδώ κι εκεί και κοιμόταν όπου εύρισκε. Μα ήταν φημισμένος κι εξαίρετος χορευτής. Τον έλεγαν Ταμπουρλογιάννη από την αγάπη που είχε στα όργανα, στα «ταμπούρλα», στο χορό.

*Αδυνατούσε να βαδίσει των ανθρώπων την οδό
κι έγιν' εν τέλει ένας χορευτής μπρος στο Θεό.*

Όταν θυμάμαι αυτούς τους στίχους του Έλιοτ, δεν γίνεται να μην τους συνδέσω μ' αυτόν τον παππού και την δική μου παράξενη μοίρα.

—Η πρώτη σας ποιητική συλλογή «Μανθρασπέντα» εκδόθηκε κατόπιν συστάσεως του Μάνου Χατζηδάκι στα «Τραμάκια» του Γιώργου Κάτου και του Καλοκύρη. Έγινε δεκτή με θετικά σχόλια από τον Ελύτη, τον Γκάτσο και τον Ρίτσο. Σας κόστισε αυτή η πρόωγη αναγνώριση;

—Ένοιωσα τον κίνδυνο να μπει φως στο γόνιμο σκοτάδι όπου βρισκόταν ο σπόρος μου. Όσο μπορούσα κρυβόμουν. Ο Γιάννης Μαρκόπουλος χρειάστηκε να έρθει ψάχνοντας στο σπίτι μου να με βρει. Ο Χατζηδάκις που είχε μελοποιήσει τα ποιήματα «Ζωγραφιές στην Άνω Πόλη», επανειλημμένως μου είπε να περάσω από το σπίτι του να μου τα παίξει στο πιάνο, να συνεχίσουμε και να κάνουμε ένα δίσκο με τον τίτλο «Εις μνήμην Διονυσίου Σολωμού». Κι εγώ συνεχώς (και βλακωδώς βέβαια) όλο το ανέβαλα.

Το «Μανθρασπέντα» (πράγμα που συνέβη και με όλα τ' άλλα μου βιβλία) δεν έγινε δεκτό απλώς «με θετικά σχόλια». Ενθουσίασε. Θυμούμαι την πρώτη φορά που αντάμωσα με τον Ρίτσο. Μου λέει: «Γιάννη μου, το βιβλίο σου μ' ενθουσίασε τόσο πολύ, που μου ερχόταν ν' ανοίξω το παράθυρο και να φωνάξω δυνατά «επιτέλους εγεννήθη ποιητής». Κι επειδή ντρεπόμουν να το κάνω αυτό, άρχισα να παίρνω στο τηλέφωνο όλους τους φίλους και να τους διαβάζω ποιήματά σου για να μοιραστώ μαζί τους τη μεγάλη μου χαρά».

Και βέβαια ο ενθουσιασμός αυτός, και οι κριτικές που ήσαν σχεδόν όλες από επαινετικές έως υμνητικές, όπως ήταν φυσικό προκάλεσαν φθόνο και συνειδητή, συστηματική αποσιώπηση, συνδυασμένη με καταλήστευση

του έργου μου, αλλά και με την απόδοση σε μένα λόγων και πράξεων που δεν είχαν καμμιά σχέση με μένα. Έφτασαν στο σημείο, ερήμην μου, να βάλουν τ' όνομά μου κάτω από ένα δημοσίευμα (εναντίον του Ρίτσου) εντελώς άγνωστο σε μένα. Όλα αυτά βεβαίως με τη σειρά τους έφεραν αντιδράσεις: Ο Χριστιανόπουλος, ο Πετρόπουλος, ο Κούρτοβικ, ο Σουρούνης ή ο Ραπτόπουλος λ.χ., εξέφρασαν έντονα και ποικιλοτρόπως τη διαμαρτυρία τους για τον πόλεμο αυτόν που μου γίνεται. Και που τον είχε προβλέψει ο Ρίτσος: «Είσαι αληθινός ποιητής και γι' αυτό, να το ξέρεις, θα σε πολεμήσουν πολύ», μου είπε κάποτε.

—Πιστεύετε ότι ανήκετε στους ποιητές που ως άλλοι μύστες ιερουργούν φέρνοντας στο φως τα άδυτα των αδύτων;

—Τα μυστήρια είναι τα γραπτά των ποιητών πριν ακόμα εφευρεθεί η γραφή. Οι μόνοι λοιπόν αληθινοί μύστες ήσαν οι ποιητές. Κάποιοι με κατατάσσουν στους μύστες ποιητές. Δεν ξέρω. Εκείνο που εγώ με σιγουριά ξέρω είναι πως, είμαι τόσο σημαντικός, όσο ο καθένας και το κάθε τι, και συνάμα, τόσο ασήμαντος, όσο ο καθένας και το κάθε τι.

—Τα ποιήματά σας αντλούν τη θεματογραφία τους από τα στοιχεία της Φύσης: Ο ήλιος, το νερό, το πράσινο της υπαίθρου είναι τα επαναλαμβανόμενα μοτίβα της ποιήσεώς σας.

—Όλο αυτό που λέτε (μ' εξαίρεση το πράσινο της υπαίθρου που μας πάει στον χαζοχαρούμενο ρομαντισμό),

κάποιος (νομίζω ο Κούρτοβικ) το απέδωσε με πολύ ακρίβεια, λέγοντας ότι: «Την ποίηση του Υφαντή την διατρέχει ένας φυσιοκρατικός μυστικισμός». Όμως μην λησμονάτε ότι ένα από τα κυρίαρχα στοιχεία της ποιησέως μου είναι ότι εμπεριέχει τη μυθολογία της μηχανής, της τεχνολογίας και της επιστήμης. Σόμπα, τηλεόραση, τρένο, μοτοσυκλέτα, αυτοκίνητο, ραντάρ, τηλέφωνο, ποδήλατο, φωτογραφική μηχανή, κινηματογράφος, κομπιούτερ, γκαζάκι, γραφομηχανή, ηλεκτρισμός, χάπια, βιολογία, γεωμετρία, μαθηματικά, χημεία, αστροφυσική, συμμετέχουν στην ποιητική μου μυθολογία σε πολύ μεγάλο βαθμό. Μα πάνω απ' όλα, όπως παρατηρεί ο φίλος μου Διονύσης Καρατζάς, και άλλοι όπως η Βουλγάρρα κριτικός Τσβετάνκα Ελένκοβα, το κυρίαρχο στοιχείο στα ποιήματά μου είναι ο καθρέφτης.

—Παρατηρώ ότι είστε συγκριτικός στον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζετε τις θρησκείες του κόσμου. Ακολουθείτε το κλωνάρι εκείνο που κρατάει από τη μυστική θεολογία και τη μυστική όραση της πραγματικότητας.

—Ένας αρχαίος σαν κι εμένα δεν γίνεται να κλειστεί σε κάποια θρησκεία, κάποιο κόμμα, κάποια εταιρεία μυστική ή φανερή, κάποια οργάνωση, ούτε καν σ' εταιρείες λογοτεχνικές. Αφότου αναγεννήθηκα από το ακάνθινο στεφάνι μου, από την ακάνθινη μήτρα του Ήλιου, όπως η Αθηνά από το κεφάλι του Δία, κι έγινα «η Νύχτα, μ' όλα της τ' άστρα, ολάνθιστη σιωπή», πώς θα μπορούσα να χωρέσω στα ανθρώπινα συστήματα και μαντριά; Μπορείς να κλείσεις στο κλουβί την αστραπή;

—Ένα κομμάτι ωστόσο της ιδιοσυγκρασίας σας είναι σατιρικό, ανατρεπτικό, χλευαστικό. Καταφέρεσθε εναντίον της λογοτεχνικής πιάτσας και των λογοτεχνικών περιοδικών. Έχετε γράψει «Στα περιοδικά τους δεν με βάζουν πια», ή «Άλλοι φοβούνται τα γραφτά μου / άλλοι τον πούτσο μου / ο κύριος Κλίκας τα φοβάται και τα δυο».

—Έχω εκδώσει εννιά βιβλία. Ένα, το πιο μικρό από αυτά, σατιρίζει, σαρκάζει, καταγγέλλει. Το βιβλίο αυτό αγαπήθηκε πολύ και μισήθηκε πολύ. Φέρνει σε δύσκολη θέση τους φθονερούς, τους δήθεν, τους ψεύτικους· συνάμα όμως φέρνει ευφορία, υγεία, ευφροσύνη κι εκρηκτικό γέλιο στους γενναίους και στους αληθινούς. Είναι ο καθρέφτης που κρατά η αθωότητα μπροστά στο τέρας σαν το μόνο όπλο να το αντιμετωπίσει.

Μα πώς αλλιώς να γίνει; Μεταφέρω πάνω στο καρβάνι των ποιημάτων μου την Ομορφιά, μέσ' από την έρημο. Μου επιτίθενται ληστές. Τί θα κάνω; Θα μείνω με σταυρωμένα τα χέρια; Ο Ηράκλειτος κι ο Χριστός τί έκαναν; Ο Αριστοφάνης, ο Διογένης, ο Καραϊσκάκης, τί έκαναν;

—Στο τελευταίο σας βιβλίο, «Αρχέτυπα», δείχνετε κι άλλη μια πλευρά σας, αυτή του καλλιτέχνη που αναγνωρίζει μορφές τέχνης εντός της ίδιας της φύσεως. Είναι συνθέσεις στο περιθώριο της ποιήσεώς σας κάτι σαν ανάπαυλα;

—Από το πρώτο κιόλας βιβλίο μου, παίζοντας πάντα, κι οδηγούμενος από το πολύτροπον της φύσεώς μου, ανάμεσα στα άλλα μου ποιήματα, είχα και ποιήματα από αυτά που ονομάζονται «οπτικά». Ακόμα και τα γράμματα της αλφαβήτας αντιμετωπίστηκαν (από το 1970 ακό-

μα) ως γεωμετρικά σχήματα, ως μορφές, ως ποιητικές οντότητες. Τα αρχικά του ονόματός μου λ.χ., το Γ και το Υ, γίνονται όντως το ΥστερόΓραφό μου, αφού το Υ γίνεται φούρκα όπου κρεμώ «το σακκάκι μου» και το Γ κρεμάλα όπου κρεμώ «το κορμάκι μου». Η τελεία, που σε κανένα σχολείο του κόσμου δεν διδάσκεται, γίνεται ολόκληρη πραγματεία, αρχή και τέλος των πάντων. Πράγματα ευτελή κι ασήμαντα, μόλις τ' αγγίξει η αίσθηση της αλληλουχίας των πάντων (την οποία ο ποιητής έχει στον ύψιστο βαθμό ανεπτυγμένη), μεταμορφώνονται σε μυθικά όντα κι αιώνια σύμβολα.

Η παπαρούνα γίνεται αρχαίος βασιλιάς, αλλά και κόκκινο σεντόνι που πάνω του έχει κεντημένα τα σύμβολα-όργανα του έρωτα και του θανάτου. Τα έντομα αποκαλύπτουν τα σήματα, τους μυστικούς χάρτες, τις μάσκες και τα αρχέγονα πρόσωπα που κουβαλούν πάνω τους. Πάνω στο πλευρό ενός ψαριού ανακαλύπτω το «Αρχέτυπο Θυσίας Ηλιακού Λόγου», τη μαγική περγαμηνή όπου ο λόγος-ήλιος γίνεται λόγια-φως. Η σπείρα ξαναβρίσκει την αρχή της και γίνεται η αενάως αυτοτροφεύμενη ενέργεια, ήτοι η Διαρκής Αστραπή.

Το βιβλίο «Αρχέτυπα», εν τέλει, δεν είναι μια ανάπαυλα, αλλά ένα παιχνίδι σοβαρό· είναι μια μετάβαση από την όραση στην Εν-όραση κι ακόμα, μια εισαγωγή στο Βιβλίο του Κόσμου.

**ΣΥΝΟΜΙΛΙΕΣ
ΜΕ ΜΙΚΡΑ ΠΑΙΔΙΑ**

ΤΟ ΠΑΡΑΜΥΘΙ ΤΟΥ ΤΙΠΟΤΕ

Εγώ και η Αριάδνη, Αύγουστος του '94, είμαστε στο σπίτι του φίλου μας του Χρυσόστομου Ντανάκα, αρχιμανδρίτη, στη Νίκαια του Πειραιά. Κάποια στιγμή η Αριάδνη προς εμένα:

—Μπαμπά, πες μας ένα παραμύθι.

—Ποιό παραμύθι να σας πω;

—Ένα που να μην το έχεις πει ποτέ.

Ο Χρυσόστομος, μ' ένα χαμόγελο σχεδόν κρυμμένο, κουνώντας ελάχιστα το κεφάλι, μου ένευσε, σα να μου έλεγε: Κάνε το, εμείς είμαστε παιδιά, θέλουμε και τα παραμύθια μας.

Τότες εγώ άρχισα να λέω, χωρίς να ξέρω πού θα βγω:

Είπε το Τίποτε: «Έτσι τίποτε που είμαι, έρημο και αόρατο σαν το Θεό, τί να κάνω; Τουλάχιστον ας γίνω ποντίκι. Κι έγινα λοιπόν ποντίκι.

»Αλλά, μόλις έγινα ποντίκι, με κυνηγούσε η γάτα. Τότε; Τί να κάνω; Σκέφτηκα, σκέφτηκα. Στο τέλος λέω, αφού με κυνηγά η γάτα, θα γίνω κι εγώ γάτα.

»Αλλά μόλις έγινα γάτα, το πρώτο σκυλί που συνάντησα άρχισε να με κυνηγά. Και το δεύτερο σκυλί που συνάντησα, το ίδιο.

»Α, σκέφτηκα τότε, αφού σαν είμαι γάτα με κυνηγούν οι σκύλοι, τότε θα γίνω κι εγώ σκύλος.

»Μόλις όμως έγινα σκύλος, με κυνηγούσε τ' αφε-

ντικό και μ' έδερνε, μ' έδερνε το αφεντικό κι όλο το σόι τ' αφεντικού, όλος ο κόσμος. Τότες τί να κάμω; Έγινα κι εγώ κόσμος, έγινε δηλαδή αφεντικό.

»Αλλά μόλις έγινε αφεντικό, άρχισε να με κυνηγά η αρρώστια. Εμ, να δεις κι εγώ τι θα κάνω, είπα: Θα γίνω κι εγώ αρρώστια. Κι έγινε αρρώστια.

»Μόλις όμως έγινε αρρώστια, καλέ, με κυνηγούσανε οι γιατροί. Πω πω, τι κακό. Τι να κάνω κι εγώ λοιπόν, έγινε γιατρός.

»Αλλά και γιατρός που έγινε, πέθανα από συγκοπή. Πέθανα και μ' έτρωγε το χώμα. Τότες; Εμ, έγινε κι εγώ χώμα.

»Αλλά και χώμα που έγινε δε γλύτωσα. Μ' έτρωγαν τα ποντίκια, δηλαδή, ήρθαν και με γέμισαν τρύπες. Τί να κάνω λοιπόν; Να γίνω πάλι ποντίκι; Ήξερα πολύ καλά τι με περιμένει. Θα γίνω, είπα, τρύπα. Ποιος άλλωστε, σκέφτηκα, θα καταδεχτεί ν' ασχοληθεί με μια τρύπα; Έγινα λοιπόν τρύπα και ησύχασα».

Ντανάκας: Χαμογελώντας, κ' ύστερα σοβαρά:

—Ποιό είναι το κοίταγμα αυτής της τρύπας προς τον κόσμο; Πώς μας βλέπει;

—Είναι το κοίταγμα της Σφίγγας, μ' ένα χαμόγελο μόλις ορατό, μ' ένα ελαφρά ειρωνικό χαμόγελο, που λείει, ξέρω την αρχή και το τέλος όλων των πραγμάτων. Τί τρέχετε; Τί φιλοδοξείτε; Σας περιμένει πάντα το ίδιο, είστε η σκόνη που σηκώνεται γύρω μου.

—Και το περίφημο χαμόγελο της Τζιοκόντας; Είναι ίδιο με το χαμόγελο της Σφίγγας; Σημαίνει τα ίδια πράγματα;

—Η Τζιοκόντα δεν είναι ακριβώς το ίδιο. Η Τζιοκόντα μοιάζει να 'χει χάψει ένα ποντίκι και για να κρύψει αυτό που κάνει καθώς καταπίνει το ποντίκι, προσπαθεί να χαμογελάσει... Επιμένω στη Σφίγγα.

—Λέγε μας, λέγε μας για τη Σφίγγα Γιάννη, λέει ο Χρυσόστομος.

—Ε, δεν είναι τυχαίο που η Σφίγγα αποτελείται από τα τέσσερα ζώα των Ευαγγελίων που μας κάνουν τον θεάνθρωπο-Κόσμο. Κορύφωση της ανθρωπότητας, σκοπός όλων των θρησκειών, ήταν ο θεάνθρωπος, δηλαδή η Σφίγγα, μ' αυτό το χαμόγελο, πάνω από την παροδικότητα των πάντων, πάνω από τη ματαιότητα των πάντων, τη ματαιότητα που κι αυτή είναι μάταιη.

—Ναι έτσι, έτσι είναι, πω πω... ε Αριάδνη; Εσύ τί λες;

—Εμένα μου άρεσε το παραμύθι, λέει η Αριάδνη. Αυτό δε σημαίνει βέβαια πως δεν μου αρέσει η Τζιοκόντα ή πως δεν μου αρέσει η Σφίγγα.

---

* Ένας από τους δυο τρεις σημαντικότερους ανθρώπους που συνάντησα στη ζωή μου. Φίλος μου αφ' ότου ήμουν 15 χρόνων. Από το στόμα του πρωτοάκουσα στίχους του Σεφέρη και του Καβάφη.

Με τον Χρυσόστομο βλεπόμαστε κάθε δυο ή τρία χρόνια. Του τηλεφωνώ. Με περιμένει. Κι αφού πρώτα μου προσφέρει γλυκό, ρακί και καφέ, κάθεται απέναντί μου και λέει: «Λοιπόν, πάνω σε κείνο που λέγαμε...». Και συνεχίζουμε τη συζήτηση εκεί που την αφήσαμε πριν δυο ή τρία χρόνια, σα να είχαμε διακόψει πριν από δυο λεπτά.

ΤΑ ΘΑΥΜΑΤΑ

Ρώτησα κάποτε τον Χρυσόστομο:

—Σαν ιερωμένος, θα ξέρεις κάποια πράγματα καλύτερα από μένα, θα έχεις κατασταλάξει. Γίνονται θαύματα; Είδες αρρώστους να γίνονται καλά;

—Όλα που ονομάζουν θαύματα, γίνονται έτσι στο ημίφως, ποτέ καθαρά πράγματα. Είδα παράλυτους, ή ψυχοπαθείς, να γίνονται καλά. Όμως ποτέ ένας που του έλειπε το χέρι ή το πόδι, να αποχτήσει ξάφνου χέρι ή πόδι.

—Που σημαίνει;

—Που σημαίνει ότι ονομάζουν θαύμα τις ενέργειες της υποβολής. Δηλαδή μ' ένα σοκ αρρώστησε κάποιος, παρέλυσε ή έχασε την ψυχοδιανοητική του ισορροπία. Κι έρχεται τότε ένα άλλο σοκ, από λόγια υποβλητικά μέσα στη λειτουργία, το δέος, την εμπιστοσύνη, κι αποκαθιστά την κλονισθείσα ισορροπία.

—Δηλαδή αυτό που λέει κι ο Παπαδιαμάντης σ' εκείνο το διήγημα με τον αγά και τη γυναίκα που τον θανάτωσε;

—Ακριβώς. Έπρεπε να συναντήσει τον αγά, να του πει με τρόπο πως είναι άρρωστος, να ρίξει μέσα του το σπόρο της αμφιβολίας, δηλαδή της αρρώστιας. Ύστερα το πράγμα προχώρησε μόνο του. Η αμφιβολία έφερε ανορεξία κι αϋπνία στον αγά. Η ανορεξία και η αϋπνία κλόμισαν την υγεία του. Ο κλονισμός πολλαπλασίασε την υποβολή κι έφερε σε σαράντα μέρες το θάνατο.

—Ωστε λοιπόν τα μάγια είναι υποβολή.

—Ναι. Και ίσως γι' αυτό, όσες (ή όσοι) κάνουν μάγια με σαπούνι και καρφίτσες λόγου χάριν, φροντίζουν να μην κρύψουν καλά το σαπούνι. Το κρύβουν μεν, αλλά έτσι που ο άλλος να το βρει οπωσδήποτε. Πρέπει να το βρει, γιατί μόνο αν το βρει θα του μπει το σαράκι, η έγνοια, για να φτάσει από την έγνοια στην αϋπνία και στην ανορεξία κι από κει στην αρρώστια και στο θάνατο.

—Υποβολή λοιπόν τα μάγια, υποβολή τα θαύματα.

—Νομίζω, ναι.

—Ν' αφήσουμε κι ένα μικρό ποσοστό στον αγνωστικισμό; Σ' εκείνο που ίσως δεν ξέρουμε;

—Γιατί όχι;

Η ΑΡΠΑ

(Βασιλέως Γεωργίου 34, έβδομος όροφος,
Θεσσαλονίκη, 1990)

Όταν την έβαζαν στο σπίτι απ' τη μεγάλη πόρτα, προσεχτικά τη σπρώχνανε, ανακρατώντας τη. Κι έμοιαζε ίδιος να 'ναι ο Δούρειος Ίππος. Κι όπως τη γύριζαν αργά μου φάνηκε πως είδα, το μυθικό καράβι, την Αργώ. Όμως μες στον καθρέφτη όταν πέρασε, «σίγουρα» είπα «είναι δράκοντας». Και ύστερα, καθώς στεκότανε εκεί μέσα στην κάμαρα, ήταν Ιέρεια Μεγάλη ή σωστότερα, Δέσποινα ήταν των Ολύμπιων Δωμάτων. Το άγαλμα της Ιλιάδας ήταν, ή, κολώνα στο ναό της Ιφιγένειας, της Ινώς, της Ιοκάστης· ήτανε το Ι, του ονόματός μου, υψηλό, με τη φτερούγα του.

Πήγε η Άννα κάθισε σιμά της κι ως την άγγιζε, η άρπα έμοιαζε αγγέλου αργαλειός.

Τριγύρω χαμηλά ή κρεμασμένα τ' άλλα όργανα: Τα φαλλικά, τα θηλυκά κι ακόμα, τα πολυόμματα, τα εξαπτέρυγα, τα χερουβείμ. Κι εκεί στη μέση τους η άρπα, ο Αρχάγγελος.

ΣΧΟΛΙΟ:

Πρώτη φορά που άκουσα τον ήχο της, ήταν στον Γλαρόκαβο, στο Ωμέγα της θάλασσας όπως ονόμαζα τον Γλαρόκαβο, καθώς η θάλασσα μπαίνοντας στην ξηρά σχηματίζει ένα Ωμέγα που έχει απέναντί του το Άλφα του Άθωνα.

Εκεί στην αμμουδιά του Γλαρόκαβου καθόμουν, παρέα με τον εξάχρονο φίλο μου τον Απόστολο, τον γιο της Αναστασίας. Εγώ διάβαζα κι αυτός αποθαύμαζε την ομορφιά των βρεγμένων χαλικιών που κολούσαν στην παλάμη του, καθώς τα σήκωνε ψηλά, κι έλαμπαν δροσερά (πράσινα και λευκά και βυσσινιά, κίτρινα, μαύρα, κόκκινα και γκριζα) στο φως του ήλιου που βασίλευε. Κι άξαφνα μου λέει:

—Γιάννη, άκουσες ποτέ σου άρπα;

—Όχι, του είπα.

—Άκουσε λοιπόν τώρα. Και πήρε μια χούφτα χαλίκια, όπως του έτυχαν, διαφόρων χρωμάτων και μεγεθών, και τα έσπειρε πάνω στο κρυστάλλινο κύμα που έφτασε μπροστά μας ήσυχο και σχεδόν βουβό. Πλομ, πλιμτ, πλοντ, πλουντ, πολ, πλιτ, πλιντ.

—Για ξανακάμε το, Απόστολε, του είπα, ενθουσιασμένος. Και το έκαμε. Ξανά και ξανά, άλλοτε γρηγορότερα, άλλοτε πιο αργά. Και μου 'τυχε λοιπόν το έξοχο αυτό συμβάν. Ν' ακούσω άρπα πρώτη μου φορά, έτσι όπως την έπαιζε, σπέρνοντας βότσαλα στη θάλασσα, ένα παιδί.

ΜΕ ΤΟΝ ΔΗΜΗΤΡΗ Σ., 6 ΧΡΟΝΩΝ, ΠΟΥ ΚΑΤΕΛΗΞΕ ΝΑ ΓΙΝΕΙ ΓΑΛΛΕΣΙΑΣ

1

—Δημήτρη, εσύ που κάνεις τον έξυπνο και τον σοφό, θέλω να μου πεις, πόσα ψάρια έχει η θάλασσα.

—Πόσα ψάρια έχει η θάλασσα; Όσα έχει.

—Τι «όσα έχει»;

—Ε, να, ακριβώς όσα έχει.

—Μπαγάσα, με κόλλησες στον τοίχο. Αλλά γιατί κατά τη γνώμη σου τα ψάρια δεν φορούν ρούχα όπως εμείς οι άνθρωποι;

—Ε γαμώ το, γιατί είναι ψάρια.

—Εντάξει, εντάξει, μη θυμώνεις. Θέλω τώρα να μου πεις κάτι άλλο:

Γιατί κοιμάσαι κάθε βράδυ;

—Γιατί κοιμάμαι κάθε βράδυ; Για να 'ρχεται γρήγορα το πρωί.

2

—Δημήτρη, πότε έγιναν τα βουνά;

—Έγιναν πριν γεννηθώ εγώ, πριν γεννηθείς εσύ, πριν από την άνοιξη, πριν από το καλοκαίρι, πριν από το φθινόπωρο, πριν από τον χειμώνα.

—Και τα σπίτια; Πότε έγιναν τα σπίτια;

—Τα σπίτια τα 'φκιασαν οι άνθρωποι... τώρα... χτες...

—Και τα ποτάμια;

—Τα ποτάμια κ' οι λίμνες υπήρχαν από πάντα...
Να σε ρωτήσω κι εγώ κάτι;

—Μα ναι, αφού συζητούμε, θα ρωτάω κι εγώ θα ρωτάς κι εσύ. Ό,τι θέλουμε κάνουμε. Πες μου:

—Ξέρεις ποιο είναι το μεγαλύτερο ζώο στις λίμνες;

—Όχι, δεν ξέρω, θα πρέπει να το ερευνήσω... να το σκεφτώ...

—Να σου πω εγώ; Το Τέρας του Λοχνές. Γι' αυτό δεν πρέπει να κολυμπάμε ποτέ στις λίμνες... Και στη θάλασσα ξέρεις ποιο είναι το μεγαλύτερο ζώο;

—Ποιό είναι;

—Ο ξιφιάς.

—Και στην ξηρά;

—Στην ξηρά; Ο λύκος.

—Και στον ουρανό;

—Στον ουρανό δεν υπάρχουν ζώα, στον ουρανό υπάρχουν μόνο οι καλοί κόσμοι.

—Δηλαδή;

—Αυτοί που αγαπάει ο Θεός και τους πηγαίνει στον παράδεισο.

—Ο παράδεισος είναι στον ουρανό;

—Ναι. Εκεί πάνε οι καλοί, ενώ οι κακοί πάνε στην κόλαση.

—Και η κόλαση πού βρίσκεται;

—Μακριά, πολύ μακριά.

—Και δεν μου λες, Δημήτρη, τα λιοντάρια πού πάνε; Στην κόλαση ή στον παράδεισο;

—Ούτε στην κόλαση ούτε στον παράδεισο. Τα λιοντάρια πάνε στη ζούγκλα.

—Και τα πρόβατα;

—Τα πρόβατα;... Στην Ελλάδα.

—Δεν πάνε στον ουρανό τα πρόβατα;

- Όχι.
- Και πού βρίσκουν γάλα οι καλοί κόσμοι;
- Δεν ξέρω.
- Δημήτρη, εγώ επιμένω πως έχει ζώα ο ουρανός· ποιό είναι το ομορφότερο ζώο στον ουρανό;
- Ο Θεός.
- Τον είδες ποτέ σου το Θεό;
- Όχι.
- Τότε πώς λες ότι είναι το ομορφότερο ζώο στον ουρανό;
- Τότε ρωτώ εγώ εσένα να μου πεις ποιο είναι το ομορφότερο ζώο στον ουρανό.
- Ο Ήλιος, βρε Δημήτρη.
- Α, ναι, ο Ήλιος... όχι ζώο, αλλά... ναι, ναι, ο Ήλιος είναι το ομορφότερο ζώο στον ουρανό. Έχει κι αγκάθια ο Ήλιος, Γιάννη, ξέρεις...
- Ναι, έχει κι αγκάθια, τις ακτίνες του.
- Σαν το σκαντζόχοιρο.
- Ναι, σαν το σκαντζόχοιρο, ένας χρυσός σκαντζόχοιρος είναι ο Ήλιος ή... ένας χρυσός αχινός...
- Έχω δει σκαντζόχοιρο, είναι μικρό ζώο που έχει πολλά αγκάθια στο κορμί του και τρώει σταφύλια.
- Και το χειμώνα πού τα βρίσκει τα σταφύλια;
- Χμ... σε κονσέρβες.

3

- Γιάννη, αυτό ποιό χωριό είναι;
- Το Ασβεστοχώρι
- Α, το Ασβεστοχώρι.
- Και γιατί το λένε Ασβεστοχώρι, Δημήτρη;

- Γιατί έχει ασβέστη.
- Και τον ασβέστη γιατί τον λένε ασβέστη;
- Γιατί είναι άσπρος.
- Μα και το γιανούρτι είναι άσπρο, αλλά δεν το λένε ασβέστη.
- Αν τον ασβέστη τον έλεγαν γιανούρτι, θα τον έτρωγαν τα ποντίκια.

4

- Δημήτρη, τί θα προτιμούσες να είσαι, ποτάμι ή δρόμος;
- Ποτάμι.
- Ποτάμι ή βουνό;
- Βουνό.
- Βουνό ή λίμνη;
- Βουνό.
- Βουνό ή σύννεφο;
- Σύννεφο.
- Σύννεφο ή λίμνη;
- Λίμνη.
- Λίμνη ή ψάρι;
- Λίμνη.
- Λίμνη ή καθρέφτης;
- Καθρέφτης.
- Καθρέφτης ή δαχτυλίδι;
- Καθρέφτης.
- Καθρέφτης ή αστραπή;
- Καθρέφτης.
- Καθρέφτης ή Ήλιος;
- Ήλιος.

- 'Ηλιος ή λουλούδι;
- 'Ηλιος.
- 'Ηλιος ή μυρμήγκι;
- 'Ηλιος.
- 'Ηλιος ή κόκκορας;
- Κόκκορας.
- Κόκκορας ή άγγελος;
- Κόκκορας.
- Κόκκορας ή θεός;
- Κόκκορας.
- Κόκκορας ή ο εαυτός σου;
- Κόκκορας.
- Γιατί σου αρέσει τόσο πολύ να είσαι κόκκορας;
- Για να 'χω χρωματιστά φτερά.
- 'Όμως τί προτιμάς να είσαι, κόκκορας ή γαλαξίας;
- Τί είναι ο Γαλαξίας;
- Ο Γαλαξίας είν' ένα ποτάμι στον ουρανό, που έχει χιλιάδες ήλιους, χιλιάδες φεγγάρια, χιλιάδες ψάρια και καθρέφτες και κοκκόρους.
- Γαλαξίας θέλω να είμαι, γαλαξίας.
- Γαλαξίας ή θεός;
- Γαλαξίας.
- Γαλαξίας ή ο εαυτός σου;
- Γαλαξίας, τίποτε άλλο, γαλαξίας.

Περιοδικό BEST SELLER, τεύχος 20, Ιαν. - Φεβρ. 1999

ΜΕ ΤΗΝ ΑΡΙΑΔΝΗ 4 ΚΑΙ 5 ΧΡΟΝΩΝ, ΠΟΥ ΗΘΕΛΕ ΝΑ ΜΑΘΕΙ ΤΙ ΘΑ ΓΙΝΩ ΟΤΑΝ ΜΕΓΑΛΩΣΩ

1

—Πόσο μεγάλο είναι αυτό το χωράφι του θείου
Φώτη μπαμπά;

(Υποψιάζομαι πως δεν γνωρίζει τις μονάδες μέτρη-
σης των εκτάσεων. Εν τούτοις απαντώ σα να τις γνωρί-
ζει).

—Πέντε ή έξι στρέμματα.

—Κι ο ουρανός, μπαμπά, πόσα στρέμματα είναι;

—Δεν ξέρω, κανένας δεν το ξέρει αυτό, ο ουρανός
είναι απέραντος, αμέτρητος, δε μετριέται, δε γίνεται να
μετρηθεί.

—Ο ουρανός δεν είναι απέραντος, ο ουρανός όταν
πεθαίνουμε, μπαμπά μου, δεν υπάρχει.

—Δηλαδή; Εξήγησέ μου τι θέλεις να πεις.

—Να, ο ουρανός μπαμπά, όταν πεθαίνουμε, δεν εί-
ναι παρά μόνο ένα πανί, ένα γαλάζιο σεντόνι.

2

—Ποιό είναι το βουνό αυτό μπαμπά;

—Ο Όλυμπος, δεν τον γνώρισες;

—Ο Όλυμπος; Και πού είναι οι θεοί και δεν τους
βλέπουμε;

—Είναι μες στις σπηλιές και στα παλάτια τους, δε
φαίνονται από τόσο μακριά, έχει βλέψεις και σύννεφα.

—Κι ο Χριστός; Πού κατοικεί αυτός; Δεν κατοικεί στον Όλυμπο αυτός;

—Καλά δεν ξέρω. Επειδή ο Χριστός είναι θεός νεότερος, μπορεί να κατοικεί στον Όλυμπο μπορεί και όχι.

—Αυτός, μπαμπά, θα κατοικεί στο ουράνιο τόξο.

—Ίσως να κατοικεί στο ουράνιο τόξο, δεν το ξέρω.

(Λίγη σιωπή. Και ύστερα):

—Δε μου λες, μπαμπά, ποιούς λέμε χριστιανούς;

—Αυτούς που αγαπούν το Χριστό περισσότερο από τους άλλους θεούς.

—Μπαμπά, τα δέντρα είναι χριστιανοί;

—Όχι. Τα δέντρα αγαπούν εξ ίσου όλους τους θεούς και συνάμα δεν αγαπούν κανέναν. Τα δέντρα δεν ενδιαφέρονται για τους θεούς, τους αρκεί που είναι δέντρα, με τις ρίζες τους, τα φύλλα τους, τα άνθη, τους καρπούς τους, δε χρειάζονται θεούς.

—Κι ούτε να περπατούν θέλουν τα δέντρα.

—Κι ούτε να περπατούν. Έχουνε φτάσει εκεί που πρέπει. Τώρα ζουν, αυτό που είναι, μέσα στις εποχές, μες στα γυρίσματα του χρόνου, πότε γυμνά, πότε με φύλλα, άνθη και καρπούς.

—Γι' αυτό τα δέντρα δε χρειάζονται τα πόδια, έχουν ρίζες.

—Γι' αυτό τα δέντρα δε χρειάζονται τα πόδια, έχουν ρίζες.

3

—Τί θα γίνεις εσύ μπαμπά όταν μεγαλώσεις;

(Έχω ακούσει τη λέξη αυτή πριν από λίγο, κάπου. Κι έτσι την αμολώ, για πλάκα):

- Τι θα γίνω εγώ όταν μεγαλώσω; Προβοκάτορας.
- Δηλαδή θα κατουράς πρόβατα;

4

Ενώ βρίσκομαι στο μπάνιο, έρχεται η Αριάδνη και φωνάζει ότι θέλει να μπει.

—Μπαμπά, κάνε γρήγορα, θέλω να μπω.

Ύστερα από λίγα λεπτά ξαναέρχεται:

—Πάτερ Γρηγόριεεεε!

Περιοδικό BEST SELLER τεύχος 20 Ιαν. - Φεβρ. 1999

Ο ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

Νοιώθω σαν Έλληνας ανάμεσα σε χριστιανούς.

Αλμπέρ Καμύ

*Εύπνησα με το μαρμάρινο τούτο κεφάλι στα χέρια,
που μου εξαντλεί τους αγκώνες και δεν ξέρω πού να
το ακουμπήσω.*

Γιώργος Σεφέρης

Ο ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

*Ουκ εμού ακούσαντας αλλά του Λόγου
(Ηράκλειτος)*

Επειδή βρισκόμαστε στην Ελλάδα, της οποίας κύριο χαρακτηριστικό υπήρξε η δημοκρατία, με την αγορά, όπου ελεύθερα κάθε πολίτης έλεγε τη γνώμη του. Επειδή εκείνος που είπε «το πνεύμα όπου θέλει πνει» ήταν θεός, όχι γιατί γεννήθηκε από παρθένα, αλλά γιατί (σαν τον Ηράκλειτο και τον Αναξίμανδρο, σαν τον Λάο Τσε και τον Βιάσα) είπε θεϊκά πράγματα, ας σταθούμε μακριά από δόγματα και πιστεύω,* μακριά από κάθε είδους μαντριά (και είναι μαντριά όλες ανεξαιρέτως οι θρησκείες και οι αιρέσεις τους) κι ας μιλήσουμε εν πνεύματι. Σήμερα που αυτή η πανούκλα του θρησκευτικού φανατισμού κοντεύει να ξεπεράσει σε ωμότητες κι αυτό τον ηλίθιο φυλετισμό, ας ξαναδώσουμε τον λόγο στον Λόγο:

Η ΘΡΗΣΚΕΙΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

(και το «Ελλάς Ελλήνων Χριστιανών»)

Προσέχω θεολόγους, κληρικούς και μοναχούς πώς μιλούν για τους αρχαίους Έλληνες, πώς μιλούν για τις ανατολικές θρησκείες. Δεν διστάζουν να περιορίζουν πράγματα που δεν γνωρίζουν. «Ο χριστιανισμός είναι

---

* Πιστεύω· προέρχεται από το «επίσταμαι», γνωρίζω καλώς, ε-πι-στη-μονικώς κι όχι από το «πείθομαι» κι αποδέχομαι τυφλά.

κάτι το εντελώς μοναδικό», ακούς να λένε. Κι αρχίζουν τις σοφιστείες εναντίον του Πλάτωνα και του Αριστοτέλη, ενώ αποσιωπούν τον Σωκράτη, τον Πυθαγόρα, τον Διογένη, τον Απολλώνιο τον Τυανέα, τον Ορφέα, τους θείους Μυθογράφους και Ποιητές, τους Προσωκρατικούς και προπαντός τον Ηράκλειτο. Και για τις ανατολικές θρησκείες; Συγκρίνουν τους όχλους των ανατολικών θρησκειών με τους σπουδαιότερους χριστιανούς πατέρες. Αποσιωπούν εντελώς, είτε από άγνοια είτε εσκεμμένα το Ταό είτε μορφές όπως του Βιάσα, του Κρίσνα, του Βούδα, του Λάο Τσε, του Κομφούκιου, του Τσουάγκ Τσου, των Τσαν της Κίνας και των Ζεν της Ιαπωνίας.

Κι όμως, αν είχαν θεογνωσία, όπως ισχυρίζονται πως έχουν, θα μιλούσαν αλλιώς, θα αναφέρονταν περισσότερο στα όντως ανωτάτου πνευματικού επιπέδου Ευαγγέλια και λιγότερο ή καθόλου στους δογματικούς, ηθικιστές και μισέλληνες πατέρες.

Και βέβαια το Βυζάντιο είναι συνέχεια της Ελληνικής Αρχαιότητας, μόνο που η Ελληνική Αρχαιότητα συνεχίζεται στο Βυζάντιο κυρίως μέσ' απ' τους «ανώνυμους», μέσ' απ' το λαό. Η Γοργόνα δεν πηγαίνει στους επισήμους να ρωτήσει για τον αδερφό της, γι' αυτούς ο αδερφός της έχει πεθάνει κι έχουν γι' αυτό επίσημα στοιχεία. Η Γοργόνα πηγαίνει και ρωτά στη θάλασσα του λαού, γιατί ο αδερφός της εκεί ζει. Ο λαός παραμένει παγανιστικός (η παγά λαλεί μέσα στον λαό), παραμένει ελληνικός· τα αξεπέραστα σε ομορφιά, τα ισάξια της Ιλιάδας τραγούδια του, τα μαγικά λαϊκά παραμύθια του, οι θρύλοι του, οι παγανιστικές γιορτές του, το δείχνουν.

Όμως και μέσα στους λογίους και στους ιερωμένους υπήρξαν οι κρυπτοέλληνες, που κατόρθωσαν να επιβάλουν το ελληνικό στοιχείο της εικονολατρείας και με χίλιους δυο τρόπους αντέγραψαν και προφύλαξαν τους αρχαίους συγγραφείς, από τα χέρια των Θεοδόσιων κι όλων των ανέραστων (και γι' αυτό εχθρών της ζωής) «πατέρων». Ακόμα κι αυτοί οι μισέλληνες ερήμην τους βοήθησαν τον ελληνισμό. Για να πολεμήσουν με τον καλύτερο τρόπο τον ελληνισμό, έπρεπε να χρησιμοποιήσουν τη δυνατότερη γλώσσα της εποχής, την ελληνική. Κι ακόμα για να στηρίξουν τις κατηγορίες τους, έπρεπε να χρησιμοποιήσουν αποσπάσματα των αρχαίων κειμένων. Δεν υποψιάζονταν ότι μ' αυτό τον τρόπο, μερικές φορές, διασώζουν διαμάντια. Λοιπόν, αν είχαν θεογνωσία, θα έλεγαν πως όλες οι θρησκείες είναι ίδιες, πως όλες αποτελούνται από διάφορα επίπεδα συνειδητότητας, πως ένας ανόητος χριστιανός αν γίνει μουσουλμάνος θα γίνει ένας ανόητος μουσουλμάνος και πως ένας ανόητος μουσουλμάνος αν γίνει χριστιανός θα γίνει ένας ανόητος χριστιανός. Πως όποιος γυρεύει τη θέωση μπορεί να τη βρει μέσ' από κάθε θρησκεία κι έξω από κάθε θρησκεία. Πως το άνθος κι ο καρπός όλων των θρησκείων είναι οι Μυστικοί. Ο Έκαρτ κι ο Τσουάγκ Τσου, ο Συμεών ο Νέος Θεολόγος και ο Ιμπν ελ Αράμπι, ο Ηράκλειτος και ο Λάο Τσε, μιλούν την ίδια γλώσσα και δεν τους χωρίζει τίποτε. Και θα μπορούσαν να προσθέσουν πως αν ένας χριστιανός βρει τη θέωση μέσ' από το βουδισμό είναι καλό πράγμα, αφού σημασία έχει η θέωση κι όχι η ονομασία του δρόμου που φέρνει σ' αυτήν. Κι ακόμα θα μπορούσαν να προσθέσουν πως δεν είναι τυχαίο που

ο ένας γεννιέται Κινέζος κι ο άλλος Έλληνας, πως ίσως είναι συντομότερος ο δρόμος του Έλληνα αν προχωρήσει μέσ' από τη δική του παράδοση και ίσως είναι συντομότερος ο δρόμος του Κινέζου αν προχωρήσει μέσ' από τη δική του παράδοση. Γιατί σε θρύλους και παραμύθια, αλλά και σε σύντομες ρήσεις σοφών, έχει ειπωθεί πως αυτό που γυρεύεις μακριά είναι πολύ κοντά, μπορείς να το βρεις μέσ' από τη δική σου θρησκεία και μέσ' από τη δική σου γλώσσα, αρκεί να ψάξεις πραγματικά. Κι ακόμα θα μπορούσαν να προσθέσουν πως ίσως δεν είναι μάταια η περιπλάνηση, η περιπέτεια, το μακρινό ταξίδι. Το μακρινό ταξίδι είναι μυητικό. Δεν είναι τυχαίο πως αυτό που γυρεύεις μακριά, ενώ είναι κοντά σου, δεν το βλέπεις προτού κάνεις το ταξίδι. Το ταξίδι είναι απαραίτητο. Χωρίς το ταξίδι μακριά, η εσωτερική όραση, η εν-ό-ραση, που χρειάζεσαι για να δεις αυτό που βρίσκεται κοντά σου, δεν λειτουργεί. Είναι το περιπετειώδες και γι' αυτό μυητικό ταξίδι, που ανοίγει την εσωτερική σου όραση, για να δεις αυτό που από πάντα ήταν κοντά σου και δεν το έβλεπες. Κι εν τέλει, αυτό που γυρεύεις είναι μέσα σου. Κι αυτό το μέσα σου είναι το παντού. Αν επικοινωνήσεις με το μέσα σου, είσαι παντού, δε χρειάζεται να γίνεις βουδιστής ή μουσουλμάνος, δε χρειάζεται καν να είσαι χριστιανός, γιατί χριστιανισμός ή βουδισμός είναι ονόματα των δρόμων προς το μέσα σου, όμως το μέσα σου δεν έχει όνομα. Θέλει και δε θέλει να ονομάζεται Ζeus. Θέλει και δε θέλει να ονομάζεται Χριστός. Θέλει και δε θέλει να ονομάζεται Βούδας. Θέλει και δε θέλει να ονομάζεται Βράχμα. Θέλει και δε θέλει να λέγεται Παγκόσμιο Πνεύμα.

Έτσι θα μιλούσαν αν είχαν θεογνωσία, γιατί χαρακτηριστικό της θεογνωσίας είναι η ενότητα κι όχι η χωριστικότητα. Όμως δεν έχουν θεογνωσία. Μοναχός της Μονής Διονυσίου με πλησιάζει κάποτε και μου λέει αυστηρά: «Ελπίζω να μην είσαι οπαδός καμμιάς ανατολικής θρησκείας. Μόνο η Ορθοδοξία κατέχει την αλήθεια». Του λέω: «Διάβασες ποτέ σου το Ευαγγέλιο;» «Το Ευαγγέλιο;» μου κάνει, «τι, μόνο μια φορά;» «Ε, τότε θα ξέρεις», του λέω, «αυτό που λέει το Ευαγγέλιο, πως και οι τρίχες της κεφαλής μας είναι μετρημένες, πως ούτε μια τρίχα δε μπορεί να πέσει από το κεφάλι μας χωρίς αυτό να έχει αποφασιστεί από το Θεό. Κι όταν ακόμα και μια τρίχα για να πέσει αποφασίζεται από το Θεό, τότε αυτοί οι χιλιάδες άνθρωποι των ανατολικών θρησκειών, υπάρχουν από λάθος του Θεού; Κατηγορώντας τους θέλεις να πεις πως είσαι πιο έξυπνος από το Θεό που τους έχει να ζουν με τις δικές τους θρησκείες. Είσαι αλήθεια πιο έξυπνος από το Θεό;» «Έχεις δίκιο», μου είπε ο μοναχός, «ήταν λάθος μου που μίλησα έτσι». Κι άλλος μοναχός, όταν μαθεύτηκε ότι πέθανε ο Τρίτσης, γέρος μοναχός, (καλό-γερος) και ιδού έκφραση για έναν τόσο σημαντικό άνθρωπο, που τον θρήνησε όλη η Ελλάδα: «Επί τέλους, ξεμπερδέψαμε από δαύτον». Αλλά όπως στην υπόλοιπη Ελλάδα υπάρχουν εξαιρέσεις, έτσι και στο Άγιον Όρος: Ακούω κάποιο νεαρό να κάνει ερωτήσεις στον τότε ηγούμενο της Μονής Σταυρονικήτα. Έτσι, για να μην ακούω τις ανόητες ερωτήσεις του νεαρού και ντρέπομαι, ενώ δεν θέλω να μιλήσω, παρεμβαίνω και ρωτώ: «Και για τον Ηράκλειτο, τί λες;» «Α, αυτός είναι το καλύτερο παιδί,

αυτός είναι ο καλύτερος απ' όλους», απαντά ο ηγούμενος. Και ξαναρωτώ: «Ο ηγούμενος είναι πάντα ο πιο άγιος της Μονής; Πώς είμαστε σίγουροι πως είναι ο ανώτερος πνευματικά σε κάποια Μονή;» «Όχι βέβαια. Ποτέ δεν είμαστε σίγουροι. Κοίταξε. Αν μας επισκεφτεί ο Καραμανλής, θα ζητήσει τον ηγούμενο. Αν όμως μας επισκεφτεί ο Θεός, δεν ξέρουμε ποιον θα ζητήσει». Τέτοιοι άνθρωποι, η αρχαϊκή αρχιτεκτονική, οι ζωγραφίες του Θεοφάνη και του Πανσέληνου, η έξοχη μουσική, οι θησαυροί, οι πανάρχαιες τελετουργίες - μυητικά βιβλία πριν υπάρξει η γραφή -, οι θρύλοι, η εξαίσια Φύση και οι δήθεν σαλοί που ζουν κρυμμένοι σ' αυτήν, κοντά στα πουλιά, στις πηγές και στις αλεπούδες, αυτά είναι που κάνουν το Όρος άγιο. Κι όμως, σύμφωνα με τις απειλές που έχουν εκφραστεί, ίσως σε λίγο καιρό να μου απαγορεύεται πια να πάω σ' αυτό. Γιατί άραγε;

Πριν δύομισι χρόνια περίπου, έχασα την αστυνομική μου ταυτότητα. Δήλωσα το χάσιμό της στην αστυνομία, περίμενα δυο, τρεις μήνες, τίποτε. Έπρεπε λοιπόν να βγάλω καινούργια ταυτότητα. Πήγα στο τμήμα. Μου έδωσαν να συμπληρώσω ένα χαρτί. Εκεί που έλεγε «θρήσκευμα» δεν έγραψα «χριστιανός ορθόδοξος», έγραψα «Ελληνας». Όταν το διάβασε ο αρμόδιος, μου είπε πως θα έπρεπε να κάνω μια υπεύθυνη δήλωση του νόμου 1599/1986. Έγραψα στη δήλωση τα εξής: «Με την ευκαιρία που βγάλω καινούργια ταυτότητα, επιθυμώ να αναφέρεται στην ταυτότητά μου σα θρήσκευμα, αυτό που περισσότερο απ' όλα θεωρώ θρήσκευμά μου, δηλαδή την ελληνική θρη-

σχεία που είναι ηλικίας πέντε και παραπάνω χιλιάδων ετών και της οποίας μέρος μόνο αποτελεί ο χριστιανισμός. Δηλώνω θρησκευτικά «Έλληνας» επειδή αυτό είμαι. Το «Έλληνας» περιέχει το «χριστιανός ορθόδοξος», αλλά το «χριστιανός ορθόδοξος» δεν περιέχει το «Έλληνας». Άλλωστε, όταν μας επεβλήθη ο χριστιανισμός (και μάλιστα σε μεγάλο βαθμό με τη βία), βρισκόμασταν κάτω από ρωμαϊκή κατοχή. Κι όταν με βάφτισαν χριστιανό, δεν είχα συνείδηση του τι μου έκαναν, ο δε ανάδοχος, όντας υποψήφιος βουλευτής, με βάφτισε για να πάρει ψήφους. Δεν έχω έχθρα προς τον χριστιανισμό, όμως αυτός, αντίθετα με τον ανοιχτό προς όλους και προς όλα ελληνισμό (που τον φιλοξένησε), κατεδίωξε και κατέστρεψε (όσο μπόρεσε) τον ελληνισμό. Εγκύκλιοι της Εκκλησίας ακόμα σήμερα απαγορεύουν τα αρχαία ελληνικά ονόματα στα παιδιά μας, διαιωνίζοντας έτσι ένα είδος γενιτσαρισμού. Πώς μπορώ να ανήκω συνειδητά σε μια θρησκεία η οποία για αιώνες χρησιμοποίησε τη λέξη «έλληνας» σα βρισιά;»

Κατέθεσα τη δήλωση. Ο αρμόδιος, ευγενικά πρέπει να πω, με παρέπεμψε στον προϊστάμενο, με τον οποίο είχα τον εξής διάλογο: «Τί ακριβώς θέλετε;» «Αυτό που γράφω στη δήλωση». «Ζητάτε να γράφουμε αντί του «χριστιανός ορθόδοξος» το «Έλληνας». Όμως τέτοια θρησκεία δεν υπάρχει για το σύνταγμα». «Κακώς». «Είστε Έλληνας πολίτης, δεν αρκεί αυτό;» «Είμαι Έλληνας και στο θρήσκευμα. Ο Ορφέας, ο Διόνυσος, το Δωδεκάθεο, οι μεγάλοι σοφοί και οι ήρωες, τί έγιναν όλ' αυτά; Καμαρώνουμε για τους Μαραθωνομάχους και τους Σαλαμινομάχους, τους προγόνους μας. Πολεμούσαν για την

ελευθερία τους, τους βωμούς και τις εστίες τους, τα ιερά τους. Αν είμαστε απόγονοι εκείνων, τα ιερά τους δεν είναι και δικά μας ιερά; Πώς μπορώ να αναγνωρίζω όσα έγιναν μέσα στον εθνικό μας ύπνο (στη σκλαβιά) και να παραγνωρίζω όσα έγιναν όταν ήμασταν εθνικά ξύπνιοι και ελεύθεροι;» «Εν πάση περιπτώσει, για το σύνταγμα δεν υπάρχει θρησκεία ελληνική». «Φαντάσου ελληνικό σύνταγμα», λέω, «σα να μην το έχουν συντάξει Έλληνες, αλλά ο ίδιος ο Φαλμεράιερ». «Δε φταίω εγώ γι' αυτό, αλλά, μήπως θα θέλατε αντί του «έλληνας» να αναγράψουμε τη λέξη «άθεος»; «Όχι, αυτή παραπέμπει αλλού, κι εξ άλλου για τους Έλληνες, για τον Θαλή, τα πάντα είναι πλήρη θεών». «Τότε δεν μας απομένει παρά η παυλίτσα, δηλαδή μια μικρή ευθεία γραμμή». «Την προτιμώ». «Εν τάξει λοιπόν· αλλά επιτρέψτε μου να ρωτήσω, προτιμάτε μια μικρή ευθεία γραμμή αντί του «χριστιανός ορθόδοξος»;» επέμενε μειδιώντας ειρωνικά. Σίγουρα με θεωρούσε φώνιο, αλλά τί μ' ένοιαζε; Το διασκέδαζα όσο κι αυτός, ίσως και περισσότερο απ' αυτόν. «Ναι, προτιμώ την ευθεία γραμμή από το «χριστιανός ορθόδοξος», είπα, «γιατί το «χριστιανός ορθόδοξος» παραπέμπει σε εκατομμύρια Έλληνες χωρίς συνείδηση ούτε χριστιανική ούτε ελληνική, ενώ το άλλο, η μικρή ευθεία γραμμή, προεκτεινόμενη στο άπειρο, γίνεται κύκλος, κι ο κύκλος είναι ο Θεός, το Παν, η Αιωνιότητα. Τί είμαι στην πραγματικότητα; Μια μικρή γραμμή, μέρος του κύκλου, μέρος της αιωνιότητας και στην προέκτασή μου η ίδια η αιωνιότητα. Ναι, το προτιμώ». «Ωραία λοιπόν, χαίρομαι που

βρήκαμε μια λύση που να σας ικανοποιεί και που συνάμα να είναι σύμφωνη με το νόμο».

Αυτά, στις 29 Ιανουαρίου, το 1991. Και σήμερα που η πολιτεία θέλει ταυτότητες πάνω στις οποίες δε θα αναγράφεται κανένα θρήσκευμα, σημαίνει μήπως ότι ξυπνάμε; Όχι βέβαια. Απλώς γυρίζουμε από το άλλο πλευρό, μέσα στον ύπνο μας. Και η Εκκλησία; Και η απαγόρευση του Αγίου Όρους; Δε γίναμε ποτέ χριστιανοί, επειδή μας βούτηξαν εν αγνοία μας στην κολυμβήθρα χαζοχαρούμενοι συγγενείς, βιαστικοί παπάδες και πονηροί κουμπάροι. Έτσι δεν υπάρχει κανένας φόβος να χάσουμε αυτό που (ουσιαστικά) ποτέ δεν είχαμε. Για ποιό πράγμα λοιπόν γκρινιάζει η Εκκλησία; Κι αν γίνουμε χριστιανοί, τί μ' αυτό; Το ζητούμενο είναι να γίνουμε Χριστοί, να βγούμε από τον συνειδησιακό ύπνο, μέσα στον οποίο ο καθένας βλέπει το δικό του όνειρο και ζει φανατικά τη δική του πλάνη. Να βγούμε από τον συνειδησιακό ύπνο. Γιατί υπάρχουν και τα παιδιά, που ζουν στη βασιλεία των Ουρανών (η οποία βρίσκεται μέσα μας) και που στα τρία τους ακόμα, στα τέσσερα, καθώς τα πιέζουμε να βγουν από τη βασιλεία των Ουρανών, κάνουν ερωτήσεις τρομερές, σαν αυτή: «Τα δέντρα είναι χριστιανοί;» Θα πρέπει να είσαι θεολόγος για να βιαστείς να δώσεις απάντηση. Γιατί, είτε πρέπει να πας στην Αρχή, κι όπως η φλόγα γδύνεται τη στάχτη, να γδυθείς από κάθε ανοησία σου, (να πας στην Αρχή, όπου «τα πάντα καλά λιάν»), είτε πρέπει να χαρακτηρίσεις τα δέντρα αιρετικά, γιατί σίγουρα τα δέντρα δεν είναι χριστιανοί, ακριβώς όπως δεν είναι

ούτε μουσουλμάνοι, ούτε ινδουιστές, ούτε βουδιστές, ούτε μάρτυρες του Γεχωβά ή σατανιστές. Ο Θεός των δέντρων, (τα παιδιά και τα δέντρα δεν τον γνωρίζουν, επειδή ακριβώς ζουν στο κέντρο του), θέλει και δεν θέλει να λέγεται Ζευς, θέλει και δεν θέλει να λέγεται Ζωή.

Ο ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ

Ο Θεός των δέντρων, θέλει και δεν θέλει να λέγεται Ζευς, θέλει και δεν θέλει να λέγεται Παν.

Μήπως στο πρόσωπο του Ζηνός απορρίψαμε τη Ζωή; Μήπως στο πρόσωπο του Πάνα απορρίψαμε το Παν ως διαβολικό; Μήπως στη θέση του δωδεκάθεου, που εκφράζει τις δώδεκα βασικές όψεις και αρχές της Φύσεως και του Κόσμου, βάλαμε μια θεότητα που εκφράζει μόνο δύο ή τρεις όψεις του Κόσμου, αφήνοντας τον υπόλοιπο Κόσμο έξω; Μήπως στη θέση του Κόσμου και της Αρμονίας βάλαμε ένα λειψό κατασκευάσμα κι έναν λειψό (κατ' εικόνα και ομοίωση του έργου του) κατασκευαστή, ο οποίος αντέχει μεν στη νόηση των φοβισμένων ηλιθίων, αλλά δεν αντέχει στην ελεύθερη, θεϊκή (κατά τον Πλάτωνα) νόηση ενός αληθινού στοχαστή;

Μικρό παράδειγμα: «Είναι δημιουργός των πάντων». Επομένως και του κακού, επομένως και των αμαρτιών, επομένως και κάθε λεπτομέρειας μέσα στον παρελθόντα, παρόντα και μέλλοντα χώρο και χρόνο. Από την άλλη όμως δεν θέλει να αμαρτάνουμε. Ποιός; Ο κατασκευαστής, με κάθε λεπτομέρεια, ημών και των αμαρτιών μας. Τουλάχιστον οι Έλληνες ξεχώριζαν τον μύθο από την επιστήμη, το παραμύθι και την ποίηση από την ιστορία. Εδώ, για δυο χιλιάδες χρόνια, η επιστήμη απαγορεύεται (κατά καιρούς με τιμωρία τον θάνατο δια βασανιστηρίων) κι ο μύθος (βιαίως) επιβάλλεται ως επιστήμη.

Μήπως στη θέση του Κοσμικού Λόγου βάλαμε λό-

για για λόγια, λεκτικά, αυθαίρετα κατασκευάσματα, που ονομάστηκαν δόγματα; Μήπως τα δόγματα, όντας κατασκευάσματα λόγων που αδυνατούν να εκφράσουν (χωρέσουν) τον Κόσμο και να γίνουν ο Κοσμικός Λόγος, για να στηριχτούν χρειάζονται την τρομοκρατία; Πώς κατάντησε ο διαφορετικός λόγος, η διαφορετική αντίληψη, με το όνομα «αίρεση», να κυνηγιέται δια πυρός και σιδήρου; Κατάντησε έτσι γιατί τα δόγματα, μη στηριζόμενα στο φυσικό (στον Κόσμο και στην Αρμονία), μην αποτελώντας τον Λόγο του Κόσμου, κι ερχόμενα σε σύγκρουση με την ανθρώπινη φύση (και γενικώς τη Φύση), έπρεπε να στηριχτούν στην τρομοκρατία.

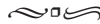
Οι χριστιανοί εκστατανίζοντας τον Πάνα (που σ' ένα επίπεδο είναι το Παν και σ' ένα άλλο η κυβερνώσα τα πάντα ερωτική ενέργεια, που στην εκστατική της κορύφωση ενώνει το κάθε τι με το Παν) διαπράττουν για μιαν ακόμη φορά το σφάλμα του Σαταναήλ. Γιατί εκείνος που ανοίγει τον παράδεισο, ανοίγει αυτόματα και την κόλαση. Μόλις δημιουργείται το πάνω, αυτόματα δημιουργείται το κάτω. Ο Ενιαίος Κόσμος, όπου τα πάντα καλά λίκν, καθρεφτιζόμενος στη λειψή συνείδηση (του Σαταναήλ και των χριστιανών), τη θαμπωμένη από την άγνοια και την αλαζονεία, γίνεται λειψός. Οι βασικές αρχές και οι πιο απτές εκδηλώσεις του Κόσμου απορρίπτονται. Η Φύση, ο Έρωτας, το Σώμα, απορρίπτονται· το θέατρο, ο χορός, η επιστήμη, το ελεύθερο αίσθημα, ο ελεύθερος στοχασμός, απορρίπτονται.

Έτσι, όταν οι χριστιανοί προσπαθούν σε συνόδους επί συνόδων, να χτίσουν με λόγια το Όλον, αδυνατούν, γιατί

έχοντας απορρίψει τα πράγματα, έχουν απορρίψει και τα ονόματα των πραγμάτων. Τότε καταφεύγουν στα δόγματα, στις λεκτικές τρικλοποδιές, στις αλλοιώσεις των λέξεων, στις ά-λογες κατασκευές, στα λεκτικά υποκατάστατα. Γιατί αλλοίμονο, όταν έχεις απορρίψει τον Κόσμο, δεν μπορείς να αρθρώσεις τον Λόγο του Κόσμου.

Τα κείμενα αυτά δημοσιεύτηκαν από το 1993 και εντεύθεν, στον ΑΡΑΜΠΑ, στην ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ και στο περιοδικό ΕΠΑΦΗ.

ΑΒΙΛΟΚΙΤΕΣΒΑΡΑ

Ο ινδικός μύθος μάς λέει: «Όταν ο Αβιλοκιτεσβάρα προχώρησε προς την πύλη της νιρβάνα (του ινδουιστικού παραδείσου), σταμάτησε εκεί στην είσοδο κι αρνήθηκε να περάσει την πύλη λέγοντας: «Δεν θα περάσω αυτή την πύλη πριν όλα τα όντα που βρίσκονται έξω από τη νιρβάνα εισέλθουν σ' αυτήν. Θα περιμένω εδώ, μέχρι να περάσει και να μπει στη νιρβάνα ακόμα και το έσχατο των όντων»».

Η ερμηνεία που μας δίνεται για την στάση αυτή του Αβιλοκιτεσβάρα, μάς λέει πως ο σοφός αυτός, από ευσπλάχνιση προς όλα τα όντα, θυσίασε την προσωπική του είσοδο στη νιρβάνα, για όσο χρονικό διάστημα θα χρειαστεί, να εξελιχθούν όλα τα όντα και να γίνουν ικανά να εισέλθουν στην νιρβάνα.

Σύμφωνα μ' αυτή την ερμηνεία-θεωρία, όλα τα όντα βρίσκονται σε διάφορα στάδια εξέλιξης, μέσα στην ιεραρχία του κόσμου, η οποία ιεραρχία ξεκινά από την πηχτή ύλη και φτάνει στον αιθερικό-πνευματικό κόσμο.

Τούτο σημαίνει ότι τα εκατομμύρια των εκατομμυρίων των όντων, θα χρειαστούν εκατομμύρια εκατομμυρίων ετών, για να περάσουν όλα τα στάδια εξέλιξης. Εκατομμύρια εκατομμυρίων ετών, εκατομμύρια εκατομμυρίων όντων, να περάσουν μέσ' από αμέτρητες γεννήσεις και θανάτους, σφαγές και μαρτύρια, τυραννίες, ιερές εξετάσεις, πολέμους κι αιχμαλωσίες, βασανιστήρια, διδασκάλους, μαθητείς, μύησεις, ιερείς, πιστούς, σωτήρες, μεσάζοντες, οπαδούς, δόγματα, αιρέσεις, σταυρωμούς και

ποτάμια αίματος, ώσπου να φτάσουν, από μύηση σε μύηση και από μετενσάρκωση σε μετενσάρκωση, να γίνουν οι πνευματικές εκείνες οντότητες οι ικανές να εισέλθουν στη νιρβάνα.

Και αν το άπειρον είναι αρχή των πάντων, κι αν τα όντα είναι άπειρα, άπειρος ο χώρος και ο χρόνος, μια τέτοια δυνατότητα μας παραπέμπει σε άπειρα έτη, δηλαδή στο ποτέ.

Αυτή είναι η ερμηνεία που μας έχει δοθεί για τη συμπεριφορά του Αβιλοκιτεσβάρα. Και είναι κατ' εμέ η εσφαλμένη ερμηνεία που δίνεται ερήμην των μυθογράφων και ποιητών που δημιούργησαν τον μύθο. Δίνεται από όσους δεν έχουν βιώσει την αμετάδοτη και γι' αυτό μυστική εμπειρία του πάντα και παντού παρόντος θαύματος της ζωής.

Αντίθετα προς την κυριαρχούσα αυτή «ιστορική» ερμηνεία, υπάρχει (ή εγώ βλέπω να υπάρχει) μια άλλη «πνευματική» ερμηνεία, σύμφωνα με την οποία ο Αβιλοκιτεσβάρα δηλώνει τούτο το εξάισιο κι απλό:

Όσο η ανάπηρη συνείδησή μου προβάλλει πάνω στον κόσμο και στα όντα του κόσμου την ιεραρχική αντίληψή της, αδυνατώ να εισέλθω στη νιρβάνα.

Ο κόσμος δεν χρειάζεται καμμιά εξέλιξη, τα όντα βρίσκονται ήδη στο υπέρτατο στάδιό τους, όντας μόνο και μόνο αυτό που είναι. Εκείνο που χρειάζεται να εξελιχθεί είναι η συνείδησή μου, ώστε να μπορέσει να δει τον κόσμο και τα όντα στην πρωταρχική τους κατάσταση, στην οποία πάντα βρίσκονται, αλλά δεν μπορεί να τα δει. Όλα τα

όντα βρίσκονται από πάντα στη νιρβάνα, μα είναι η εξόριστη από τη νιρβάνα συνείδησή μου που προβάλλει πάνω στα όντα τη δική της εξορία.

Δεν χρειάζονται εκατομμύρια εκατομμυρίων ετών από μετενσαρκώσεις και εξελίξεις για να φτάσουν τα όντα να εισέλθουν στην νιρβάνα, μα μόνο μια στιγμή, που θα χρειαστεί η συνείδησή μου για να κοιτάξει και πάλι τα όντα με την αρχαία της, την αρχική, την πρωταρχική ματιά, την ικανή να δει ξανά τα όντα στην πρώτη τους ιερή κατάσταση, στην οποία βρίσκονται πάντα.

Όχι αλλαγή του κόσμου λοιπόν, μα αλλαγή της ματιάς που βλέπει τον κόσμο. Όχι περιφρόνηση, οίκτος κι ευσπλαχνία προς τα όντα, αλλά αποκατάσταση της μοναδικότητάς τους, της ιερότητάς τους, μέσα στη συνείδησή μας. Να αποκατασταθεί η όραση προς τον κόσμο, που πρέπει να γίνει και πάλι εν-όραση.

Τί πιο θαυμάσιο από την πέτρα που είναι πέτρα; Γιατί η πέτρα θα πρέπει να γίνει κάτι άλλο; Αν η πέτρα γινόταν κάτι άλλο, ποιός θα έπαιζε τον αναντικατάστατο ρόλο της πέτρας; Γιατί η πέτρα να γίνει άνθρωπος; Δεν αρκεί που η πέτρα είναι πέτρα και ο άνθρωπος είναι άνθρωπος; Η πέτρα όντας τέλεια στον πέτρινο κόσμο της δεν έχει ανάγκη από καμμιάν εξέλιξη.

Στέκω εκστατικός μπροστά στην πέτρα, όπως μπροστά στο κάθε τι.

Προς τί η παπαρούνα να γίνει άγγελος; Μήπως δεν είναι ήδη ένα υπέρτατο ον στον παπαρούνινο κόσμο της και μπρος στα μάτια του θεού ποιητή;

Προς τί το κρίνο της αμμουδιάς να γίνει κάτι άλλο από αυτό που είναι; Αν δεν βλέπεις εσύ με τη λειψή σου συνείδηση την τελειότητα στο κρίνο, γι' αυτή σου την αναπηρία δεν φταίει εκείνο. Το κρίνο της αμμουδιάς είναι φτασμένο από πάντα στο ανώτερο επίπεδο εξέλιξης, όντας αυτό που είναι, κρίνο της αμμουδιάς.

Γιατί θα πρέπει η πεταλούδα να γίνει κάτι άλλο από αυτό που είναι; Είναι ήδη το ύψιστο, όντας μόνο και μόνο πεταλούδα.

Το κάθε ον βρίσκεται στο υπέρτατο στάδιο ύπαρξης, απλώς και μόνο γιατί είναι αυτό που είναι.

Αν οι άνθρωποι αδυνατούν να προσεγγίσουν τα όντα ως ιερά και να πάρουν από την ύπαρξή τους και την παρουσία τους την πλήρη ικανοποίηση -κι όταν την πάρουν δεν θα γυρεύουν την ικανοποίηση αυτή στο φανταστικό παραπέρα-, δεν φταίνε γι' αυτό τα όντα.

Όχι λοιπόν εκατομμύρια εκατομμυρίων ετών, αλλά μια πνευματική αστραπή, μια στιγμή-αιωνιότητα:

Όσος χρόνος χρειάζεται για να αποκατασταθεί η πρωταρχική ματιά προς τον κόσμο.

ΣΧΟΛΙΟ:

*Ει και στίγματα φέρω πταισμάτων...
εις το καθ' ομοίωσιν επανάγαγε...
παραδείσου πάλιν ποιών πολίτην με...
το αρχαίον κάλλος αναμορφώσασθαι.*

(Από την ορθόδοξη νεκρώσιμη ακολουθία).

Ποιό είναι το χαρακτηριστικό όλων των αληθινών ποιητών; Η όραση, η εν-όραση, η πρωταρχική, φυσική όραση. «Το νόημα της ζωής είναι να βλέπεις», λέει ο Σεγκ Τσαν. Ή να είσαι αυτό που θέλει η Ελληνική Μυθολογία, το Μάτι-Ήλιος-Απόλλων-Ποιητής-Θεός. Ή μήπως η λέξη θεός δεν προέρχεται από το θεάομαι-θεώμαι, σημαίνοντας τον θεώμενο πλήρως, το μέσα σύμπαν και το έξω σύμπαν, που αλληλοκαθρεφτίζονται;

Μα ναι. Η πέτρα είναι τέλεια όντας πέτρα, να γίνει τί και γιατί; Μήπως δεν είναι φως;

Η παπαρούνα είναι τέλεια όντας παπαρούνα, να γίνει τί και γιατί; Μήπως δεν είναι φως;

Η πεταλούδα είναι τέλεια όντας πεταλούδα, να γίνει τί και γιατί; Μήπως δεν είναι φως;

Μα ναι, πότε τα πράγματα δεν μας επαρκούν και ζητούμε το «παραπέρα»; Όταν λείπει από εμάς η ιερή σχέση με τα πράγματα, όταν αδυνατούμε να δούμε πλήρως τα πράγματα. Γιατί, όταν τα δούμε πλήρως, αυτά μας δίνουν την πλήρη ικανοποίηση, έτσι που πια δεν έχουμε ανάγκη από το ανύπαρκτο και φανταστικό «παραπέρα». Ζούμε πια εν μέσω των όντων εν ειρήνη. Διότι καταργήθηκε η ύβρις απέναντι στη Φύση. Διότι μέσω της αθώας, απλής, πρωταρχικής οράσεως το αρχαίον κάλλος αναμορφώθηκε.

*

Εν τέλει: Ο μύθος του Αβιλοκιτεσβάρα μάς λέει ότι δεν είναι δυνατόν να εισέλθει κανείς στη νιρβάνα πριν αποχτήσει την πρωταρχική του όραση. Μόνο όταν ειπωθούν όλα τα όντα (με την αρχέγονη ματιά, την ανέθευτη) μέσα στη νιρβάνα τους, όπου πάντα βρίσκονται, τότε και ο Αβιλοκιτεσβάρα μπορεί να εισέλθει στη νιρβάνα, επειδή τότε μόνο θα μπορεί να αντιληφθεί ότι πάντα βρισκόταν στη νιρβάνα.

ΟΙ ΕΝ ΥΠΝΩΣΕΙ ΣΥΝΕΙΔΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΟΙ ΛΑΘΕΜΕΝΕΣ ΕΡΜΗΝΕΙΕΣ ΤΩΝ ΜΥΘΩΝ

Αλλά, πώς γίνεται και οι μύθοι ξεστρατίζουν προς ερμηνείες που μόνο κοιμισμένες συνειδήσεις μπορούν να αντιλαμβάνονται ως επαρκείς; Τον Ιησού, τον κοινωνικοποίησαν, τον ηθικοποίησαν, τον αντικατέστησαν με τους Αποστόλους και με τους πατέρες της Εκκλησίας.

Τον μύθο περί δημιουργίας της Παλαιάς Διαθήκης, τον κατέστρεψαν, ερμηνεύοντάς τον ηλιθίως κατά γράμμα κι επιβάλλοντάς τον ως ιστορικό κι επιστημονικό γεγονός. Τόσες «σοφές κεφαλές» δεν είδαν το αδιέξοδο αυτών των ερμηνειών, ώστε να ανεύρουν το πραγματικό μήνυμα του μύθου; Που δεν θέλει, διάβολε, να μας πει για τη σταδιακή δημιουργία του κόσμου, αλλά για την σταδιακή συνειδητοποίηση του αιωνίως υπάρχοντος Κόσμου. Η οποία συνειδητοποίηση ισούται με τη δημιουργία του: Αφού, εκείνο που δεν έχει συνειδητοποιηθεί, δεν υπάρχει. Κι αρχίζει κάτι να υπάρχει μόνο από τη στιγμή που αρχίζει η συνειδητοποίησή του.

Και βέβαια έχουν παρερμηνεύσει πολλούς Αρχαίους Ελληνικούς Μύθους, αντλώντας τους από τους ποιητές, οι οποίοι είναι γνωστό ότι προσάρμοζαν τα αρχέτυπα των Μυθογράφων στις ανάγκες της εποχής τους (και καλά έκαναν). Αγνωστοί οι Μυθογράφοι, διότι για να επαυέρεις το αρχέτυπο του μύθου θα πρέπει «να μάθεις και

να μάθεις απ' τους σπουδασμένους» και κυρίως να βιώσεις ο ίδιος την αρχετυπική του σημασία.

Έτσι ο Προμηθέας, (το έχω ήδη ξαναπεί), όπως τον έχουν προσλάβει από τον Αισχύλο (που υπηρετούσε τις ανθρωποκεντρικές ανάγκες της εποχής του) παραμένει ο σωτήρας των ανθρώπων, ενώ ο Ζευς συμβολίζει τη Βία και το Κράτος, τον τυφλό και άσπλαχνο τιμωρό. Όμως στο αρχέτυπο του μύθου, ο Ζευς ως εκπροσωπών την απέραντη ζωή, ως γνώστης όλου του χρόνου κι όλου του χώρου, είδεν εκείνο που ο καλοπροαίρετος και συναισθηματικός Προμηθέας δεν μπορούσε να δει. Ότι δηλαδή η φωτιά-γνώση-τεχνολογία, στα χέρια των ανθρώπων θα γίνεται από τη μια μεριά ευλογία κι από την άλλη κατάρα, μέχρι να πέσει εν τέλει στα χέρια του Σιδηρού Γένους, οπότε θα γίνεται μόνο και μόνο κατάρα, όπως βεβαίως βλέπουμε να γίνεται σήμερα, που το Σιδηρούν Γένος βρίσκεται στην ακμή του.

Ακόμα και στην εποχή του Μαντείου των Δελφών, οι άνθρωποι είχαν χάσει την πραγματική σημασία της ύπαρξης του Μαντείου: Ο Απόλλων βεβαίως δεχόταν όλους τους επισκέπτες, τόσο αυτόν που έχασε την κασίκα του, όσο κι αυτόν που ήθελε να κηρύξει πόλεμο· τόσο εκείνον που ήθελε να νυμφευτεί, όσο κι εκείνον που ήθελε να σκοτώσει τον γείτονά του.

Ο Απόλλων βεβαίως λοξά μιλούσε, μη λέγοντας και μη κρύπτοντας, αφήνοντας την ερμηνεία στο επίπεδο της συνειδήσεως του καθενός.

Όμως ο Απόλλων είχε ήδη απαντήσει, σε όλους

ανεξαιρέτως τους επισκέπτες. Είχε προ πολλού, εξ αρχής ακόμη απαντήσει στο βαθύτερο ερώτημα των ανθρώπων, αυτό που πράγματι ήθελε απάντηση. Είχε απαντήσει, είτε οι άνθρωποι ρωτούσαν γι' αυτό είτε όχι, είτε συνελάμβαναν τη σπουδαιότητά του είτε όχι. Και η απάντηση ήταν: ΓΝΩΘΙ ΣΑΥΤΟΝ και πιο εκεί, ΕΓΓΥΗ ΠΑΡΑ Δ' ΑΤΤΑ (μην εγγυάσαι με απολυτότητα τίποτε).

Αλλά οι άνθρωποι πάντα σαν τους μαθητές του Ιησού στη Γεθσημανή· πάντα με μια ροπή προς τον ύπνο, με μια ροπή προς ερμηνείες που μόνο οι κοιμισμένες συνειδήσεις βρίσκουν επαρκείς.

Έτσι ο Οιδίπους, που συμβολίζει την περιπέτεια του ανθρώπου ο οποίος βαίνει προς την αυτογνωσία, τη θέωση και την απόλυτη όραση, κατηγορήθηκε ως πατροκτόνος (αν και δεν γνώριζε ότι σκοτώνει τον πατέρα του).

Πόσο ανόητα ερμηνεύεται ο μύθος από τους ανόητους!

Οι ανόητοι ερμηνευτές του μύθου, αδυνατούν να εννοήσουν ότι με τον θάνατο του Λαΐου, επαληθεύεται ο χρησμός που λέει ότι ο Λάιος, ο βιαστής κάποτε ενός μικρού παιδιού, θα πληρώσει αυτό του το ανουσιούργημα, με το να φονευθεί από τον ίδιο του το γιο.

Ούτε μπορούν να δουν στην πατροκτονία αυτή ένα άλλο επίπεδο ερμηνείας: τον θάνατο του Χρόνου Κρόνου, (που «βιάζει», σκοτώνει τα παιδιά του), για να κυριαρχήσει ο Ζεус μέσα στον άνθρωπο Οιδίποδα.

Κ' ύστερα, ο Οιδίπους, κατηγορήθηκε ως αιμομεί-

κτης, από αυτούς που αγνοούν την εσωτερική σημασία του γάμου με την μάνα μας, δηλαδή τη Ζωή. Αγνοούν ότι πρέπει να πάψουμε να είμαστε γεννήματα γυναικών, για να γίνουμε όντως, ο Ζεός. (Βλέπε και «Αθανάτου Μνήμης Σημεία»).

Και την αυτοτύφλωση την εξέλαβαν ως θλιβερότατη τιμωρία για εγκλήματα που ο Οιδίπους δεν διέπραξε, αφού μόνο εν συνειδήσει πράττουμε. Στις χρυσές βελόνες ή πόρπες δεν μπόρεσαν να δουν τις ακτίνες του Ήλιου-Απόλλωνα που πάντα συνόδευε τον Οιδίποδα στην μύσή του αυτή, στο πέρασμά του από το ανθρώπινο στο θεανθρώπινο. Δεν μπόρεσαν να δουν ότι ο Μάντης Ποιητής Απόλλων, θέλει τυφλούς τους ποιητές του και τους μάντεις του: Όμηρος τυφλός, Κάλχας τυφλός, Τειρεσίας τυφλός, Δημόδοκος τυφλός, Φινέας τυφλός. Τί σημαίνουν όλα τούτα; Όχι βέβαια τυφλότητα, αλλά το άνοιγμα της εσωτερικής όρασης προς το συμπαντικό, άνοιγμα το οποίο μας κάνει να συνειδητοποιήσουμε ότι η ως τότε (εξωτερική) όρασή μας ισοδυναμούσε με τυφλότητα.

Κι ακόμα, για να το πω αλλιώς, η τυφλότητα σημαίνει την κατάργηση του εγώ (της ιδιωτικής όρασης) του μάντη-ποιητή-τραγουδιστή, ώστε από εκφραστής της ιδιωτικής φρόνησης, να γίνει το μέσο έκφρασης της παγκόσμιας φρόνησης.

Και τέλος, για να το κάνω περισσότερο κατανοητό, η τυφλότητα σημαίνει την κατάργηση του προσώπου, ώστε ο άνθρωπος να γίνει ένας καθρέφτης. Γιατί μόνο αυτός που κατάργησε το πρόσωπό του κι έγινε καθρέφτης, μπορεί να καθρεφτίσει όλα τα πρόσωπα. Γιατί μόνο αυτός

που σαν τον καθρεφτη, ο οποίος δεν έχει καμμιά μορφή, μπορεί να καθρεφτίσει όλες τις μορφές. Γιατί μόνο αυτός που είν' ένας απολύτως καθαρός καθρέφτης (χωρίς την εγωική κηλίδα πάνω του), μπορεί εντέλει να καθρεφτίσει την ολότητα του Κόσμου.

Και βέβαια, αντίς για όλα τούτα τα εξαισία που μας δίνει ο μύθος του Οιδίποδα, να σκοντάφτει κανείς πάνω σ' ένα σωρό από ηλίθιες ερμηνείες, με τις οποίες καταδικάζεται ο μοναδικός άνθρωπος που νίκησε τη Σφίγγα.

Κ' ύστερα, η άθλια ερμηνεία των κειμένων, των συμβόλων, των εικόνων, από τους κοιμισμένους ως προς τη συνείδηση, έστω κι αν έχουν εκατό πανεπιστημιακά διπλώματα.

Παρακολουθούσα σε περιοδικό έρευνας τις γελοίες ερμηνείες και εικασίες γύρω από το τι μπορεί να σημαίνουν οι Μαύρες Παναγίες της Ευρώπης. Κανένας δεν έβλεπε το απλούστατο, παρ' όλο που οι μαύρες αυτές Παναγίες έχουν στολισμένη τη μαυράδα-νύχτα τους με άστρα. Κανένας δεν διέγινωσε σ' αυτές την απεικόνιση και λατρεία της Παναγίας Νύχτας. Γιατί η πραγματική Παναγία είναι η απειροσύνη και η απειροσύνη μόνο στην αστροπρόσωπη νύχτα μπορεί να ειπωθεί.

Είναι ο ίδιος λόγος που η Αθηνά συνοδεύεται από το πουλί της νύχτας, την κουκουβάγια, αφού η θεϊκή σοφία, ως εκδήλωση ορατή (που ελάχιστη σχέση έχει με την πλανητική μέρα) μόνο στην απειροσύνη της νύχτας μπορεί να ειπωθεί.

Οι ίδιες κοιμισμένες συνειδήσεις αχρήστευσαν τις τράπουλες. Παρ' όλο που στην τράπουλα του Ταρό, από χαρτί σε χαρτί κι από αριθμό σε αριθμό, βρίσκουμε καταγραμμένη την εξέλιξη της συνείδησης προς την πλήρη ταύτισή της με τον αιώνιο Κόσμο, οι κοιμισμένες συνειδήσεις χρησιμοποιούν τις τράπουλες αυτές για λόγους προβλέψεων. Για να βοηθήσουν λένε τους πελάτες τους ν' αποτρέψουν το μοιραίο. Και οι πελάτες, με τη λειψή τους συνείδηση, αδυνατούν να αντιληφθούν ότι δεν είναι δυνατόν να αποτραπεί το μοιραίο. Γιατί το μοιραίο, αν ήταν δυνατόν να αποτραπεί, δεν θα ήταν μοιραίο. Το μοιραίο (μεράδι), κάτω από την πνευματική όραση, που καταργεί τον χρόνο, δεν είναι μέλλον, αλλά παρόν, παρόν μη συνειδητοποιημένο αλλά ήδη συντελεσμένο. Πώς θα μπορούσες ν' αλλάξεις κάτι που στην πραγματικότητα έχει ήδη γίνει;

ΤΟ ΑΡΧΑΙΟ ΘΕΑΤΡΟ ΚΑΛΟΥΠΙ ΤΗΣ ΑΛΗΘΙΝΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Το έζησα πριν λίγες μέρες σ' ένα σημερινό, ισόπεδο θέατρο. Έδωξαν τα παιδιά από την πρώτη θέση για να καθίσουν οι επίσημοι. Κ' ύστερα τα παιδιά έφαχναν ανάμεσα στα κεφάλια και στους καλοθρεμμένους σβέρκους των επισήμων για να δουν. Και κανένας δεν σκέφτηκε να επέμβει, να ξαναδώσει τις πρώτες θέσεις στα παιδιά και να βάλει τους επισήμους όρθιους, όπως τους χρειάζεται, επειδή πολύ κάθονται, επειδή πάντα κάθονται. Κανένας δε σκέφτηκε. Μόνο εγώ, αλλά δεν είχα το μαστίγιο μαζί μου.

Τη βαρβαρότητα μιας κοινωνίας θα τη δεις από την ασέβειά της προς τα παιδιά. Και βέβαια, όταν ρώτησαν τον Αναξαγόρα με ποιο τρόπο ήθελε να γιορτάζουν τη μνήμη του, μια φορά το χρόνο, αυτός τους είπε ν' αφήνουν εκείνη τη μέρα ελεύθερα τα παιδιά να παίζουν όσο θέλουν.

Λοιπόν, τη διαφορά της αρχαίας ελληνικής δημοκρατίας και της σημερινής θα τη δείτε κοιτάζοντας ένα αρχαίο θέατρο κι ένα σημερινό.

Τυραννία είναι κατά βάθος η σημερινή δήθεν δημοκρατία. Καλούπι της το επίπεδο, απάνθρωπο, τυραννικό θέατρο, όπου μπροστά κάθονται οι «επίσημοι» (οι υπηρέτες του λαού μέχρι να πάρουν την ψήφο) κι εμποδίζουν με τον χτηνώδη όγκο τους και τη βάρβαρη επισημότητά τους τη συμμετοχή του λαού στο θέαμα, στη θέαση, στη θέωση.

Στ' αρχαία θέατρα όμως, παιδιά και πολίτες, επίσημοι ή όχι, έβλεπαν κι άκουγαν χωρίς ο ένας να εμπο-

δίζει τον άλλον. Το αρχαίο θέατρο (κοχύλι ανάδυσης της Αφροδίτης μέσ' από τη θάλασσα του σύμπαντος, πέτρινη γλάστρα του αρχικού κάλλους της αναγεννώμενης ψυχής) είναι καλούπι της δημοκρατίας.

Στο αρχαίο θέατρο το άπειρο, κατεβαίνοντας και κατεβαίνοντας τα σκαλοπάτια των κερκίδων, στενεύοντας κι όλο στενεύοντας, φτάνει στο κέντρο του κύκλου της σκηνης, φτάνει στο κέντρο του Κόσμου, και γίνεται ο κορυφαίος, ο άνθρωπος. Εκεί ενανθρωπισμένο παίζεται το δράμα του Κόσμου. Αποκαλύπτοντας εν τέλει (μες από τη δράση του ΓΝΩΘΙ ΣΑΥΤΟΝ) ότι το απόλυτο εμπειριέχεται στο σχετικό. Κ' ύστερα, επιστρέφοντας στο λαό των κερκίδων, ανεβαίνοντας κι ανεβαίνοντας το άπειρο, περνά και φεύγει πάλι προς το άπειρο. Αυτός ο κύκλος της πνοής, της πνευματικής ενέργειας. Η εισπνοή που φέρνει την αστρόσκηνη στον πέτρινο κάλυκα του θεάτρου, στο ανθρώπινο άνθος. Η εκπνοή που παίρνει τις ασθένειες της ανθρώπινης ψυχής να τις σκορπίσει, να τις διαλύσει, να τις κάνει κοπριά στο λιβάδι των άστρων.

Αύγουστος του 1995

Ο ΜΕΓΑΛΟΣ ΣΥΡΜΟΣ

(Σημειώσεις για ένα ποίημα)

Και τούτη η χελώνα εδώ στου φλυτζανιού τ' άσπρα
τοιχώματα
σηκώνοντας, τεντώνοντας, μακραίνοντας αυτό της
τον λαιμό καθώς τραβά
το καύκαλό της που 'ναι κάστρο ή γκρεμισμένη απ'
τα μισά και πάνω πυραμίδα.

Και τούτη η χελώνα εδώ, σέρνοντας πίσω της
αυτόνε το συρμό που τα βαγόνια του
είναι μια άμαξα κλειστή, ένα τσαντίρι, ένα κάρρο,
ένα νησί, ένα σύννεφο ή δράκοντας, δεν ξέρω...

Και ΠΡΩΤΟΝ, ποιοί πολέμαρχοι να ζουν, εδώ σ'
αυτή
τη μισογκρεμισμένη πυραμίδα;
Ή μήπως κάποια ζώα-ιερείς; Δεν ξέρω, ίσως είναι
κλεισμένοι εδώ οι απόκληροι του σύμπαντος, οι
αναρχικοί, οι ποιητές
(οι βασιλιάδες δίχως θρόνο εννοώ), οι ζητιάνοι, οι
σοφοί, οι αντάρτες όλων των δογμάτων. Κ'
ΥΣΤΕΡΑ:

Πάνω σε τούτο το βαγόνι-άμαξα ο Βαλές και η Ντά-
μα ποιού αρχαίου βασιλείου, ποιού πλανήτη ή
ποιού γαλαξία;

Και ΤΡΙΤΟΝ, στο τσαντίρι αυτό το τροχοφόρο ποιοί
και τί;

Οι υπηρέτες και τα σκεύη του Μαρδόνιου;
Μήπως του Μεγαλέξανδρου το λείψανο;
Μήπως το ξύλο του σταυρού και γύρω πρόβατα;
Μήπως οι κόρες μου, Αριάδνη, Ερατώ, Σεμίραμις,
Ρωξάνη;

Και ΤΕΤΑΡΤΟΝ στο κάρρο βλέπω ζώα και λαό
και πράγματα (μπαγάζια, λες και είναι τα
μπαγάζια όλου του κόσμου).

Πού τραβά
αυτό το τρένο τούτος ο συρμός μέσα στην έρημο
εκεί της Αφρικής ή της Ασίας, τ' Ουρανού είτε
του Χρόνου;
Αυτό το τρένο που το σέρνει μια χελώνα που για
καύκαλο φοράει ένα κάστρο.

Πού τραβά
ετούτος ο συρμός που βλέπω εδώ σ' ένα φλυτζάνι,
ενώ πίνω
την τελευταία γουλιιά ενός καφέ, που μου τον σέρβιρε
ο φίλος μου ο Μάρκος Αντωνίου;
—Και ο Μάρκος;
—Εις εκ των τεσσαράκοντα κλεφτών.
Αυτός που έκλεψε τα χίλια ένα πέπλα
απ' το ναό των σκεπασμένων καθρεφτών.

ΣΥΝΑΝΤΗΣΗ ΜΕ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΕΔΔΑ*

Έξω από την Ευρώπη της Ιστορίας, τη λατινική και χριστιανική Ευρώπη, υπάρχει μια άλλη Ευρώπη. Η Ευρώπη των σπηλαίων της Αλταμίρα και του Λασκώ· η Ευρώπη των Εσπερίδων· η Ευρώπη των Υπερβορείων και της Θούλης· ή Ευρώπη κάτω από την Άρκτο· η Ευρώπη των Δρυϊδών· η Ευρώπη του χιονιού και των νάνων· η Ευρώπη της μπύρας και των γιγάντων από πάγο· η Ευρώπη των ρουνικών των χαραγμένων πάνω σ' ένα ξίφος ή σ' ένα βράχο· η Ευρώπη με τις Βαλπούργειες νύχτες και τα ποτάμια της· η Ευρώπη της Μαύρης Παναγίας· η Ευρώπη του Ιερώνυμου Μπος και του Μπρέγκελ· η Ευρώπη που πεζοπορώντας γύρευε ο Ρεμπώ· η Ευρώπη του Εγκαντίν και του Νίτσε· η Ευρώπη του Μπέργκμαν... του Μπόρχες... του Σεφέρη:**

...στάλες βαριές πάνω στα πράσινα φύλλα
στάλες στην ακίνητη δεξαμενή...

---

* Η Αρχαία Έδδα περιλαμβάνεται πια στο βιβλίο μου Ο ΚΗΠΟΣ ΤΗΣ ΠΟΙΗΣΗΣ, χωρίς ωστόσο να συνοδεύεται εκεί από το κείμενο αυτό, που υπήρξε η εισαγωγή του στις προηγούμενες εκδόσεις όταν κυκλοφόρησε ως ανεξάρτητο βιβλίο.

** Αντίθετα με τον Μπόρχες, που πολύ συχνά αναφέρεται τόσο στην Αρχαία Έδδα όσο και στη Νέα (και στους συγγραφείς τους), ο Σεφέρης, αν και πολύ την μελέτησε (και την αγάπησε, όπως το δείχνουν κάποιες επιρροές της στο έργο του), ποτέ δεν αναφέρεται σ' αυτήν. Ούτε και οι πολυμαθείς διυλιστές του έργου του αναφέρθηκαν ποτέ στη σχέση του Σεφέρη με την Αρχαία Έδδα.

Πού μπορεί να φτάνουν οι ρίζες ενός ποιήματος; Τόσο μακριά, όσο μακριά φτάνουν οι ρίζες από κάθε ζωτανό πλάσμα. Καταγόμαστε όλοι κι όλα από το Παντού κι απ' το Πουθενά, από το Ποτέ κι απ' το Πάντα.

Κάνει ζέστη. Κ' είμαι σ' ένα Παρίσι κάθε άλλο παρά της ομίχλης και του ψιλόβροχου. Ιούνιος μήνας στο ποτάμι. Στοιχειωμένα πέτρινα κεφάλια κερασφόρων ζώων κρατούν τις γέφυρες, υπομένοντας μέσα στη διάρκεια του νερού ή του καιρού αυτή την ξεχασμένη απ' όλους θυσία. Η πράσινη δορά τους από κισσό απλωμένη στις όχθες. Κ' ήταν εκεί πάνω απ' τη γέφυρα Sully που κοίταζα και πάλι τη Νοτρ Νταμ. Και δεν είχε καμιά σχέση με τη Νοτρ Νταμ των τουριστικών οδηγών, των βιβλίων και των ανθρώπων που βλέπουν μόνο εκείνο που τους δείχνουν. Σήκωνα για μιαν ακόμη φορά το εξάισιο, το τρομερό προνόμιο να βλέπω πράγματα που τάχατες είναι χιλιοειδωμένα, ενώ στην πραγματικότητα δεν τα είδε κανείς και ποτέ. Σήμερα κι από τούτο το σημείο η Νοτρ Νταμ, δεν ήταν καν αυτό που έβλεπα χτες από πιο κοντά, δεν ήταν καν τα γυάλινα λουλούδια και το σύμπλεγμα από σπερματοθήκες πέτρινων αγκαθιών και μονόκερων. Σήμερα η Νοτρ Νταμ, ήταν το Παλάτι της Αράχνης, στην όχθη του Καιρού, κοντά στις Γέφυρες. Και πίσω απλωνόταν ένα παμπάλαιο καλοκαίρι (ένα vermillion ποση, του Βεελζεβούλ, του Ιησού ή του Οντίν) κι αυτό το καλοκαίρι πεζοπορώντας το διέσχιζε κάποιος πολύ γνωστός και συνάμα εντελώς άγνωστος, κάποιος που ερχόταν από πολύ μακριά, κάποιος που είχε βρει την πηγή του προσώπου του, κάτω απ' τη φυλλωσιά της Υγκντρασίλ, εκεί όπου οι Νόρνες υφαίνουν τις ζωές των ανθρώπων.

«Νέος και μόνος σε ταξίδι μακρινό...»

Κ' ήτανε τότε που συνάντησα την Αρχαία Έδδα. THE ELDER EDDA είναι ο τίτλος της αγγλικής έκδοσης. Ένα εξώφυλλο μαγική πόρτα. Και τα γράμματα του τίτλου μαύρα και μεγάλα σαν τις πέτρες του Στόουνχετζ.

Ανοίγω τη μαγική πόρτα. Σα να τα ξέρω από πάντα όλα τούτα: «Τα λόγια του Ύψιστου», «Τα λόγια της Πανσοφίας», «Τα όνειρα του Μπαλντούρ», «Το Τραγούδι της Σίβυλλας». Γρήγορα λοιπόν η απόκτηση, μ' οποιονδήποτε τρόπο, με αγορά ή με κλέψιμο, δεν έχει σημασία. Όλα «τα αγιάζει η λαχτάρα». Και σου ξεφεύγει κάποτε η αλαζονική φράση: «Μα το βιβλίο αυτό έγινε για μένα· όλους αυτούς τους χρησιμοποίησε για να φτάσει σε μένα». Και το βιβλίο αποχτιέται. Και μεταφράζεις στην αρχή για σένα, κ' ύστερα για τους φίλους, και τέλος για όλους, ώσπου ανακαλύπτεις ότι μέσω της γοητείας του το βιβλίο αυτό κι εσένα σε χρησιμοποίησε. Γιατί αλλήμονο, όλοι κι όλα σ' αυτόν τον κόσμο είμαστε συνάμα σκοπός και μέσο.

ΤΑ ΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΥΨΙΣΤΟΥ*

Κάποτε σε ταξίδι μακρινό
    νέος και μόνος έχασα τον δρόμο μου.
Πλούσιος ένοιωσα που βρήκα κάποιον άλλο,
    ο άνθρωπος στον άνθρωπο δίνει χαρά.

Μια λέξη ευγενική χρειάζεται που δεν κοστίζει,
    ο έπαινος δεν είναι πράγμα ακριβό.
Με μία κόρα και μιαν άδεια κούπα
    στον εαυτό μου έγινα φίλος.

Δυο ξύλινα παλούκια έστεκαν στον κάμπο
    και κρέμασα επάνω τους τα ρούχα μου.
Ντυμένα εκείνα μοιάζαν να 'ναι από τζάκι
    μα εγώ γυμνός έμοιαζα να 'μαι ο Κανέννας.

Πολύ νωρίς σε κάποια σπίτια έφτασα
    πολύ αργά σε κάποια άλλα.
Μου 'χε τελειώσει το κρασί και δίχως δώρα
    διόλου δεν είν' ευχάριστος ο ξένος.

Άνθρωπος που σταθεί σ' ένα κατώφλι
    προσεχτικός θα πρέπει να 'ναι πριν διαβεί.
Ποιος ξέρει από πριν το ποιοι εχθροί
    μπορεί να τον προσμένουν στο σαλόνι.

---

* Το πρώτο ποίημα της Αρχαίας Έδδας, σαν ένα δείγμα, αλλά και σα μια μικρή συντροφιά στο κείμενο αυτό που έγραφα για την Αρχαία Έδδα, στο Παρίσι, κάπου το 1980 με 1981.

Χαιρέτισμα του κόσμου· ο ξένος έφτασε
και σε ποια θέση θα καθήσει;
Είν' απερίσκεπτος αυτός που ενώ μπαίνει
σε πόρτες άγνωστες πιστεύει
Πως όλα πια θα παν καλά.

Φωτιά χρειάζετ' ο νεόφερτος
που 'ναι τα γόνατά του από το κρύο μουδιασμένα.
Φαί' και ρούχα καθαρά χρειάζετ' όποιος
έχει τραβήξει πράματα σκληρά.

Νερό επίσης να πλυθεί προτού να φάει,
πετσέτες κι ένα εγκάρδιο καλωσόρισμα.
Λόγια ευγενικά και ύστερα
ευγενική σιωπή για να μπορέσει
Την ιστορία του να πει:

Κρέμομουν πληγωμένους στο ανεμόδεντρο
Μερόνυχτα εννιά
Με βέλος τρυπημένος και ταμένος στον Οντίν
και προσφερμένος
Από μένα
σε μένα.
Κι ο πιο σοφός δεν ξέρει το πού φτάνουν
Οι ρίζες κείνου του πανάρχαιου σταυρού.

Κανείς δεν μου 'δωσε ψωμί μηδέ κρασί. Κοίταξα κάτω,
Πήρα τα ρουνικά κι αμέσως λύθηκα
Κι από το δέντρο εκείνο έπεσα
          εδώ
          ανάμεσά σας.

Αυτοί που κάθονται στο σπίτι σπάνια ξέρουν
          το χαρακτήρα εκείνου που 'χει μπει
Κι ο πιο κακός χωρίς αξία δεν είναι
          κι ο πιο καλός απ' τους ανθρώπους αστοχεί.

Τούτα τα πράγματα έχω βρει σαν πιο καλά:
          Του ήλιου τη μορφή και τη φωτιά, κι ακόμα
Το να 'χεις την υγεία σου και το χάρισμα
          να μένεις απ' τις έχθρες μακριά.

Σοφός δεν είναι ο πάντα σιωπηλός
'Η αυτός που λέει ακατανόητα λόγια.
Η γλώσσα η καλή όταν αρχίσει να μιλά
Γοητευμένη από το λόγο τραγουδάει.

ΑΡΑΜΠΙΑΣ

Στον Παντελή Φλωρόπουλο, που το 1992, μου ζήτησε να γράψω ένα κείμενο, για το περιοδικό του ΑΡΑΜΠΙΑΣ.

Αραμπάς, με τα άλφα του που ήσαν κάποτε κερασφόρα κρανία βοδιών, μ' εκείνο το πρώτο κεφαλαίο Α σαν άνθρωπος με τη ζώνη του. Πότε μου ήρθε αυτό; Σ' ένα μου όνειρο. Βρέθηκα λέει στο Ικόνιο της Μικράς Ασίας. Είχα επισκεφτεί το μνήμα του Μεβλανά Τζελαλουντίν Ρουμί. Ήταν ένας μαρμάρινος κώνος. Γραμμένο τ' όνομά του ελληνικά. Κι ένα Α πολύ μεγαλύτερο από τ' άλλα γράμματα. Βλέποντας πως παραξενεύομαι, «είναι ο Άνθρωπος με τη ζώνη του», μου εξηγεί ο ξεναγός.

Λοιπόν, Αραμπάς. Με το ρ της ροής. Κάποια στιγμή το ο άρχισε να στάζει, να ρέει κι έγινε ρ. Κ' ύστερα το μ: μουκανητό του βοδιού ή μούγκρισμα των αγριμιών. Ο ήχος που είναι σύνορο ανάμεσα στη φωνή του ζώου και στη φωνή του ανθρώπου. Γι' αυτό κ' οι πρώτες λέξεις του ανθρώπου από μ: Μα το φιλί. Μαμ το φαγητό. Μαστός και μεμέ το βυζί. Μάτερ η μάννα και η ύλη. Και ύστερα το π. Πόρτα και πύλη και πόλη περιτειχισμένη. Πέρασμα του ανθρώπου ή του αραμπά μέσα από την πύλη. Πύργος και παράθυρο. Πι: Κορνίζα του μέλλοντος. Και το τελικό ς. Το ο που ξετυλίχτηκε σα φίδι και σφυρίζει τον ήχο της σιωπής: πόσο σοφά βαλμένο από τους Έλληνες στο τέλος τόσων λέξεων.

Αραμπάς· το όχημα που κινείται με τον ανθρώπινο ρυθμό. Συρμένο από το βόδι ή το βουβάλι, που περπατεί αργά, όπως μέσα σ' εκείνο το ποίημα του Σεφέρη:

«Κι αυτό το βουβάλι του Μακεδονίτικου κάμπου, τόσο υπομονετικό, τόσο αβίαστο, σα να το ξέρει πως δεν φτάνει κανείς πουθενά».

Τρέξιμο, ταχύτητα, 130 χιλιόμετρα την ώρα, 700 χιλιόμετρα την ώρα, 3.000 χιλιόμετρα την ώρα. Ρυθμός της μηχανής. Κι ο άνθρωπος δεμένος σ' αυτό το ρυθμό, τρέχει αλλά δεν ζει. Ζω σημαίνει βρίσκομαι στον εαυτό μου, είμαι παρών σ' αυτό που συντελείται. Αλλά το τρέξιμο είναι για να φεύγεις. Να φεύγεις από τον εαυτό σου. Για να φτάσεις γρήγορα στο σκοπό σου.

Πρώτον: Δεν ξέρεις ποιος είναι πραγματικά ο σκοπός σου. Και, δεύτερον: Τρέχοντας με ταχύτητα μεγάλη προς τον υποτιθέμενο σκοπό σου, έχασες το ταξίδι, πέρασες έξω από το ταξίδι, το ταξίδι μένει εκεί, περιμένει, επειδή στο ταξίδι, το κάθε τι είναι σκοπός. Το ταξίδι περιμένει να το διανύσεις, με τον ανθρώπινο ρυθμό, να το ταξιδέψεις. Τρέχοντας με ταχύτητα δεν διανύεις το ταξίδι σου, περνάς έξω από το ταξίδι σου, δεν το αφήνεις πίσω σου, το αφήνεις μπροστά σου, το αφήνεις εκεί να περιμένει να το διανύσεις, να το βιώσεις, να το ζήσεις.

Γιατί τόση ανία; Γιατί αυτή η αίσθηση πως μ' όλο που τρέχουμε, δεν ζούμε; Γιατί περνούμε έξω απ' τη ζωή με μηχανές, σα μηχανές. Και η ζωή περιμένει εκεί, να τη ζήσουμε.

Ένας σύγχρονος επιστήμων λέει πως, αν μέχρι το 2025 δεν αλλάξουμε ρυθμό, θα εξαφανιστούμε. Δεν ξέρω

αν είναι προφήτης ο επιστήμων αυτός, αλλά μου θυμίζει έναν σοφό της Ανατολής που λέει ότι «απ' το παράθυρό σου κάνεις τα μεγαλύτερα ταξίδια». Γιατί, τί θα κάνεις στην Αίγυπτο ή στη Γαλλία αν δεν έχεις ταξιδέψει στον κήπο σου; Τί μπορείς να δεις σε μια πυραμίδα, αν δεν βλέπεις τίποτε σ' ένα ηλιοτρόπιο; Τί μπορείς να δεις στον Γάγγη, αν δεν βλέπεις τίποτε στο ρυάκι της γειτονιάς σου; Οι άνθρωποι ταξιδεύουν για να δουν οι γείτονες ότι ταξιδεύουν, για να γυρίσουν και να πουν ότι πήγαν στην Αίγυπτο. Κοιτάζοντας τη Σφίγγα δεν βλέπουν τη Σφίγγα αλλά τη γειτόνισσα να της λένε πως είδαν τη Σφίγγα και αδημονούν να επιστρέψουν να της το πουν. Έτσι και στον έρωτα, έτσι παντού.

Ναι, δεν λέω: Με το αυτοκίνητο. Και το αεροπλάνο. Και το διαστημόπλοιο. Αλλά προπάντων με το πνεύμα. Γιατί το πνεύμα τρέχει γρηγορότερα κι από το φως. Γιατί το πνεύμα (δε χρειάζεται να τρέξει) βρίσκεται παντού. Το πνεύμα έχει το κέντρο του παντού, κι αν ζεις εν πνεύματι, είσαι στο κέντρο (πού να πας;), είσαι το κέντρο. «Να γίνεις ήλιος» (κέντρο), λέει ο Νίτσε, «όχι πλανήτης» (πλάνη) και ούτε δορυφόρος (φέρων δόρυ). Τί να το κάνεις το δόρυ; Ό,τι κι αν καρφώσεις μ' αυτό, τον εαυτό σου θα καρφώσεις, αφού στην υπερξύπνια κατάσταση τα πάντα είναι ένα.

Αλλά ας μην απομακρυνθούμε από τον αραμπά που μας υπόσχεται ένα ρυθμό ανθρώπινο, θα τολμούσα να πω θεϊκό, γιατί οι θεοί δεν βιάζονται, σαν τα παιδιά, χαζεύουν μέσα στην αιωνιότητα, κοιτάζοντας από δω κι από κει. Βλέπουν ένα σκαθάρι που κυλάει ένα βώλο κοπριάς· τι έκπληξη, θυμούνται τον Σίσυφο. Κοιτάζουν έναν κήπο

με λουλούδια· θυμούνται την πολυόμματη φορεσιά τους που την άφησαν κάπου για να χαρούν μ' ανθρώπινα μάτια τ' ανθρώπινα.

Αραμπάς· ο Αραμπάς σ' εκείνο το τραγούδι της ερωτικής Ιωνίας: «Σήκωσ' το φουστανάκι σου να δω τι γίνεται». Και πέφτει η αυλαία και ανοίγει ξανά η αυλαία: Καταστροφή. Κ' οι αραμπάδες ατέλειωτη σειρά, φορτωμένοι μπαγάζια κι ανθρώπους, σπρωγμένοι από τον άγριο ασιατικό άνεμο προς τη θάλασσα. Εικόνες από τουφεκισμένους, σφαγμένους, κρεμασμένους. Ένας παπάς που θρηνεί. Τα μάτια των παιδιών που μεγάλωσαν από την απορία, το φόβο και την πείνα. Κι ο άλλος αραμπάς, ο σιδερένιος και σαραντοποδαρούσης, φορτωμένος μέσα και έξω και πάνω με το στρατό της υποχώρησης, που χτες ακόμα χτυπούσε τη σάλπιγγα της απελευθέρωσης πάνω στους λόφους της αρχαίας πατρίδας.

Κι ο αραμπάς σε μια ζωγραφιά του Πικάσσο· ένας γυμνός γεροδεμένος λυκόμορφος κύριος τον σέρνει. Πάνω του σκοτωμένα βόδια κι άλογα. Ο λυκόμορφος κύριος που τραβά, γυρίζει το κεφάλι του και κοιτάζει με μια έκφραση που λέει: «Τί με κοιτάτε; Τί θέλετε να κάνω; Εμένα μου 'τυχε να 'μαι λυκόμορφος».

Κι ο άλλος αραμπάς στ' όνειρό μου· εκεί ένας μινώταυρος, τραβά τον αραμπά που πάνω του βρίσκεται σκοτωμένος ένας μινώταυρος. Κι εγώ ν' αναρωτιέμαι όχι στον ύπνο μου μα στον ξύπνο μου: «Πού τον πηγαίνει τον σκοτωμένο εαυτό του ο μινώταυρος;»

Κι ο άλλος αραμπάς του Ιερώνυμου Μπος, φορ-

τωμένους σανό: Πίσω ο παράδεισος. Μπρος η κόλαση. Δαίμονες ποντικόμορφοι, βατραχόμορφοι, ψαρόμορφοι, γουρονόμορφοι, αλεπουδόμορφοι, χιμπατζόμορφοι, πτηνόμορφοι, τραβούν τον αραμπά. Μερικοί ακουμπούν σκάλες πάνω στο σανό για ν' ανέβουν. Άλλοι καρφώνουν τσουγκράνες και προσπαθούν ν' αναποδογυρίσουν τον αραμπά μαζί με το σανό. Άλλοι τρέχουν, άλλοι προσκαλούν, άλλοι στήνουν ένα πρόχειρο μαγεριό. Εκεί φιλονικούν κι εδώ αυτός ο άγιος άνθρωπος κρατεί τον άλλο ανάσκελα στη γη και του 'χει μπήξει κιόλας το μαχαίρι στο λαιμό. Βιάσúνη, ταραχή, χαλασμός. Και συνάμα μια ηρεμία κανονικότητας. Ο αραμπάς προχωρεί πατώντας ζωντανά κορμιά και πίσω του ακολουθούν σοβαροί, καβάλλα σ' άλογα είτε πεζοί, πάπες και καρδινάλιοι, βασιλιάδες και στρατηγοί, όλο το συνάφι της εκκλησίας και του κράτους.

Πάνω στον φορτωμένο σανό (άλλο επίπεδο), ένα ζευγάρι ανθρώπων που φιλιούνται όρθιοι κι εκεί κοντά τους καθισμένοι ένας άντρας που παίζει ένα λαγούτο και μια γυναίκα που κρατά ένα βιβλίο ανοιχτό. Στ' αριστερά τους ένας άγγελος σε στάση προσευχής και, στα δεξιά τους, φτερωτός, κοιλαράς, βατραχοχέρης, βατραχοπόδης, με την ουρά και με το μακρύ του πνευστό, ένας συμπαθητικός δαίμων, ένα πνεύμα της μουσικής. Πάνω, ψηλά στον ουρανό, χωμένος ως τη μέση σ' ένα σύννεφο, ο Κύριος ένοχος, τόσο για τον παράδεισο, τόσο για τον κόσμο, όσο και για την κόλαση, παρατηρεί με χέρια ανοιχτά, που δεν διακρίνω αν ευλογούν ή αν κάνουν εκείνη την κίνηση που συνοδεύει το στόμα όταν λέει: «Μα τί έκανα, ο Μαλάκας, εκεί κάτω;»

Αραμπάς· αραμπάς φορτωμένος ένα νεκρό πρίγκιπα της Ασίας· αραμπάς φορτωμένος καρπούζια· αραμπάς φορτωμένος τσιγγάνες· αραμπάς φορτωμένος κοπριά· αραμπάς φορτωμένος ξύλα· αραμπάς φορτωμένος γλάστρες με λουλούδια· αραμπάς φορτωμένος όπλα· αραμπάς φορτωμένος βαρέλια με νερό· αραμπάς φορτωμένος φεγγάρια· αραμπάς φορτωμένος καθρέφτες· αραμπάς φορτωμένος πλήθος όρθια αναμμένα κεριά· αραμπάς φορτωμένος κορμιά εκτελεσμένων Κούρδων· αραμπάς αδειανός γιατί δε βρέθηκε πουθενά το πτώμα του Φεντερίκο Γκαρθία Λόρκα· αραμπάς φορτωμένος παιδιά και σερνάμενος από ένα βόδι που στα κέρατά του ανάμεσα κάποιος ετοποθέτησε χορδές. Αραμπάς στην άκρη της Τριχωνίδας. Το ζώο ζύγωσε και σκύβει στον καθρέφτη του νερού· ασπάζεται τον εαυτό του· πίνει.

Κ' ύστερα, ο αραμπάς ουρανός, με τροχούς του τον ήλιο και το φεγγάρι, φορτωμένος άλλοτε νέφη, άλλοτε άστρα. Πού μπορεί να πηγαίνει τούτος ο αραμπάς, που στον πάτο της καρότσας του, κουβαλάει μαζί του όλους εμάς;

*ΑΡΑΜΠΙΑΣ, 1993, BEST SELLER, 1998,
Το ιδεόγραμμα του φιδιού, 2003*

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΧΡΟΝΟ

Ο χρόνος όλα τα γιατρεύει, ο χρόνος
όλα τα φθείρει· τίποτε
δεν είναι πιο ταχύ από το χρόνο, τίποτε
δεν είναι πιο αργό.

Ο χρόνος είν' ακίνητος κι ο χρόνος
είναι το μόνο που κινείται εδώ,
    εδώ,
        εδώ,
    εδώ,
πού εδώ;

Χρόνος κυκλικός των Πυθαγορείων, του Έρμιππου,
του Νίτσε.

Χρόνος σπειροειδής κατ' εικόνα και καθ' ομοίωση
του κοχλίου, των ιστών της αράχνης και των γαλαξιών.

Χρόνος εναντιόδρομος του Σκυθίνου.

ΝΙΨΟΝΑΝΟΜΗΜΑΤΑΜΗΜΟΝΑΝΟΨΙΝ

Χρόνος του Εκκλησιαστή, όπου «το γενόμενον ήδη
εστί και το γίγνεσθαι ήδη γέγονεν».

Χρόνος πύρινος με στιγμή τη σπίθα της φωτιάς.

Χρόνος πέτρινος με στιγμή τον κόκκο της άμμου.

Χρόνος νέρινος με στιγμή σταγόνα, στάζοντας από
την οροφή του σπηλαίου πάνω στη μικρή λίμνη, γράφο-
ντας γύρω της τον κύκλο της αιωνιότητας.

Χρόνος που διαστέλλεται μπροστά στη φρίκη.

Χρόνος που συστέλλεται μπροστά στην ομορφιά.

Κάποτε ένας μοναχός απομακρύνθηκε από το μοναστήρι για να κάνει έναν περίπατο στο δάσος. Εκεί που βάδιζε διαλογιζόταν πάνω στη φράση των γραφών «χίλια έτη του κόσμου τούτου ως μία ημέρα παρά Κυρίω» και προσευχήθηκε στο Θεό να του αποκαλύψει την έννοια της φράσης αυτής. Ξάφνου από τη λαγκαδιά ξεκίνησε ο κελαηδισμός ενός αηδονιού. Ο μοναχός σταμάτησε και άκουγε το αηδόνι μαγεμένος. Κάποια στιγμή το αηδόνι σώπασε κι ο μοναχός ξαναπήρε τον δρόμο προς το μοναστήρι. Όμως εκεί κανένας δεν τον γνώριζε, μα ούτε κι αυτός γνώριζε κανέναν. Είπε τ' όνομά του. Δεν τους θύμιζε τίποτε. Έψαξαν τότε στα αρχεία. Εν τέλει βρήκαν ότι ο μοναχός που έζησε στο μοναστήρι με το όνομα αυτό, είχε εξαφανιστεί πριν τρακόσια χρόνια.

Χρόνος ουροβόρος.

Χρόνος Κρόνος που τρώει τα παιδιά του.

Χρόνος του Σοφοκλή, του Πάουλ Φλέμιγκ, του Σολωμού, του Σεφέρη, του Έλιοτ, του Μπόρχες, του Καβάφη.

Χρόνος δημιουργός, χρόνος συντηρητής, χρόνος καταστροφέας.

Χρόνος ενθυμητής, χρόνος παρηγορητής, χρόνος λήθη.

Χρόνος αντίδοτο στον χρόνο.

Χρόνος γιατρός των πάντων στον Ερωτόκριτο.

Χρόνος δίχτυ ψυχών.

Χρόνος κάρμα των ινδουιστών και χρόνος ανταπόδοση του Αναξίμανδρου.

Χρόνος της εισπνοής και της εκπνοής, της μέρας και της νύχτας, του θέρους και του χειμώνα, του έρωτα και του θανάτου.

Χρόνος των 18.000 ετών του Μεγάλου Ενιαυτού.
Χρόνος των 4.320.000 ετών του κύκλου της Μαχα-
γιούγκα.

*Περιστρεφόταν με αχτίνες λαμπερές· δεν ήξερε αν ήταν
λουλούδι ή τροχός. Γύρω η άμμος...*

Χρόνος άπειρος:

Υπάρχει ένα σιδερένιο βουνό, χίλια μέτρα ψηλό, χί-
λια μέτρα μακρύ, χίλια μέτρα πλατύ. Κάθε χίλια χρόνια
ένα πουλάκι έρχεται και ξύνει μια φορά το ράμφος του
πάνω στην πλαγιά του βουνού. Τα χρόνια που θα περά-
σουν μέχρι να σωθεί το σιδερένιο βουνό από το ξύσιμο
του ράμφους πάνω του δεν είναι τίποτε μπροστά στην αι-
ωνιότητα. Που δεν έχει αρχή, ούτε τέλος. Και που όμως
μπορείς να τη σχηματίσεις, πάνω σ' ένα μικρό κομμάτι
χαρτί, φτιάχνοντας έναν κύκλο, επαληθεύοντας τον αρ-
χαίο λόγο πως «το απόλυτο περιέχεται στο σχετικό».
Άλλωστε, κάθε χρονικό διάστημα είναι άπειρο, αφού αν
επιχειρήσουμε να τμήσουμε οποιοδήποτε διάστημα, θα το
τέμνουμε επ' άπειρον, βρίσκοντας πως το λίγο είναι πολύ
και πως το πολύ είναι λίγο:

*«Η δόξα της αυγής έχει διάρκεια μιαν ώρα.
Κι όμως μες στην καρδιά δεν διαφέρει
απ' το γιγάντιο πεύκο που η ζωή του φτάνει χίλια
χρόνια».*

* * *

Χρόνος του Αϊνστάϊν, σαν μια μηχανή καμωμένη από αραβικούς αριθμούς κι ελληνικά γράμματα.

Χρόνος του βιβλίου, όπου η αρχή και το τέλος βρίσκονται ταυτόχρονα εκεί, πριν την αρχή της ανάγνωσης και μετά το τέλος της ανάγνωσης.

Χρόνος του Ηράκλειτου, όπου «αιών παις εστί παιζων πεσσεύων, παιδός η βασιλίη» (ο χρόνος είν' ένα παιδί που παίζει πεσσούς, του παιδιού είναι η βασιλεία).

Χρόνος καθρεφτισμένος στο χρόνο.

Χρόνος κλεισμένος σ' ένα ερημοκλήσι.

Χρόνος κομματιασμένος στα χαρτιά της τράπουλας.

Μου είπε να της ρίξω τα χαρτιά. Της είπα πως δεν ξέρω να ρίχνω χαρτιά κι ούτε ποτέ μου μ' ενδιέφερε να ξέρω. Της είπα πως μ' αρέσει να μιλώ για τα χαρτιά και πως μια τέτοια συζήτηση ίσως βοηθούσε στην αυτογνωσία της. Μου είπε πως αυτή την ενδιαφέρει να μάθει τι θα της συμβεί αύριο. Της είπα πως δεν μπορεί να γνωρίσει τι πραγματικά θα της συμβεί αύριο, όπως δεν γνωρίζει τι πραγματικά της συνέβη χτες κι όπως δεν γνωρίζει τι πραγματικά της συμβαίνει σήμερα.

Χρονιαρές μέρες, παίζουμε χαρτιά. Παίζουμε κυρίως 31. Παίζουμε χαρτιά, ίσως για να μιμηθούμε το παιδί, που είναι ο χρόνος του Ηράκλειτου και που έχει την εξουσία. Ίσως για να 'χουμε την ψευδαίσθηση ότι συμβασιλεύουμε με το παιδί. Ίσως για να κερδίσουμε. Εδώ που μόνος νικητής είναι ο χρόνος.

Γενεά έρχεται και γενεά πορεύεται και η τράπουλα μένει εις τον αιώνα, πολύχρωμες φιγούρες μαγικές, με

μιαν αρίθμηση που φτάνει ως το 10, που είναι η επιστροφή στο 1 και στο 0, συνύπαρξη του είναι και του μη είναι, καθ' ομοίωσιν του κόσμου που είναι και που συνάμα δεν είναι.

Γενεά έρχεται και γενεά πορεύεται και η τράπουλα μένει εις τον αιώνα, έχοντας 52 χαρτιά, όσες κ' οι εβδομάδες του ετήσιου κύκλου, έχοντας 4 τύπους χαρτιών, όσες κ' οι εποχές του έτους.

Γενεά έρχεται και γενεά πορεύεται και η τράπουλα μένει εις τον αιώνα, με τις φιγούρες της χωρισμένες στις δυο ηλικίες της ζωής (νιότη-γήρας) κι επίσης χωρισμένες σε δύο χρώματα (κόκκινο-μαύρο), που αντιστοιχούν στις μέρες και στις νύχτες, στον έρωτα και στο θάνατο.

*Δεν έπαιζε χαρτιά, μα τα 'βλεπε
σα να 'ναι ο καθρέφτης της ζωής.
Δεν έπαιζε χαρτιά, όμως μια σχέση
σα να υποψιάζονταν ανάμεσα
στο χρόνο του Ηράκλειτου και στα χαρτιά.*

*Δεν έπαιζε χαρτιά, ποτέ δεν κάηκε
παίζοντας στα χαρτιά 31. Όμως να,
31 χρόνια όταν έκλεισε
φάνηκε στους κροτάφους του η στάχτη.*

Σε άλλους φαίνεται η στάχτη στους κροτάφους, σε άλλους το αίμα στην καρδιά. Σ' αυτούς ανήκει ο Καρυωτάκης, που αυτοκτόνησε στα 32 του, αφού πρώτα είχε γράψει αυτό:

Είκοσι χρόνια παίζοντας
αντίς χαρτιά βιβλία
είκοσι χρόνια παίζοντας
έχασα τη ζωή.

Φτωχός τώρα ξαπλώνομαι
μια εύκολη σοφία
ν' ακούσω εδώ που πλάτανος
γέρος μού τη θροεί.

Φύλλα των βιβλίων, φύλλα της τράπουλας, φύλλα του πλάτανου. Ο Καρυωτάκης είναι τα φύλλα του πλάτανου που προτιμά, είναι η σοφία της φύσης, όπου θέλει να επιστρέψει. Και το κάνει, μ' έναν τρόπο που κανείς μεσάζων δεν μπορεί να τον εμποδίσει. Το δάχτυλο-φαλλός δείχνει το κέντρο-μήτρα όπου αναπαράγεται ο χρόνος. Το δάχτυλο-πιστόλι δείχνει το κέντρο-καρδιά όπου εδρεύει το αδιέξοδο. Το δάχτυλο-βλήμα, ανοίγει μια διέξοδο στην καρδιά. Όχι για να βγεις έξω από τον χρόνο, πράγμα αδύνατο, αλλά για να βγεις έξω από τη συνείδηση του χρόνου.

(Κ' ίσως ο χρόνος του Ηράκλειτου είναι βασιλιάς, ακριβώς γιατί είναι παιδί. Τα παιδιά βρίσκονται έξω από τη συνείδηση του χρόνου. Τα παιδιά ζουν στη χρυσή εποχή όπου βασιλεύει ο Κρόνος.)

* * *

Χρόνος εκεί που η Περσεφόνη φύσηξε και άσπρισε ο
ύπνος των πραγμάτων.

Χρόνος μαρμαρωμένος όπου
δεν θα μπορούσες να σηκώσεις ένα πούπουλο.

*«Σαν τις Καρυάτιδες τα υψωμένα μας χέρια,
κρατούν το γρανίτινο βάρος του χρόνου.
Και νικημένοι εμείς
θα 'μαστε πάντα κερδισμένοι».*

Χρόνος της αστραπής και χρόνος της χελώνας.

Η χελώνα είναι το όρος που κινείται επειδή η πεταλούδα και η κουρούνα έχουν πίστη όση ο κόκκος σιναπιού. Το όρος της χελώνας κινείται, όχι όμως και τα βουνά. Κι όμως τα βουνά δεν είναι παρά κύματα πάνω στα οποία οι μικροοργανισμοί άνθρωποι προφθάνουν να χτίσουν τα σπίτια τους και τα σπίτια των θεών τους και να ζήσουν επί αιώνες, με την ίδια άνεση που άλλοι οργανισμοί προφθάνουν να χτίσουν και να ζήσουν πάνω σ' ένα κύμα νερού, πάνω σ' ένα κύμα αίματος ή φωτός.

Χρόνος της άγνοιας όπου όλα είναι μέλλοντα. Χρόνος της γνώσης όπου όλα είναι παρελθόντα. Χρόνος της αγάπης όπου όλα είναι παρόντα. Χρόνος του Απόλυτου Ήλιου όπου όλα έχουν την ηλικία του φωτός.

* * *

*Ποιά μουσική φυσάει και λυγίζουνε τα χάλκινα
σπαθιά και κυματίζουν όπως μούσκλα σε
τρεχούμενο νερό; Ποιά μουσική;
Φυσά ο χρόνος και γυρίζει η φτερωτή των εποχών.
Κύμα σηκώνεται και κύμα πέφτει.
Του φεγγαριού τα γυρίσματα και τα έμμηνα
των γυναικών.
Το χνούδι του ροδάκινου και το φούσκωμα του
βυζιού. Ο νόστος
του άσπρου τραγουδιού της μυγδαλιάς. Φυσά ο
χρόνος.*

Χρόνος άνεμος, παρασέρνοντας
μέλη ανθρώπων και κλωνάρια
γαλαξιών, τινάζοντας τη γύρη... Χρονοστρόβιλος.

Χρόνος της βροχής των στιγμών.

Χρόνος παγωμένος όπως στους «Εξόριστους».

Χρόνος που πηγάζει από το χρόνο.

Χρόνος που εκβάλλει στο χρόνο.

Χρόνος στιγμές νερού.

Χρόνος κλωστή νερού, όπου οι στιγμές κυλούν σα
χάντρες.

Χρόνος σχοινί νερού που κρέμεται από τα πράσινα
γένια του βράχου.

Χρόνος θεόμορφος καταρράχτης.

Χρόνος ποτάμι. Χρόνος θάλασσα.

Χρόνος της Αποκάλυψης, όπου «χρόνος πια δεν
υπάρχει». Μόνο μια κρυστάλλινη θάλασσα, μπρος στις
εφτά φωτιές του Θεού. Ο χρόνος καταργείται μπροστά
στο πνεύμα. Ή αλλιώς: Για τη συνείδηση που ζει μέσα
στα πάντα (παρελθόντα, παρόντα και μέλλοντα), όλα εί-
ναι παρόντα. Η αιωνιότητα γίνεται μια θάλασσα ακίνητη
σαν γυάλινη. Και οι εφτά γλώσσες της φωτιάς (μέσα στην
απόλυτη κατανόηση) μιλούν τη μία γλώσσα της σιωπής.

ΥΓ.: Είπα τόσα πολλά για τον χρόνο και παρέλειψα
να δώσω τον ορισμό του. Λοιπόν, χρόνος είναι ο χρόνος.

(ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, Ιανουάριος 1993,

Το ιδεόγραμμα του φιδιού, 2000).

Ο ΕΡΩΤΑΣ ΚΙ Ο ΠΟΙΗΤΗΣ

Μα όχι πια, μα όχι πια άλλοι θεοί.
Θεός και Βασιλιάς είναι ο Άνθρωπος.
Όμως ο Έρωτας, αυτός
είναι η Μεγάλη Πίστη.

Σε σένα μοναχά, σ' εσέ πιστεύω
θαλασσινή Αφροδίτη μάνα θεϊκή.
Ω τι πικρός που έγινε ο δρόμος
αφότου ο θεός των χριστιανών
μας έχει ζέψει όλους στο σταυρό του.
Σάρκα, λουλούδι, μάρμαρο, Αφροδίτη,
σε σένα μοναχά, σ' εσέ πιστεύω!

Ρεμπώ

L' Amor che move il sole e l' altre stelle
(Ο Έρωτας που κινεί τον ήλιο και τα άλλα τ' άστρα)
Ντάντε Αλιγκιέρι

Ο Έρωτας δεν κήρυξε ποτέ δόγματα, δεν αναζήτησε μαθητές και οπαδούς, δεν προσπάθησε να προσηλυτίσει κανέναν, δεν ίδρυσε θρησκεία για να λατρεύεται, δεν έκανε ποτέ προπαγάνδα, δεν συνεργάστηκε με καμμιά εξουσία για να επιβληθεί και να επικρατήσει, δεν έγινε ποτέ ιδιοκτησία κανενός ατόμου, καμμιάς ομάδας, κανενός έθνους, καμμιάς αυτοκρατορίας. Κι όμως, όλα τα όντα, από τους ανθρώπους μέχρι τα δέντρα και τα ζώα,

από τις κάμπιες μέχρι τους ήλιους και τους γαλαξίες, είναι οπαδοί του, τον λατρεύουν, τον υπηρετούν, με χαρά. Δεν είναι λοιπόν αυτός ο πιο μεγάλος θεός;

Η περσική προελεύσεως λέξη «ασίκης» (που διατηρεί και στη γλώσσα μας σχεδόν ακέρια την αρχική της σημασία), σημαίνει τόσο τον ερωτευμένο όσο και τον ποιητή.

Ο ερωτευμένος, για όσο διάστημα βρίσκεται στην ατμόσφαιρα του έρωτα είναι ποιητής. Χρειάζεται να υπενθυμίσουμε πως οι ερωτευμένοι γράφουν ποιήματα; Χρειάζεται να πούμε πως κι ο πιο άξεστος άντρας και η πιο αγράμματη νοικοκυρά, όταν γίνονται όργανα του έρωτα, συμπεριφέρονται και σκέφτονται με τρόπο θαυμαστό ή πως μιλούν ποιητικά; Χρειάζεται να πούμε ότι μόλις πέσουν από το επίπεδο του έρωτα, μόλις βγουν από την ατμόσφαιρα του έρωτα, οι ίδιοι αυτοί άνθρωποι γίνονται αγνώριστα ανθρωπάκια;

Ο ποιητής είναι ένας ερωτευμένος με τη Ζωή, ένας (ευρισκόμενος) πριν από την πτώση (Αδάμ, Άνθρωπος), ένας που έχει νικήσει τον ιστορικό χρόνο (τον Χρόνο-Κρόνο), και φανερώνει τα πράγματα στον ερωτικό τους χρόνο, στην Αγάπη, που είναι η διαρκής Ασραπή.

Αλλά οι άνθρωποι δεν αντέχουν τον παράδεισο, καμένα κλουβί δεν μπορεί να κρατήσει την ασραπή. Γι' αυτό οι ανθρώπινες κοινωνίες στάθηκαν πάντοτε αμυντικά και κάποτε επιθετικά, μπροστά στον κίνδυνο που αποτελούν γι' αυτές τόσο ο έρωτας όσο κι ο ποιητής.

Οι ερωτευμένοι, μέσα στον ενθουσιασμό τους (ένθεοι), βιώνοντας την απόλυτη ικανοποίηση, ζώντας στην συν-ουσία, βλέπουν τα πράγματα στο αληθινό τους μέγεθος, γνωρίζουν την πραγματική τους αξία, γίνονται αθώοι κι αδίσταχοι σαν τα παιδιά και υπακούοντας μόνο στον κεραυνό του έρωτα που οιακίζει (κυβερνά) τα πάντα, δεν υποτάσσονται σε καμμιά ανθρώπινη εξουσία. Αυτό δεν συμφέρει τις κοινωνίες που θέλουν ανθρώπους γεμάτους άγνοια κι αισθήματα ενοχής, εύκολα υποτασσόμενους κι εύκολα ελεγχόμενους, έτοιμους να τραφούν με ψεύδη και υποκατάστατα. Εξάλλου, οι ερωτευμένοι, ζώντας στο παραδείσιο, θεϊκό επίπεδο, θυμίζουν στους ανθρώπους το επίπεδο εκείνο στο οποίο θα έπρεπε να βρίσκονται οι άνθρωποι και δεν μπορούν να βρίσκονται, εξ αιτίας του συνειδησιακού τους ύπνου και της πνευματικής τους οκνηρίας. Το επίπεδο αυτό φανερώνει στους ανθρώπους τη λειψότητά τους, γι' αυτό και πρέπει να το εξαφανίσουν, όπως πρέπει να εξαφανίσουν κι εκείνους που υπενθυμίζουν την ύπαρξη του επιπέδου αυτού. Έτσι, τον μεν έρωτα, όταν δεν τον εξοντώνουν άμεσα, τον εξοντώνουν έμμεσα, υποβιβάζοντάς τον σε κάτι πλήρως ελεγχόμενο κι εναρμονισμένο με το επίπεδό τους: τον γάμο και την πορνεία. Όσο για τον ποιητή-νυμφίο-εραστή, αυτόν, όταν δεν τον σκοτώνουν, τον εξορίζουν ή τον φιμώνουν με χίλιους δυο τρόπους.

Και βέβαια θεωρώ ποιητές-εραστές:

Τον Κρίσινα (που τον σκότωσαν «κατά λάθος»)

Τον Ορφέα (που τον κομμάτιασαν οι μαινάδες για λόγους ερωτικούς).

Τον Ησίοδο (που τον δολοφόνησαν γιατί «αποπλή-νησε» μια κόρη).

Τον Σωκράτη (που τον φαρμάκωσαν γιατί «έφερε καινούργιους θεούς και διέφθειρε τη νεολαία»).

Τον Μεγαλέξανδρο (που τον δολοφόνησαν γιατί αξίωνε το σεβασμό προς όλες τις φυλές κι ακόμη αξίωνε απ' όλους και κυρίως από τον εαυτό του, το φιλοσοφικώς και ποιητικώς, το ερωτικώς κι εν τέλει, το θεϊκώς ζην).

Τον Ιησού (που τον σταύρωσαν γιατί «διέλυε τις οικογένειες και τη θρησκεία»).

Τον Μανσούρ Αλλ Χάλλατζ (που τον κομμάτιασαν γιατί «ήταν αιρετικός και θεοποίησε τον εαυτό του»).

Τον Ιμπν Ελ Αράμπι (που επανειλημμένα θέλησαν να δολοφονήσουν, γιατί έλεγε ότι «θρησκεία μου είναι ο έρωτας» και πως «το πρόσωπο του Θεού μπορείς να το δεις παντού, όπως λ.χ. σε μιαν ωραία γυναίκα»).

Τον Σαμφουντίν (που τον δολοφόνησαν, γιατί «διέ-φθειρε» τον Μεβλανά Τζελαλουντίν Ρουμί).

Τον Ανδρόνικο Κομνηνό (που τον βασάνιζαν επί έξι μέρες, γιατί έδωσε προνόμια στον λαό και κυρίως γιατί, ως άλλος Διόνυσος, στεφανωμένος με κισσό, έφευγε συ-χνά προς τον Βόσπορο, συνοδευόμενος από γυναίκες).

Τέλος, τον Λόρκα (που τον εκτέλεσαν, γιατί «διέ-φθειρε την ισπανική κοινωνία»),

κι ακόμα, τον Παζολίνι και τον Λένον (που τους δολοφόνησαν, θεωρώντας τους λίαν επικινδύνους για την ιταλική και την παγκόσμια - βυθισμένη στην άγνοια, στην

απληστία, στην αδικία, στην ασχήμια και στο έγκλημα «άρχουσα» τάξη).

Αλλά τί γίνεται με την περίφημη προσπάθεια του ανθρώπου να φτάσει στη θέωση; Ίδου τι θα μπορούσε να μας αποκαλύψει ένας αρχαίος ελληνικός μύθος:

Στους γάμους του Πηλέα και της Θέτιδας, προσκαλούνται όλοι οι θεοί, αλλά δεν προσκαλείται η θεά Έρις. Σ' ένα γεγονός όπου πρωταγωνιστεί ο Έρωτας αποκλείεται η Έρις.

Εδώ ο άνθρωπος θέλει να ενωθεί με το θεϊκό (θνητός που νυμφεύεται θεά), ακολουθώντας τη ριζωμένη στην άγνοια, ρομαντική και λαθεμένη άποψη, που θέλει τον μισό Κόσμο καλόν και τον άλλο μισό κακόν, αγνοώντας την ουροβόρο φύση του Κόσμου, όπου το «καλό» τρέφει το «κακό» κι όπου το «κακό» τρέφει το «καλό».

Αυτός που απορρίπτει τον μισό Κόσμο, αγνοώντας την ενιαία φύση του Κόσμου, δεν εννοεί ότι η απόρριψη του μισού Κόσμου, σημαίνει απόρριψη ολόκληρου του Κόσμου, και συνάμα δεν εννοεί πως η αποδοχή του μισού Κόσμου, σημαίνει αποδοχή ολόκληρου του Κόσμου.

Στον γάμο του Πηλέα και της Θέτιδος, μέσω της Έριδος απορρίπτεται και ο Έρωτας, μέσω του Έρωτος προσκαλείται και η Έρις. Και πράγματι η Έρις είναι παρούσα στον γάμο αυτόν, και διά του Έρωτος, δημιουργεί τον πιο φημισμένο πόλεμο που γνώρισε ποτέ το ελληνικό σύμπαν. Όσο για τον Έρωτα, είναι παρών, σ' όλη αυτή τη μακρόχρονη έριδα, μέχρι να σκοτωθεί και ο τελευταίος μνηστήρας, πολύ μακριά από την Ιωλκό, τη Σπάρτη, την

Τροία ή το Άργος, στη βαθύκολπη*, πατρίδα του ποιητή, στην Ιθάκη.**

Αλλά ο έρωτας δύο ανθρώπων, στο ανώτερο επίπεδό του, μπορεί να γίνει, αυτό που στην Ορθοδοξία ονομάζεται Πλήρωμα, αυτό που στον Ταοϊσμό και στον Βουδισμό αποτελεί την τελείωση, τη θέωση, και συμβολίζεται με την ένωση του Λωτού και του Κεραυνού.

Και βέβαια δεν είναι τυχαίο που μεγάλοι ποιητές τελειώνουν το ποιητικό τους έργο με την ένωση των δύο κυρίαρχων και συμπληρωματικών στοιχείων του σύμπαντος, του αρσενικού και του θηλυκού:

Ο Ντάντε, ενώνει το φως με το τριαντάφυλλο, έτσι που το δαντικό σύμπαν γίνεται ένα τριαντάφυλλο από φως.

Ο Έλιοτ, πάλι, ενώνει τη φωτιά με το τριαντάφυλλο. Να πώς τελειώνουν τα Τέσσερα Κουαρτέτα:

*Κι όλα θα παν καλά και
κάθε είδους πράγμα θ' αποβεί καλό
όταν οι γλώσσες από φλόγα διπλωθούν
μες στον στεφανωμένο κόμπο (ή μπουμπούκι)
της φωτιάς
κ' η φωτιά και το ρόδο γίνουν ένα.*

---

* Το Βαθύ, πρωτεύουσα της Ιθάκης, έχει τον πιο θηλυκό, τον πιο ωραίο κόλπο που έχω ποτέ μου γνωρίσει. Σα να μην είναι τυχαίο που αυτός ο κόλπος γέννησε τον άνθρωπο-αρχέτυπο, τον Οδυσσέα, ο οποίος ακόμα και την ίδια την αθανασία που του προσφέρεται απορρίπτει, αρκεί να επιστρέφει και πάλι σ' αυτό τον κόλπο, σ' αυτή τη μήτρα.

** Σύμφωνα με τον χρησμό που πήρε από την Πυθία ο αυτοκράτωρ Αδριανός, πατρίδα του Ομήρου είναι η Ιθάκη.

Όσο για τον Σεφέρη, αυτός στο τέλος των «Ποιημάτων» του, ενώνει τον «ακατανίκητο» ήλιο της μακρύτερης μέρας, με το εκατόφυλλο ρόδο, που τα πέταλά του αποτελούνται από τα λαμπυρίσματα της θάλασσας του Θερινού Ηλιοστασίου:

*Ό,τι πέρασε πέρασε σωστά
κι εκείνα ακόμα που δεν πέρασαν πρέπει να καούν
τούτο το μεσημέρι που καρφώθηκε ο ήλιος
στην καρδιά του εκατόφυλλου ρόδου.*

(Ήλιος: Αιώνιο πνεύμα, πύρινο στοιχείο, αρσενική αρχή, άντρας.

Εκατόφυλλο ρόδο: Η κλεισμένη στον καιρό εκατόχρονη ανθρώπινη ζωή, το υγρό στοιχείο, η θηλυκή αρχή, η γυναίκα).

Εξάλλου, όταν ο ήλιος χαμηλώνει πάνω στη θάλασσα, η σγουρή δορά της θάλασσας γίνεται χρυσή. Το χρυσόμαλλο κριάρι, είναι η ένωση του ήλιου και της θάλασσας, είναι ο Αμνός πριν χωριστεί σε Φρίξο* (αρσενικό, ηλιακό στοιχείο) και Έλλη (θηλυκό, θαλάσσιο στοιχείο). Έτσι το Ταξίδι των Αργοναυτών, για να πάρουν το χρυσόμαλλο δέρας, είναι μύηση στον Έρωτα. Ο χωρισμός του Φρίξου και της Έλλης, γίνεται ερωτική ένωση σ' ένα άλλο επίπεδο, όταν την πρώτη νύχτα του έρωτά τους, ο Ιάσων και η Μήδεια, τυλίγονται στο χρυσόμαλλο δέρας. Το χρυσόμαλλο δέρας, είναι η ένωση του ήλιου και

---

* Φρίξος και Έλλη είναι αρχέγονα ονόματα του Ήλιου και της θάλασσας. (Φρίξος, αυτός που καίει, που κάνει φρύγανα...).

της θάλασσας, του αρσενικού και θηλυκού στοιχείου, που μέσα στην ένωσή τους, δημιουργούν την αιωνιότητα. Κι ο Ρεμπώ; Στα δεκαέξι του, στα δεκαεφτά του, ο Ρεμπώ είναι ήδη ένας μυημένος στον Κοσμικό Έρωτα. Ιδού:

—Βρέθηκε.

—Ποιό;

—Η αιωνιότητα.

Είναι η ένωση του ήλιου και της θάλασσας.

Σημ. Ενώ ετοιμάζα το κείμενο *Ο ΕΡΩΤΑΣ ΚΙ Ο ΠΟΙΗΤΗΣ* για το περιοδικό *ΑΝΙΧΝΕΥΣΕΙΣ* (Μάρτης του 1996), πληροφορήθηκα το θάνατο του Οδυσσέα Ελύτη. Τότε, κάτω από τον τίτλο, έγραψα το εξής:

Αφιερώνω το κείμενο αυτό, σ' έναν από τους πολυαγαπημένους, σ' έναν από τους αιώνιους νεανίες, σ' αυτόν το γιο του Ήλιου και της Θάλασσας, που μας ήρθε από τον παράδεισο της Αιγαίδας, στις 2 Νοεμβρίου του 1911, έμεινε κοντά μας 85.000 χρόνια, κι έφυγε ξανά, στις 18 Μαρτίου του 1996.

ΜΗΝΥΜΑΤΑ ΣΤΟ «ΚΙΝΗΤΟ»

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τον Οκτώβρη του 2000, μια φίλη του εξωτερικού, επέμενε να πάρω «κινητό» για να επικοινωνούμε με μηνύματα.

Έτσι το «κινητό» έγινε ένα από τα πράγματα που κουβαλώ πάντα μαζί μου μέσα στον μικρό μου σάκκο, τον οποίο δεν πέταξα όταν πέρασε η μόδα του, αλλά πάντα τον έχω μαζί μου, επειδή μου χρειάζεται.

Το «κινητό» άρχισε να κάνει παρέα με πράγματα που πάντα κουβαλώ: στυλό, μπλοκ, πορτοφόλι, διαβατήριο, προφυλαχτικά, οδοντόβουρτσα, χαρτομάνδηλα, ένα βιβλίο.

Κάποιος με είδε μια μέρα να τηλεφωνώ με το «κινητό» και είπε «ποιητής με κινητό;». Ούτε γύρισα να τον κοιτάξω. Τέτοιοι άνθρωποι δεν μου χρειάζονται, γιατί το μόνο που έχουν να δώσουν είναι βλακεία. Νομίζουν οι διανοούμενοι και οι φίλοι τους, ότι ο ποιητής δεν πρέπει να οδηγεί αυτοκίνητο ή να έχει κινητό τηλέφωνο. Μα εγώ δεν απέρριψα ποτέ τη μηχανή έτσι μοδίστικα και δήθεν. Στα δεκατρία ήμουν μανιώδης με το ποδήλατο. Στα δεκαπέντε με το μηχανάκι. Στα δεκαεφτά μου με τη μοτοσυκλέτα. Στα δεκαεννιά μου με το αυτοκίνητο. Ναι, αυτοκίνητο απόκτησα στα τριάντα πέντε μου, αλλά δίπλωμα έβγαλα στα δεκαεννιά μου.

«Κινητό» λοιπόν. Αλλά στα χέρια ποιητή. Που σημαίνει, όπως το αυτοκίνητο, θα γίνει κι αυτό βοηθός της Έμπνευσης, συνεργάτης της Μούσας.

Έτσι με το «κινητό» τηλεφωνώ μόνο σε μεγάλη

ανάγκη. Το έχω σχεδόν μόνο, για να μου τηλεφωνούν. Διότι η φτώχεια μου είναι πια παροιμιώδης. Αλλά τα μηνύματα δεν κοστίζουν. Μα ούτε κι αυτό σημαίνει πως θα στέλνω συνεχώς μηνύματα. Ελάχιστα μηνύματα, μηνύματα-ποιήματα, παιχνίδι που κεντρίζει τον άνθρωπο προς το λησμονημένο και ουσιαστικό. Κέφι, χιούμορ, συμπυκνωμένος λόγος, κάποτε έμμετρος λόγος, χρησμός.

Το «κινητό» δεν επιτρέπει τη φλυαρία. Δεν έχει χώρο. Σε υποχρεώνει να συμπυκνώσεις το λόγο σου. Σε ξαναφέρει σχεδόν σ' εκείνη τη δυσκολία που είχε η γραφή πάνω στην πέτρα, οπότε ήσουν υποχρεωμένος να γράφεις το εντελώς ουσιαστικό. Κι αν έχεις πράγματι κάτι ουσιαστικό, θα το πεις. Αν δεν έχεις, η σιωπή είναι μεγάλη υπόθεση και άκρως υγιεινή.

ΜΗΝΥΜΑ ΠΡΩΤΟ:

(Τον Ιανουάριο του 2001 έκανα τη διόρθωση των κειμένων στο βιβλίο μου ΑΡΧΕΤΥΠΑ: Διχάστηκα κάποια στιγμή: Είναι όντως «ο ύπνος αντανάκλαση του ξύπνου», όπως λέω στο χειρόγραφο; Μήπως συμβαίνει το αντίθετο; Μήπως συμβαίνουν και τα δύο; Έτσι διαμορφώθηκε το εξής ερώτημα, που το έστειλα σε φίλους οι οποίοι μου είχαν δώσει αριθμό κινητού τηλεφώνου):

Ο ύπνος είναι αντανάκλαση του ξύπνου ή το αντίθετο; Απαντήστε μου, χρειάζομαι τη γνώμη σας, για το βιβλίο μου ΑΡΧΕΤΥΠΑ.

ΜΗΝΥΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟ:

Βαδίζω συνεχώς, για να προλάβω την περιστροφική κίνηση της γης, φοβούμενος μην πέσω στο χάος. Πάω σωστά;

ΜΗΝΥΜΑ ΤΡΙΤΟ:

Σε είδα στο δρόμο. Δεν με είδες. Οδός άνω κάτω μία και αυτή. Πού πήγαινες;

ΜΗΝΥΜΑ ΤΕΤΑΡΤΟ:

(Έτσι δικαιολογήθηκε ένας «κυνηγός» που μου μοιάζει):

Πέρασα τ' ανοιξιάτικα βουνά.
Άνοιξη με γερμένα τα κλαδιά σαν τόξα.
Τα χνάρια δεν μπορούσαν να φανούν,
τόσα πολλά λουλούδια είχαν πέσει.
(Κι Τσουραγιούκι)

ΜΗΝΥΜΑ ΠΕΜΠΤΟ

(Θαλασσινό):

Μ' αρέσει η σκόνη που 'μαστε, μ' αρέσει κι ο ιδρώς.
Τα πόδια σου, η διχάλα τους κι ο μαύρος της αφρός.
Να ντύνομαι το σώμα σου, να γίνομαι θεός.
Να γδύνομαι τη θάλασσα, να ντύνομαι το φως.

ΜΗΝΥΜΑ ΕΚΤΟ:

This is the end my sweet friend the end: L' Amor
che move il sole e l' altre stelle. Και το χέρι μου.

ΜΗΝΥΜΑ ΕΒΔΟΜΟ:

Κι αν άμαξες και άλογα
δεν καταδέχονται τη μακρινή μου κατοικία,
αηδόνια και λουλούδια βρίσκουν πάντοτε
το δρόμο για το σπίτι του φτωχού.
(Λαγκ Σι Γιουάν)

ΜΗΝΥΜΑ ΟΓΔΟΟ:

Έχοντας πίσω μας αφήσει το βαρύγδουπο
κύμα του Αιγαίου κείμεθα εδώ
καταμεσής στην πεδιάδα των Εκβάτανων.
Χαίρε Ερέτρια, κάποτε δοξασμένη μας πατρίδα.
Χαίρε Αθήνα, της Εύβοιας γειτονιά.
Χαίρε αγαπημένη θάλασσα.

(Πλάτων)

ΜΗΝΥΜΑ ΕΝΑΤΟ:

(Από τις ακαρνανικές ακτές, το πιο αγαπημένο
κομμάτι του Σεφέρη):

Τ' ανθισμένο πέλαγο και τα βουνά στη χάση του
φεγγαριού
η μεγάλη πέτρα κοντά στις αραποσυκιές και τ'
ασφοδίλια
το σταμνί που δεν ήθελε να στερέψει στο τέλος της
μέρας και το κλειστό κρεβάτι κοντά στα
κυπαρίσσια και τα μαλλιά σου
χρυσά· τ' άστρα του Κύκνου κι εκείνο τ' άστρο ο
Αλδεβαράν.

Κράτησα τη ζωή μου ταξιδεύοντας...

σε σιωπηλές πλαγιές...

Καμμιιά φωτιά στην κορυφή τους. Βραδυάζει.

ΜΗΝΥΜΑ ΔΕΚΑΤΟ

(Πόσο καλά γνωρίζει ο σοφός αυτό που μερικοί ούτε καν υποψιάζονται):

Πιο εύκολα κανείς γλυτώνει απ' τη δυσμένεια τ'
Ουρανού
παρά από την εύνοια των ανθρώπων.

(Κομφούκιος)

ΜΗΝΥΜΑ ΕΝΔΕΚΑΤΟ

(Από τη Βασιλική της Λευκάδας):

Ήλιε και θάλασσα εσείς, ανήμερα θεριά
γλύπτες εντούτοις έξοχοι π' όλα τα περιττά
παίρνετε απ' τα πράγματα και μένουνε γυμνά

πάρτε κι από τ' ανθρώπινα παρακαλώ κορμιά
τα λίπη και τα κρέατα και κάντε τα ξανά
αρχαϊκά, πανέμορφα, σφιχτά και λυγερά

κι ακόμη αφαιρέσετε το κρέας της ψυχής
τα λίπη όπου θάψανε το πνεύμα οι δυστυχείς.

ΜΗΝΥΜΑ ΔΩΔΕΚΑΤΟ

(Βασιλική Λευκάδας, 3 Αυγούστου 2001):

Στη σαρκοφάγο εδώ της γης και τ' ουρανού
κλεισμένος βρίσκομαι από γεννησιμιού.
Βεβαίως περπατώ και γράφω ακόμη
κι έχω στο κάρρακλό μου λίγη κόμη.
Κοιμούμαι, πλένομαι, μα βλέπω καθαρά
πως τρώγουνε τη σάρκα μου αργά και σταθερά
ο χρόνος ο αόρατος κ' η άφθαρτη φθορά.

ΜΗΝΥΜΑ ΔΕΚΑΤΟ ΤΡΙΤΟ:

Βρίσκομαι στις ακαρνανικές ακτές με Αριάδνη και
Δήμητρα, με Μαρία Αθηναία και Μαρία Θεσσαλονικιά.
Σας χαιρετώ από την πανάρχαια γκαλερί της γλύπτριας
Θάλασσας, της πιο χεροπιαστής αιωνιότητας, που μπροστά
της ποζάρω ολόγυμνος, για να με κάνει όμοιον εαυτώ.

ΜΗΝΥΜΑ ΔΕΚΑΤΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

(Από τη Βασιλική της Λευκάδας):

Παπαγιώργηδες: Αύριο ζαβερδιανόμαστε* για γεύ-
μα Νεφέλης Πετρούλα. Εμείς οι πειρατές πολύ γουστά-
ρουμε τις κοσμικότητες. Χρειαζόμαστε άλλωστε τις φιλίες

---

* Ερχόμαστε στη Ζαβέρδα (Πάλαιρος Ακαρνανίας).

και τις κουμπαριές στο επικίνδυνο επάγγελμα που μας έλαχε. Μην ψάχνετε τη σημαία μας στο δάσος των καταρτιών ούτε στα προγονικά σεντούκια σας. Θα έρθουμε από τον κάμπο κρυμμένοι σε κόκκινη άμαξα δίχως άλογα. Οψώμεθα. Ες αύριον τα σπουδαία.

ΜΗΝΥΜΑ ΔΕΚΑΤΟ ΠΕΜΠΤΟ

(4 Αυγούστου, Ιθάκη, Κεφαλλονιά):

Γιατί περνώντας μπρος μου ένα τέλειο κορμί
τ' αλέτρι μου τραντάζεται και θέλει να τ' οργώσει;
Ίσως ο σπόρος εύφορη κι όμορφη θέλει γη
με σιγουριά και δύναμη στον κόσμο να ριζώσει.

ΜΗΝΥΜΑ ΔΕΚΑΤΟ ΕΚΤΟ

(Μετά από όνειρο, προς τον Αθανάσιο Παλιούρα):

Είδα στον ύπνο μου ότι μου έστειλες ένα σλάιντ.
Προσπαθούσα να το δω. Το υψώνω στο φως. Ξαφνικά
μεγαλώνει και βλέπω μια θαυμάσια σκηνή από τις Χίλιες
και μία Νύχτες. Η λαχτάρα μου μπρος στην τόση ομορφιά
με ξύπνησε. Μπορείς να μου ξαναστείλεις το σλάιντ;

ΜΗΝΥΜΑ ΔΕΚΑΤΟ ΕΒΔΟΜΟ

(Ο Ζαν-Κλωντ Βιλλαίν με την Κωνστάνς έφυγαν από Βασιλική για Κεφαλλονιά και Ιθάκη. Στέλνω μήνυμα και τους ρωτώ πού βρίσκονται):

Where are you now? Did you find Ithaka? What countries or islands are there after it? Have they people? Do they know the bread and the wine? Do they know weaving?

(Πού είστε τώρα; Βρήκατε την Ιθάκη; Ποιές χώρες ή νησιά βρίσκονται πέρα απ' αυτή; Έχουν ανθρώπους; Γνωρίζουν αυτοί το φωμί και το κρασί; Γνωρίζουν την υφαντική τέχνη;)

ΜΗΝΥΜΑ ΔΕΚΑΤΟ ΟΓΔΩΟ

(15 Αυγούστου 2001, προς Μαρίες, Παναγιώτηδες κ.λπ.):

Από τον βαθύ ύπνο της Μεγάλης Κυράς, που οι χριστιανοί αποκαλούν Μαρία και Παναγία, άλλοι δε Αλκμήνη, Άρτεμη, Νύμφη του Κόσμου και Ματέρια Λουσίντα, είτε ν' αναδυθεί για σε ό,τι βαθύτερα επιθυμείς.

ΜΗΝΥΜΑ ΔΕΚΑΤΟ ΕΝΑΤΟ

(Υστερα από μια αναφορά του Γ.Π. στον Κωσταντή βαρβάτο):

Είχα και Βάσω είχα και ζα
είχα και δέντρα με βυζιά
και στην Καλκούτα μαγαζιά
μα προκοπή δεν είχα
πού τότενες ο Βάρναλης
την είδε τη μαστίχα;

Είχα και γιους είχα και γίδια
είχα και κάμπους μ' αγραπίδια
και μισοφέγγαρα για φρύδια
κι ένα σακί γιομάτο φίδια
και το 'δωσα στις μάγισσες
(πουλί 'σουν μα ναυάγησες)

για να τα κάμουν γιατροσόφια
και με πουλήσανε στη Σόφια
και μ' αγοράσανε στ' Αλγέρι
και μου 'δωκαν σκορπιό για ταίρι.

Αχ πότε θα 'χω μια καρδιά
σαν ήλιος ν' αχτιδοβολά
και να 'ν'καθρέφτης ολουνών
φόβος και τρόμος των κακών
χαρά κ' ειρήνη των καλών.

ΜΗΝΥΜΑ ΕΙΚΟΣΤΟ

(11 Σεπτεμβρίου 2001: Στη Ραΐνα, πάω ν' ανοίξω το ανατολικό παράθυρο και ορμά μέσα μια μεσαίου μεγέθους σαρανταποδαρούσα. Στέλνω αμέσως ένα μήνυμα περιγράφοντας σ' αυτό τι πραγματικά συμβαίνει):

Μια σαρανταποδαρούσα εισήλθε ορμητικά μόλις άνοιξα το παράθυρο κι έπεσε στον σχεδόν άορατο ιστό μιας αράχνης που αμέσως δραστηριοποιήθηκε. Είδα να παλεύουν στον αέρα δυο τέρατα κι ακόμα παλεύουν. Ένας οιωνός; Μπορώ να επέμβω. Αλλά ποιό έχει το δίκιο; Γρήγορα μιαν απάνηση που να είναι με το δίκιο.

ΜΗΝΥΜΑ ΕΙΚΟΣΤΟ ΠΡΩΤΟ:

Το άθλιο σιδερένιο γένος των Αμερικανοεγγλέζων, ετοιμάζεται να χτυπήσει το άθλιο χάλκινο γένος των Ταλιμπάν, το οποίο δημιούργησαν οι Αμερικανοεγγλέζοι, εναντίον των Σοβιετικών και του αφγανικού λαού.

ΜΗΝΥΜΑ ΕΙΚΟΣΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

(Από Ραΐνα, 2001):

Κι εγώ πού 'μαι ο πρώτος μες στους πλούσιους,
φτωχότερος κι από τον πιο φτωχό,
μ' αυτό το νόμισμα του Ήλιου που καμμιιά
τράπεζα δεν μπορεί να εξαργυρώσει.

ΜΗΝΥΜΑ ΕΙΚΟΣΤΟ ΤΡΙΤΟ

(Από Ραΐνα, 2001):

Μα δεν παραξενεύομαι τόσο με τους μνηστήρες
τους αλαζόνες που άνομα τόσα κακά μου κάμνουν.
Τους τρώνε τα κεφάλια τους, φιρί φιρί το πάνε,
πιστεύοντας πως δεν θα 'ρθεί ποτέ ο Οδυσσέας.
Μα εγώ με τον υπόλοιπο λαό εδώ θυμώνω
όπου κανένας δεν μιλά, κι ας βλέπει μπρος του τόσα.
Να κάνουν ό,τι θέλουνε οι λιγοστοί μνηστήρες
κι ένας λαός ολόκληρος να μην τους συμμαζεύει.

(Ομηρος)

ΜΗΝΥΜΑ ΕΙΚΟΣΤΟ ΤΕΤΑΡΤΟ (από Ραΐνα, 2001):

Τον ζόφο αυτόν καθάρισε, ω Δία, που σκεπάζει
τους Έλληνες να ιδώ ξανά στον ξάστερον αιθέρα
κι αν το χαμό μου διάλεξες, στο φως θανάτωσέ με.

(Ομηρος)

ΜΗΝΥΜΑ ΕΙΚΟΣΤΟ ΠΕΜΠΤΟ (από Ραΐνα, 2001):

Κι ως μάχονταν ολόγυρα εκεί στον Κεβριόνη
λόγγες εμπήχτηκαν πολλές κι ακόντια σαρκοβόρα
κι ασπίδες αποκρούσανε λιθάρια φουχτωμένα
κι αυτός στη μέση απέραντος στον στρόβιλο της σκόνης
κείτονταν και τους ιππικούς αγώνες λησιμονούσε.

(Ομηρος)

ΜΗΝΥΜΑ ΕΙΚΟΣΤΟ ΕΚΤΟ

(Από το φέρι-μποτ Αντιρρίου - Ρίου):

Μέσα σε σιδερένιο παπούτσι που έχει κορδόνια του παλαμάρια, περνώ τη θάλασσα. Πηγαίνοντας για τη μεγάλη τσιμεντένια μυρμηγκοφωλιά. Χαίρε!!

ΜΗΝΥΜΑ ΕΙΚΟΣΤΟ ΕΒΔΟΜΟ

(Από Αθήνα, 2002):

Νοιώθω ναυτία όχι από την περιστροφή του πλανήτη, αλλ' απ' όσα λέει και κάνει ο «πλανητάρχης». Μα ποιός ηλίθιος τον αποκάλεσε έτσι για πρώτη φορά; Δεν θα τολμούσα ν' αποκαλέσω πλανητάρχη ούτε καν τον Ηράκλειτο, τον Βούδα, τον Τσουάγκ Τσου ή τον Ιησού. Γιατί μόνον ο Ήλιος είναι όντως πλανητάρχης.

ΜΗΝΥΜΑ ΕΙΚΟΣΤΟ ΟΓΔΩΟ

(Από Καραβόμυλο, πηγαίνοντας για Θεσσαλονίκη, 20 Μαρτίου του 2002):

Καραβόμυλος. Δηλαδή; Μύλος-καράβι; Μύλος των καραβιών; Του καραβά; Κατασκευασμένος πάνω σε καράβι; Κατά το μισό του καράβι; Με δρακοκαπετάνιο μυλωνά; Που αλέθει καράβια; Που αλέθει καραβιές από κάρες; Ν' αλεστούν από ποιούς, για ποιόν και γιατί;

ΜΗΝΥΜΑ ΕΙΚΟΣΤΟ ΕΝΑΤΟ

(Μάρτιος του 2002):

Βάλε το μίνι σου. Κι από κάτω βάλε το κόκκινο ή το μαύρο κιλοτάκι σου, είτε ακόμα πιο καλά, μείνε γυμνή σαν παπαρούνα. Όλα είναι ψευδαίσθηση, όλα υποβολή. Κάνε τα μάγια σου μπρος στον καθρέφτη σου. Κάμε το πρόσωπό σου εξάισια ζωγραφιά. Ντύσου υπέροχα. Για να με γητέφεις, για να με κάνεις να ξεχάσω το κενό, που η ασχήμια των ανθρώπων δεν μπορεί να το καλύψει.

ΜΗΝΥΜΑ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟ

(1η Απριλίου 2002, Έλιοτ):

Ο Απρίλης είν' ο μήνας ο σκληρός, γεννώντας
μες απ' την πεθαμένη γη τις πασχалиές
σμίγοντας θύμηση κι επιθυμία...

(Είναι «Η Έρημη Χώρα», δεν είναι πρωταπριλιά-
τικο φέμα)

ΜΗΝΥΜΑ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟ ΠΡΩΤΟ

(Πρωτομαγιά, 2002):

Με καταθλίβει η σταύρωση των Παλαιστινίων. Και να μην μιλά κανείς. Πού είναι το Πνεύμα που ελεύθερο και γενναίο όπου θέλει πνει;

ΜΗΝΥΜΑ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟ:

Μεγάλη Πέμπτη, 2002: Σκέφτομαι τον Ιησού. Και μου 'ρχονται οι στίχοι του Εγγονόπουλου: Στρατηγέ, τί γύρευες στη Λάρισα εσύ ένας Ύδραϊός;

ΜΗΝΥΜΑ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟ ΤΡΙΤΟ:

Μεγάλη Παρασκευή. Μέρα πένθους. Γιατί, όπως λέει ο Χέλντερλιν, ακόμα κ' οι θεοί αδυνατούν να τα βγάλουν πέρα με την ανθρώπινη ηλιθιότητα.

ΜΗΝΥΜΑ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

(Προς τον φίλο που μ' εκπλήσσει, αφού, Έλληνα αυτός, παραξενεύεται με τη λέξη «θεοί»):

Τί σ' έκαμε να προσπεράσεις την καθαρά εκφρασμένη ιδέα του Χέλντερλιν για την δύναμη της ηλιθιότητας και να σταθείς στο θέμα πολυθεϊσμός ή μονοθεϊσμός;

1. Μα είναι ο Γερμανός ποιητής που χρησιμοποίησε τον πληθυντικό (θεοί) κι όχι εγώ.

2. Ο Βούλγαρος, ο Σέρβος, ο Ρώσος, που η εθνικοθρησκευτική τους συνείδηση αρχίζει με τον χριστιανισμό, καταλαβαίνω ότι θα ξενίζονταν με τον πληθυντικό «θεοί», αν ήσαν αμαθείς κι αν δεν ήξεραν ότι έχουν να κάνουν μ' έναν Έλληνα. Ο εβραϊός, ο ισλαμιστής, δικαιο-

ούνται επίσης να εξανίστανται γιατί πολυθεϊσμό ποτέ δεν είχαν. Αν και...

Πώς όμως είναι δυνατόν να ξενίζεται ένας Έλληνας; Στους Έλληνες συνυπήρχαν πάντα από αρχαιότατους χρόνους (διάβασε λόγου χάριν Ξενοφάνη) μονοθεϊσμός και πολυθεϊσμός. Μέχρι σήμερα.

ΜΗΝΥΜΑ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟ ΠΕΜΠΤΟ:

ΥΓ. Όλοι οι μεγάλοι (σύγχρονοι) ποιητές μας (Παλαμάς, Καβάφης, Σικελιανός, Σεφέρης, Ρίτσος, Καββαδίας) χρησιμοποιούν 70% πληθυντικό (θεοί). Και τον ενικό (Θεός), στις περισσότερες των περιπτώσεων, τον χρησιμοποιούν με μικρό θ. Τί συμβαίνει; Κάνουν λάθος οι ποιητές που σέβονται όλη την χιλιάδων χρόνων παράδοση; Το σωστό είναι με τη λήθη και τον γενιτσαρισμό ή με τους ποιητές μας που υπηρετούν τις Μούσες, τις κόρες της Μνημοσύνης;

ΜΗΝΥΜΑ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟ ΕΚΤΟ:

Δεν είναι εύκολο πράγμα η παρέα μ' έναν ποιητή, γιατί κοντά του όπως λέγει ο Ιησούς: Αυτός που έχει θα πάρει κι άλλο, αυτός που δεν έχει, θα χάσει κι εκείνο που νομίζει πως έχει.

ΜΗΝΥΜΑ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟ ΕΒΔΟΜΟ:

Στεφανωμένος απ' του ορίζοντα το φράχτη
το τέμπλο αγγίζω του πανάρχαιου βουνού.
Ράβδοι κοντά μου ηχηρότατου νερού.
Και να η θεότης του μεγάλου καταρράχτη.

Μοιράζει το αστείρευτο κορμί του
στ' αγρίμια, στους αγίους, στους ληστές και στα πουλιά.
Ο ποιητής που στάθηκε, έχασε τη φωνή του
μόλις αντίκρυσε την τόση ομορφιά.

Η ανθισμένη του δορά χίλιους αιώνες
κρέμεται πλάι στο βραχόγκρεμο εκεί.
Κι αυτός να παίζει κομπολόι από σταγόνες
καθώς ολόγυμνος στην άβυσσο πατεί.

ΜΗΝΥΜΑ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟ ΟΓΔΟΟ (Μάιος 2002):

Πολύ σοβαρά παίρνουν οι άνθρωποι τον εαυτό τους.
Κι αλαζονεύονται ανόητα πάνω στη Γη, που δεν είναι
παρά ένας κόκκος της ανθόσκονης που ονομάζεται Γαλα-
ξίας, και που απλώθηκε σαν φύσηξε ολίγον τι ο Χρόνος,
στο περιβόλι της Αιώνιας Άνοιξης.

ΜΗΝΥΜΑ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟ ΕΝΑΤΟ

(Ραΐνα, Μάιος 2002):

Ο κούκος ρωτάει για σένα. Πρώτον: Από πού σε ξέρει; Και δεύτερον: Τί να του απαντήσω;

ΜΗΝΥΜΑ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟ

(Μάιος 2002, από Ραΐνα):

Κούκο με τη μαβιά σου τη φωνή
κούκο το πιο απόκοσμο πουλί.
Σε πρωτογνώρισα στον Φάση ή στον Ώξο
σα θεμελιώναν οι θεοί το Ουράνιο Τόξο.

Αχ τη χαρά σου πένθιμα λαλείς
και σε χαμένους κήπους με καλείς.
Κούκο μου σ' άκουσα ή μόνο το φαντάστηκα
όταν βαθιά την πεθυμιά μου αφουκράστηκα;

ΜΗΝΥΜΑ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟ ΠΡΩΤΟ:

«Εκείνος που γνωρίζει δεν μιλά
εκείνος που μιλάει δεν γνωρίζει».
Ο Λάο Τσε, λέγοντάς το αυτό, μίλησε. Γνώριζε λοι-
πόν ή δεν γνώριζε;

ΜΗΝΥΜΑ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

(28 Μαΐου, από συγκρότημα-σταθμό Λεβέντη):

Γιατί ο Εμπεδοκλής ρίχτηκε μέσα στη λάβα του ηφαιστείου της Αίτνας; Για να σμίξει με τα τέσσερα στοιχεία; Γιατί ο κρατήρας αποτελούσε το ιερό δισκοπότηρο της αυτοθυσίας; Γιατί ήθελε να επιστρέφει στη μήτρα-κέντρο του κόσμου; Γιατί δεν ήθελε ν' αφήσει ούτε καν ένα μόριο σκόνης πάνω στην καθαρότατη φωνή του αηδονιού; Γιατί;

ΜΗΝΥΜΑ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟ ΤΡΙΤΟ:

Εαπλώνω ανάσκελα στη θάλασσα
μήπως κι απ' του θεόρατου κυμάτου την πλαγιά
χαρώ τ' ολόγιομο φεγγάρι ν' ανατέλει.
Πετάγομαι την πρώτη και τη δεύτερη φορά
αλλά εν τέλει
καθώς το κύμα μου 'δωσε με δύναμη την τρίτη
χτυπά το κούτελό μου δυνατά
πάνω στον αχινό του Αποσπερίτη.

ΜΗΝΥΜΑ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟ ΤΕΤΑΡΤΟ:

(Από Μεγάλη Αμμουδιά Λευκάδας):

Ανάμεσα στις θάλασσας εδώ το κυλιόμενο το μέγα
βουητό και τα τζιτζίκια
το αεράκι που χαϊδεύει το κορμί μου και η άμμος
φιλή που απολήγει στα υγρά
και λάμποντα χαλίκια.

Εδώ απελπισμένα διψασμένος αποζήτησα εν-σάρκωση
και ντύθηκα το δέρας το χρυσό σου κι έζησα του
δράκοντα τη νάρκωση.

ΜΗΝΥΜΑ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟ ΠΕΜΠΤΟ

(Από Μεγάλη Αμμουδιά Λευκάδας):

Ξαπλώνω με τα πόδια μου απλωμένα προς το Νότο
και το κεφάλι μου κατά τον Πολικό
κάτω απ' το εικόνισμα της Άρκτου.
Το αριστερό μου χέρι ακουμπάει στα βουνά
και το δεξί μου απλώνεται στη θάλασσα

(πέφτουν στη χούφτα μου τα άνθη τ' ουρανού).

Ο ουρανός είν' ένα δέντρο (κ' είν' αυτό, αν το
προσέξεις, τόσο απλό)
που έχει τ' άστρα άνθη του, τις φάσεις της Σελήνης
έχει φύλλα του, τον Ήλιο για καρπό.

ΜΗΝΥΜΑ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟ ΕΚΤΟ

(Από Μεγάλη Αμμουδιά Λευκάδας):

Τη νύχτα καταφεύγω μες στο νάυλον ιγκλού.
Τη μέρα στη σκιά του πλαστικού μανιταριού.
Κάθομαι και τη θάλασσα κοιτάζω.
Όλοι θαρρούν ημέρεψα και πλήρως ησυχάζω.
Μα μόλις κάποιιο θηλυκό κοντά μου μυριστώ
σκίζω τη μάσκα και με δύναμη ουρλιάζω.

ΜΗΝΥΜΑ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟ ΕΒΔΟΜΟ:

Δεν τα λέω «γεννητικά όργανα» αλλά ερωτικά ή
της έκστασης. Μία φορά έκανα παιδί και (πάνω κάτω)
36.000 φορές έρωτα.

ΜΗΝΥΜΑ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟ ΟΓΔΩΟ

(Ο ευνουχισμός μου από τον Δάρειο, τον αποκαλού-
μενο και Λόκι):

Τα στυλιωσε ο Λόκι
ο τρομερός πασόκι
κι όσο αυτός δεσπόζει
κανέννας δεν με σώζει.

Τα πέταλά του σπάζει
με πείσμα γαιδουριού
«τον Υφαντή» προστάζει
«κόψτε από παντού».

Και τρέχουνε τα δουλικά
βάζουν σ' εφαρμογή
τις διάτες του και βιαστικά
μου κόβουν την ψωλή.

Και τώρα τρέχει η ψωλή
χωρίς κανένα να 'χει
σωστά να την καθοδηγεί
και μπαίνει όπου λάχει.

Δάρειε* δώσ' μου την ψωλή
πάλι να την κολλήσω
κι εγώ μια σέλα ολόχρυση
τάζω να σου χαρίσω.

ΜΗΝΥΜΑ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟ ΕΝΑΤΟ

(Για το κενό):

---

* Δάρειο αποκαλεί τον βασιλιά Δαρείο «η Φυλλάδα του Μεγα-
λέξανδρου».

ΜΗΝΥΜΑ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟ

(Ιούλιος 2002):

Βλέπω τηλεόραση. Ψάχνουν για τον πούτσο μου.
Πάω να τον κρύψω στη γιάφκα του.

ΜΗΝΥΜΑ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟ ΠΡΩΤΟ

(Ιούλιος - Αύγουστος 2002, Αγρίνιο, Αθήνα, Κέα,
Καλαμάτα, Σιθωνία):

Μ' αν ήταν να δεχτεί η Αμερική να σταματήσει τις
σφαγές της και τους ρύπους της που δέχεται ο
πλανήτης
δεν θα 'χαν γονατίσει οι λαοί δεόμενοι να πέσει και
κομμάτια να την κάνει ένας κομήτης.

Μ' αν ήταν να μετέτρεπαν τη χούντα οι μιζαδόροι σε
μιαν όντως καθαρή δημοκρατία
δεν θα 'χαμε πολίτευμα στη χώρα μας ξεκάθαρα
την κληρονομική ολιγαρχία·
κανείς δεν θα 'ξερε αυτό που αποκαλούν τρομοκρατία
κι ούτε θα είχαμεν εμπόρους γυναικών, ναρκωτικά
σκυλάδες-σταρ και χυδαιοκρατία.

Μ' αν ήταν η ΛΜΑΤ ν' απαλλαχτεί απ' της φριχτής
της άγνοιας το θράσος

η πιο καινούργια είδηση θα ήτανε του Βούδα η φυγή απ' το παλάτι προς το δάσος.

Σημ. 1. ΑΜΑΤ: Λούμπεν Μεγαλοαστική Τάξη. Όρος χρησιμοποιούμενος από την Επαναστατική Οργάνωση 17 Νοέμβρη.

2. Ο Ινδός πρίγκιπας Γκαουτάμα Βούδα (γύρω στο 500 π.Χ.), όταν κοίταξε πρώτη του φορά έξω από τα τείχη του παλατιού, τόσο πολύ συγκλονίστηκε από τις εικόνες της κοινωνικής αδικίας και της δυστυχίας που αντίκρυσε, ώστε πήρε αμέσως την απόφαση να δραπετεύσει από την καλοπέραση του παλατιού και να ζήσει στο δάσος. Αργότερα τον βρίσκουμε, μακριά πάντα από το παλάτι, να προσπαθεί να βοηθήσει μ' όλες του τις δυνάμεις τον δυστυχισμένο λαό.

ΜΗΝΥΜΑ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

(Από Ραϊνά. Σχόλιο για τ' αθώα θύματα που αναπόφευχτα έχει κάθε ένοπλος αγώνας):

Δεν ξέρω κανέναν επαναστάτη που να έδρασε χωρίς να βρεθεί μπρος στο εξής τραγικό δίλημμα: «Θα μείνω με τα χέρια σταυρωμένα, συμμαχώντας έτσι με το μεγάλο κακό, ή θα ενεργήσω εναντίον του μεγάλου κακού, παίρνοντας το βάρος (σηκώνοντας τον σταυρό) να διαπράξω το μικρότερο κακό;»

Γιατί κάποτε, δεν έχεις να επιλέξεις ανάμεσα στο καλό και στο κακό, δυστυχώς, έχεις να επιλέξεις, ανάμεσα στο μεγαλύτερο κακό και στο μικρότερο κακό. Μα αν δεν συμβαίνει έτσι, τότε γιατί υμνούμε και τιμούμε τους

αντάρτες της γερμανικής κατοχής, των οποίων τη δράση πλήρωνε μ' εκτελέσεις ο άμαχος πληθυσμός;

ΜΗΝΥΜΑ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟ ΤΡΙΤΟ

(Από Ραΐνα. Σχόλιο για τη σκληρότητα των πιστών του ένοπλου αγώνα):

Από πού αντλεί τη δύναμη και τη σκληρότητα κάποιος για να τολμήσει να διαπράξει το μικρότερο κακό; Μα από την μεγάλη του ευαισθησία. Από το ότι έχει συνειδητοποιήσει πλήρως (άθελά του) το μεγάλο κακό, του οποίου τη σκληρότητα, το μέγεθος, τη φρίκη, αδυνατεί ν' αντέξει.

Κι ενώ επιφανειακά η αντί-δραση αυτή φαίνεται να είναι η εφαρμογή μιας ιδεολογίας, κατά βάθος είναι φυσικός νόμος, που αυτόματα τίθεται σε λειτουργία (χρησιμοποιώντας την ανθρώπινη συνειδητοποίηση κι ευ-αισθησία) για να επαναφέρει την φυσική τάξη, την διαταραχθείσα από την υπερβολή, από την ύβρη των δυνάμεων της απληστίας και της άγνοιας.

ΜΗΝΥΜΑ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟ ΤΕΤΑΡΤΟ:

Προσπαθούν να σκοτώσουν τη συνείδηση του ελληνικού λαού. (Αλίθια Ρομέρο Κορτέζ). Δύο χιλιάδες χρόνια, Αλήθεια. Λες να το καταφέρουν στις μέρες μας; «Κατά βάθος είμαι ζήτημα φωτός». Μπορούν να το αλλάξουν;

ΜΗΝΥΜΑ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟ ΠΕΜΠΤΟ:

Οι λυσσασμένοι. Αυτοί που βγαίνουν στα παράθυρα των καναλιών. Αυτό δεν είναι το βήμα της αρχαίας ελληνικής αγοράς, αυτό είναι οι κερκίδες της ρωμαϊκής αρένας. (Αλίθια Ρομέρο Κορτέζ). Ο Σεφέρης είμαι σίγουρος θα συμφωνούσε μαζί της. Εσύ;

ΜΗΝΥΜΑ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟ ΕΚΤΟ:

Περικοκλάδες που σκαρφάλωσαν στους φράχτες.
Ή μήπως είναι λουλουδένιοι καταρράχτες;*

---

* Κι όταν είδα τη μικρή Κατερίνα (κόρη του φίλου μου Βαγγέλη Ραπτόπουλου) να φεύγει, για την πρώτη σχολική της μέρα, το έκανα έτσι: Περικοκλάδα που σκαρφάλωσε στο φράχτη ή μήπως βλέπω λουλουδένιο καταρράχτη;

ΜΗΝΥΜΑ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟ ΕΒΔΟΜΟ

(Από Ραΐνα, Αύγουστος 2002):

Τεσσερεσήμιση πρωί
από τον ύπνο σου αν βγεις
στην πιο αρχαία γκαλερί
του Ουρανού μπορείς να δεις
λαμπρή, καθάρια, ν' ανατέλλει
του Ωρίωνα η ζωγραφιά

που τις Πλειάδες κυνηγά
με τόξο αστέρινο και βέλη
από χρυσάφι και φωτιά.

Ο Κύων πίσω ακολουθεί
που 'χει το Σείριο κεφαλή.

Στην πιο αρχαία γκαλερί.

Ούτε βαρβάρου επιδρομή
ούτε πλημμύρες και σεισμοί
μπορούνε κάτι να χαλάσουν
ή μια ψηφίδα ν' αποσπάσουν.

Στην πιο αρχαία γκαλερί
όπου καθείς μπορεί να μπει
χωρίς να δώσει πλερωμή.

Μπήκαν και πλούσιοι και φτωχοί,
σκλάβοι κι ελεύθεροι, πιστοί
και άπιστοι και στρατολάτες
βοσκοί, εμπόροι κι απελάτες
και ναυτικοί και ζευγολάτες,
ήρωες, ποιητές, σοφοί,
μάγοι, ζητιάνοι, βασιλιάδες
και αστρονόμοι και νομάδες
άτομα και λαοί κι ομάδες
κι εξορισμένοι στα νησιά
Μακρόνησο και Κω και Τζια.

Μπήκαν και ζώα και φυτά
κ' η θάλασσα που αντανακλά
με των δακρύων της τον καθρέφτη
το άστρο, το πουλί, τον κλέφτη
κι όλον τον όμορφο ντουινιά
τον άχαρο και το φονιά,
την απερίσκεπτη πλεμπάγια
που υποδέχεται με βάγια
τον άγιο και τον ληστή
πριν τους σταυρώσει ή τους θάψει
μες στο μπουντρούμι και στη χάψη.

Στην πιο αρχαία γκαλερί
που πάντα ρει και πάντα μένει
μοναδική στην οικουμένη
για κείνον που στην ομορφιά
αναζητεί παρηγοριά.

ΜΗΝΥΜΑ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟ ΟΓΔΟΟ (Από Χαλκιδική, Αύγουστος 2002):

Κοιμάμαι κάτω από μιαν ανεστραμμένη βάρκα που
μοιάζει καύκαλο πελώριου μυδιού, αφήνοντας έξω, στην
τύχη του, τον θησαυρό μου απ' άστρα.

Βαριούμαι τις φλυαρίες κι έτσι επισκέφτομαι τους
φίλους μεταμορφωμένος σε ζητιάνο. Τους λέω πως έχω
γνωρίσει τον Υ. και πως είμαι σίγουρος ότι σύντομα θα
επιστρέψει. Αυτοί χαίρονται για τα καλά νέα και με γεμί-

ζουν δώρα, τα οποία εγώ πουλώ στις λαϊκές. Με τα χρήματα παίρνω ψημένα καλαμπόκια ή κάνω το τραπέζι, σ' όποια γυναίκα μπορεί ν' αναγνωρίσει στο πρόσωπό μου, έναν από τους πρίγκιπες της εξορίας.

ΜΗΝΥΜΑ ΠΕΝΤΗΚΟΣΤΟ ΕΝΑΤΟ

(Από τις ακαρνανικές ακτές):

Ψάχνω για τον θαλασσινό θεό Πρωτέα. Μου είπαν πως τον έχουν δει σε θαλασσινές σπηλιές των ακαρνανικών νησιών. Χρειάζομαι σκάφος και ικανό πλήρωμα. Λείπει ο ενθουσιασμός από τους ανθρώπους απελπιστικά και είναι δύσκολο ν' αντέχεις το θεϊκό μόνος.

ΜΗΝΥΜΑ ΕΞΗΚΟΣΤΟ

(Ραΐνα, προς το τέλος του Μαγιού):

Κάθομαι κάτω απ' το πουρνάρι, δίχως σκέψεις.
Τάχα γιατί να σκέφτομαι; Τριγύρω μου υπάρχουν ενσαρκωμένες σκέψεις τόσο όμορφες που βλέποντάς τες με γεμίζουν ευφροσύνη.

ΜΗΝΥΜΑ ΕΞΗΚΟΣΤΟ ΠΡΩΤΟ

Νέφη μπρος στον καθρέφτη μου περνούν.
Το ανθισμένο χέρι μου αστρόσκονη σκορπά.
Το γράμμα που σου στέλνω είν' ο Κόσμος.

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΔΙΗΓΗΣΕΙΣ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΩΝ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΩΝ

Το ιδεόγραμμα του φιδιού.....	13
Συνάντηση με την τυφλή γουρούνα.....	27
Ο ξένος, οι φύλλοι και το μαχαίρι	37
Η απαγγελία.....	43
Το όνειρο του Τσώνη.....	50
Πώς το Αγρίνιο ήθελε να μπει στην ποίησή μου.....	53
Το διαβατήριο.....	58
Ταξίδι στο Βορρά.....	61
Αλεξάνδρεια, 1997	69
Υπέρ αναπαύσεως και υπέρ υγείας	73

ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ

Το Άγιον Όρος.....	81
Ο καυλιάρης κι ο σοφός	85
Ο καλόγερος που ψάχνει για τσόντες.....	89
Ο ανυποψίαστος καλόγερος.....	92
Παΐσιος.....	94

ΟΝΕΙΡΑ (και η ερμηνεία τους)

Το δόντι.....	105
Η λευκή πέτρα	107
Σέριθ	111
Το όργωμα με τις Άρκτους.....	116
Ποιός γράφει εν τέλει τα ποιήματα;.....	121
Το εικόνισμα του Πάνα.....	123

Όνειρα με αρνιά και με παιδιά.....	126
Ο καφκικός εφιάλτης	130
ΘΡΥΛΟΙ (και ο αποσυμβολισμός τους)	
Ο θησαυρός του γιδοβοσκού.....	137
Ο θησαυρός στο Παλιόκαστρο.....	141
Ο ταμένος και το στοιχειό.....	145
Το αμίλητο νερό.....	149
Το ελάφι της Παναγίας της Λυκοβρυσιώτισσας.....	153
Η ΓΛΩΣΣΑ	
Ο ανιάτος πνευματικός επαρχιωτισμός.....	159
Ο θάνατος της παιδείας, του παιδιού και του παιχνιδιού.....	162
Η λήθη της λήθης.....	168
Κι άλλες διαβρώσεις της γλώσσας.....	175
Μια βραδιά στη Θεσσαλονίκη.....	177
Το «νε» των Σλαύων και το «ναι» των Ελλήνων...	179
Το κ που έγινε τσ	180
Ο Αχελώος και η Θάλασσα	182
Το ποίημα της Σαμφώς.....	185
Μαγεία και γλώσσα	191
Η κατοικία του τραγουδιού.....	195
Η ιστορία δυο μικρών ποιημάτων	199
Κοσμογονία.....	202
Η γλώσσα της τελείας και του τέλειου.....	211

ΜΗΝΙΝ ΑΕΙΔΕ

Μήνιν άειδε	219
Πώς είναι δυνατόν να κοιμάστε.....	226
Η μοναξιά των απροσκύνητων	232
Η ποίηση δεν πουλά, η ποίηση δεν διαβάζεται	241
Το χαμόγελο της Σφίγγας των Ναξίων στους Δελφούς.....	244
Εφτά ομόκεντρες σκέψεις.....	248
Τα πέντε γένη του Ησιόδου κι ο μύθος με τα πουλιά	252

ΟΜΙΛΙΕΣ

Σεφέρης, απών παρών 20 χρόνια	257
Βραβείο Καβάφη	285
Ο δρόμος Αγρινίου - Καρπενησίου.....	290

ΣΥΝΟΜΙΛΙΕΣ

Όταν η κατοχή του μυστικού στοιχειώνει	317
Για τη βυζαντινίζουσα Θεσσαλονίκη και την κλασικίζουσα Αθήνα	319
Γιατί δεν κατοικώ στη Σαμαρκάνδη ή στον Σείριο...	323
Πώς εγκατέλειψα το πανεπιστήμιο	324
Τέλος του ποιητή σημαίνει	327
Επίπεδο εποπτείας	332
Μια μικρή συζήτηση	337
Συνέντευξη στον Αιγύπτιο δημοσιογράφο Ουαχίντ ελ Ταουίλαχ.....	340
Συνέντευξη στην Αιγύπτια δημοσιογράφο Χάλα αλ Μπάντρου.....	345

Απόσπασμα από μια μεγάλη συζήτηση.....	352
Εκ βαθέων.....	355
Το πνεύμα έχει την εξουσία.....	364
Συνέντευξη στην «Ελευθεροτυπία»	366

ΣΥΝΟΜΙΛΙΕΣ ΜΕ ΜΙΚΡΑ ΠΑΙΔΙΑ

Το παραμύθι του Τίποτε.....	375
Τα θαύματα.....	378
Η άρπα.....	380
Με τον Δημήτρη Σ.	382
Με την Αριάδνη.....	387

Ο ΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

Ο λόγος του Λόγου.....	393
Ο λόγος του Κόσμου.....	403
Αβιλοκιτεσβάρα.....	406
Οι εν υπνώσει συνειδήσεις.....	411
Το αρχαίο θέατρο καλούπι της αληθινής δημοκρατίας.....	417
Ο μεγάλος συρμός.....	419
Συνάντηση με την Αρχαία Έδδα.....	421
Αραμπάς.....	427
Σημειώσεις για τον χρόνο.....	433
Ο έρωτας κι ο ποιητής.....	411

ΜΗΝΥΜΑΤΑ ΣΤΟ ΚΙΝΗΤΟ

Εισαγωγή.....	451

